

Рудолф
Щайнер

Окултни изследвания на
ЖИВОТА
между **СМЪРТТА** и
НОВОТО РАЖДАНЕ

Поредица
„Просветление“

В Поредица „Просветление“ досега:

1. Рудолф Щайнер, „Същност на музикалното“
2. Рудолф Щайнер, „Прераждане и карма“
3. Рудолф Щайнер, „За мистериите драми“
4. Рудолф Щайнер, „За инициацията“
5. Рудолф Щайнер, „Проблеми на модерната психоанализа“
6. Рудолф Щайнер, „Стихове и медитации“
7. Рудолф Щайнер, „Смъртта като преобразуване на живота“
8. Рудолф Щайнер, „Окултна история“
9. Рудолф Щайнер, „Индивидуални духовни същества“
10. Рудолф Щайнер, „Моят жизнен път“
11. Олаф Кооб, „Азът и неговият двойник“
12. Рудолф Щайнер, „История на човечеството“
13. Рудолф Щайнер, „Фридрих Ницше, борец срещу своето време“
14. Рудолф Щайнер, „Четири мистериини драми“
15. Рудолф Щайнер, „Мистериини центрове“
16. Рудолф Щайнер, „Първоначални импулси на духовната наука“
17. Рудолф Щайнер, „Тайните на прага“
18. Рудолф Щайнер, „Сътворението на света и човека“
19. Рудолф Щайнер, „Човекът и светът. Действието на духа в природата. За същността на пчелите“
20. Рудолф Щайнер, „Природата и човекът от гледна точка на духовната наука“
21. Рудолф Щайнер, „Природни и духовни същества“
22. Рудолф Щайнер, „Връзката между живите и мъртвите“
23. Рудолф Щайнер, „Животът на човека и животът на Земята“
24. Йохан Валентин Андре, „Химичната сватба на Християн Розенкройц“
25. Олаф Кооб, „Болната кожа“
26. Олаф Кооб, „Ако органите можеха да говорят“
27. Рудолф Щайнер, „Терапията от гледната точка на духовната наука“
28. Рудолф Щайнер, „Свърхчувственият човек от антропософска гледна точка“
29. Рудолф Щайнер, „Духовните скрити причини за Първата световна война“
30. Рудолф Щайнер, „Здраве и болест“
31. Рудолф Щайнер, „Формиране на съдбата и живот след смъртта“
32. Рудолф Щайнер, „Животът между смъртта и новото раждане“
33. Рудолф Щайнер, „Познание за съществуването на човека“
34. Рудолф Щайнер, „Духовни взаимовръзки в изграждането на човешкия организъм“
35. Рудолф Щайнер, „Подготвителни етапи на Мистерията на Голгота“
36. Рудолф Щайнер, „Ритми в космоса и в човешкото същество“
37. Рудолф Щайнер, „Карма на неистината, Втора част“
38. Рудолф Щайнер, „Духовните същества в небесните тела и природните царства“
39. Рудолф Щайнер, „Медитативни разглеждания и насоки за задълбочаване на лечебното изкуство“
40. Рудолф Щайнер, „Стойността на мисленето“
41. Рудолф Щайнер, „Централна Европа между Изтока и Запада“
42. Рудолф Щайнер, „Мисиата на новото духовно откровение“
43. Рудолф Щайнер, „Основни елементи на езотериката“
44. Рудолф Щайнер, „Кармата на професията на човека във връзка с живота на Гьоте“
45. Рудолф Щайнер, „Човешки въпроси и мирови отговори“
46. Рудолф Щайнер, „Съзнанието на посветения“
47. Рудолф Щайнер, „Три перспективи на антропософията“
48. Рудолф Щайнер, „Метаморфози на душевния живот, Първа част“
49. Рудолф Щайнер, „Отговори на мирови и човешки въпроси“
50. Рудолф Щайнер, „Езотерични указания за първи клас на Свободната висша школа
за духовна наука към Гьотеанума“
51. Рудолф Щайнер, „Противоположност между вечност и развитие в човешкия живот“
52. Рудолф Щайнер, „Метаморфози на душевния живот, Втора част“
53. Рудолф Щайнер, „Окултни изследвания върху живота между смъртта и новото раждане“

Рудолф Щайнер

Окултни изследвания на
ЖИВОТА
между **СМЪРТТА** и
НОВОТО РАЖДАНЕ

*Живото взаимодействие
между живите и мъртвите*

Двадесет лекции, изнесени през 1912/1913 г.
в различни градове

Превод от немски:
Атанас Атанасов

А^б
*Издателско
Ателие*
София, 2022

RUDOLF STEINER

Okkulte Untersuchungen
über das Leben
zwischen Tod und neuer Geburt

*Die lebendige Wechselwirkung
zwischen Lebenden und Toten*

*Zwanzig Vorträge, gehalten 1912/1913
in verschiedenen Städten*

Bibliographie-Nr. 140

Alle Rechte bei der Rudolf Steiner-Nachlaßverwaltung, Dornach/Schweiz
© 1972 by Rudolf Steiner-Nachlaßverwaltung, Dornach/Schweiz

Всички права са запазени. Не е разрешено публикуването на части от книгата под каквато и да е форма – електронна, механична, фотокопирна или по друг начин – без писменото разрешение на издателството.

© Рудолф Щайнер, автор

© Атанас Атанасов, преводач

© Христо Маринов, технически редактор

© Издателско ателие А⁶, 2022

ISBN 978-619-228-121-2

Указания относно публикуваните лекции на Рудолф Щайнер

Основа на антропософски ориентираната духовна наука представляват написаните и публикувани от Рудолф Щайнер (1861–1925) произведения. Редом с тях от 1900 до 1924 година той изнася многобройни лекции и курсове както за широката общественост, така и за членовете на Теософското общество, по-късно преименувано на Антропософско общество. Първоначално Рудолф Щайнер не е искал винаги да се записват свободно изнасяните лекции, понеже те са били предвидени от него като „устни, непредназначени за печатане съобщения“. След като се увеличават непълните и неточни записки, които се размножават и разпространяват сред слушателите, той се вижда принуден да се погрижи за стенографирането на лекциите. С тази задача натоварва Мари Щайнер фон Сиверс. Тя е била отговорна за поръчването на стенографите, съхраняването на преписите и необходимите за отпечатването корекции на текстовете. Тъй като поради липса на време Рудолф Щайнер само в редки случаи сам е коригирал стенографирания текст, по отношение на всички публикувани лекции трябва да се има предвид неговото изказване: „Предполага се, че в тези непрегледани от мен текстове могат да се намерят грешки“.

Относно лекциите за членовете на обществото, които първоначално са били разпространявани като ръкописи, и относно публикуваните му произведения Р. Щайнер се произнася в „Моят жизнен път“ (35-та глава). Казаното там същевременно важи и за всички семинари за различните професии, предназначени за участници, запознати с основните истини на духовната наука.

След смъртта на Мари Щайнер (1867–1948) започва издаването на Събраните съчинения на Рудолф Щайнер според нейните указания. Настоящият том спада към тези „Събрани съчинения“. Доколкото се налага, в раздел „Указания“ се намира описание за произхода на текстовете.

СЪДЪРЖАНИЕ

Изследвания върху живота между смъртта и новото раждане

Милано, първа лекция, 26 октомври 1912 г. 15

Душевният покой като предпоставка за постигане на спиритуални познания. Необходимостта от правилна подготовка на душата преди влизането ѝ в духовния свят. Ясновидският свят: отражение на нашата собствена същност. Необходимостта явяващите се видения да се проникнат с мислене. Факти и преживявания на душата при преминаване през духовния свят между смъртта и новото раждане. Зависимостта на нашето съзнание след смъртта от нашето морално душевно състояние, от нашите религиозни представи и от нашето разбиране за мистерията на Голгота. Тревожността като резултат от помрачаване на съзнанието. Животът след смъртта в дохристиянски и в християнски времена. Аз-ставане и егоизъм.

Милано, втора лекция, 27 октомври 1912 г. 31

По-нататъшното вживяване в духовния свят докъм средата на живота между смъртта и новото раждане под ръководството на Христос. Явяването на Луцифер като брат на Христос, неговото съпровождане през духовния свят в подготовка за бъдеща инкарнация. Преминаването на душата през Слънчевата система до сферата на Сатурн. Обозряване на последната инкарнация от космическа гледна точка. Преход в духовния сън и въздействията на космоса върху човека. Връзка на втората част от живота между смъртта и новото раждане с ембрионалния живот на човека. Въпроси, свързани с новата инкарнация.

Преминаване на човека през планетарните сфери и значението на Христос-познанието

Хановер, 18 ноември 1912 г. 45

Съзнание и преживяване на аза в земния живот. Развитие на съзнанието чрез постоянното разрушение на астралното, етерното и

физическото тяло по време на живота и тяхното възстановяване при преминаването през планетарните сфери в живота между смъртта и новото раждане. Стареене и смърт. – Сфера на Венера: неморалното състояние на душата предизвиква самота и разрушаване на света, моралното убеждение – общителност и работа върху прогреса на света. Сфера на Меркурий: религиозните чувства предизвикват общителност, материалистическите чувства – изолация. Сфера на Слънцето: подготовка на новото етерно тяло чрез разбирането на Христовия импулс. Изграждане на новото физическо тяло чрез бащините сили, до които води Христовият импулс. Молитва.

Най-новите резултати от окултните изследвания върху живота между смъртта и новото раждане

Виена, 3 ноември 1912 г. 68

Противоположното поведение на човека при познание и при деятелност във физическия и в духовния свят. – Преминаване на душата след смъртта през планетарните сфери. Сфера на Луната: Камалока. Сфера на Меркурий: връзка с моралното състояние на душата; сфера на Венера: с религиозното убеждение; сфера на Слънцето: с разбирането на Христовия импулс. Луцифер като носител на светлина отвъд слънчевата сфера. Сфера на Марс: оркестрово звучене на музиката на сферите; сфера на Юпитер: сравнително с песен степенуване на музиката на сферите. Сфера на Сатурн: прозвучаване на космическата законосъобразност и мъдрост в музиката на сферите, израз на световното слово. Притъпяване на съзнанието след преминаването през сферата на Сатурн и вливането на космически сили. Свиване и отстъпване през сферите на Слънчевата система. Съединяване с човешкия зародиш. – Осветяването на нашия обкръжаващ ни визионен облак след смъртта от по-висшите същества на духовния свят. – Паметниците на Медичите от Микеланджело.

Животът между смъртта и едно ново раждане

Мюнхен, първа лекция, 26 ноември 1912 г. 90

Поглед назад към земния живот в Камалока и в първата епоха след това. Постепенното привикване към съвместен живот

със съществата от по-висшите йерархии. Странстване през планетарните сфери и вътрешните условия за това. Космическото смрачаване на нашето съзнание отвъд сатурновата сфера и влиянието на космическите сили. Формиране на карма. Значението на духовната наука за преодоляването на слънчевата сфера. Мистерийните драми. Същественото – не учението – като решаващ фактор. – Омир. Гробници на Медичите.

Мюнхен, втора лекция, 28 ноември 1912 г. 117
Животът в Камалока като подготовка за формирането на кармата. Разкриване на несъзнателните желания. Установяването на взаимоотношение между духовния и физическия свят, между мъртви и живи чрез духовнонаучната работа. – Значението на силите на мисълта, чувствата и волята за живота между смъртта и новото раждане.

Относно техниката на кармата в живота след смъртта

Берн, 15 декември 1912 г. 134
Принуда на мисленето, принуда на волята. Свобода на чувството. – Простирането на човека след смъртта над планетарните сфери. Вписването на дълговата сметка в сферата на Луната. Самотата на неморалния, общителността на моралния човек в сферата на Меркурий. Непроменливост на отношението към другите хора след смъртта. Живът в спомена, също и в спомена за астралното подсъзнание в Камалока. Взаимоотношенията между живите и мъртвите. – Групиране според религиозните вярвания в сферата на Венера. Значението на разбирането на Христос за слънчевата сфера. По-нататъшното разпростиране под ръководството на Луцифер до сферата на Сатурн и навътре в космоса. Завръщането на душата през всички планетарни сфери до раждането с приемането на силите на космоса и на свойствата от по-ранните животи. Омир. Микеланджеловите гробници на Медичите.

Между смъртта и новото раждане

Виена, 21 януари 1913 г. (Бележки на слушатели) . . . 157
Помощ, която живият може да даде на мъртвия чрез четенето на една духовнонаучна книга. Общуване на мъртвите с живите в

моменти на възможни събития, които не се случват. Възможността на мъртвите да разбират отначало още езика, а по-късно мислите. – Азът и астралното тяло като духовните, озаряващи физическото и етерното тяло, Слънце и Луна. Съзнание в живота чрез потапяне във физическото и етерното тяло, съзнание след смъртта чрез потапяне в Христовата субстанция. Упадък на физическото тяло и на земния културен живот. Преход на Земята и на човека в духовното.

За живота след смъртта

Линц, 26 януари 1913 г. 169

Разглеждане на необичайни случаи в живота между смъртта и новото раждане. – Самотата след смъртта на хора, които не са водили духовен живот. Задача на духовната наука: да замести загубата на непосредствената връзка с духовния свят чрез изучаването на езика на духовния живот. Обръщането на вътрешния и външния свят след смъртта. – Последици от комфортния живот и безсъвестността за живота след смъртта. – Възможността за комуникация между душите в живота след смъртта чрез упражняването на духовната наука.

Антропософията като съдържание на усещането и живота. Благоговение и страхопочитание към скритото

Тюбинген, 16 февруари 1913 г. 186

Загубата на спиритуален вътрешен живот на душите в хода на развитието на човечеството като причина за липсващата комуникация между мъртви и живи. За сериозността на нуждата от духовно оповестяване. Намесването на мъртвите във физическия свят, например при предотвратени произшествия. Четене на глас за мъртвите. Задгробни последици от безсъвестността и комфортността в земния живот. – Преходът от спомена за по-ранното съществуване към подготовката за следващия живот като еквивалентен образ на земната смърт. Подготовката за новия живот и наследствеността.

Космическата страна на живота между смъртта и новото раждане. Пътят през звездните сфери

Щутгарт, първа лекция, 17 февруари 1913 г. 199

Разпростирането на човешката душа след смъртта над планетарните сфери и последиците от миналия ни земен живот. Луцифер и Христос като водачи отвъд слънчевата сфера. Сферата на Марс. Буда и Франциск от Асизи като преобразуватели на марсианските сили в началото на 17. век. – Образуването на новото земно тяло от силите на звездния свят.

Свързването между живите и така наречените мъртви

Щутгарт, втора лекция, 20 февруари 1913 г. 217

Преодоляване на пропастта между живите и мъртвите чрез четене на глас и спиритуални мисли. Въздействието на мъртвите върху живите. Последица от безсъвестността и комфорта в земния живот: необходимостта да се служи на духовете на противодействието и смъртта. – Значението на неоползотворените душевни сили на преждевременно умрелите за спасяването на материалистично настроените души. Парализиращото въздействие на несъзнаваните сили в днешния човек, които произтичат от спиритуалните представи от по-ранни земни животи; стимулирането на осъзнаването на тези забравени представи чрез духовната наука. – Омраза срещу духовната наука поради страх от духовните светове.

Мисията на земния живот като преходна фаза за отвъдното

Франкфурт, 2 март 1913 г. 237

Лутане в тъмното на душата след смъртта като следствие от един прекаран в духовно тъпоумие земен живот; кармично следствие: приближаването на Луцифер към душата в следващата инкарнация и студено-егоистичният разсъдък в последващия живот. – Необходимостта да се установи връзка на човек с човек на Земята, за да може да се продължи тя в духовния свят. – Жертвата на Буда на Марс в началото на 17. век. – Преминването на същества от други светове през Земята като съответствие на нашето преминаване през планетарния и звездния свят след смъртта. – Духовната наука като земна задача за преодоляване на пропастта между живите и мъртвите.

За живота между смъртта и новото раждане.

Връзките между сетивния и свръхсетивния свят

Мюнхен, първа лекция, 10 март 1913 г. 253

Необходимата подготовка още в земния живот, за да може да получи човешката душа в живота между смъртта и новото раждане даровете на йерархиите, с чиято помощ тя си оформя нова телесност. Зависимостта на земния живот от предишни инкарнации. Примери: кармични последици от безразличието към свръхсетивното, от религиозния фанатизъм и от тесногърдието. – Значението на любовта за нашата работа. Неоползотворените сили на преждевременно умрелите и тяхното значение за спасяването на душите, които се изключват от прогресивното развитие.

За преминаването на човека след смъртта през сферите на Космоса

Мюнхен, втора лекция, 12 март 1913 г. 275

По-продължителна обвързаност на душата със земната сфера в камалока чрез телесни желания, честолюбие или грижи за опечалени близки. – Вписването на нашите несъвършенства в Акашовата хроника на лунната сфера и на всички останали планетарни сфери. – Преминаването на съществата от Марс през нашата Земя. Относно развитието на Марс; Буда като избавител от неговата агресивност. – Вписването на нашите регистрирани в Акашовата хроника своеобразности в нашата същност при сливането към ново раждане. Формиране на кармата чрез развитието на съответната телесност. Рафаело, Леонардо да Винчи. Съвършеното като край, несъвършеното като начало на еволюционния поток. Умишлено и необходимо несъвършенство.

Допълнителни факти за живота между смъртта и новото раждане

Бреслау, 5 април 1913 г. (Бележки на слушатели) . . 297

Връзката между живите и мъртвите в по-ранни времена и днес. Спиритуални мисли като храна за покойниците. Четене на глас на мъртвите. Привикване на мъртвия към духовния свят. Моралните и религиозните сили като подготовка за преминаване

през сферите на Меркурий и Венера; разбирането на Христовия импулс като подготовка за слънчевата сфера. Христос и Луцифер като водачи на човешката душа през епохата на Марс, Юпитер и Сатурн. Изграждане на новото тяло от силите на Космоса; наследственост.

За общуването с мъртвите

Дюселдорф, 27 април 1913 г. (Бележки на слушатели) . . . 309

Значението на установените на Земята взаимоотношения с други хора за живота след смъртта. Свързване след смъртта с такива човешки души, които са имали на Земята еднакви морални убеждения или еднакви религиозни представи. Разбиране за всички религиозни изповедания и правилно схващане на християнството като подготовка за времето между смъртта и новото раждане. Христос като пазител на онова, което сме придобили душевно в минали инкарнации; съдействието на Луцифер в търсенето на място и време за предстоящото раждане; наследственост, предци. – Отговор на въпроса дали може да се чете на глас и на преждевременно починали деца.

Животът след смъртта

Страсбург, 13 май 1913 г. (Бележки на слушатели) . . . 325

Задача и значение на спиритуалния светоглед за живота между смъртта и новото раждане. Разпростирането на духовно-душевното в човека през планетарните сфери във Вселената; обратното събиране на себе си до новото раждане. Планетите като космически органи на човека, които той получава в живота след смъртта един след друг. Бодхисатва като учител на живите и мъртвите, а също и на съществата от висшите йерархии.

Живото взаимодействие между живите и мъртвите

Берген, 10 октомври 1913 г. 332

Духовните истини могат по-добре да се кажат устно, отколкото да се фиксират писмено. Относно четенето на книги. Следствията от омразата и любовта за отвъдния живот. Мислите за духовния свят като храна за починалите. Четене на глас за умрелите. Копнеж по антропософия при мъртвите, които в живота са

били противници на духовната наука. За необходимостта от придобиване на антропософски знания на Земята, за да можем да ги пренесем в духовния свят. Духовно изследване на Тайната вечеря от Леонардо да Винчи. Относно духовното изследване: обзорът на общите отношения е по-лесен от проследяването на подробностите.

Превръщането на човешките земни сили в сили на ясновидското изследване

Берген, 11 октомври 1913 г. 351
Връзка на световните факти с човешката природа. Превръщането на силите на езика, силите на мисълта и силите на устойчивостта в ясновидски сили. Начала на евритмията. Привикването на душите към отношенията на един нов земен живот по време на духовния живот преди раждането. Връзката на тези души с духовно въздействащи хора. Подготовката за нов земен живот; избор на родителска двойка. Опасности от измама и заблуждение в развитието на ясновидски сили от силите на детството.

ИЗСЛЕДВАНИЯ ВЪРХУ ЖИВОТА МЕЖДУ СМЪРТТА И НОВОТО РАЖДАНЕ

*Милано, 26 октомври 1912 г.
Първа лекция*

Задачата ми в тази днешна вечер ще бъде да говоря за някои особености в познанието за спиритуалния свят и също да маркирам последиците от такова познание за целия живот. Онзи, на когото е възложена задачата да съобщи на своите близки нещо от спиритуалните светове, не може да пропуска възможността да проверява отново и отново своите познание за тяхната правилност и за абсолютната им спиритуална коректност. В крайна сметка моето изложение се свежда до това да Ви съобща нещо от познанията за човешкия живот между смъртта и едно ново раждане. Тъкмо в последно време имах възможност да проуча основно изследванията, които човешкият дух може да направи на тази почва; и за това основно проучване бих искал да Ви говоря днес във втората част на моето изложение. Защото в първата част на моята лекция трябва да направя някои предварителни забележки относно начина, по който се постигат спиритуални познания.

За постигането на спиритуални познания е необходима съвсем определена нагласа на човешката душа. И тази нагласа на човешката душа в известно отношение е напълно противоположна на онази нагласа, която човешката душа има във външния живот на физически план. Във външния живот, особено в нашето настояще, човешката душа се намира общо взето в едно постоянно безпокойство. От час на час в хода на деня душата непрекъснато получава нови впечатления, и тъй като човешката душа се отъждествява със своите впечатления, това означава, че душата е постоянно неспокойна.

Обратното състояние трябва да настъпи в душата на онзи, който желае да проникне в спиритуалния свят. Първото условие за възходването в спиритуалния свят и за схващането на

познанията от спиритуалните светове е пълното спокойствие, устойчивост, вътрешен покой на душата. Да се установи този покой на душата е по-трудно, отколкото би могло да се допусне. За да може да се установи този покой на душата, е необходимо преди всичко да стихнат всякакви вълнения, всякакви тревоги, всякакви грижи и дори да заглъхнат интересите на външния живот през времето, в което желаем да се пренесем в спиритуалния живот. Необходимо е да се получи така, сякаш сме застанали в една точка на света и нямаме воля да се отдръпнем дори съвсем малко от тази точка, за да могат нещата от духовния свят да минат покрай нас. При това трябва да имаме предвид, че във всекидневния живот на физически план ние можем да преминаваме от едно нещо към друго и нещата са налични. Това не е така в духовния свят. В духовния свят фактически трябва чрез нашето мислене, чрез нашето представяне тепърва да приближим нещата до нас, до точката на покой в нас. Ние трябва като че ли да излезем от себе си, да се насочим към нещата и тогава отвън да приближим нещата към нас. При това придобиваме опити, които могат да бъдат обезпокоителни за човешката душа.

Ние откриваме, че в обикновения живот на физически план можем да променяме нещата, че можем да подобряваме самите себе си, когато виждаме нещата погрешно или ги правим погрешно. Всичко това не е повече така на духовен план. По-скоро на духовен план трябва да узнаем, че нещата ни се явяват истинни или погрешни според това, което е било налице вече в нас в момента, в който сме пристъпвали към духовния план. Ето защо всяка подготовка за правилното познаване на духовните светове трябва да се осъществява във времето преди влизането в духовния свят; понеже щом веднъж човек е влязъл през портата в духовния свят, той не може да коригира повече видяното в него, но допуска грешките, които е принуден да допуска според чертите на характера си. И за да избягва по-нататък известни грешки, които е допускал тогава, той трябва да се върне отново на физически план и там да подобри качествата си, а след това да се върне в духовния свят, за да постъпва сега

по-добре. – От това може да заключите колко изключително необходима е една добра, правилна подготовка за духовния свят, преди човек да влезе през портата в духовния свят.

Всичко това, за което говоря тук, зависи от циклите на човешкото развитие, и начинът, по който стоят нещата днес за душата, не винаги е бил такъв. Понастоящем при влизането в духовния свят човекът трябва по-скоро да се страхува от твърде интензивното явяване на едно ясновидско видение, отколкото да го приветства. Когато започваме нашите упражнения за възходане в духовните светове, може да бъдем връхлетени от ясновидски явления, от ясновидски факти. И в настоящето време има само една възможност да се избягва заблудението спрямо ясновидския свят. Тази единствена възможност е необходимостта да си кажем първо за своите видения, че посредством тях най-напред не познаваме нищо друго освен самите себе си. Ако около нас се появи цял един свят с видения, то това не трябва да бъде нищо друго освен отражение на нашата собствена същност. Нашите отличителни черти, нашата собствена зрялост, всичко онова, което мислим и чувстваме, се преобразява в света на виденията във факти, които ни изглеждат като обективен свят. Ако например смятаме, че виждаме в астралния свят същества и процеси, които ни се явяват напълно обективно, то това не трябва да бъде нищо друго освен отражение, да кажем, например на някакви наши добродетели или пороци, или също само на нашето главоболие. Онзи, който иска да се издигне до действително посвещение, трябва особено днес да достигне до момента да схваща мисловно, да прониква мисловно това, което му се явява в света на виденията. Затова онзи, който се готви да бъде посветен, няма да се успокои, докато не схване онова, което му се явява в света на виденията, така, както онова, което му се явява във физическия свят.

Когато достигаме до посвещение обаче, на нас ни се явяват онези неща, които преживяваме също и в света между смъртта и едно ново раждане. В последно време за моите окултни изследвания възникна въпросът: как се отнася светът

на видения, който можем да намерим чрез посвещение или чрез разхлабваща етерното тяло покруса, към света, в който живеем между смъртта и новото раждане? – Тогава се получи следното като отговор: когато от времето на Камалока, което Вие вече познавате, насочим нашето внимание към по-нататъшното време между смъртта и новото раждане, тогава виждаме преди всичко, че живеем в един вид обективен свят, който може да се сравни със света на посветения. Това не трябва да означава, че след смъртта ние не сме живели в един действителен свят; ние живеем в един абсолютно реален свят, ние живеем в напълно действителни отношения с онези, с които сме имали отношение още в този физически свят. Но както на Земята всичко за нас се опосредства чрез възприятието на сетивата, така след смъртта всичко за нас се опосредства чрез видения.

Да си представим случая, че след смъртта срещаме в духовния свят някой, който е починал преди нас. Той е в действителност налице за нас, ние стоим действително срещу него, но ние трябва да можем също да го възприемаме, трябва да влезем в отношение с него в света на виденията точно така, както трябва да влезем в отношение с един човек във физическия свят посредством очите и ушите. Сега обаче се появява един проблем, който е налице също толкова за опита на посветения, колкото е налице и между смъртта и едно ново раждане: светът на явленията ни дава най-напред, както вече споменахме, само едно отражение на нашата собствена същност. Когато човекът застане срещу нас в духовния свят така, както беше характеризирано, тогава възниква едно видение. Това видение обаче най-напред не пресъздава нищо друго освен характера на любовта или антипатията, които сме изпитвали тук към него, или едно друго отношение, което сме имали с този, който излиза срещу нас в духовния свят. Следователно ние можем да стоим срещу един човек в духовния свят и все пак да не възприемаме нищо друго освен онова, което се е установило в нас преди смъртта. Следователно може да се окаже, че заставаме срещу човека и се обгръщаме с нашите собствени усещания,

симпатии или антипатии, като с една мъгла от видения, така че това може да стане повод да се отдръпнем от него чрез нашата собствена мъгла. Най-важното при това е, че такова отношение към един човек в духовния свят след смъртта е свързано с едно реално усещане, с едно реално вътрешно преживяване. Ние чувстваме например, че един човек, който не сме обичали в живота напълно така, както би трябвало да го обичаме, не можем да обичаме след смъртта *повече*, отколкото сме го обичали в живота, и въпреки че стоим срещу него и бихме искали да го обичаме повече, не можем да поправим повече това, което сме пропуснали във физическия живот. Това неможене, тази абсолютна неспособност да развием по-добре своята собствена душа, може да се почувства като ужасна потиснатост на душата и така се чувства след смъртта.

И тук идвам до главното, което се получи като резултат за мен в последно време: първите преживявания в така наречения Девакан са изпълнени всъщност с онова, което вече се е установило в нашата душа като наши отношения с други хора преди нашата смърт. Например спрямо един човек в съвсем определен момент след смъртта не можем да питаме: как да го обичам? – а можем само да питаме: как съм го обичал в земния живот и, следователно, как го обичам сега? Това състояние се променя благодарение на факта, че ние можем постепенно да станем способни да чувстваме след смъртта как съществата на духовния свят, съществата на йерархиите въздействат върху онова, което имаме около себе си като видения. Следователно това състояние, което тъкмо описах, се променя само благодарение на факта, че ние постепенно се научаваме да чувстваме: върху мъглата, която ни обгръща, въздействат съществата на йерархиите; те пронизват с лъчите си тази мъгла, както слънцето пронизва с лъчите си облаците. Ние дори трябва да донесем със себе си известна сума от спомени за преживяванията преди смъртта, които ни обгръщат като облак, и с тях трябва да направим себе си способни да възприемем светлината на другите йерархии. – Общо взето също и понастоящем почти всеки човек е склонен

да се отдава по този начин на влиянията, на въздействията на висшите йерархии. Това означава: всеки човек, който днес умира и влиза в духовния свят, бива удостоен с това, йерархиите да осветят неговата мъгла от видения.

Но това въздействие на йерархиите, което се случва в хода на времето, това отдаване на светлина, се променя постепенно. То се променя така, че ние чувстваме постепенно как чрез проникването на светлината на висшите йерархии нашето съзнание може постепенно да бъде помрачено. И тогава забелязваме, че запазването на съзнанието зависи от съвсем определени неща преди смъртта. Така например съзнанието се помрачава по-лесно при човек с неморална нагласа на душата. Следователно най-важното е да преминем през смъртта с морални сили, понеже моралното съзнание държи нашата душа отворена за светлината на йерархиите. В последно време за мен беше възможно да изследвам хора след смъртта с морална, както и хора с неморална нагласа на душата, и всеки път се установяваше, че хората с морална нагласа на душата запазват след смъртта съзнание, което е светло и ясно; докато хората с неморална нагласа на душата изпадат в един вид здрачаване на съзнанието.

Разбира се, може да се запита: какво вреди това, ако хората след смъртта изпадат в един вид приспиване на съзнанието? Тогава те няма да изпитват нищо и ще избегнат дори последиците на тяхната неморалност. – Но това възражение не се изказва затова, защото това помрачаване на съзнанието е свързано с ужасно състояние на страх, което се получава като следствие от неморалността. След смъртта няма по-голямо състояние на страх от това помрачаване на съзнанието.

По-късно, след като е отминало известно време след смъртта, човек придобива отново други опити: сравняват се хора с различен характер между смъртта и едно ново раждане; за по-късното време след смъртта значение придобиват освен моралните нагласи на душата също и религиозните нагласи на душата, и може да се установи като прост факт, срещу който не може нищо да се възрази, че хора без религиозни представи в оп-

ределено време след смъртта преживяват благодарение на тази липса на религиозни представи помрачаване на съзнанието. Не може да се освободим от впечатлението, което се получава при такива изследвания на хора, които имат само материалистични представи, а именно, че те фактически чувстват как тяхното съзнание гасне, чезне скоро след смъртта. И колкото и много да изглеждат още понятни материалистическите светогледи, този факт, който току-що беше споменат, се явява като възражение срещу ползата за човека от материалистическите възгледи. Те изобщо не благоприятстват човешкото развитие след смъртта.

С това аз описах, така да се каже, две епохи, които са налице за човешкия живот след смъртта: едната епоха, където играят роля моралните, и другата, където играят роля религиозните представи. Но след това идва една трета епоха, която за всяко човешко същество би произвеждала едно помрачаване на съзнанието, ако нямаше определени универсални мерки, които възпрепятстват това помрачаване на съзнанието. Когато изследваме тази трета епоха, трябва да вземем под внимание еволюцията на цялото човечество през различните цикли на развитие. Чрез онова, което са могли да придобият на Земята, хората от дохристиянското време не биха могли да си набавят нищо, което би могло да им осигури съзнание в тази трета епоха след смъртта. Обстоятелството, че хората в това дохристиянско време все пак са имали съзнание по време на тази трета епоха, произтича от това, че при земното начало на човека са били дадени определени спиритуални сили, които именно са могли да запазят в душата съзнанието в тази трета епоха след смъртта. Този наследствен дял, който хората са имали още от земното начало, се съхранявал от мъдрите мерки, които вземали посветените водачи. А именно трябва да се придържаме изцяло към факта, че в дохристиянските времена всички различни народи на Земята са получили влияния от средищата за посвещаване. Имало е стотици пътища, по които спиритуалният живот се вливал от мистериите в народния живот.

Тези импулси ставали все по-слаби и по-слаби, колкото

повече човешкото развитие в своите цикли се приближавало до Мистерията на Голгота. Външно потвърждение, че тези импулси ставали все по-слаби, може да се намери например в появата на великия Буда в дохристиянско време. Когато разглеждате сериозно ученията на Буда, няма да намерите никъде действителни указания относно същността на спиритуалния свят. Затова обозначението там за духовния свят в учението за нирвана е действително отрицателно. Буда наистина изисквал, щото онзи, който желае да се издигне в духовния свят, да се освободи от зависимостите във физическия свят; но в цялото учение на Буда не ще намерите никакво отличително описание на духовния свят, каквото по-рано е било дадено например в учението на Брама, което е трябвало да притежава още наследствени дялове от старите времена. Всеки път отново трябва да се обръща внимание на това, че фактите, които бяха приведени сега, намират израз при различните народи до времето, когато гърците почувствали значението на Мистерията на Голгота. Тъй като по време на предхождащия гръцки период от човешкото развитие съзнанието било помрачено между смъртта и новото раждане, гъркът, който знаел това, чувствал престоя в духовния свят само като нещо призрачно¹. За него духовният свят бил само един свят на сенки. Всяка красота, всеки художествен предмет, също хармоничните институции на външния свят човекът е могъл да си даде, изхождайки от собствените си сили, обаче във физическия свят той не е могъл да придобие онова, което му е давало светлина в третата епоха между смъртта и новото раждане.

Това е свързано изцяло с факта, че с гръцката епоха бил

---

¹ Виж също стр. 70 и 155. „По-добре да бъда тук просяк, отколкото цар в царството на сенките!“ Омир „Одисея“, XI песен, стих 488 и сл. Призованата чрез жертвоприношението на Одисей душа на Ахил казва следните думи: „О, Одисее чутовен, не ме утешавай в смъртта ми./ Бих предпочел като ратай в чужбина на друг да робувам/ в служба на някой бедняк, без имот и без ниви останал./ вместо над цялата гмеж от покойници тук да царувам.“ Тук цитираме на български според превода на Георги Батаклиев.

достигнат онзи цикъл в развитието на човечеството, когато старото спиритуално наследство било помрачено и човекът във физическия свят не можел да придобие със собствени сили онова, което би могло да му остане в притежание след смъртта, за да може с описаното съзнание да влезе в духовния свят. Ето защо в развитието на света тъкмо в този момент е трябвало да се случи нещо съвсем особено: отвън е трябвало да дойде до човека импулсът, който му дал съзнание в този период след смъртта, за който току-що говорихме. Хората били загубили собствената си способност да имат съзнание в средния период между смъртта и новото раждане, изхождайки от стария наследствен дял. Те можели да добият отново силата на съзнанието, като отправят поглед към онова, което се случило в Мистерията на Голгота. Фактът е, че онова, което в гръцкия период е можело да бъде изживяно чрез Мистерията на Голгота, е прояснило в съответния период съзнанието на човека между смъртта и новото раждане. Разбирането на Мистерията на Голгота е импулсът за съзнанието в третия период след смъртта.

Следователно, ако хвърлим поглед върху този момент от така наречената гръко-латинска епоха от развитието на човечеството, можем да кажем: за първия период след смъртта е определяща моралната нагласа на душата; за втория период е определяща религиозната нагласа на душата; за третия пък било определящо разбирането за Мистерията на Голгота. Който нямал такова разбиране, неговото съзнание в третия период след смъртта угасвало точно така, както преди това то липсвало на гърците. В действителност Мистерията на Голгота означава съживяване на човешкото съзнание именно в средния период между смъртта и новото раждане. Това, което хората били загубили от старото спиритуално наследство, им било дарено отново чрез това събитие. – По такъв начин настъпването на Христовото събитие станало необходимо поради човешките предпоставки и обстоятелствата на живот. В по-нататъшния ход на развитие хората се удостоявали постоянно с нови способности. През първия период от християнското развитие по

същество реалният допир с Мистерията на Голгота, както била предавана от онези, които я били съпреживели и разпространявали, било онова, което се получило като сила на съзнанието в третата епоха след смъртта, както го описах. С по-нататъшното развитие на човешките способности обаче днес става отново необходимо едно ново отношение към Мистерията на Голгота и към Христос.

Ако искаме да схванем най-дълбоката същност на човешката душа предимно в нашето настояще време, трябва да кажем: тази най-дълбока същност се състои в това, че човекът днес може да напредне до определено познание за своя аз. Едно такова приближаване до аза, каквото е възможно днес, в предишни времена не е било възможно. При хората на външния свят това приближаване до аза се изявява във формата на неприкрит егоизъм, след това се срещат всички възможни градации до онази степен, която можем да наречем степента на философите. Ако изследвате днешните философи, ще установите, че те намират известна опорна точка само когато започнат да говорят за човешкия аз. Когато в дохристиянската епоха човекът се опитвал да познае света, той пристъпвал към външното явление, което можело да се приближи до него; т.е. той излизал от себе си, когато искал да философства. Днес хората навлизат в себе си и намират опора само когато се приближат до аза. Тук желая да приведа като пример само великия философ *Фихте*² и съвременния философ *Бергсон*³ и да спомена, че тези хора не намират покой, докато не се натъкнат на човешкия аз. Потърсим ли причината за това явление, ще открием, че хората по-рано не са могли да стигнат до едно познание за аза, изхождайки от самите себе си. Това познание било дадено в гръко-латинската епоха чрез събитието на Голгота. Христос дал на хората увереността, че в душата живее божествена искра. Тази искра продължава да живее в човека, който се въплъти не само във физически смисъл, но и в християнски смисъл. А това означава: че е станал аз.

² *Йохан Готлиб Фихте*, немски философ (1762-1814).

³ *Анри Бергсон*, френски философ (1859-1941).

Тази възможност да се съзерцава божественото в един човешки индивид, а именно в Христос, се помрачава за днешния човек на физическия план все повече благодарение на това, че той все повече се задълбочава в своя личен аз. Способността да се съзерцава Христос се помрачава благодарение на това, че човекът търси тази искра в самия себе си. И ние видяхме, че в хода на деветнадесети век този възглед за аза се уплътнил дотам, че образът на Христос бил разбожествен и божественото се схващало като абстрактното, което се изразява в цялото човечество. Немският философ *Давид Фридрих Щраус*⁴ например изтъкна, че не трябва да търсим отделна историческа личност Христос, а онова, което пронизва като нещо божествено цялото човечество, че например сцената на възкресението не била нищо друго освен онова, което се откривало в цялото човечество: възкресението на божествения дух в цялото човечество.

Ето защо едно по-дълбоко разбиране за Мистерията на Голгота се губи все повече, колкото повече хората търсят в себе си божественото. Цялата тенденция на съвременното мислене е насочена към това, божественото да се отразява само в самия човек. Благодарение на това все повече се създава невъзможността да се познае, че божественото е било vyplътено в една личност.

За живота между смъртта и новото раждане това има съвсем реално последствие. Ако вече по време на гръко-латинския период е било така, че човекът чрез своите собствени сили не е могъл да съхрани съзнанието си в третата епоха след смъртта, то това ще бъде още по-трудно в наше време чрез общочовешкия, а също и чрез философския егоизъм. В наше време човекът си създава в своя характеризирани преди това облак от видения, в своята обгръщаща го мъгла през третата епоха между смъртта и новото раждане още повече затруднения, отколкото в гръко-латинския период.

⁴ Немски философ и теолог (1808-1874). Автор на „Животът на Исус“, 2 тома, Тюбинген 1835/36; „Старата и новата вяра. Една изповед“, Лайпциг 1872.

Ако разгледаме неподправено развитието на човечеството в последно време, трябва да се каже: Павел изрече думите: „Не аз живея, а Христос живее в мене“. Днешният човек, напротив, казва: аз живея в себе си, а Христос живее в мене дотолкова, доколкото аз мога да го призная. – Христос трябва да важи само дотолкова, доколкото той може да бъде признат от аз-разума, от аз-разсъдъка. В нашата настояща епоха има само едно средство да запазим съзнанието си действително ясно в духовния свят през третия период след смъртта, и то е: да запазим от настоящия си живот определена памет, определен спомен след смъртта. А именно ние би трябвало през този период да забравим всичко, което сме преживели на Земята, ако не можем да си спомним за нещо съвсем определено: ако сме преживели на нашата Земя някакво разбиране или сме намерили някакво отношение към Христос и към Мистерията на Голгота, то това посажда в нас мисли и сили, които запазват нашето съзнание в този период след смъртта. – Следователно фактите показват, че съществува възможността в означения период след смъртта да си спомним онова, което сме учили и разбрали тук относно Мистерията на Голгота. Когато сме придобили такива представи, чувства и усещания, които са свързани с Мистерията на Голгота, тогава след смъртта можем да си спомним за тези усещания, а също и за другото, което е свързано с такива усещания, чувства и представи. Това означава: благодарение на това, че на Земята придобиваме определено разбиране за Мистерията на Голгота, нашето съзнание има възможността да преодолее известна пропаст след смъртта. Когато сме придобили това разбиране, тогава от съответния момент в този трети период ние може да съдействаме, като изхождаме от нашия спомен, да поправим грешките, които сме получили в душата си от нашата карма. Но ако не сме придобили разбиране за Христос и за Мистерията на Голгота, нито разбиране за цялата дълбочина на твърдението: „Не аз живея, а Христос живее в мене“⁵, тогава в нас угасва

---

⁵ Галатяни 2:20.

съзнанието и с това възможността да подобрим кармата си, и е необходимо да бъде поета от други сили работата върху нашите грешки, които трябва да поправим от нашата карма.

Естествено всеки човек чрез едно ново раждане навлиза в съществуване, но същественото е дали съзнанието е прекъснато, или дали то се е запазило отвъд тази бездна. Когато пристигнем в този момент след смъртта с едно познание за Мистерията на Голгота, тогава ние можем да погледнем назад и да си спомним, че ние произхождаме с всичко човешко, което имаме, от божественото. Но тогава ние чувстваме също, че спасяваме нашето съзнание в отвъдното благодарение на това, че сме придобили познание за Мистерията на Голгота, и ние доразвиваме нашето съзнание, като можем да видим този дух, който приближава към нас. Ако сме придобили тук разбиране за Мистерията на Голгота, тогава в момента на онзи трети период след смъртта пристигаме по такъв начин, че можем да си спомняме и да си кажем: ние сме родени от духа – *ex Deo nascimur* [родени сме от Бога]. И аз мога да Ви уверя: никога няма да възприеме онзи, който е достигнал известна степен на посвещение, истината на думите: „Роден съм от божествения дух“ толкова силно, колкото когато се пренесе в момента, който току-що бе характеризиран. В този момент това си казва всяка душа, която е преминала с разбиране през Мистерията на Голгота. Важността на тези думи: *ex Deo nascimur* усещаме едва когато знаем, че в тяхното най-дълбоко значение, в най-високата им степен те могат да бъдат почувствани в момента, до който човекът ще достигне в средата между смъртта и едно ново раждане.

И когато познаем обективно тези факти, бихме могли да пожелаем на нашата епоха, щото все повече и повече хора да стигнат до разбирането, че в основата си тези току-що споменати думи могат да бъдат познати в тяхното най-висше достойнство само по начина, по който току-що бяха описани. И ако чрез спиритуалното движение на розенкройцерите тази максима бе превърната в един вид девиз в нашия кръг, то това е направено, за да се даде на душите вдъхновение за това, което

в тези души трябва да живее между смъртта и новото раждане.

Скъпи мои приятели, едно такова увещание, като току-що направено, лесно може да се приеме като предубеденост в полза на християнския възглед за живота. Ако в този смисъл би бил налице такъв предразсъдък по отношение на християнското вероизповедание, то това би било действително нетеософско. На почвата на духовната наука ние стоим по отношение на религиите обективно и ги изследваме напълно с еднаква симпатия. И фактът, който току-що беше изтъкнат за Мистерията на Голгота, няма нищо общо с някакъв професионален Христос, но е обективен, окултен факт. Наистина отправиха упрека, че вътре в нашето западно спиритуално движение такива неща, като току-що изречените, произлизили от известна предубеденост в полза на християнството спрямо останалите религии. Обаче мястото, което тук се отрежда на Мистерията на Голгота, ѝ се отрежда в същия смисъл, в който това се прави във външната наука по отношение на който и да е констатиран факт. И когато се твърди, че Мистерията на Голгота не бива да се представя в нейната изключителност за развитието на човечеството, защото други религии не могат да го признаят така, то това е абсолютно недоразумение по следните причини. Да допуснем факта, че притежаваме книги за древната индийска религия, но също притежаваме и западен светоглед. Днес на запад преподаваме Коперниковия светоглед. Никой не ще възрази, че този Коперников светоглед не бива да се преподава, защото той не се съдържа в древните индийски религиозни книги. Както никой не може да забрани да се преподава този светоглед затова, защото той не се намира в древните индийски религиозни книги, така също никой не може да забранява да се преподава фактът за Мистерията на Голгота на това основание, че той не се съдържа в религиозните книги на древните индийци.

От това трябва само да заключите колко неоснователно е обвинението, че тук дадената характеристика на Мистерията на Голгота произтича от предпочитание към християнството. Тя произтича само от установяването на един обективен факт.

И ако ме попитате защо никога няма да отстъпя назад с оглед на подчертаването на този факт на Мистерията на Голгота, то тъкмо днешното изложение може да Ви даде отговор на това.

Ние се занимаваме с духовна наука не от любопитство или също само от абстрактна жажда за знание, но го правим, за да дадем с нея на душата необходима храна. И с познанието за Мистерията на Голгота даваме на човешката душа възможността да развие в себе си онова усещане и чувствено настроение, от които тя се нуждае, за да преодолее описаната бездна между смъртта и новото раждане. Който разбере, че между смъртта и новото раждане душата трябва да изпита толкова трудно поносимата за цялото бъдеще на човека загуба на съзнанието в посочената трета епоха, той ще иска при всяка възможност да препоръчва на човечеството тайната на Голгота.

И по тази причина именно разбирането за тази Мистерия на Голгота принадлежи към най-важните неща, които ние трябва да се научим да разбираме на духовнонаучното поле.

Колкото повече напредваме в нашата епоха, толкова повече различните религии в света ще бъдат заставяни да приемат факта, който днес тъкмо беше обсъден. Ще настъпи време, когато онзи, който е привърженик на китайската, будистката, браманската религия, ще намира също толкова малко като насочено срещу неговата религия това да приема Мистерията на Голгота, колкото това да приема Коперниковата система на света. И ще се смята за един вид религиозен егоизъм, когато в извънхристиянските религии ще се въздържат да приемат този факт.

Виждате, скъпи мои приятели, че ние стигнахме до Мистерията на Голгота, когато поискахме да разгледаме обстоятелствата между смъртта и новото раждане. В една отделна лекция можем винаги само да маркираме една такава област като тази, в която днес искахме да навлезем. Но аз исках поне да укажа на някои резултати, които ми се разкриха чрез най-новите ми изследвания.

Тъй като следващата лекция ще бъде свързана с днешна-

та, то навярно ще можем да добавим кратка ретроспекция на казаното и след това да преминем към предвижданията по-нататъшни изложения⁶.

---

⁶ В края на лекцията Рудолф Щайнер казал още следното:

Един вид продължение на моето днешно разглеждане можем да имаме утре, когато в 4 часа следобед ще имаме възможността, в Принципеса Трубецкой, Виа Маскерони 19, да продължим тези разглеждания и да навлезем малко по-нататък в областите, които започнахме да разглеждаме днес. В обясненията, които ще дам обаче, трябва да се даде не само продължение на набелязаното в днешната вечер, но и особено да се обърне внимание на времето, което идва след момента, който разгледахме днес.

Но още сега се възползвам от възможността да Ви благодаря за приятелския прием и за факта, че толкова много от Вас са дошли да получат онова послание, което може да Ви бъде дадено тук, въпреки че тъкмо днес толкова много течения, произлизащи от централното учреждение на Теософското общество, са насочени срещу това послание, което трябва да се даде именно от нашата гледна точка, и въпреки че тъкмо от центъра на Теософското общество се представят толкова много неща, които фактически могат да се удостоверят като неверни.

ИЗСЛЕДВАНИЯ ВЪРХУ ЖИВОТА МЕЖДУ СМЪРТТА И НОВОТО РАЖДАНЕ

Милано, 27 октомври 1912 г.

Втора лекция

Нашето обсъждане ни доведе до момента, в който съзнанието на умрелия се поддържа само още от спомена за Мистерията на Голгота. Целият живот до този момент бил живот на спомена за земното време, опосредстван не чрез сетивата, а чрез видения. Също и реалностите на духовния свят могат да се възприемат в този момент само чрез видения.

Постепенно за душите става все по-трудно да запазят спомените за земното време; все повече се разпростира забравата над всичко преживяно. Срещнем ли например в този момент между смъртта и новото раждане един по-рано познат човек, то най-напред го разпознаваме лесно, постепенно обаче все по-трудно; по-късно можем да си спомним за отношението към него само още когато изхождаме от Мистерията на Голгота. Колкото повече сме проникнати от нея, толкова по-лесно разпознаваме отново своето обкръжение. Достигнат ли е обаче този момент, в който имаме нужда от спомена за Мистерията на Голгота, за да можем да съхраним своята памет, тогава настъпва отново една голяма промяна. А именно ние не сме в състояние повече да получаваме в нас видения отпреди. Дотогава можем например да говорим за астрални цветни явления, можем да говорим в света, в който живеем до този момент, за това, че виждаме астрални цветове; можем да говорим за това, че виждаме съществата около нас също и в ясновидски подобия. В този момент обаче, който, както се каза, протича между смъртта и едно ново раждане, отпадат от нас сакаш като люспи виденията и спомените; ние губим постепенно връзка с тях, те се отделят напълно от нашето същество. Сега, за да характеризираме по-точно този момент, е добре да приведем нещо, което на пръв поглед може да изглежда шокиращо.

В този момент чувстваме себе си откъснати от Земята, а Земята като че под нас, далеч от нас, и чувстваме, че като се вживяваме в духовния свят, сме пристигнали на Слънцето. Понеже както в земния живот се чувстваме съединени със Земята, така сега се чувстваме съединени със Слънцето и с цялата негова планетна система. И затова в нашия модерен окултизъм отдаваме толкова голямо значение на това да се разбере, как Христос е дошъл при нас като слънчево същество, защото е необходимо да разберем, как Той ни съпровожда чрез Мистерията на Голгота до Слънцето. Чрез окултизма ни се показва, че Христос е слънчево същество, което отново ни отвежда към Слънцето. И сега идва шокиращото: както е необходимо да разберем нашето отношение към Христос, така е необходимо да бъде разбрано и нещо друго. Сега започва времето, когато човек като реално същество се запознава очи в очи с онова, което винаги е било наричано Луцифер. Когато сега се чувстваме, че се намираме на Слънцето, ние не се чувстваме в строяща физическа светлина, а в чисто духовна светлина. И от този момент Луцифер се възприема като същество, което не е повече враждебно, както преди, но се възприема все повече като едно напълно оправдано в света същество. Сега се чувства необходимостта в по-нататъшния ход на живота след смъртта да се разглеждат Луцифер и Христос като две равноправни една на друга сили. Колкото и странно да звучи тази равнозначност на Христос и Луцифер, ние достигаем от посочения момент тъкмо до това да ги разбираме, да разглеждаме двете сили като един вид братя. Как трябва да се обясни това, става ясно от това, което може още да се преживее в по-нататъшния ход на живота след смъртта.

Ако вземете описанието, което често давах като описание на живота на Сатурн, Слънцето и Луната, в него ще имате развоя на пътя, който фактически се изминава духовно след смъртта. Забележително е само това, че процесът не се преживява в последователността на космическото възникване: Сатурн, Слънце, Луна, а първо се преживява съществуването на Луната, след това на Слънцето и накрая съществуването на

Сатурн. Ако прочетете всичко онова, което съм дал като такова описание в „Акашовата хроника“⁷, и се отдръпнете от Луната по-нататък, ще имате света, който душата преживява по пътя, който изминава след смъртта. И тогава добиваме впечатлението, че когато наблюдаваме тези неща като че ли от духовния свят, имаме нещо като спомен за живота в съществуването, което предхожда раждането. Но още много по-значителен е, така да се каже, моралният елемент на по-нататъшния живот в този свят, който току-що беше характеризиран. Както беше описано в „Акашовата хроника“, постепенно се загубва интересът, който по-рано, до този момент, сме проявявали силно към преживяването на Земята. Изчезва интересът към отделните хора, с които сме имали контакти; изчезват интересите към отделните неща. Знаем, че спомените, които запазваме сега, никой друг не носи със себе си, освен Христос: Христос ни придружава и вследствие на това можем да имаме спомени. Ако Христос не би ни съпровождал, то споменът за земния живот би изчезнал; понеже онова, което ни свързва със Земята след описания момент, е фактически преживяването, че сме се свързали с Христос. Тогава чрез нашия нов живот в духовния свят придобиваме един съвсем нов интерес към Луцифер и неговия свят. А именно тогава намираме, че сега, когато сме се освободили от земните интереси, можем да се изправим пред Луцифер без никаква вреда. И ние правим забележителното откритие, че Луцифер има врдно въздействие върху нас само тогава, когато ние самите сме обзети от земното. Сега той ни се явява просто като съществото, което може да ни обясни онова, което предстои да преживеем по-нататък в света на духа, и дълго време изпитваме преживяването, че покоряваме онова, което Луцифер може да ни даде в тези простори на духовния свят.

Може би сега отново е шокиращо да кажем това, което чувстваме само субективно; но макар и да се изказва нещо най-напред шокиращо, то все пак това в този случай е може

---

⁷ Виж „Из Акаша хроника“, Събр. съч. 11.

би също и най-разбираемото: а именно ние се чувстваме сега след известно време като обитатели на Марс. След като сме се чувствали като обитатели на Слънцето, ние забелязваме постепенно, че така, както по-рано сме оставили зад себе си Земята, сега оставяме зад себе си Слънцето, и ние се чувстваме с оглед на нашата космическа действителност като обитатели на Марс. И в действителност по отношение на живота, който преживяваме сега, ни се струва, че Христос ни е дал всичкото минало, което лежи зад нас, а Луцифер ни подготвя за бъдещата реинкарнация. Когато изживяваме съзнателно този марсиански живот и по-късно на Земята можем да си спомним за него чрез посвещение, ние узнаваме, че всичко, което носим в себе си през огромното световно пространство не като преживяване от земното съществуване, всичко, което имаме не от Земята, ни го дава Луцифер. Нашият по-ранен човешки интерес става сега все повече космически. Докато на Земята сме приемали това, което ни дават минералът, растението, животното, което ни дават въздухът и водата, планината и долината, от този момент нататък приемаме опитностите на космоса, онова, което нахлува към нас от света на космоса. Започва онази форма на възприятие, която винаги са обозначавали – но която малко разбират – като музика на сферите. Всичко, което съществува, се възприема като музика, която се носи към нас от околността на космоса. Все пак това, което прозвучава от космоса, се чува така, като че ли долавяме чисти хармонии, а не като звуци от физическия свят. Достигаме до точка на преживяване, когато чувстваме самите себе си като намиращи се в центъра на космоса, и от всички страни посредством тази музика на сферите възприемаме звучащо световните факти.

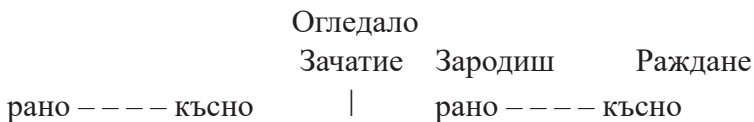
Сега ние сме оставили зад себе си и съществуването на Марс, и окултистът говори за факта, че сме достигнали до сферата на съществуване на Юпитер. Ако сега продължим да живеем по-нататък, музиката на сферите наистина става все по-силна; накрая обаче тя става толкова силна, че ни заглушава. Ние живеем в музиката на сферите като в заглушеност.

По-нататъшният живот протича така, че след като сме преминали през Юпитеровото съществуване, ние оставяме и него зад нас и сега фактически се озоваваме на най-външните граници на нашата Слънчева система: на Сатурн. Пристигнахме тук, ние придобиваме един твърде важен морален опит: ако до този момент Христос е съхранявал за нас спомена за нашите по-ранни земни състояния и благодарение на това ни е предпазвал от състоянията на страх на изчезващото съзнание, то тъкмо в това сегашно наше душевно състояние след смъртта забелязваме колко малко е съответствало на висшите морални изисквания онова, което сме преживели на Земята, колко малко е съответствало то на величието на цялото космическо съществуване. Като укор усещаме живота, който сме оставили зад себе си. И сега се случва нещо изключително важно. Като от неопределен нощен мрак се явява пред душата ни цялата сума на нашия живот, както той се е формирал кармично в последната земна инкарнация. Ако вземете под внимание Вашето сегашно земно съществуване, Вашата сегашна инкарнация, в действителност Вие я имате отново така, както тя се явява пред душата в онзи момент след смъртта, който именно беше охарактеризиран; в себе си обаче Вие чувствате остро всичко онова, което имате като възражение срещу онази инкарнация. Вие виждате тази последна инкарнация от космическа гледна точка.

От този момент нататък нищо повече не може да съхрани нашето съзнание, нито Христовият принцип, нито Луциферовият принцип, но непременно настъпва едно помрачаване на съзнанието, ако преди това в живота не е било налице едно посвещение. Започва определен духовен сън, който е необходим за човешкия живот, след като до този момент е било налице един вид съзнание, което се е поддържало от описаните отношения. Този духовен сън обаче е свързан с нещо друго. Благодарение на това, че човекът не може да чувства нищо повече, не може да си представя нищо повече, всички космически влияния могат да въздействат непосредствено върху него, с изключение на влиянието на Слънчевата система. Представете си цялата

Слънчева система като изключена и само това като налично, което съществува във от нея, и тогава ще имате въздействията, които настъпват сега. И тук идваме до точката, от която започнаха вчера нашите изложения.

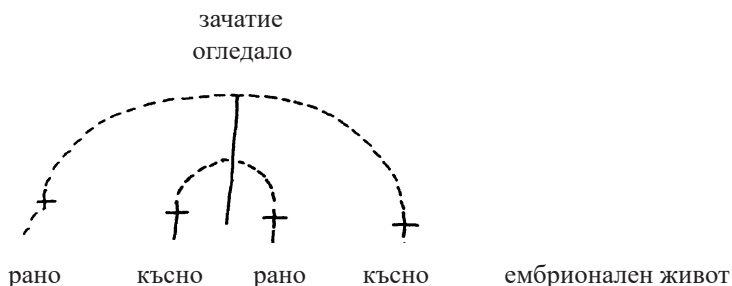
Това, което е важно да изследваме сега, е именно връзката между тази втора част на живота между смъртта и новото раждане и ембрионалния живот на човека. Вие знаете, че ембрионалният живот на човека започва със сферичния малък зародиш. Сега за окултното разглеждане е забележително това, че този човешки зародиш в самото начало се представя като отражение на онова, което човекът е преживял от космоса по току-що описания начин. В началото на ембрионалния живот зародишът на човека е фактически един космически продукт, едно отражение на космическия живот, в който *не* намира израз животът на Слънчевата система. И забележителното е, че всичко това, което сега се случва със зародиша по време на ембрионалния живот, се оказва елиминиране на космическия елемент и поемане на влиянията на Слънчевата система. Едва в едно относително по-късно време, когато процесите на живота след смъртта отново са изминали обратния път през Сатурновите, Юпитеровите и Марсовите състояния, започва да действат онези влияния в зародиша, които са така наречените наследствени влияния. Така че можем да кажем, че човекът подготвя своя зародишен живот в едно космическо съществуване още преди ембрионалния живот, в един вид обгръщащ и него космически сън. Ако вземем тогава процесите, които по такъв начин протичат в ембрионалния живот по време на този вид космическо съществуване, космически сън, ако вземем едно след друго състоянията на човека преди раждането, на зародиша, и се разгледат сега графично така, че да се получи тук едно отражение, следователно така:

тогава би трябвало всички състояния, които в зародиша се показват най-късно, да имаме в образа по-късно, а което е по-рано в ембрионалния живот, да виждаме тук в отражението по-рано.⁸ По такъв начин бихме получили едно духовно отражение на ембрионалния живот в посока назад. Ако трябва да Ви представя графично зародишния живот в една посока и за всяко състояние различно отражение в друга посока, то това фактически би изглеждало на дъската като образ и отражение, а точката, в която се отразява той, е зачатие. Ако трябва да го начертая сега, би трябвало да направя чертежа така, че образът, ембрионалният живот, да се начертае малък, а отражението назад да се уголеми ужасно много; понеже това, което преживява човекът в продължение на десет лунни месеца преди раждане, в неговото отраже-

⁸ В неотдавна открит екземпляр на записка, който бил прегледан и коригиран от Мария Щайнер, този раздел гласи, както следва (стр. 30, ред 19 до стр. 31, ред 3): „Едва в едно относително по-късно време, когато процесите, през които [душата] е преминала, докато изминавала обратния път през състоянията на Сатурн, Юпитер и Марс, отново [се отразяват], започват да действат онези влияния в зародиша, които съставляват така наречените наследствени влияния. Така че можем да кажем, че човекът подготвя своя зародишен живот още преди ембрионалния живот в космическото съществуване в един вид световен сън. Ако вземем процесите, които протичат в ембрионалния живот по време на това космическо съществуване в един вид световен сън, и вземем след това едно след друго състоянията на човека преди раждането, на зародиша, и ги разгледаме графично така, че да се получи тук едно отражение, то всички състояния, които се показват в зародиша най-късно, би трябвало да имаме в образ по-рано, а това, което в ембрионалния живот е по-рано, би трябвало да виждаме тук в отражението по-късно.“

ние фактически се преживява в продължение на много години. Вземете само всичко онова, което човекът преживява в духовния свят до неговото повторно въплъщение според описаните указания. В първата част от живота си след смъртта той е възприел в себе си отзвучите от своето по-ранно земно съществуване. Във втората част от този живот между смъртта и новото раждане той е издирил опитности от космоса. В това преживяване между смъртта и новото раждане са налице много неща, но само едно нещо не е налице в него: ние фактически преживяваме отново всичко, което сме преживели от предишната инкарнация до сегашната; ние чувстваме космическото съществуване, но по време на първата част от нашия живот между смъртта и новото раждане ние не преживяваме онова, което вече се е случило на Земята между двете инкарнации. До Слънчевото съществуване ние сме така заети със спомените за това, което е било преди смъртта, че нашият интерес е напълно отклонен от това, което се случва на Земята. Ние живеем с онези хора, които също така като нас в живота след смъртта се намират в духовния свят; ние свикваме с всички отношения, които вече сме имали към тези хора на Земята, и продължаваме да живеем в тези отношения, изграждаме ги в техните следствия. И понеже сме постоянно отклонени, можем да проявим по-малък интерес към хората, които още имаме на Земята. Само когато тези хора ни търсят с цялата си душа, се създава контакт с тях. Това трябва да се разглежда като много важен морален елемент. Понеже то хвърля светлина върху отношението между мъртвите и останалите на Земята. Някой, който е умрял преди нас и когото сме забравили напълно, изпитва изключителни трудности да проникне до нас в земния живот. Нашата любов, нашата трайна симпатия, която запазваме към починалия, осигурява път за това, защото тя именно установява връзка със земното съществуване. И от тази връзка трябва да живеят с нас покойниците в тези първи времена след смъртта. И действително е изненадващ факт, колко много инстинктивният култ към паметта на мъртвите се потвърждава от окултизма в най-дълбокия му смисъл. Нашите

покойници достигат най-лесно до нас, когато могат да намерят тук на Земята насочени към тях мисли, чувства и усещания.

За втората част от живота между смъртта и новото раждане нещата, естествено, се оказват отново различни. Ние сме толкова много заплетени тогава в нашите космически интереси, че намираме изобщо изключително трудно през този втори период връзка със Земята. Онова, което ни занимава, освен космическите интереси, е: да съдействаме за правилното изграждане на нашата по-нататъшна карма. Наред с нашите космически впечатления ние запазваме за себе си най-добре онова, което трябва да коригираме до известна степен кармично, и ние съдействаме за изграждането на такъв следващ живот, който може да допринесе за уреждането на нашите кармични дългове.

Някои хора казват, че не могат да вярват в реинкарнацията, защото не биха искали да се върнат отново в земния живот. Това например е възражение, което често е било повдигано: аз изобщо не желая повече връщането в земното съществуване. – Това казват някои. Разглеждането на току-що приведения момент между смъртта и новото раждане коригира значително този възглед. През този период от време ние желаем именно с всичка сила да навлезем отново в живота, за да коригираме нашата карма, и ние само забравяме, че сме искали това, това повторно раждане, когато се събудим отново от описания космически сън в настоящето. Не е важно дали по време на живота между раждането и смъртта желаем да се явим още веднъж на Земята, а дали го желаем между смъртта и новото раждане. А тогава ние го желаем. А именно трябва да си представим, че в много отношения, както току-що видяхме, животът между смъртта и новото раждане е точно обратното на онова, което преживяваме тук на Земята между раждането и смъртта. Както в този физически живот чрез съня укрепваме и се сдобиваме с нови сили, точно така и чрез указания световен сън ние се сдобиваме с нови сили за новата инкарнация.

Чрез описаните факти ще можем да получим отговор още и на друг важен въпрос. Често се пита: защо човекът, ако той се

реинкарнира толкова често, трябва да учи всеки път отново от детство и не идва на света вече с всичко онова, което той трябва да научи от детство? На този въпрос може да се отговори, ако се вземе под внимание следното: а именно че ние не съпреживяваме – с изключение на онова, което се посочи: на връзката с живота, с хората и с цялата карма, – че ние не преживяваме онова, което се е случило между нашите инкарнации на тази Земя. Следователно, ако някой например се е бил инкарнирал на Земята преди откритието на изкуството за книгопечатане, и се инкарнира отново днес, то той няма да е съпреживял всичко онова, което се е развило във времето между откритието на изкуството за книгопечатане и настоящия момент. И в действителност, ако се изследва културно-исторически по-точно, ще установим, че във всяка инкарнация научаваме като дете онова, което се е случило междувременно на Земята. Необходимо е само да разгледаме какво именно едно момче от древен Рим е учило на шестгодишна възраст: това е било нещо напълно различно от това, което днес учи едно дете на шест години. Между две инкарнации протича толкова дълъг период от време, че в действителност културната картина на Земята се променя напълно. Ние не се спускаме до нова инкарнация, преди отношенията на Земята да са се променили дотолкова, че да не показват почти никакво сходство с живота в предишната инкарнация.

Това, което току-що описах, се отнася до средната продължителност на човешкия живот. Но тя е именно нещо средно, и може например при един човек съзнанието след смъртта да угасне по-рано, сънят може да настъпи по-рано, както може да видите от определени факти, които бяха приведени вчера.

Съществува обаче космически закон, съгласно който този световен сън съкращава времето, което ние прекарваме в космоса след смъртта: онзи, който е навлязъл по-рано в състоянието на несъзнателност, той го преживява по-бързо, времето за него преминава в по-бързо темпо, то е по-кратко, отколкото за онзи, който разширява своето съзнание отвъд това състояние. Дори можем да забележим, когато изследваме човешкия живот между

смъртта и новото раждане, че недуховните хора относително най-бързо се връщат отново. Когато някой живее само за своите сетивни наслади, за своите сетивни страсти, следователно за онова, което можем да наречем животинско в човека, то между две инкарнации протича един относително кратък период от време. Причината за това е, че при него настъпва една относително ранна безсъзнателност, едно състояние на сън, и тогава той бързо преминава през този живот между смъртта и новото раждане.

Освен това аз разказах само за едно средно явление, защото взех под внимание предимно онези хора, които, така да се каже, достигат нормална житейска възраст.

Общо взето е налице голяма разлика между покойниците, които са умрели след 35 годишна възраст, и онези, които са напуснали този живот преди тази възраст. Всъщност само онзи, който е преминал 35-тата година в земния си живот, преживява повече или по-малко съзнателно всички състояния, които описахме. В случай на по-ранна смърт фактически настъпва един вид по-ранно състояние на сън между смъртта и новото раждане.

Ако някой би искал да възрази, че все пак нищо не може да се направи срещу една ранна смърт и затова става жертва на един по-ранен световен сън не по своя вина, то все пак това възражение не е правилно. То не би било правилно поради това, че една ранна смърт е била вече подготвена от по-ранни кармични причини и чрез едно по-ранно повторно влизане в космическите светове може да се насърчи по-нататъшното развитие. Колкото и странно, а също така и шокиращо да звучи това, ние знаем от съвсем обективни изследвания на космическия живот: че от определен момент нататък човекът е същество, което се разпростира в широките сфери на света и е изложено на въздействията на космоса, на макрокосмоса. Както човекът в средата на своя физически земен живот е, така да се каже, най-много обвързан със Земята, така той в средата на живота между смъртта и новото раждане е най-много вплетен в космическото съществуване.

Вземете детето: то още не живее, така да се каже, напълно на Земята, то живее с всички наследствени черти, които е получило от по-рано, то трябва тепърва да покорява земния живот. Вземете сега живота на човека след смъртта: той живее в известен смисъл с това, което е донесъл със себе си от Земята и трябва тепърва да си извоюва способност за възприемане в живота на космоса. В средата на земния живот ние сме най-много вплетени в земни отношения; в средата между смъртта и новото раждане ние сме най-много вплетени в космически отношения. Колкото повече приближаваме края на земния си живот, толкова повече излизаме от земните отношения във физически смисъл. Колкото повече преминаваме средата на живота между смъртта и новото раждане, толкова повече излизаме от космоса и клоним отново към земен живот.

Това обаче, което Ви казах накрая като един вид аналогия, не го разглеждайте така, като че ли то е поставено в основата на духовнонаучното изследване. Такава аналогия прави впечатление на окултиста едва когато той е направил окултните изследвания и ги сравни с наличните факти. Подобна аналогия съдържа дотолкова също един недостатък: ако бихме нарекли живота в първия период след смъртта детски живот, а вторият период между смъртта и новото раждане старчески живот, то бихме допуснали грешка. А именно в духовното съществуване между смъртта и новото раждане ние сме първо старци и ставаме след това във втората половина тъкмо деца с оглед на духовния живот. Духовният живот протича обратно. Първо ние внасяме в него грешките и недъзите на физическия живот, след това по време на космическия живот те постепенно се отхвърлят.

Аз бях твърде изненадан да намеря в древните традиции един израз като един вид – не желая да кажа – потвърждение, а като един вид указание за тези опитности. Когато сме на Земята във физическия живот, ние казваме: че остаряваме. В духовния живот между смъртта и новото раждане трябва да кажем съвсем дословно: ние се подмладяваме. Така че би могло да се каже: когато някой се ражда тук или там и се разглежда неговото

духовно съществуване: той се е подмладил тук и там.

Но ето, че във втората част на „Фауст“ намираме по забележителен начин думите: той се е „подмладил в епохата на мъглите“.⁹ Защо Гьоте употребява вместо „ражда се“ израза „подмладява се“? Ако се върнем по-нататък в миналото, ще открием, че това е традиция на човечеството, което е чувствало, че с духовното раждане човек се подмладява. Откриваме изобщо – което винаги се подчертава в нашия окултизъм, – че колкото по-нататък се връщаме в развитието, толкова повече се натъкваме на ясновидски състояния. Намираме ги навсякъде потвърдени.

Вземете например онова, на което вчера обърнах внимание. От смъртта нататък ние постепенно се освобождаваме от земните отношения, обаче в средата на живота между смъртта и новото раждане ние преживяваме космическите състояния. Ние ги преживяваме във видения, които застават на мястото на сетивните възприятия; тогава, казах, върху онова, което преживяваме, пада светлината на йерархиите. Тогава фактически след смъртта настъпва един вид състояние, което можем да характеризираме по следния начин: представете си, че Вашето съзнание не е във Вас, а е извън Вас в обкръжаващата среда, и Вие имате чувството, че животът не е във Вашето тяло, а е вън от Вашето тяло, и чувствате отвън: това е моето око, това е моят нос, това е моят крак. Тогава онова, което преживяваме отвън в духовното, би трябвало да отнесем към себе си, би трябвало да отнесем към себе си и живота на Бога и да го оставим да се отразява в нас. Настъпва такъв момент, когато след смъртта, тъй като ние – сякаш обръщайки поглед към човека – виждаме всичко онова, което е в обкръжаващата среда, да се отразява в него: дори божеството се отразява в човека.

Би ли било тогава твърде дръзко да приемем като познание това, което един поет казва, а именно, че животът след смъртта е отражение на божественото? Навярно всички знаят, че *Данте*¹⁰

⁹ Думи на хомункулуса, „Фауст II“, 2 Действие: Лаборатория.

¹⁰ Виж Данте Алигиери (1265-1321), „Божествена комедия“. В песен

употреби тази мисъл, съгласно която в духовния живот настъпва моментът, когато Бог се вижда като човек.

Понякога несъмнено такова указание може да изглежда като неоправдано, да се явява несериозно. Онзи обаче, който вниква в дълбоките взаимовръзки на човечеството, няма да разглежда повече тези неща като нещо несериозно. При великите поети оживяват именно всеки път отново отзвучи от древното ясновидско познание на човечеството, а чрез посвещение такива отзвучи се опресняват и издигат до човешко познание.

С това, скъпи приятели, Ви приведох няколко факта, които спадат към направените в последно време изследвания върху живота между смъртта и новото раждане, и се надявам, че в не твърде далечно време ще можем да продължим¹¹ да говорим върху такива познания относно живота между смъртта и новото раждане.

XXXIII от Рай се казва:

„Съзрях в предълбокото лоно на вечноясното,
С много цветове и все пак еднакви в обем,
Как три чудни кръга ми се разкриват,
От които два като очи с еднакъв блясък,
Сякаш огледала едно за друго бяха;
Като нажежено тяхно отражение
Третият ми изглеждаше. –
Обаче не може Божият знак,
Дори и само както го видях, да бъде загатнат от никой образ. –
О, вечна светлина, която тук в собствен блясък,
Познаваща самата себе си и позната от себе си,
Почиваш ти със себе си в любовен съюз!
Когато в твойто огледало поглеждам любопитен,
И чувствам неговия блясък като твоя –
Като че ли нашите *образ и подобие* са отразени в него:
Видях го да се оформя в собствена окраска
И мъчех се да го задържа, докато го съзерцавах.“

¹¹ Не се стига до допълнителна лекция на Рудолф Щайнер в Милано.

ПРЕМИНАВАНЕТО НА ЧОВЕКА ПРЕЗ ПЛАНЕТАРНИТЕ СФЕРИ И ЗНАЧЕНИЕТО НА ХРИСТОС-ПОЗНАНИЕТО

Хановер, 18 ноември 1912 г.

Тази вечер сме се събрали в един до известна степен нов корпус на нашия любим Хановерски клон, и с днешната вечер е дадено най-красивото осветяване на същия поради факта, че тук са се явили толкова много наши приятели и чрез това за пореден път изразиха в сърцата си и тук, на това място, че имат сериозно отношение към онова, което обобщаваме в нашето спиритуално светогледно течение. От известно време при такива поводи е налице, от една страна, действително винаги затруднение, което обаче, от друга страна, може да ни изпълни с известно удовлетворение: а именно, че ако нашите приятели са си създали такъв корпус за тяхната работа, той още при първите събирания се оказва твърде малък. Това е естествено нещо, което има две страни; обаче то е същевременно онова, което може да изпълни душите ни с увереност и надежда за устойчивостта на нашето движение. И така, позволете ми да изразя съвсем накратко при навлизането в нашето разглеждане, щото и в тези помещения да процъфтяват благодатта и благополучието на спиритуалната работа, която се извършва тук; позволете ми да изразя сърдечното пожелание тази работа да продължи по такъв начин, че чрез нейната вътрешна сила и самородност тя да може да има благословията на онези, които като спиритуални водачи бдят над нашето движение. Тази благословия можем да имаме само тогава, когато се стремим с вътрешна честност, истинност и искреност към големите духовни идеали. Но тогава, когато, изхождайки от този стремеж, работим тук заедно със сериозен, истински и честен дух, тогава можем да бъдем уверени, че благословията на онези, които наричаме майстори на истината, на хармонията и чувствата, цари над нашата кауза. И така, нека тази

благословия се излее върху нас, за да може нашата работа да стане нещо, което дава сила и мощ на душите, за да достави тази работа малък градивен елемент за това, което чрез духовната наука трябва да бъде предоставено на цялата човешка култура. Нека започнем, скъпи приятели, нашето днешно разглеждане, като насочим вниманието си към онова, което наричаме наше човешко съзнание. Какво впрочем наричаме наше човешко съзнание? Ние можем преди всичко да опишем това съзнание. Можем да кажем: докато сме в състоянието на сън – от заспиването вечер до събуждането на следващата сутрин, – това съзнание не е налице в нас. Никой, който, така да се каже, владее заедно своите пет сетива – ако мога да употребя този израз, – не се съмнява в това, че той съществува също и тогава, когато вечер при заспиване загубва до известна степен това съзнание. Понеже ако той се съмнява в това, би изказал с това съвсем безсмисленото твърдение, че всичко, което той е преживял душевно, се губи по време на сън и възниква отново на следващата сутрин. Който няма този безсмислен възглед, той е убеден, че и по време на сън съществува. Обаче в него не е налице онова, което наричаме наше съзнание. По време на сън не ни изпълват представи, не ни изпълват влечения, възжеления и страсти; не ни изпълват болки и страдания – понеже ако болките станат толкова силни, че нарушат съня ни, тогава съзнанието би продължило да е налице. Онзи, който може да прави разлика между сън и будност, може да знае също какво е съзнание. Съзнание е онова, което навлиза отново в душата при всяко събуждане; цялата сума от представи, афекти, страсти, болки и т.н., всичко това навлиза сутрин отново в душата. Чрез какво това съзнание е особено характерно при човека? При човека то е характерно особено чрез това, че всичко, което човекът може да има в своето съзнание, в някаква степен се съпровожда от чувството, от усещането, от преживяването на Аза; и представа, при която не бихте могли и най-малко да мислите: аз си я представям; усещане, при което не бихте могли да мислите: аз усещам; болка, при която не бихте могли да кажете: боли ме, всичко това не би

било едно действително вътрешно преживяване на душата Ви. Всичко, което преживявате, трябва да бъде свързано с представата за Аза. Това е така. И все пак знаете, че тази свързаност с представата за Аза – често сме обсъждали вече това – започва едва в определен момент от живота. Във времето около третата година детето започва да свързва едно преживяване с това, когато не казва повече: Карл или Мари играе или говори и т.н., но: аз говоря. – Така всъщност се разпалва знанието за Аза в течение на детството.

Днес искаме да си зададем въпроса: чрез какво се разпалва знанието за Аза постепенно в детето? Точно при този въпрос можем да видим, че на най-простите, привидно най-простите неща не е толкова лесно да се отговори, така да се каже, въпреки че отговорът понякога е съвсем очевиден. Как впрочем детето идва до това да премине от общото лишено от Аз състояние на съзнанието до изпълнените от Аза представи? Който изследва действително детския живот, той може да узнае, как детето идва до това. Вижте, има много просто наблюдение, което всеки може да направи, за да се убеди в това, как детето идва до Аз-съзнанието. Нужно е само човек сериозно да наблюдава, как тази Аз-представа се подготвя и укрепва. Наблюдавайте едно дете, как то си удря главичката в ръба на масата. Ако наблюдавате по-точно детския живот, ще установите, че Аз-чувството се е увеличило, след като детето си е ударило главичката. А именно то е възприело себе си. Това допринася детето да опознае самото себе си. Не е нужно, разбира се, при такъв случай винаги да има нараняване, не е нужно да има винаги дракотини; вече когато детето си поставя своите ръце някъде, това е един малък удар, тъй като детето се възприема в другите неща. Вие ще трябва да си кажете: детето не би дошло до Аз-съзнанието, ако то не би възприело себе си във външния свят, в противодействието на външния свят. Ако детето не би преживяло противодействие, то никога не би дошло до Аз-съзнанието. Фактът, че детето може да има срещу себе си един външен свят, развива постепенно в детето Аз-съзнанието. Тогава знаете, че детето в определен

момент от своя живот има това Аз-съзнание. Обаче тогава в човека не престава онова, което е било налице дотогава; настъпва само един обрат. Детето е развило Аз-съзнанието, като възприема външните предмети като намиращи се вън от него, следователно като се отделя от тях. Щом това Аз-съзнание веднъж е налице, детето се удря все още в нещо, то трябва да се удря все още. Къде впрочем се удря то? Това, което не идва до съприкосновение с нищо, не може да знае нищо за самото себе си, поне в рамките на нашия свят, докато живеем в него. Вижте, от момента, когато Аз-съзнанието е налице, Азът се удря в собствената вътрешна телесност, тогава Азът започва да живее навътре; тогава Азът започва да се удря навътре в собственото тяло. Нужно е само да помислите за това, когато искате да си представите, че човекът се събужда всяка сутрин. Това е навлизане на Аза и на астралното тяло във физическото и етерното тяло, тогава Азът се удря във физическото и етерното тяло. Да, помислете, когато с ръка посягате към водата и я прокарате през нея, тогава навсякъде, където докосвате водата, чувствате една съпротива. Така е също, когато Азът се потопява всяка сутрин и се облива от своя вътрешен живот. Обаче в продължение на целия живот този Аз е потопен в това физическо и етерно тяло и се удря във всички страни на тези тела. Когато пляскате с ръка във водата, Вие усещате ръката си от всички страни; така е и когато Азът се потопява в етерното и физическото тяло и се блъска във всички страни вътре в тази телесност. И това се случва през целия живот. През целия живот, с всяко ново събуждане сутрин, човекът трябва да се потопява в своето физическо тяло и в своето етерно тяло, и благодарение на това, че той се потопява така, се случват постоянно сблъсъци между физическото и етерното тяло, от една страна, и астралното тяло и Аза, от друга страна. Каква е последицата от това? Последицата от това е, че онези същности, които се сблъскват там, се износват. Азът и астралното тяло, от една страна, и етерното тяло и физическото тяло, от друга страна, понасят същото, което и две тела, които постоянно се удрят

едно о друго. Те се износват; и това износване е постепенното стареене, изхабяване, което настъпва при човека в течението на живота, и това е причината, поради която ние изобщо умираме физически. Представете си, че не бихме имали физическо, нито етерно тяло, тогава нямаше да можем да поддържаме и нашето Аз-съзнание. Ние наистина бихме дошли до състоянието да развием Аз-съзнанието, но не бихме могли да го поддържаме. Понеже ние трябва винаги да се намираме във вътрешен сблъсък, ако трябва да го поддържаме в нашето съзнание. От това следва изключително важният факт, че ние получаваме развитието на нашия Аз от разрушението на нашата същност. Ако не бихме могли да се сблъскаме с частите на нашата същност, не бихме имали Аз-съзнание. Наистина, ако попитаме, за какво е разрушението, остаряването, смъртта, трябва да отговорим: разрушението, остаряването, смъртта съществуват, за да се развива човекът, като се разрушава, а именно да развива все повече Аз-съзнанието. Ако не бихме могли да умрем – това е радикалният израз за това, – ние не бихме могли да бъдем истински хора. Ако се оставим на впечатлението от този факт в неговото пълно значение, може да ни хрумне следната мисъл, на която окултизмът може да даде отговор, а именно мисълта: като хора, ако искаме да живеем, ние се нуждаем винаги от физическо тяло, етерно тяло, астрално тяло и Аз. Трябва да признаем, че такива, каквито сме в настоящия човешки живот, ние се нуждаем от тези четири части; за да можем да достигнем до Аз-съзнанието обаче, трябва да ги разрушаваме. Ние трябва всеки път отново да ги получаваме, за да ги разрушаваме всеки път отново. На това почива необходимостта на повторния земен живот, за да имаме възможността да разрушаваме винаги отново човешките тела и тъкмо благодарение на това да се развиваме по-нататък като съзнателни човешки същества.

Впрочем в земния живот имаме само една-единствена човешка част, върху чието развитие можем действително да работим, това е нашият Аз. Върху развитието на нашия Аз можем да работим по определен начин. Какво означава в духовен

смисъл да работим върху развитието на своя Аз? Ако искаме да отговорим на този въпрос, трябва да си изясним какво прави необходима работата върху Аза. Да допуснем, че един човек се нахвърля върху друг и му казва: ти си лош човек. Ако това не е вярно, тогава въпросният човек е казал неистина. Какво означава едно такова твърдение на Аза, което е неистина? Това твърдение на Аза, което е неистина, означава, че от този момент Азът е станал по-малко достоен. Това е обективното значение на неморалността. Ние сме повече достойни преди момента, в който сме казали неистината, отколкото след това, след като сме изrekli неистината. И измерете всички пространства и всички времена: стойността на Вашия Аз става по-малка за всички пространства и всички времена, за цялата безкрайност и вечност, щом сте го направили по-малко достоен чрез подобна постъпка. Обаче по време на живота между раждането и смъртта ние, така да се каже, едно нещо е на наше разположение. Онова, с което сме допринесли по такъв начин да направим нашия Аз по-малко достоен, ние можем винаги да поправим, когато можем да преодолеем нашата лъжа. Можем да признаем на онзи, на когото сме казали: ти си лош човек, че сме сгрешили, че не е вярно това, което сме казали и така нататък. Тогава възстановяваме достойнството на нашия Аз, тогава поправяме вредата, която сме нанесли на нашия Аз, правим така, че отстраняваме онова, което сме му причинили. Така че по отношение на много неща, които засягат нашия Аз, ние разполагаме по време на живота с възможността да възстановим, да подобрим онова, поради което Азът става несъвършен. Например, ако част от нашата работа е да знаем нещо, а ние сме го забравили, то нашият Аз се оказва по-малко достоен; но ако положим усилие, можем отново да си го спомним. Азът има преди това по-малко достойнство; щом си го спомним, ние поправяме вредата. Следователно: ние можем да направим този Аз по-малко ценен; но ние можем също да го направим отново все по-ценен. – Виждате ли, ние имаме по отношение на нашия Аз тази способност, така да се каже, да поправяме една жизнена част, една наша човешка част,

способността да коригираме нейните грешки, да допринасяме за нейното развитие.

Съзнанието на човека обаче не се разпростира непосредствено върху астралното битие, върху етерното битие и още по-малко върху физическото битие. И все пак целият живот е едно продължително разрушение на тези три части, а ние нямаме знание за това, как да поправим отново всичко това. Човекът е господар над това, как да подобри Аза, как да възстанови един морален дефект, един дефект на паметта, но не може да контролира онова, което постоянно разрушава в своето астрално, етерно и физическо тяло. Въпреки това тази троичност непрекъснато се влошава и когато живеем по този начин, ние непрекъснато атакуваме трите части от човешката ни същност, астралното тяло, етерното тяло и физическото тяло. Ние работим върху Аза. Наистина, ако не бихме работили върху нашия Аз през целия живот между раждането и смъртта, той не би се усъвършенствал. Обаче върху астралното тяло, върху етерното тяло и върху физическото тяло човекът не може да работи толкова съзнателно, колкото върху неговия Аз. И все пак онова, което човекът непрекъснато разрушава, трябва да се подменя. Във времето между смъртта и едно ново раждане човекът трябва да получи по правилния начин отново сглобено като астрално тяло, етерно тяло и физическо тяло онова, което е разрушил; трябва да е възможно през този период да получим възстановено онова, което по-рано в живота сме разрушили: астралното тяло, етерното тяло и физическото тяло. Но това може да се случи само защото нещо, което не е в наша власт, работи върху нас. Съвсем очевидно е, че щом не разполагате с особени магически сили, не е във Ваша власт да си създадете едно астрално тяло, когато умрете. Това трябва да бъде създадено за човека от големия свят, от макрокосмоса.

Сега разбирате въпроса: откъде се възстановява онова, което например сме разрушили в нашето астрално тяло? Ние трябва наистина да имаме едно правилно тяло, когато се родим отново за ново телесно съществуване. Къде в световното цяло

трябва да се търсят силите, които възстановяват астралното тяло? Виждате ли, може да търсите тези сили на Земята с всички възможни ясновидски изкуства, но няма да ги намерите там. И ако нещата се свеждаха само до Земята, то за човека никога нямаше да бъде възможно да възстанови своето астрално тяло. Материалистическият светоглед, който смята, че всички човешки условия трябва да се търсят на Земята, се заблуждава много. Човекът има своя родина не само на Земята. Действителното разглеждане на живота между смъртта и едно ново раждане ни показва, че силите, от които човекът има нужда, за да се възстанови неговото астрално тяло, се намират в Меркурий, Венера, Марс, Юпитер, Сатурн, в звездите на нашата планетарна система. Това, което се излъчва като сили от тези звезди, всичко това трябва да работи над възстановяването на нашето астрално тяло; и ако не получим оттам силите, няма да получим и астрално тяло. Какво означава впрочем това? Това не означава нищо друго, освен че след смъртта или също при посвещение трябва да излезем със силите на нашето астрално тяло от физическото тяло. И това астрално тяло се разпростира във вселената. Докато иначе сме притиснати на едно място в тази вселена, върху една малка точка, след смъртта цялата наша същност се разпростира в целия космос. Фактически нашият живот между смъртта и едно ново раждане не е нищо друго освен едно всмукване на звездните сили, от които се нуждаем, за да можем да възстановим онези части, които сме разрушили по време на живота. Следователно ние получаваме действително от звездите онова, което възстановява нашето астрално тяло.

В областта, която наричаме в истинския смисъл на думата окултизъм, в тази област изследването е много трудно, много комплицирано. Не е ли истина, че ако изпратите някой с напълно здрави очи, да речем, в една област на Швейцария, и там той се изкачи на един много висок връх и след това се върне, то той ще Ви даде едно описание, което съответства на фактите. Но можете много добре да си представите, че ако отиде за втори път в тази област и отново се изкачи на същата планина, може

би на малко по-високо място, то той ще опише от една друга гледна точка това, което вижда. И чрез описанието от различни гледни точки ще получим едно все по-пълно, все по-правилно понятие за планинския пейзаж. Смята се обаче, че ако някой е станал ясновидец, той знае всичко. Нещата не са толкова прости. Тук, в духовния свят, става въпрос винаги за изследване част по част. И също при неща, които са били изследвани точно, се намира винаги нещо ново. През последните две години моята задача¹² беше именно да изследвам и проверявам отново по-точно въпроса за живота между смъртта и едно ново раждане, и тук бих искал да Ви разкажа нещо от тези нови проучвания.

Естествено при един такъв въпрос трябва да сте наясно, че правилно отношение към него може да има само онзи, който може да се вживее някак по-дълбоко в този предмет, който изобщо има сърце и усет за такова наблюдение. Не може да се изисква всичко да бъде потвърдено и доказано за една вечер. Обаче ако действително с търпение се сравни и съпостави всичко, което е било казано в течение на времето, ще се установи, че в нашия окултизъм никъде няма част, която да не се съгласува с другите в едно добре закръглено цяло. Да изследвам тъкмо това време между смъртта и едно ново раждане, беше моето задължение в последно време. И тези изследвания, които ми бяха възложени в по-ново време, съдействаха особено за това, което съответстваше изцяло с духа на това изследване, да схвана с духовното зрение условията, които съществуват за целия този живот между смъртта и едно ново раждане. Оказва се действително, че човекът, така както е съсредоточен на Земята между раждането и смъртта, като че ли върху неговото най-малко пространство, излиза, така да се каже, все повече отвъд това най-малко пространство, когато се освобождава от това физическо тяло. Като пристъпва през портата на смъртта, той се

---

¹² Тук би трябвало да гласи: „през последната половин година“. Не може да бъде изключено, че водещият записки при пренасяне на своите бележки е прочел „2“ вместо „1/2“. Сравни с това изложенията на стр. 61, 2, 99, 127, 143.

разпростира все по-надалече и по-надалече, той расте и расте. Той постепенно навлиза в планетарната система. Той израства действително най-напред до мястото в нашата планетарна система, където Луната кръжи. И човекът става толкова голям, че неговите най-външни граници съвпадат със сферата, която е маркирана от положението на Луната. Там прекъсва Камалока. Когато човекът след това продължи да расте, той най-напред навлиза в сферата, която е образувана от Меркурий, след това в сферата на Венера. Тогава човекът, тъй като се разпростира все по-нататък и по-нататък, расте все повече и повече, става фактически толкова голям, че неговата най-външна страна е ограничена от слънчевата орбита, т.е. там, където се казва, че е вероятната слънчева орбита. При това не трябва да се тревожим за Коперниковата система на света; необходимо е само да си представим окръжностите така, както това бе обсъдено в Дюселдорфския цикъл¹³ върху духовните йерархии и тяхното отражение във физическия свят. Следователно при своето възхождение в духовните светове човекът навлиза в планетарната система, в сферата на Луната и така нататък до най-външната сфера, в сферата на Сатурн. И всичко това е необходимо, за да се срещне човекът по правилния начин със силите, които той може да получи за своето астрално тяло само от силите на планетарната система.

Сега обаче се установява едно различие, когато се наблюдават различните хора. Различието се получава, когато се наблюдава например един човек след смъртта, който през целия си живот е предизвиквал в душата си едно морално, добро настроение, който пренася със себе си през смъртта едно морално състояние на душата. Може да сравним такъв човек с друг, който пренася през портата на смъртта едно по-малко морално състояние на душата; тогава се наблюдава значителна

---

¹³ Виж „Духовните йерархии и тяхното отражение във физическия свят“, десет лекции и два отговора на въпроси, Дюселдорф 12-22 април 1909 г. Събр. съч. 110.

разлика и това се оказва очевидно още когато човекът навлиза в силите на Меркурий. Как се оказва очевидно това? Когато човекът е преминал през портата на смъртта, то посредством онези средства за възприемане, с които се сдобиваме след периода на Камалока, той възприема например онези същества, които са били близки с него по време на живота и които са умрели преди той самият да е преминал през портата на смъртта. Свързани ли са те с него? Положително, ние се срещаме с всички тези същества, ние живеем с тях и в живота след смъртта. Налице е обаче една разлика в това, как живеем тогава със съществата, с които сме живели на Земята. Налице е разлика според това, дали човекът пренася през смъртта едно морално състояние на душата, или едно неморално състояние на душата. Ако човекът е бил неморален в живота, той наистина се среща с членовете на своето семейство и със своите приятели, но чрез неговата собствена същност се създава постоянно нещо като стена, през която той не може да премине, за да стигне до другите същества. И човекът с едно неморално състояние на душата става след смъртта самотник, едно самотно същество, което навсякъде около себе си има нещо като стена и което не може да премине през нея при съществата, в чиято сфера е поставен. Душа с една морална нагласа обаче, душата с такива вътрешни представи, които имаме, когато пречистваме нашата воля, тя става, така да се каже, един общителен дух и винаги изгражда мостове и намира връзки със съществата, в чиято сфера живее. Това, дали ние сме самотни или общителни духове, се определя от нашето морално или неморално състояние на душата. Това определяне има като последица нещо много важно. Онзи, който е общителен дух и не е затворен в своето същество като в черупка, но може да се приближава до съществата от неговата сфера, този човек работи плодотворно над по-нататъшното развитие, над прогреса на целия свят; неморалният човек, който след смъртта става самотник, самотен дух, той работи над разрушението на целия свят; той предизвиква в целия свят толкова големи пропасти, колкото голяма е степента на неговата неморалност, на неговата

изолация. Резултатът от неморалните дела на такъв човек е за него мъчение, а за света разрушение.

Следователно моралното състояние на душата има голямо значение вече след първите времена в Камалока; то определя също нашата съдба за следващото време, което наричаме време на Венера. Вземат се под внимание обаче и други представи, които човекът е развил по време на живота и които го касаят, когато влиза в духовния свят. Тези други представи са религиозните представи. По един начин живее душата в сферата на Венера след смъртта, когато тя е създала религиозна връзка между преходното и непреходното, и по друг начин живее, когато не е създала тази връзка. Отново това, дали ще станем общителни духове или самотни, изолирани духове, зависи от това, дали сме били религиозно настроени в живота или не. Затварянето в живота, религиозното затваряне в живота ни прави самотници, необщителни духове. Такава нерелигиозна душа се чувства като затворена в капсула, като в затвор. Ние знаем наистина, че въвн от нас има същества, но ние сме като в затвор, като в капсула, така че не можем да достигнем до тях. Така например членовете на съюза на монистите, доколкото в техните пусти материалистически представи са изключили всякакво религиозно чувство, след смъртта не са обединени в ново общество, в нов съюз; всеки от тях ще бъде затворен в свой собствен затвор. С това, естествено, не се казва нищо срещу съюза на монистите¹⁴, а само се прави понятен един факт.

Тук в живота материалистическите представи са заблуждение, а в царството на духа са факт, а именно фактът, че чрез такива представи, чрез които тук във физическото ние се изолираме, като се заблуждаваме, там в страната на духа се затваряме като в затвор, правим себе си пленници на собствената си астралност. – Чрез неморална житейска нагласа ние се лишаваме от притегателни сили в сферата на Меркурий; чрез

---

¹⁴ На 11 януари 1906 г. в Йена е основан „Немски съюз на монистите“ под почетното председателство на Ернст Хекел.

нерелигиозна нагласа на душата ние се лишаваме от притегателни сили в сферата на Венера; ние не можем да получим от тези сфери силите, от които се нуждаем, т.е. ние получаваме тогава в следващата инкарнация едно в известно отношение несъвършено астрално тяло.

Тук виждате как се гради кармата, тук виждате техниката на кармата. Когато приемем този факт на окултното изследване, за нас става понятно по забележителен начин едно такова изказване, каквото е било направено от *Кант*¹⁵ инстинктивно. Когато искал да изрази кои две неща са предизвикали в него най-голямо удивление, той казал: звездното небе над мен и моралният закон в мен. – Привидно това са две неща, в действителност обаче това е едно и също нещо. Да, защо ни обзема такова чувство на възвишеност, на божествена, свещена сериозност, когато вдигнем поглед към просторите на звездното небе? Защото тогава, без да знаем това, се пробужда чувството за нашата душевна родина; защото тогава се пробужда в душата чувството: преди да слезеш на Земята за нова инкарнация, ти самият си бил там в тези звезди, и от тях си почерпил най-добрите сили в себе си. А твоят морален закон ти е бил даден, когато си пребивавал в този звезден свят. Онова, което звездното небе ти е дарило между смъртта и едно ново раждане, ти можеш да съзерцаваш като най-добрите, най-красивите сили на душата си, когато упражняваш самопознание. – Това, което съзираме в звездното небе, е моралният закон, който ни е даден от духовните светове, понеже ние живеем със звездното небе между смъртта и едно ново раждане. Който може да се пренесе във възможността да получи предчувствие за това откъде произхождат неговите най-добри сили, той би трябвало да разглежда с такива чувства звездното небе. Който изобщо не желае да пита, но тъпоумно

---

¹⁵ Имануел Кант (1724-1804). Цитатът е от „Критика на практическия разум“, Част втора: Заключение – и гласи дословно: „Две неща изпълват духа с винаги ново и нарастващо възхищение и страхопочитание ....: звездното небе над мен и моралният закон в мен.“ (Тук цитирано според превода на Цекко Торбов от 1974 г.)

се вживява в деня, на него звездите нищо не ще разкажат. Но който си задава въпроса: как идва в мен онова, което никога не е свързано с моето сетивно тяло? Когато той след това издигне поглед към звездното небе и го обземе онова своеобразно чувство; когато може да почувства, колко набожен може да стане, тогава той знае: това е спомен за нашето вечно отечество. Така ние постепенно навлизаме в онова състояние, в което действително живеем заедно със звездното небе между смъртта и едно ново раждане.

Ние поставихме въпрос, така както го обсъждахме досега, за нашето астрално тяло с неговите връзки, с неговото възстановяване в духовния свят. Същият въпрос можем да поставим на обсъждане и с оглед на нашето етерно тяло. Също и него трябва да разрушаваме през целия наш живот; но също така трябва от някъде да вземаме сили, за да можем да го възстановим, за да го приведем в състояние да може да извършва своята работа за целия човек по време на живота.

Наистина, съществували са продължителни периоди в земното човешко развитие, когато човек не е можел да направи нищо, за да допринесе неговото етерно тяло да бъде снабдено с добри сили в следващата инкарнация. Обаче по онова време човекът е имал още наследство от времената, когато е възникнал на Земята. Докато траело древното ясновидство, в човека били налице още такива сили, които при смъртта съществували още неизползвани, в някаква степен резервни сили, чрез които етерното тяло можело отново да се изгради. Обаче смисълът на човешкото развитие се изразява в това, че всички сили се изразходват и трябва да бъдат заменени с нови. И днес ние действително се намираме в един етап на развитие, в който човекът трябва да направи нещо, за да може да възстанови своето етерно тяло. Чрез всичко онова, което вършим с обикновените морални представи, което вършим с някаква религия на Земята, с една религия, която е ограничена върху отделен народ на Земята, ние наистина навлизаме в планетарната система и извличаме от нея силите, от които се нуждаем за възстановяването на астрално-

то тяло; само през едно нещо преминаваме, без да извличаме правилните сили: през самото Слънце. Понеже нашето етерно тяло трябва да извлече от Слънцето силите, от които се нуждае за своето възстановяване.

В дохристиянските времена било така, че човекът, като възхождал в духовния свят, вземал със себе си една част от силите на етерното тяло, и тези резервни сили му позволявали да извлича от Слънцето онова, от което той се нуждаел за възстановяването на своето етерно тяло в една нова инкарнация. Сега това е различно: човекът днес остава все повече и повече незасегнат от силите на Слънцето. Ако той не стори подходящото, за да се подготви неговото етерно тяло така, че той да влее в душата онова, което може да извлича от Слънцето силите, от които той се нуждае за възстановяването на своето етерно тяло, то той ще премине през слънчевата сфера незасегнат.

Сега това, което можем да почувстваме от едно отделно религиозно изповедание на Земята, никога не може да ни даде в душата онова, от което се нуждаем, за да можем да устоим в сферата на Слънцето. Онова, което можем да влеем в нашето етерно тяло, онова, от което след това се нуждаем в душата, за да може тя да премине плодотворно Слънчевата сфера, може да възникне за нас само от общото, което се влива във всички човешки религии. И какво се влива в тях? Сега, ако сравните различните религии в света – а една от най-важните задачи на духовнонаучната работа е да се изследва действително истинската сърцевина на различните религии, – ако ги сравните всички една с друга, ще установите следното. Тези религии са били винаги свършени по свой начин, но точно за определен народ, за определена епоха; те са давали на този народ, на тази епоха най-важното, което те са могли да получат. И ние знаем общо взето най-много за една религия там, където тези религии тъкмо са могли да служат на своето време и на своя народ благодарение на това, че са се затворили по определен егоистичен начин така, както са били дадени от големия пър-

воизвор на живота.

Ние изучаваме вече повече от десет години религиите¹⁶, но трябваше веднъж да се започне с това да се даде на човечеството нещо, което излиза отвъд отделните религии, което като че ли съдържа всичко, към което отделните религии са указвали. Благодарение на какво стана възможно това? Това стана възможно благодарение на факта, че веднъж се появи една религия, която е неогоистична. Нейното съвършенство почива тъкмо на това, че тя не се ограничила само до един народ и до едно време. Пример за религия, която е егоистична в превзходния смисъл на думата, е индуската религия. Понеже който не е индус, не може да бъде приет в тази религия. Тази индуска религия следователно е специално пригодена за индийския народ. Същото е и с останалите териториални религии. Големият брой на отделните религиозни изповедания почива на това, че те са пригодени за отделните земни отношения. Който не взема под внимание това, че религиите имат своето съвършенство тъкмо в това, че те се ограничават до отделни земни отношения, който подчертава винаги само, че всички религиозни системи са произлезли от един-единствен източник, той не може никога да достигне до познание.

Какво означава впрочем да се говори винаги само за единство? Това означава например, че някой вместо да изрежда отделните подправки като сол, черен пипер, червен пипер, захар, търси единството, изразено в тях, и казва подправки. – Така може да се говори за тези неща, обаче когато се касае за това да се премине от говорене към действителност, когато е важно да се употреби всяка една подправка според нейната особе-

---

¹⁶ Виж например „Християнството като мистичен факт и мистериите на древността“, Събр. съч. 8, „Същинската мъдрост в религиите“, лекция от 16 ноември 1905 г., включена в тома „Световни загадки и антропософията“, Събр. съч. 54, „Библия и мъдрост“, две лекции от 12 и 14 ноември 1908 г., „Евангелието от Йоан“ (1908), Събр. съч. 103, „Евангелието от Лука“ (1909), Събр. съч. 114, „Евангелието от Матей“ (1910), Събр. съч. 123, „Евангелието от Марко“ (1912), Събр. съч. 139.

ност, тогава забелязваме вече разликата. Тогава никой, който употребява различните подправки, няма да каже, че те всички без разлика са подправки. Понеже, ако действително няма разлика, тогава защо да не добавяме сол или пипер вместо захар в кафето или чая си; но в действителност тогава ще почувствате вече разликата. Същата логическа грешка допуска онзи, който не разделя действително различните религиозни изповедания, но казва: всички произлизат от един и същ източник.

Но ако искаме да познаем, как преминава живата връзка през различните религии, като насочва към една велика цел, трябва да познаем тази връзка, трябва да изследваме действително религиите в тяхното значение за отделните сфери. Това се случва вече повече от десет години в рамките на нашата средноевропейска секция на Теософското общество; обаче тогава се постави началото за придобиване на един вид религия за нещо, което няма нищо общо с човешките различия, което има нещо общо само с човешкото, което е без разлика на цвят и раса и т.н. В какво се изразява това? Имаме ли ние в действителност една национална религия, каквато имат индийците или евреите? Ако бихме почитали Вотан, тогава бихме били в положението, в което се намират индийците. Ние обаче не почитаме Вотан. Западът се е обявил за привърженик на Христос, който не е западен човек, но с оглед на своя произход е дошъл от друго място. Начинът, по който Западът се е поставил в отношение към Христос, не е национално-егоистичен начин да се обвърже с едно изповедание. Естествено засегнатата тук област не можем да обсъдим изчерпателно в рамките на една-единствена лекция; могат да се посочат само отделни гледни точки. Трябва да се отбележи, че начинът, по който Западът е усвоил своето религиозно изповедание, е бил абсолютно неегоистичен. Преобладаването на Христовия принцип се показва и по един друг начин. Свикайте един сериозен конгрес, съставен от религиозни учени от различни вероизповедания, които да сравнят безпристрастно една с друга отделните религиозни системи. Бих искал да Ви попитам дали е налице в която и да е религия в същия

смисъл нещо, което да е валидно по цялата Земя като следното: ние притежаваме едно и също твърдение, което, произлизайки от две страни, означава нещо абсолютно различно, както е в християнството. Налице е едно дълбоко твърдение в Евангелието, което Христос Исус изрича към онези, които поучавал: във всички вас живее нещо божествено; не сте ли тогава богове? Той го изрича с пълна сила: „Вие сте богове“ (Йоан, 10:34). С това Христос Исус има предвид: във всяка човешка гръд има една искра, която е божествена, която трябва да се разпали, така че да може да се каже: бъдете като богове! До различно, и то тъкмо противоположно въздействие водят словата на Луцифер, когато се приближил към човека, за да го откъсне от божественото царство, като казва на човека: „Ще бъдете като Бог“ (Мойсей, 1 кн. 3:5). Тук смисълът е напълно различен. Същата мисъл, изказана веднъж за погибел на човечеството, при началото на спускането в бездната; и пак същата мисъл, като указание за нашата най-висша цел! Потърсете това изказано по същия начин в което и да е религиозно изповедание! Ще е налице или едното, или другото, но не и двете. Нека се изследва – обаче да се изследва прецизно – и ще се установи колко много се съдържа в малкото думи, които бяха изказани сега. Защо християнството е възприело в себе си тази важна тема? С това се показва, че е важно не чистото съдържание, а това, от какво същество произлиза то. Защото? Защото християнството е започнало да посочва и съответно да осъществява в правилния смисъл това, което възвестява неговата същина: там е налице не просто племенното родство, а родство на човечеството, нещо, което важи независимо от раса, националност и изповедание, нещо, което обхваща всички раси и всички времена. Християнството същевременно е толкова тясно свързано с човешката душа затова, защото това, което то може да даде, не трябва да остане чуждо на никоя човешка душа. Това наистина не се признава още от всички хора на Земята. Но това, което е истинно, трябва най-накрая да се наложи победоносно.

Днес, разбира се, хората още не са стигнали толкова да-

леч, че да могат да разберат, че будистът, индуът няма нужда да отрича християнина. Представете си за момент, какво би означавало, ако се яви някой мислещ, дълбокомислещ, и се обърне към нас с думите: не е справедливо от ваша страна изповедниците на Христос, когато казвате специално за Христос: всички изповедания могат да се обединят в него, могат да го признаят в същата степен като тяхна висша цел. С това давате предимство на Христос. Не бива да твърдите нещо такова специално за Христос. – Защо не? Може би защото индуът би могъл да изисква, щото и ние да почитаме единствено неговите учения? Ние не желаем да отнемем нищо на тези учения, които наистина почитаме толкова високо, колкото и всеки инду. Може ли индуът да каже: не мога да призная Христос, понеже това не се намира в моите будистки писания? Има ли значение дали нещо се намира в особени писания, ако то е нещо истинно? Антибудистко ли е да се придържаме към Коперниковата система на света, макар че за нея няма нищо в будистките писания? Може ли будистът да каже: не е правилно, антибудистко е придържането към Коперниковата система на света, понеже в моите книги не се намира нищо за тази система? – Точно така, както Коперниковата система на света, и резултатите от по-новите духовнонаучни изследвания са нещо, което може да бъде прието от един инду или изповедник на друга религиозна система; това няма нищо общо с религиозното изповедание. Който отхвърля това, което духовната наука има да каже за Христовия импулс по отношение на религиозните изповедания, той няма истинско разбиране за това, как трябва да се отнасяме към едно религиозно изповедание. – Може би, скъпи приятели, ще настъпи още веднъж времето, когато ще видим как това, което имаме да кажем относно същността на Христовия импулс и неговото отношение към всички религиозни изповедания и светогледи, ще говори също толкова дълбоко на нашите сърца, на нашите души, колкото дълбоко се стреми да навлезе в отделните фази с най-голяма последователност. – За отделния човек не е лесно да разбере какви опити се правят да

се свържат нещата, които могат да доведат до истинско разбиране на Христовия импулс. А човекът в настоящия си цикъл се нуждае от разбиране за това, какво ние наричаме Христова същност. Изповядването на Христос няма нищо общо с отделна, обособяваща се религиозна система; истински християнин е само онзи, който е склонен да разглежда всеки човек като такъв, който носи в самия себе си християнския принцип; за истинския християнин християнският елемент е нещо, което може да се намери и в един китаец, един индус и така нататък. – Истинското разбиране на всеки, който изповядва Христос, почива на това, че той съзнава, че Христовият импулс не се ограничава до една част на Земята – това би било заблуждение. Реалността е такава, че след Мистерията на Голгота се оказало наистина вярно това, което Павел бил казал по отношение на областите, в които той трябвало да проповядва. Павел обявил: Христос умря и за езичниците.¹⁷ – Човечеството обаче трябва да разбере, че Христос не е дошъл за определен народ, за определено, ограничено време, а за цялото земно население, за всички. И този Христос е разпръснал семената на своя фантом във всяка душа, и прогресът ще се състои само в това, че душите ще осъзнаят тези семена. Следователно ние разработваме не само една теория, за да придобие нашият разсъдък няколко понятия повече, когато се занимаваме с духовната наука, но ние се събираме, за да бъдат развълнувани нашите сърца и души. Ако ние проявяваме по този начин разбиране към Христовия импулс, то той ще направи накрая така, щото всички хора на Земята да дойдат до най-проникновено разбиране на Христовите думи: „Когато двама или трима са се събрали в мое име, аз ще бъда посред тях.“¹⁸ Тези, които работят заедно в този дух, ще намерят мост от една душа към друга. А това ще разпростре Христовия импулс върху цялата Земя. Истинският Христов импулс е онзи, който трябва да бъде живият живот на нашите духовни

¹⁷ Рим. 3:29. Дословно там се казва: „Или Бог е само Бог на юдеите, а не и на езичниците? Разбира се, и на езичниците.“

¹⁸ Мат. 18:20.

клонове. И тогава се явява окултизмът и ни показва – когато вземем присърце факта, че сме почувствали реалността на Христовия импулс, – че тогава в нашите души прониква нещо, което ги прави годни да преминат през Слънчевата сфера, така че етерното тяло може да ни бъде отново дадено по правилния начин в следващата инкарнация. Ние приемаме духовната наука едва когато проявим проникновено разбиране за приемането на Христовия импулс. Само тогава нашето етерно тяло ще бъде силно и крепко при навлизането в една нова инкарнация. Етерните тела ще западат все повече и повече, ако хората не знаят нищо за Христос и за неговата мисия по отношение на цялото земно развитие. Чрез разбиране на Христовата същност ние ще избегнем това западане на етерното тяло, което ще ни направи слънчеспособни, лъчезарни, ще ни направи способни да възприемаме силите от областта, от която е дошъл Христос. Откакто Христос е тук, човекът може да взема със себе си сили от Земята, които го водят в Слънчевата сфера. Тогава можем да се върнем на Земята и в следващата инкарнация да оживим силите, които укрепват нашето етерно тяло. Ако не възприемем Христовия импулс, етерните тела ще стават все по-неспособни и по-неспособни да вземат със себе си съхраняващите, изграждащите ги сили от Слънчевата сфера, за да могат да действат правилно тук на Земята. Трябва да сме наясно, че животът на Земята действително зависи не от чистото теоретично схващане, а от цялостната проникнатост от събитието на Голгота. Това ни показва истинското окултно изследване.

А това окултно изследване ни показва по-нататък как можем да приемем онова, което ни подготвя за физическото тяло. Понеже физическото тяло ни се заема от онова, което наричаме принцип на Отца. Чрез своеобразието, изразено с думите на Христос Исус: „Аз и Отец сме едно“ (Йоан, 10:30), ние ставаме съпричастни благодарение на Христовия импулс също и на принципа на Отца; т.е. Христовият импулс ни води същевременно и до божествените сили на Отца.

Кое е най-доброто, което можем да придобием от нашето

спиритуално задълбочаване? Бихме могли да си представим, че сред нас е възможна една човешка душа, която по-късно, като излезе през вратата, би си казала: сега забравих всъщност всичко с изключение на отделните думи. Това би било един краен случай, един радикален случай. Това, скъпи мои приятели, дори не би било най-голямата вреда. Понеже аз бих могъл да си представя ситуацията, че един такъв човек, като излиза на улицата, той въпреки това ще носи в себе си едно чувство, едно усещане, което е резултат от това, което той е чул тук, дори и да е забравил всичко. А това чувство е главното. Това, което преживяваме в нашата душевност, е главното. Обаче ние не бихме могли да го преживеем по друг начин, когато слушаме думите, освен чрез това: ние трябва да му се отдадем до най-малката подробност, за да се изпълнят нашите души с мощен импулс. Ако всичко онова, което може да бъде за нас духовното познание, допринася за подобряването на нашата душа, значи сме придобили правилното. И дори ако човек стане способен само да разбира малко по-добре своите близки благодарение на това, което се отразява правилно в неговата душа посредством духовната наука, то тя ще е постигнала целта си в него. Понеже духовната наука е живот, непосредствен живот. Тя не се опровергава или доказва чрез логически спорове. Тя се доказва и оценява чрез живота. И тя ще се потвърди чрез това, че може да намери хора, в чиито души тя намира достъп. Обаче какво би могло да ни възвиси повече, отколкото обстоятелството, че сме в състояние да знаем, че опознаваме извора на нашия истински живот между смъртта и едно ново раждане, че сме в състояние да чувстваме нашето родство с целия универсум! Какво би могло да ни укрепи повече в задълженията ни в нашия живот, освен знанието, че носим в себе си силите на универсума, за чието вливане в нас ние трябва да се подготвим в живота, за да могат те да действат в нас, когато отново навлезем в света на планетите и в света на Слънцето между смъртта и едно ново раждане. И този, който действително схваща нещата, които окултизмът може да му разкрие относно човешкото отношение

към звездния свят, у него е честна молитвата, която то отправя съчувствено към света и която може да гласи приблизително така: „Колкото повече осъзнавам, как съм се родил от вселената, толкова повече чувствам отговорността да развия в мен силите, които цяла една вселена ми е дарила, и че ще мога да стана един толкова по-добър човек.“ И който умее да отправя тази молитва от най-съкровените дълбини на душата си, той може да се надява също, че тя ще стане у него реален идеал, той може да се надява също, че посредством силата на една такава молитва той ще става един все по-добър и по-съвършен човек. Така че това, което получаваме от духовната наука, работи до най-съкровените глъбини в нас.

НАЙ-НОВИТЕ РЕЗУЛТАТИ ОТ ОКУЛТНИТЕ ИЗСЛЕДВАНИЯ ВЪРХУ ЖИВОТА МЕЖДУ СМЪРТТА И НОВОТО РАЖДАНЕ

Виена, 3 ноември 1912 г.

За мен е голямо удоволствие, че тази вечер моето случайно пребиваване във Виена, макар и наложително чрез нещо друго, ми дава възможност да бъда сред Вас.

Бих искал да Ви говоря тази вечер, скъпи мои приятели, тъй като това е една непредвидена среща, за нещо, би могло да се каже, по-съкровено, което може да се обсъди само в съвсем тесния кръг на онези, които вече са работили значително време в сферата на духовната наука.

В окултното изследване положението е такова, че всъщност доста често сякаш не може да се контролира каква е ситуацията с нещата, които всеки път отново и отново се проучват, изследват, за които постоянно се обявява нещо ново, и които, тъй като те се намират в един не толкова лесно достъпен за човека, не толкова лесно разбираем от него духовен свят, в някаква степен дори от изследователя могат да бъдат погрешно тълкувани според една или друга насока или да бъдат неточно разглеждани; затова е необходимо в някаква степен всеки път отново и отново да бъдат проверявани. Със сигурност същината на фактите за свръхсетивния живот е установена от хилядолетия, обаче е трудно тя да бъде изложена. И затова с голямо задоволство приех възможността в последно време да се занимавам отново по-близко с една област, която е важна от страна на окултизма: с областта на живота между смъртта и едно ново раждане. Вероятно при една такава възможност за проучване не е необходимо да се установяват непременно нови неща, обаче някои наблюдения позволяват да се кажат нещата по-точно, по-прецизно всеки път отново. Така че в днешния ден бих иска да говоря тъкмо за това по отношение на свръхсетивното познание толкова важно време за човека, за времето

между смъртта и новото раждане; не толкова за следващата област, която в съчиненията, а и тук често бе обсъждана, за така наречената област на Камалока¹⁹, но за онази, която следва след нея, за същинския престой на човека в духовния свят между смъртта и едно ново раждане. Бих искал само да кажа няколко думи предварително относно това описание.

Онова, което се крие между смъртта и новото раждане, се научава чрез посвещение, инициация, или чрез преминаване през портата на смъртта. Обикновено не се приема достатъчно сериозно разликата, която съществува между всички знания, които можем да придобием по отношение на сетивния свят, в който ние винаги сме едновременно с нашите сетива и с разсъдъка си, и по отношение на духовния свят, в който навлизаме или чрез посвещение още в това тяло, в това физическо съществуване, или без това тяло, когато преминем през портата на смъртта. В известен смисъл всичко е обратно в този духовен свят. Бих искал да приведа две характеристики, които могат да покажат твърде добре, каква значителна разлика е налице между духовния свят и обикновения сетивен свят.

Да вземем нашето съществуване в този сетивен свят по време на нашето будно състояние от сутрин до вечер. Там виждаме, че нещата, които възприемаме посредством нашите очи и уши, идват сами до нас; и, така да се каже, само по-висшите области на живота, областите на познанието, областта на изкуството, ние търсим, трябва активно да ги приближаваме до нас, необходимо е да съдействаме там – останалият външен живот обаче, който ни ангажира, донася до нас от сутрин до вечер действително всичко, което трябва да въздейства върху нашите сетива и нашия разсъдък. Където и да ходим, на улицата, както и да живеем, всичко и всяко нещо, всеки миг има своите впечатления, и ние, с изключение на указаните неща, не правим нищо, за да ги приближим; те идват до нас от само себе си.

Иначе стоят нещата с това, което във физическия свят

---

¹⁹ Виж „Геософия“, Събр. съч. № 9.

става чрез нас; там трябва да бъдем дейни, трябва да се местим от място на място, трябва да се движим. Това са отличителните признаци на дневния живот, а именно, че това, което се предлага на нашето познание, става, без ние да съдействаме с нещо за това. Колкото и гротескно да изглежда, в духовния свят всичко това е обратно. В духовния свят не можем да действаме, не можем да бъдем дейни, не можем да ставаме причина за нещо благодарение на това, че отиваме от едно място на друго, не можем да предизвикваме нещо също и благодарение на това, че боравим, така да се каже, с органи, които биха били аналогични на физическите ръце, но онова, което преди всичко е необходимо, за да се случи нещо с нас в духовния свят, е абсолютният душевен покой.

Колкото по-спокойни можем да бъдем, толкова повече става нещо чрез нас в духовния свят, така че ние изобщо не можем да говорим за това, че нещо се случва в духовния свят, когато трескаво и забързано вършим нещо, а само като развиваме в пълен душевен покой едно по-голямо любвеобилно участие в онова, което трябва да се случи, и след това да очакваме, как ще се развият нещата. На този душевен покой, който е творчески в духовния свят, едва ли има нещо подобно в обикновения физически живот, но, както изглежда, има в по-висшите области на физически план, в познавателния живот и в живота на изкуството. Там имаме вече нещо аналогично. Художникът всъщност не може да сътвори най-висшето, на което е способен според заложените си, ако не може да изчака, и то в пълен душевен покой, докато настъпи точният момент, докато се появи интуицията. Който иска да твори съобразно някаква програма, той може да създаде само лошокачествени продукти. Който иска да създаде някакво произведение по някакъв външен повод, било то и нещо съвсем незначително, не ще го създаде толкова добро, колкото ако може да изчака в любвеобилна отдаденост и в покой момента на вдъхновението, а можем да кажем също, момента на благодатта. Така е също и в духовния свят, там няма бързане и припряност, там има само душевен покой.

Общо взето така трябва да бъде и при разпространението на нашето духовно движение. Всяка външна агитация, всяко желание да натрапим външно на хората духовната наука, не води до нищо. Най-добре е, когато можем да изчакаме, докато в живота за нас се появят хората, които изпитват в душата си потребността да чуят нещо, които желаят да се отдадат на духовното, и ние изобщо не трябва да развиваме потребността у всеки да бъде привлечен към духовната наука. Ние ще узнаем от опит, че колкото повече душевен покой, лишен от агитация покой можем да развием, толкова повече хора ще дойдат при нас, докато чрез една брутална агитация направо ще отблъснем хората. Когато се изнася една публична лекция, това става само, за да бъде казано това, което трябва да бъде казано; който желае да го възприеме, може да го възприеме. Дотолкова целият наш живот в рамките на духовнонаучното движение трябва да бъде отражение на духовното, а именно да оставим да се случва това, което трябва да се случва и да го изчакаме с душевен покой.

Нека вземем един посветен човек, който е познал, че нещо трябва да се случи, да произлезе от духовния свят в определен момент от времето. Често съм обръщал внимание на важния момент, в който нещо се е случвало, нещо е произлизало от духовния свят, само че сега още не се проявява в толкова извънредна степен. Това беше 1899 г., изтичането на малката Кали Юга. Това беше всъщност годината, която внесе известен импулс, който беше определен да даде на хората отвътре онова, да събуди в душата им онова, което общо взето в по-ранни времена е било давано от духовния свят посредством някакви външни неща, което наричали случайност. Желая да приведа конкретен случай: през дванадесети век живял някой си *Норберт*²⁰. Той

---

²⁰ Норберт, светец (около 1085-1134). Капелан на император Хайнрих V. Спасяването от смъртна опасност през 1115 г. му въздействало по такъв начин, че от 1118 г. той кръстосвал Франция и Холандия като проповедник на покаянието; през 1119 г. основал Ордена на Премонстрантите (Норбертините), кръстен на манастира в долината Премонт (Премонстратум) между Реймс и Лаон. През 1126 г. станал архиепископ на Магдебург.

основал някакъв орден. Първоначално той водил много светски, би могло да се каже, разпуснат живот, тогава бил поразен от мълния. В историята при отделни хора често се случва да настъпи такова събитие; мълния може да разтърси физическото и етерното тяло. Тогава целият негов живот се променял. Тогава нещата са такива, като че ли нещо външно се взема като повод от духовния свят, за да бъде предизвикана промяна у хората. Такива случайности се случват често, те разклащат цялата връзка между физическото и етерното тяло и променят напълно съответния човек. Също и тук случаят бил такъв. Това обаче не са случайности, това са добре подготвени в духовния свят факти, за да бъде променен човекът. Сега, от 1899 г. нататък тези факти ставали все по-интимни и по-интимни, много по-малко външни, започнали да въздействат много повече отвътре; човешката душа се углъбява. И наистина, при един такъв прелом в света като през 1899 г. трябва да съдействат всички същества и сили от духовния свят, но и всички посветени, които живеят тук. Те не казват: подгответе си! Те не казват това на хората в ушите им, но то се случва така, че импулсът идва отвътре, че хората се научават да го разбират отвътре. Тогава хората остават спокойни в душата си, занимават се с мисълта, остават тази мисъл да въздейства в тях и чакат. И колкото по-спокойни стават те с мисълта в душата си, толкова по-мощно настъпват подобни духовни събития. Следователно необходимо е да се изчака тази благодат! От значение преди всичко е да изчакаме това, което трябва да се случи с нас в духовния свят.

Иначе стоят нещата с познанието във всекидневния живот; там трябва всичко да си доставим, трябва да го придобием, трябва да се трудим, за да имаме отношение към него, така да се каже. Една роза, която намираме на пътя, ни радва във физическия свят; на духовен план това не би могло да се случи, там нищо подобно на една роза на физически план не би могло да ни се представи, ако не положим усилия да навлезем в определени духовни области, за да привлечем към нас нещата. Тъкмо това, което правим тук, когато действаме, трябва да пра-

вим, когато познаваме, в духовния свят; и обратно, това, което трябва да стане чрез нас, трябва да го изчакваме в покой и само, така да се каже, навлизането на духовния свят във физическия, по-висшите дейности на хората дават представа за това, което се случва в духовния свят. Затова е необходимо, щото онзи, който иска да разбере истините, които трябва да се получат чрез духовната наука, да развие все повече и повече две качества: любовта към духовния свят, която го води до дейно сближаване с духовния свят, и тя е най-сигурният начин да се поставим в положението да доближаваме нещата отново и отново до нас – и покой, душевен покой, един покой, който не желае суетно и честолюбиво да постигне успех, но желае да бъде надарен с благодат, който може да чака вдъхновение. Това чакане в конкретния случай е трудно. Но една мисъл, която трябва да имаме в душата си отново и отново, може да ни изведе отвъд много трудности. Трудно е да бъде схваната тази мисъл, защото тя наранява нашата суетност. Тя се състои в това, че в световния контекст е безразлично, дали нещо става чрез нас или чрез друг човек. Това не трябва да ни възпира да правим всичко, което сме длъжни да правим; не трябва да ни държи настрана от нашия дълг, но трябва да ни въздържа от бързане и суетене. Всеки човек приема с охота, че е способен, че може да направи нещо. Необходима е известна резигнация да приемаме с охота също така, че и друг може да направи нещо. Не трябва да обичаме нещо, защото го правим сами, а да го обичаме, защото то е в света, независимо дали благодарение на нас или на други. Тази мисъл ще ни доведе със сигурност до безкористност, когато я мислим отново и отново. Такива настроения са необходими, за да се вживеем в духовния свят, не само за да изследваме винаги, но и за да разбираме това, което се изследва. Много по-важни от виденията, които, наистина, също трябва да са налице, са тези настроения, и именно за да можем да преценяваме виденията, са необходими тези настроения.

Видения, необходимо е само да произнесем тази дума и всеки, който се е занимавал малко с това, знае какво всъщност

трябва да разбира под видения – обаче целият наш живот след смъртта, щом периодът Камалока е преминал, е всъщност живот във видения. Когато човекът е преминал през портата на смъртта, има Камалока зад себе си, навлиза в същинския духовен свят, живее в един свят, който изглежда напълно така, като че ли е обгърнат от всички страни от чисти видения; само че тези видения са изображения на действителности. И можем много добре да се изразим, ако кажем, че докато възприемаме физическия свят посредством цветовете, които омагьосват очите ни, посредством звуци, които ушите опосредстват за нас, то когато преинем през портата на смъртта, възприемаме духовния свят като видения, в които сме втъкани. Сега, тъй като искам да говоря за тези неща по-лично, някои неща ще трябва да кажа в една повече разказвателна форма, които, когато се чуват за първи път, изглеждат някак гротескно, но те са именно резултат от действително духовно изследване.

Самата Камалока протича, когато се описва съдържателно, така, както съм я описал в моята „Теософия“; но тя може да се характеризира и по друг начин. Когато човекът е преминал през портата на смъртта, можем да запитаме къде се чувства той тогава. А по-точно този въпрос гласи: къде се намира човекът по време на своя Камалока период. Можем да изразим дори с думи, които са физически осезаеми, пространството, където човекът се намира по време на живота в Камалока. Ако си представите пространството между Земята и Луната, а човека откъснат от Земята, но още напълно в пространството между Земята и Луната, в онова сферично пространство, което се получава, когато лунната орбита е в най-външния пръстен, далеч от Земята, но в това пространство – там се намира човекът в периода Камалока. Когато приключи периодът Камалока, човекът излиза от този кръг в истинското небесно пространство. Както казах, звучи гротескно, обаче фактите са такива. Също и в това отношение забелязваме чрез едно действително добросъвестно изследване, че тук тези неща са противоположни на онези на физическия план. Ние сме свързани със Земята отвън, заобиколени от зем-

ното и отделени от небесните сфери; след смъртта Земята се отстранява от нас и ние сме свързани с небесните сфери. Докато се намираме вътре в лунната сфера, ние сме в Камалока, т.е. ние изпитваме желание да бъдем свързани още със Земята, и ние излизаме от нея, когато чрез живота в Камалока се научим да се отказваме от афектите, страстите и потребностите. Различно от това, с което сме свикнали тук, трябва да си представим сега престоая в духовния свят. Там ние сме разпрострени над цялото пространство, там се чувстваме навсякъде в цялото пространство. Затова животът, бил той на посветен или на обикновен човек след смъртта, е едно чувство за себе-разпространение в пространството, и човек става толкова огромен след смъртта, или като посветен, че се чувства ограничен от лунната орбита така, както сега от кожата. Да, нещата са такива и няма полза да изразяваме такива неща с думи, които настоящото време ни прощава по-лесно, защото не ги изразяваме по-правилно. В публична лекция такива шокиращи неща трябва да се пропускат, но за онзи, който се е занимавал по-дълго време с духовнонаучни въпроси, е добре да назовава нещата с истинските имена.

Тогава, след живота в Камалока, ние израстваме по-нататък, а това зависи от определени качества, с които се сдобиваме още тук. Един дълъг период от нашето развитие след смъртта, касаещ начина, по който можем да се разпростираме там до следващата сфера, зависи от това, което сме развили на Земята по отношение на морално състояние, нравствени понятия и чувства. Може да се каже, че човек, който е развил качествата на състрадание, на любов, качества, които обикновено обозначаваме като нравствено добри, се вживява в следващата сфера така, че той може да се запознае със съществата, които обикновено се намират в тази сфера, може да живее съвместно с тях, докато човек, който донася със себе си един несъвършен морал в тази сфера, живее в нея като отшелник. Това е най-доброто указание, а именно, че моралното ни подготвя за съвместен живот с духовния свят, а неморалното на нашето сърце, както и на нашето мислене и поведение във физическия свят ни

обрича на мъчителна самота, в която постоянно копнеем да опознаем другото и все пак не можем да го опознаем. И било като отшелник, било като общителен дух, който е благословен да бъде в духовния свят, ние се вживяваме във втората сфера, която в окултизма винаги са обозначавали сфера на Меркурий. Днес тя се нарича Венера във външната астрономия; както е известно, извършено е обръщане на имената, за което не веднъж споменавахме.²¹ До кръга на днешната Зорница или Вечерница разпространява човек своето съществуване, докато по-рано той се разпростирал само до Луната. Сега се появява нещо своеобразно. До сферата на Луната ние се занимаваме все още със земните отношения, но и отвъд нея отношението към Земята не е прекъснато изцяло, ние знаем все още всичко, което сме правили, мислили на Земята; както сега можем да си спомним за нещо, така го знаем, и – виждате ли, скъпи мои приятели – спомнянето отново е нещо мъчително! – Когато още живеем на Земята и сме извършили неправда спрямо един човек или не сме обичали достатъчно един човек, когото всъщност е трябвало да обичаме, от нас зависи още да предотвратим последиците; можем да отидем при него и да се изясним и други подобни. От сферата на Меркурий нататък това не е възможно повече. Ние можем да съзираме всички отношения в спомена и тези отношения се запазват, но не можем повече да ги променим.

---

²¹ Според представите на Птолемеевата система на света около намиращата се в покой Земя се движили най-напред Луната, след това Меркурий, Венера, Слънцето, Марс, Юпитер и Сатурн. Коперниковият възглед за света, напротив, преместил в центъра на системата Слънцето, и около него се въртят по ред: Меркурий, Венера, Земя (заедно с Луната), Марс, Юпитер, Сатурн. Следователно в Птолемеевата система най-близко стоящата до Слънцето планета била Венера.

В лекцията от 1 септември 1906 г., съдържаща се в тома „Пред портата на теософията“, Събр. съч. № 95, Рудолф Щайнер заявява, че Коперниковата система е валидна по отношение на физическия план, а Птолемеевата система има своето основание по отношение на астралния план. Допълнителни пояснения могат да се намерят между другото в лекцията от 5 септември 1909 г. „Духовните йерархии и тяхното отражение във физическия свят“, Събр. съч. № 110.

Нека приемем, че преди нас е умрял някой, когото по силата на отношенията на Земята всъщност е трябвало да обичаме, но ние не сме обичали достатъчно. Ние го срещаме – всъщност след смъртта ние срещаме отново хората, с които сме били свързани, – ние го срещаме обаче според нашите предишни отношения и най-напред не можем да променим това. Следователно в нас е налице един упрек вследствие на това, че не сме го обичали достатъчно, но тук ние не можем да променим своя характер повече, за да можем да го обичаме малко повече сега. Това, което сме изградили на Земята, остава, но ние не може да го променим. Тъкмо този факт, че там ние навлизаме в правилните, непроменливи възприятия по отношение на любовта, ми се натрапваше съвсем силно в последните ми по-нови изследвания това лято, а посредством такива неща забелязваме различни страни, които иначе се изплъзват на човек, и аз бих искал да Ви дам, така да се каже, едно усещане за тях. Следователно чрез познаването на духовния свят се запознаваме с този своеобразен факт, че в сферата на Меркурий живеем, както казах, в старите отношения с всички хора, които отношение не можем да променим най-напред. С поглед назад и развивайки това, което вече е развил, живее човек в тази сфера.

Трябва да призная, че в живота си съм се занимавал много с Омир, обаче едно място при него ми стана съвсем ясно едва когато това, за което именно говорех, ми се натрапи толкова мощно в окултните изследвания; това е мястото, където Омир нарича царството след смъртта страната на сенките, където нищо не може да се промени.²² Това място може да се изтълкува разсъдъчно, обаче това, което художникът иска да каже за духовния свят, говорейки като пророк, познаваме, когато направим съответното откритие в духовното изследване. Така е при всеки истински човек на изкуството, той изобщо не трябва да знае в ежедневните си мисли какво се влива в него от вдъхновението. И онова, което човечеството е получило чрез своите художници

---

²² Виж бележка № 1.

в хода на вековете, не ще избледнее чрез разпространението на спиритуалното движение, но ще се задълбочава все повече и повече, и съвсем сигурно хората ще добият яснота за своите истински художници, когато навлязат чрез окултното изследване в духовния свят, в онзи свят, от който са вдъхновени художниците. Разбира се, такива, които често се считат за художници в една епоха, обаче не са такива, няма да получат такова осветление. Някои величия на деня ще бъдат познати като нямащи дял във вдъхновението от духовния свят.

Следващата сфера в окултизма можем да наречем сфера на Венера; там разширяваме своето същество до Меркурий, който окултно се нарича Венера; дотам разширяваме нашето същество. В тази сфера нещо отново има изключително голямо влияние върху човека, и то така, че онзи, който изпитва това влияние, той става, така да се каже, общителен дух, а който е лишен от него, самотен дух; липсата на това нещо е ужасно мъчителна – това е религиозният момент. Колкото по-религиозни убеждения сме усвоили, толкова по-общителни духове ставаме в тази сфера. Хората, които са лишени от религиозни убеждения, се уединяват до същества, които никъде не могат да излязат отвъд определена черупка или обвивка, която ги обгръща. Ние се запознаваме, твърдим, с нашите приятели, въпреки че те са отшелници, но не можем да се приближим до тях; чувстваме постоянно, като че ли трябва да пробием обвивката, която обаче не можем да пробием. Ако нямаме религиозен вътрешен живот, ние в някаква степен замръзваме в тази сфера на Венера.

След това идва една сфера, при която, колкото и странно да звучи, когато човекът – а всеки прави това след смъртта – се вживява в нея, той се чувства разширен до нашето Слънце. Няма да мине дълго време, когато хората ще започнат да мислят по-различно за небесните тела, отколкото днешната астрономия. Ние самите сме свързани с това Слънце; настъпва именно едно време между смъртта и едно ново раждане, когато сме станали слънчево същество. Но сега е необходимо и нещо друго: към първата сфера е необходим нравствен живот,

към сферата на Венера – религиозен живот, към Слънчевата сфера е необходимо да познаваме действително природата и същността на слънчевите духове, особено на главния слънчев дух, на Христос, необходимо е да сме създали на Земята връзка с него. С тази връзка нещата стоят така: когато хората имаха още едно старо ясновидство, те намираха тази връзка по такъв начин, че се вживяваха в нея чрез старата божествена благодат; по-късно това изчезнало и Мистерията на Голгота заедно с подготовката чрез Стария завет се появила, за да направи разбираемо за хората Слънчевото същество. Днес не е достатъчен повече старият начин, по който от времето на Мистерията на Голгота хората са се издигали повече наивно до Христос; днес духовната наука трябва да направи понятен света от гледна точка на Слънчевото същество. Първия път, когато това било правилно разбрано, било времето на Средновековието, когато в Европа възникнала легендата на Граала в нейното същинско по-дълбоко значение. Чрез разбирането на това, което се дава отново чрез спиритуалното движение, се извоюва отново онова, което беше донесено чрез висшия Слънчев дух, Христос, който слезе на Земята и стана Земен дух чрез Мистерията на Голгота. Този импулс, който бил даден чрез Мистерията на Голгота, е способен да помири в духовната наука всички религиозни изповедания по цялата Земя. Това остава основното изискване на духовната наука: всяка религия да бъде разглеждана с еднакво благоразположение, да не се дава предимство на никоя религия чрез никакви външни основания. Когато например нашето течение се упреква, че ние поставяме Мистерията на Голгота в центъра на световното развитие и че това било едно предпочитание на християнската религия, то това е един напълно несправедлив упрек. Нека се разберем веднъж за това, как стоят нещата с един такъв упрек. Ако един будист или брамин дойде при нас и ни отпрати този упрек, ние бихме отвърнали: До това ли свежда всичко, което се намира в религиозните книги, и недостатък ли е за една религия, ако не се отхвърля всичко онова, което не се намира в тези религиозни книги? Не може

ли всеки будист да приеме Коперниковия светоглед, без да престава да бъде будист? Това е прогрес на човечеството като цяло. И по такъв начин познанието, че Мистерията на Голгота стои в центъра на световното развитие, е прогрес за развитието на цялото човечество, независимо дали се намира или не в старите книги, и да се очаква от нас от страна на китайската или будистката религия да не мислим така, би било същото, както ако на цяла Европа би се забранило от страна на тези религии да възприеме Коперниковия светоглед, защото той не се намира в техните книги. Но тъкмо това разбиране за Мистерията на Голгота – когато познаем, какво се е случило тогава – ни прави един общителен дух след смъртта в слънчевата сфера. Изобщо нещата стоят така: в момента, когато излезем отвъд сферата на Луната, тогава настъпва нещо, което сега можем да наречем и духовно вътрешно – ние сме заобиколени от видения. Когато срещнем един покоен приятел след смъртта, това е видение, но той е самото това видение, той живее в тази реалност; но това са видения, които ние създаваме върху паметта за това, което сме правили тук.

По-късно, вън от сферата на Луната, това наистина също е така, но тогава духовните същества от висшите йерархии насочват светлина към нас. Това изглежда така, като че ли Слънцето изгрява и позлатява облаците. Но ние опознаваме духовните йерархии в сферата на Меркурий само когато сме изпълнени с религиозни убеждения, а в сферата на Слънцето само когато сме изпълнени с Яхве-християнско настроение. Тогава външните духовни същества пристъпват към нас. Отново има нещо твърде забележително, и това, което казах, се установява от обективното окултно изследване: човекът отвъд Луната е като облак, изтъкан от дух, и се осветява от духовните същества, щом навлезе в Меркурий. Затова гърците са нарекли Меркурий пратеник на боговете, защото в тази сфера висшите духовни същества осветяват човека. Това са великите силни впечатления, които получаваме, когато развием от кръга на окултното изследване онова, което човечеството е създадо, което е било

дадено като изкуство, като мит.

Така ние се вживяваме, проникнати от Христос, в слънчевата сфера. След това продължаваме да живеем и навлизаме в един регион, където имаме Слънцето под нас така, както по-рано сме имали под нас Земята. Започваме да гледаме назад към Слънцето – и тогава започва нещо твърде забележително. В този момент ни се показва, че започваме да познаваме и един друг дух в своеобразния му характер, духа на Луцифер.

Това, какво е Луцифер, ако преди това не сме го прозрели чрез окултната наука или посвещение, не може да прозрем чрез чистия живот след смъртта. Едва когато сме се озовали отвъд слънчевата сфера, ние се научаваме да го познаваме такъв, какъв е бил, преди да стане Луцифер, когато е бил още брат на Христос. Понеже фактът, че той е станал различен, се проявява едва във времето, когато Луцифер изостанал в развитието си и се откъснал от прогреса в космоса. И онова лошо, което той може да направи, се простира само до Слънцето. Отвъд него има още една сфера, където Луцифер може да развива своята дейност такава, каквата е била преди той да се откъсне. Там няма нищо от вредата, която той е развил в предишната сфера, и ако ние сме се приобщили по правилен начин към Мистерията на Голгота, излизаме оттам, ръководени от Христос и приети от Луцифер, и преминаваме по правилния начин в още по-нататъшните сфери на вселената. Името Луцифер е добре избрано, както и изобщо древните са си избирали мъдри имена. Когато имаме Слънцето под нас, тогава и слънчевата светлина ще е под нас. Тогава се нуждаем от нов носител на светлина, който да ни озарява в космическото пространство. След това достигаем до сферата на Марс. Докато бяхме под Слънцето, ние гледахме към Слънцето; сега Слънцето е под нас и ние гледаме към необятното космическо пространство. И това необятно космическо пространство ние усещаме чрез онова, което винаги се споменава и толкова малко се разбира, в собствения смисъл на думата чрез музиката на сферите, чрез един вид духовна музика. Тогава виденията, в които сме потопени, получават все по-малко и по-малко зна-

чение, а онова, което чуваме и долавяме духовно, добива все по-голямо и по-голямо значение. Тогава небесните тела ни се явяват не така, че да ги измерваме като земните астрономи, дали едно небесно тяло се движи бързо или бавно – бързото или бавно съгласуване поражда звученето на световната хармония. И онова, което човекът при това преживява вътрешно, е, че той чувства все повече и повече: единственото, което му остава в този регион, е това, което той е възприел като нещо духовно на Земята. Така той развива своето познание със съществата от тази сфера, той остава един общителен дух. Хората, които днес се изключват от духовното, въпреки своя морал, въпреки религиозния си живот, също не влизат в духовния свят. Тук не може да се направи нищо. Разбира се, напълно възможно е, щото такива хора да се присъединят в него в следващата инкарнация. Всички хора с материалистични убеждения, когато достигнат отвъд Слънцето в сферата на Марс, стават отшелници; това не може да бъде иначе. Колкото и глупаво да изглежда на някой това, то все пак е нещо действително; целият монистичен съюз не ще може да просъществува, когато неговите привърженици достигнат слънчевата сфера, защото неговите привърженици не могат да се обединят, защото всеки от тях е отшелник.

На Марс човекът, който тук на Земята е придобил духовно разбиране, ще придобие и една друга опитност. И тъй като днес говорим сред по-интимен кръг, нека ни бъде позволено да се произнесем и върху това. Точно в рамките на нашия светоглед, както го развиваме като духовна наука на Запад, може да бъде повдигнат въпросът: какво е станало с един такъв дух като Буда след неговото последно възплъщение на Земята? Вече обърнах внимание на факта, нали: Буда като Гаутама преминал последното си възплъщение шестстотин години преди Христа. Ако сте следели внимателно моите лекции²³, ще знаете, че той, така да се каже, е действал още веднъж – не е имало нужда той да се възплъщава повече като Буда, – той е действал само духовно при

---

²³ Виж „Евангелието според Лука“ (1909), Събр. съч. 114.

раждането на момчето Исус според Евангелието на Лука. Той е въздействал духовно долу на Земята от по-висши сфери; но къде е той самият? В Швеция, в Норкьопинг, указах на едно още по-късно въздействие на Буда върху Земята.²⁴ Така през осми век в Европа, на Черно море, е имало едно място за посвещение, където Буда е живял духовно в един ученик, а именно в ученика, който по-късно се преродил като *Франциск от Асизи*²⁵. Следователно Франциск от Асизи бил в по-ранната си инкарнация през осми век един ученик на Буда и е възприел всички необходими качества, за да въздейства по този необичаен начин, както въздействал като Франциск от Асизи. В много отношения неговата община не може да се различи от последователите на Буда, освен чрез това, че едните били последователи на Буда, а другите християни. Това било следствие от това, че в предишния си живот той бил ученик на Буда, на духовния Буда. – Но къде е самият Буда, къде е той както е живял като Гаутама? За Марс той е станал същото, което Христос е станал за Земята; той прокарал за Марс един вид Мистерия на Голгота и като Буда осъществил своеобразното изкупление за хората на Марс; той живее там сред тях. А за самия него земният му живот бил именно правилната подготовка, за да изкупи хората на Марс, обаче това негово изкупление не било същото като Мистерията на Голгота, но някак си по-различно.

Духовно обаче човекът живее в сферата на Марс в указаното време, след това той продължава да живее, а по-нататък той се вживява в сферата на Юпитер. В сферата на Юпитер връзката със Земята, която преди това още е съществувала в някаква степен, загубва, така да се каже, вече напълно значение за човека; от Слънцето тя въздейства вече по-малко върху човека, напротив космосът въздейства мощно върху него. Това може да се представи така: всичко въздейства отвън навътре и човекът възприе-

---

²⁴ Виж „Геософският морал“, три лекции в Норкьопинг, 28-30 май 1912 г. в тома „Христос и човешката душа“, Събр. съч. № 155.

²⁵ Франциск от Асизи, 1182-1226, монах светец, основател на Ордена на миноритите, по-известен като Францисканския орден.

ма космическия елемент. Целият космос въздейства именно чрез хармонията на сферите, която приема винаги различни форми, колкото по-нататък изследваме животът между смъртта и едно ново раждане. Трудно е да се характеризира този живот, тази промяна на хармонията на сферите; бихме могли, понеже тези неща не могат да се изразят със земни думи, да кажем образно: при преминаването от Марс към Юпитер музиката на сферите се променя така, може да се каже само, както оркестровата в песенна музика. Този живот става все повече тон, става все повече това, което утвърждава тона същевременно като значителното, като изразяващото битийната същност. Музиката на сферите получава съдържание, когато навлезем в сферата на Юпитер, а след това в сферата на Сатурн тя се превръща в пълно съдържание, в израз на космическото слово, от което са създадени всички неща и което се има предвид в Евангелието от Йоан: „В начало бе Словото...“²⁶. Това слово е прозвучаващата в нещата закономерност и мъдрост. Тогава човекът, когато е подготвен – духовният човек повече, недуховният по-малко, – навлиза в още по-нататъшни сфери, но той преминава и в едно напълно различно състояние от това, в което е бил преди. И ако искаме да характеризираме това по-късно състояние, би трябвало да кажем: оттам, където човекът е излязъл отвъд Сатурн, започва един духовен сън, докато предходното беше духовна будност. От сега нататък съзнанието се притъпява, настъпва сънливост, и тази сънливост позволява отново на човека да преживее други неща, различни от тези, които е преживял по-рано. Както в съня се освобождаваме от умората и вливаме в себе си нови сили, така тогава чрез притъпяването на съзнанието настъпва вливане на духовни сили от космоса, когато сме станали, така да се каже, една изключително разширена духовна пространствена сфера. Първо предчувстваме космическата хармония, после я чуваме като космически оркестър, след това като песен, после я долавяме като слово, след това заспиваме и то ни прониква, и

---

²⁶ Йоан 1:1.

през това време ние се връщаме отново през всички тези сфери с притъпено съзнание; нашето съзнание става все по-смъртно и по-смъртно, ние се свиваме, бавно или бързо, в зависимост от нашата карма, и по време на това свиване се появяват отново силите, които идват от Слънцето. Ние се връщаме от сфера на сфера. За лунната сфера ние не сме възприимчиви, когато се връщаме от космоса; ние преминаваме през нея, така да се каже, незасегнати и невъзпрепятствани, а след това сме такива, че се свиваме и свиваме, за да можем да се обединим с малкия човешки зародиш, който след това изминава своето развитие преди раждането. И във всяка физиология и ембриология няма да се съдържа нещо истинно, ако то не се получава за нея от окултното изследване, от въпросните факти; понеже човешкият зародиш е копие на големия космос. Той носи в себе си целия космос; това, което става материално между зачатieto и раждането и се образува като човек, но също и това, което човекът е преживял в космическия сън, той носи в себе си като сила в зародишно състояние.

Тук ние засягаме една удивителна мистерия, която всъщност са загатвали и изобразявали само художници в наше време, но тя ще бъде разбрана още по-добре – да вземем въпроса за Тристан – от онова, което живее в този въпрос, настроението на Тристан, когато в любовта на Тристан и Изолда почувстваме вливането на цялата космическа същност, която опознаваме в нейния истински образ именно чрез преминаването на цялото развитие на човека от смъртта до едно ново раждане. Това, което се почерпва от космоса, което се взема от Сатурн, въздейства върху влюбените, които се събират. Някои неща се превръщат в космическо събитие, само не бива да се анализират разсъдъчно, но това, което свързва човека действително с целия космос, трябва да се почувства. Ето защо духовната наука със сигурност ще доведе нещата дотам, щото човечеството да развие едно ново благочестие, което ще е истинска, неподправена религиозност, като онова, което често се проявява като най-малкото, ще се явява като произлязло от космоса. Това, което живее в

човешките гърди, ще се научим да го свързваме в правилна, мъдра форма с неговия произход, когато го разглеждаме във връзка с космоса. По такъв начин това, което произлиза от духовната наука, може да излее върху целия живот, върху цялото човечество, което трябва да дойде, едно действително ново настроение. Хората на изкуството го подготвиха, обаче действителното разбиране трябва да се създава многократно едва чрез духовното настроение.

Това са по такъв начин някои указания, които исках да Ви дам тъкмо въз основа на новите по-интимни изследвания върху живота на човека между смъртта и новото раждане. Всъщност в духовната наука няма нищо, което да не може да ни докосне същевременно в най-дълбокото ни усещане, в най-дълбокото ни чувство; нищо не остава абстрактна представа, когато го схващаме и разбираме правилно. Цветето ни доставя повече радост, когато го съзерцаваме, отколкото когато ботаникът го разцепва на влакна. Твърде далечният звезден свят може да създаде в нас известна интуиция, но това, какво се случва в него, ни се разкрива едва когато можем да се издигнем с душата си до сферите. Растението загубва нещо, когато се разцепва на влакна; звездният свят не загубва нищо, когато излезем отвъд него и когато познаем как духът е свързан с него.

*Кант*²⁷ изказа забележителни думи, но само така, както някой, който е схванал едностранчиво етиката: две неща го вълнували особено, звездното небе над него и моралният свят в него. Двете всъщност са едно и също, ние ги възприемаме само от небесните светове. Когато имаме в нас нещо морално, с което се раждаме, то причината за това е, че при заспиване, при обратното развитие, сферата на Меркурий е могла да даде много, а сферата на Венера, когато се явяваме с религиозни чувства. Както тук в земния живот се събуждаме укрепнали, с подновени сили, така се раждаме с онова, което космосът ни е дал като укрепваща сила; ние можем да го възприемем съгласно

---

²⁷ Виж бележка № 15.

нашата карма. В мярката, в която кармата позволява, космосът може да ни даде сили, така че ние се раждаме с тях като заложиби.

Така животът между смъртта и новото раждане се разпада на две части. Отначало той е непроменлив. След това живеем, възхождайки нагоре, а съществата се приближават към нас; навлизаме в сън, тогава животът става променлив; тогава навлизат в нас силите, с които се раждаме. Когато насочим по такъв начин вниманието си към развитието на човека, тогава виждаме същевременно, че човекът, както се развива след смъртта, живее най-напред в един свят на видения. Това, какво е човекът в духовно-душевно отношение, той се учи да познава по-късно. Тогава идват отвън съществата, които ни озаряват, както позлатеният утринен слънчев лъч огрява нещата на външния свят; така ние живеем, възхождайки нагоре, така духовният свят прониква в нас. Това вживяване в духовния свят отвън настъпва едва тогава, когато това, което ние самите сме в нашия свят от видения, е, така да се каже, напълно узряло, когато ние като човеци застанем пред съществата от духовния свят, които от всички страни прииждат към нас като лъчи.

Пренесете се сега в духовния свят, като че ли може да го наблюдавате. Там човекът се издига като един облак от видения, там той е точно такъв, какъвто е всъщност. Там се приближават до него съществата и го озаряват. Не можете да видите розата в тъмното; когато запалим светлина, светлината пада върху розата, така че виждаме розата такава, каквата е. Така стоят нещата, когато човекът се отправи в духовния свят: светлината на духовните същества достига до него. Но има един момент, в който човекът е съвсем ясно видим, когато той се озарява от светлината на йерархиите, така че той всъщност отразява целия външен свят и тогава целият космос всъщност изглежда отразен обратно от човека. Следователно може да си представите: най-напред вие продължавате да живеете като един облак, който не е достатъчно осветен, след това отразявате светлината на космоса и тогава се разтваряте. Има един такъв момент, когато човекът отразява космическата светлина. Дотогава човекът

може да се издига. *Данте* казва в своята „Божествена комедия“, че в известна част от духовния свят виждаме Бог като човек. Това място е мислено реално, то изобщо не е разбираемо по друг начин. Можем да го вземем като нещо красиво, както правят естетите, но не можем да го разберем в неговото вътрешно съдържание. Случаят тук отново е такъв, където виждаме духовния свят отразен в творбите на художниците; така особено и в творбите на великите музиканти от последно време, при *Бетовен, Вагнер, Брукнер*. Това може да се стори на някой така, както ми изглеждаше на мен преди няколко дни, където всъщност трябваше да се браня срещу едно познание, защото е твърде фрапантно. Във Флоренция има капела на Медичите, където *Микеланджело*²⁸ сътвори двата паметника на Медичите и четирите алегорични фигури, „Ден и Нощ“, „Зора и Здрач“. Лесно е да се говори за студена алегория; но ако разгледаме четирите фигури, те изглеждат все пак нещо различно от студени алегии. Да вземем едната фигура, „Нощта“. Виждате, че с изследването в тази област нещата не стоят особено добре, затова ми е ясно, защо навсякъде намират, че от двата паметника на Медичите, на Лоренцо и на Джулиано, Лоренцо е онзи, който се смята за замислен. Сега от окултно становище ми стана ясно, че това е точно обратното, понеже онзи, който историците третираат като Лоренцо, е Джулиано и обратното. Това може да се потвърди и исторически от характера на двете личности. Паметниците стоят върху постаменти, вероятно с течение на времето ще се получи объркване. Всъщност не исках да кажа това, а само да отбележа, че нещата във външното изследване нещо куцат.

В една от фигурите, в тази, която се обозначава като „Нощ“, могат да се направят съвсем точно художествени проучвания, а именно какви са жестовете, какво е положението на тялото в покой, главата опряна на ръката, ръката върху крака, както е представено това – когато следователно проучим всичко това художествено, можем да обобщим цялото така, че да ка-

---

²⁸ Микеланджело Буонароти, 1475-1564. Гробниците на Медичи се намират в едноименната капела в Сан Лоренцо, Флоренция.

жем: ако етерното тяло е особено активно в човека и ако това би трябвало да се изобрази, то би трябвало да се изобрази по този начин; така се изразява това в жестовете, във външния облик, когато човекът е в покой. Когато човекът заспива, етерното тяло е най-много активно. Най-адекватната поза Микеланджело създаде в „Нощта“. Както се е излегнала фигурата, това е най-действеният израз за активното етерно тяло, за жизненото тяло.

Когато преминаваме към „Деня“, който лежи на другата страна, това е най-адекватният израз за Аза; фигурата на „Зората“ – за астралното тяло, а тази на „Здрача“ – за физическото тяло. Това не са алегии, а извлечени от живота истини, увековечени там с огромна художествено значима дълбочина. Съпротивлявах се срещу това познание, но колкото по-точно го изучавах, толкова по-ясно ставаше то. Сега не се удивлявах повече от една легенда, която е възникнала тогава във Флоренция. Казваше се, че Микеланджело имал власт над „Нощта“; когато той бил сам с нея в капелата, тя ставала и се разхождала наоколо. Ако тя е израз на етерното тяло, в това няма нищо чудно. С това бих искал да кажа само, колко ясно и нагледно става всичко, когато се научаваме все повече и повече да разглеждаме всичко от становището на окултизма.

Най-много обаче се допринася за развитието на духовния живот и на културата, когато човекът се изправи срещу човека така, че да допусне и да предчувства окултно скритото. Тогава ще се придобие истинското отношение на човек към човек, и любовта ще навлезе в човешката душа в образа, в който тя действително е истински човешка, където човекът излиза срещу човека така, че човекът се явява за човека свещена загадка. Едва в това поведение се култивира онова, което се оказва правилното отношение на човешката любов.

По такъв начин духовната наука ще бъде онова, което няма нужда постоянно да подчертава външната грижа за всеобщата човешка любов, но което ще получава тази любов чрез върното и истински автентичното познание в душевния живот на човека.

ЖИВОТЪТ МЕЖДУ СМЪРТТА И ЕДНО НОВО РАЖДАНЕ

Мюнхен, 26 ноември 1912 г.

Първа лекция

Светът на окултните факти – многократно сме подчертавали това – не може да се изследва и представя така лесно, както много често се смята, и онзи, който иска да подходи съвестно в тази област, ще се оказва всеки път отново в необходимостта да преразглежда, така да се каже, известни важни раздели от духовното изследване. И така, тъкмо през последните месеци бях зает наред с други неща да преразгледам отново един раздел, който и тук вече често сме обсъждали. При такива нови проучвания в такъв случай се получават нови гледни точки. Разделът, за който става въпрос и който днес, макар и само бегло, желаем да опишем малко, има за предмет живота между смъртта и едно ново раждане. Ако казахме, че се получават нови гледни точки, то това не трябва да се приема така, като че ли казаното по-рано би трябвало да се мисли някак променено. Тъкмо при този раздел случаят не е такъв. Обаче при разглеждането на свръхсетивните факти нещата са такива, че всъщност до тях можем да се приближим само когато ги разглеждаме от най-различни гледни точки. И така, може би ще трябва да представим някои неща от онова, което например в моята „Тео-софия“ или „Тайна наука“ е било представено повече от гледна точка на непосредственото човешко преживяване, днес от едно по-универсално становище. Нещата са същите, обаче не трябва да смятаме, че вече ги познаваме, когато сме ги характеризирали от едно становище. Тъкмо окултните факти са такива, че трябва като че ли да ги обхождаме и да ги наблюдаваме от най-различни гледни точки. В преценяването на такива неща, които се съобщават от духовната наука, се допуска най-често грешката, че изказват оценка *тези* хора, които, да речем, тъкмо

са чули няколко изложения върху въпроса и нямат търпението да се оставят действително на въздействието на всичко, което може да се каже, от най-различни гледни точки. Тогава, ако биха имали търпение, разбирането, за което говорихме вчера в публичната лекция на тема „Истините на духовното изследване“²⁹, ще е достъпно вече и за обикновения човешки разсъдък. Днес искаме да изходим не толкова оттам, където започва животът след смъртта, който обикновено обозначаваме като Камалока, но главно оттам, където приключва животът в Камалока и започва животът в духовния свят, главно след живота в Камалока до връщането в нов земен живот, и където се формират силите за една нова инкарнация.

Знаете, че ясновидското вникване в духовния свят ни поставя в известно отношение в същото положение, в което се намира човекът между смъртта и едно ново раждане, така че в посвещението се преживява точно това, което се преживява и между смъртта и едно ново раждане, макар и по един малко различен начин. А с това изобщо е дадена възможността да можем да говорим за тези неща и да съобщаваме нещо за тях. Бих искал най-напред да говоря за две важни неща от ясновидското съзерцание, които могат да доведат и до разбиране на живота след смъртта. Преди всичко често беше обръщано внимание на факта, колко различен е целият живот в свръхсетивния свят спрямо живота тук във физическия, в сетивния свят. Когато се издигнем в свръхсетивния свят, тогава например целият познавателен процес се оказва по-различен, отколкото тук във физическия свят. Тук във физическия свят ние като че ли минаваме през този свят и нещата застават пред нашите сетива, нещата предизвикват своите цветни и светлинни въздействия върху очите ни, слухови въздействия върху ушите ни и други въздействия върху останалите наши сетивни органи. Ние възприемаме нещата, минаваме през света и трябва да минаваме

---

²⁹ Лекция от 25 ноември 1912 г. в Мюнхен; все още не е включена в пълното издание.

през него, ако искаме да възприемаме нещата, и нищо не ни съдейства за възприемането на някакво нещо, което се намира на отдалечено място, ако не отидем там; накратко, ние трябва да се движим в света на сетивата, ние трябва да се движим, ако искаме да възприемаме нещата. Точно обратното важи за възприятията в свръхсетивния свят. Колкото по-спокойни ставаме в душата си, колкото повече, така да се каже, изключваме всичко от вътрешната подвижност, колкото по-малко търсим каквото и да било, колкото по-малко можем да се стремим да приближаваме това нещо до нас, колкото повече можем да чакаме, толкова по-сигурно настъпва възприятието на даденото нещо, толкова по-истинно е тогава усещането, преживяването, което можем да имаме за нещото. В свръхсетивния свят трябва да оставим нещата да се приближат до нас, това е съществено. Необходимо е да придобием вътрешно спокойствие, тогава нещата ще се приближат до нас.

И второто нещо, което бих искал да засегна, е това, че когато навлезем в свръхсетивния свят, ние трябва да вземем под внимание важното обстоятелство, че целият начин, по който този свръхсетивен свят ни се явява, зависи от това, какво сме взели със себе си в този свръхсетивен свят от сетивния свят, от нашия обичаен човешко-сетивен свят. Това понякога е причина за наистина големи душевни усложнения в свръхсетивния свят. В сетивния свят за нас понякога може да е доста мъчително, когато знаем, че сме обичали един човек по-малко, отколкото е трябвало да го обичаме, отколкото е заслужавал да бъде обичан от нас. Пред духовния взор на онзи, който влиза в свръхсетивния свят, обременен с нещо такова, а именно че обича един човек по-малко, отколкото същият е трябвало да бъде обичан, това стои с много по-голяма интензивност, отколкото може някога да се яви пред душата ни тук в физическо-сетивния свят. Но сега се добавя нещо и то е изключително важно, което често тъкмо на ясновидското съзнание може да причини най-големи душевни страдания. Всички сили, които можем да извлечем от свръхсетивния свят, всичко, което можем да придобием в свръхсетивния

свят, не може с нищо да ни помогне да подобрим с помощта на тези сили някаква душевна връзка, която сме познали като неправилна във физическия свят. Спрямо всичко онова, което може да ни измъчва в сетивния свят, това причинява още много повече мъка в свръхсетивния свят; налице е известно чувство на безсилие спрямо необходимото изживяване на кармата, която трябва да се случи в сетивно-физическия свят.

Виждате ли, тези две неща, срещу които ученикът на окултното се изправя много скоро, щом той направи известен напредък, се явяват веднага в живота между смъртта и едно ново раждане. Нека вземем само случая, че между смъртта и едно ново раждане скоро след нашата смърт се срещаме с човешки същества, които може би са умрели преди нас тук във физическия свят. Ние се срещаме с тях; можем да почувстваме цялата връзка, която сме имали с тях тук във физическия свят. Ние сме заедно с един умрял преди нас или сега или след нас и чувстваме: точно такова отношение си имал в живота към този човек, такава е била твоята връзка с него. Но докато във физическия свят, когато например открием, че сме се отнесли несправедливо към някой човек с чувствата и действията си, ние сме в състояние да направим нещо, за да изгладим конфликта, то в живота след смъртта ние изобщо не сме толкова непосредствени. Ние осъзнаваме ясно: така стоят нещата с нашата връзка, но виждаме, че е невъзможно в този свръхсетивен свят да променим нещо дори когато сме дълбоко осъзнали, че нещата е трябвало да се случат по различен начин. Преди всичко нещата трябва да останат такива, каквито са. Това е като потискащия момент при един упрек, да съзнаваме ясно, че едно отношение не е трябвало да бъде такова, но че трябва да го оставим такова, докато имаме постоянно чувството, че то е трябвало да бъде по друг начин. И това ще трябва да се пренесе върху целия живот след смъртта. Нещата, за които знаем, че не са извършени от нас по правилния начин в живота, след смъртта ги осъзнаваме толкова по-дълбоко; но ние трябва да ги оставим такива, каквито са, трябва да продължим да ги изживяваме такива, каквито са.

Ние като че ли гледаме назад към това, което сме извършили, но трябва напълно да изживеем последствията на това, което сме извършили, и имаме ясното преживяване, че нищо не можем да променим в нещата.

Това не е случай само с отношенията ни към другите хора, така протича целият ни душевен живот след смъртта. Понеже този душевен живот зависи от много неща. Най-напред бих искал да представя малко този живот след смъртта описан като чрез имагинации. Ако изразът видения или имагинации се вземе така, както вчера например го разяснихме, то не може да има недоразумение относно това, което трябва да се каже сега. Докато тук в сетивния свят човекът възприема чрез своите органи, след смъртта той живее, така да се каже, в един свят от видения, само че тези видения представляват отражения на действителности. Както не възприемаме тук във физическия свят непосредствено вътрешната същност на розата, а само външно нейната червена багра, така не възприемаме непосредствено и починалия приятел, брат или който и да било, но това, което имаме след смъртта, е един ясновидски образ. Ние сме вътре, така да се каже, в облака на нашите видения, но знаем съвсем сигурно: ние сме заедно с другия; това е реално отношение, дори много по-реално, отколкото може да бъде тук на Земята между човек и човек. Чрез образа възприемаме същността. В първия период, също и след периода на Камалока нещата са такива, че нашите обграждащи ни, преживявани от нас видения са от такова естество, че те всъщност указват в посочения смисъл най-вече на онова, което сме преживявали тук на Земята. Ние знаем, казваме, че освен нас тук в духовния свят има един починал приятел; ние го възприемаме чрез нашето видение. Имаме напълно това усещане, че сме заедно с него; ние знаем, че сме свързани един с друг. Но това, което основно възприемаме, е това, което се е случило с него тук на Земята; преди всичко това отначало се предreshава в нашето видение. Последствията от нашите земни отношения са преди всичко главното нещо в изживяването; как ние изобщо дори след периода Камалока живеем в известно

отношение в последствията от нашето земно съществуване. И този облак от видения, който ни обгръща, изцяло зависи от това, как сме преминали земния си живот. Едва постепенно, когато е изминало известно време между смъртта и едно ново раждане, ситуацията за имагинативното възприятие се променя така, че човекът, който душевно е като обгърнат от своите имагинации, започва тогава да се явява за имагинацията като един облак, който в началото е тъмен – това би бил човекът в първия етап от периода Камалока, – след това този облак започва да се осветява от едната страна така, както когато сутрин виждаме един облак да се огрява от яркото слънце. Когато след това настъпи вдъхновението и то трябва да обясни имагинацията, установява се следното: най-напред живеем в света, в облака на нашите собствени преживявания на Земята, обгърнати сме като че ли от тях и сме в състояние само да установим връзка със съществата, с които сме били заедно на Земята, значи предимно с хората, които са умрели или които са имали възможност да се издигнат с душите си от Земята в духовния свят. Но това, което се изразява там за имагинативния свят, а именно че облакът на нашето същество се осветява от едната страна като от мъждукаща светлина, която се разпростира наоколо, това свидетелства, че ние започваме да се вживяваме в приближаването на йерархиите към нашето собствено същество. Съществата от висшите йерархии приближават към нас, а ние постепенно се вживяваме в света на висшата духовност. Преди това ние имаме връзки само със света, който сме донесли със себе си; след това животът на висшите йерархии започва да излъчва към нас светлина и да прониква в нас; ние получаваме съвместен живот с висшите йерархии, вживяваме се все повече и повече в света на висшите йерархии. Но за да разберем, как се вживяваме, за това е необходимо да си изясним фактически възприемаемите чрез имагинативното познание, така да се каже, пропорции на нашето същество, като се изтегляме с нашата душевна същност от физическото ни тяло.

Това правим, когато преминаем през портата на смъртта.

Тогава фактически нашето същество се разширява, нашето същество става все по-голямо и по-голямо. Това е една трудна представа, но нещата все пак стоят така. Всъщност само на Земята сме изкушени да вярваме, че сме толкова големи, колкото границата на нашата кожа позволява. Налице е едно израстване в безкрайните пространства, едно, така да се каже, непрекъснато уголемяване. И когато стигнем до края на периода Камалока, ние буквално сме толкова големи, че стигаме до описваната окръжност, която Луната прави около Земята. Следователно ние ставаме много, много големи. Ние ставаме, както окултистът казва, жители на Луната; но това означава, че ние разширяваме нашето същество толкова много, че нашата външна граница съвпада с кръга, който Луната описва около Земята. Днес не мога да навляза в подробности относно положението и взаимоотношенията на планетите, но Вие ще намерите разяснено това, което привидно не се съгласува с външната астрономия, ако сравните нещата с изнесения в Дюселдорф цикъл от лекции върху „Духовните йерархии и тяхното отражение във физическия свят“. А след това ние израстваме още по-нататък в космическите пространства, в цялата наша планетна система, но преди всичко израстваме до онова, което окултистът нарича сферата на Меркурий. Това означава, че ние ставаме – в границите, които Вие сами си очертавате, ако разбирате правилно нещата, – че ние ставаме след периода Камалока жители на Меркурий и се чувстваме тогава напълно така, че обитаваме космическото пространство. Така както по време на нашето физическо съществуване се чувстваме като земни жители, така тогава се чувстваме като жители на Меркурий. Не мога да опиша подробно, как изглежда това, но е налице напълно съзнанието за това: сега ние не сме ограничени в толкова малка част от пространството като на Земята, но цялото наше съществуване обхваща фактически тази широка област, която се ограничава от траекторията, която описва Меркурий. Това време, което прекарваме там, и начина, по който го прекарваме, зависи от това, как сме се подготвили тук на Земята, какви сили сме възприели

тук, за да се приспособим по правилен или неправилен начин към тази сфера на Меркурий.

При окултното изследване може да се сравнят двама човека – или няколко човека, но нека вземем най-напред двама човека, – за да се достигне до познание за този факт. И тук се сравнява например душата на човек, който е преминал през портата на смъртта с неморална нагласа, с душата на човек, който е преминал през портата на смъртта с морална нагласа на душата. Тогава се установява една значителна разлика. Много скоро става ясно, каква е разликата преди всичко, когато става въпрос за отношението на един човек към други хора, които той среща след смъртта. Нещата са такива, че при човека с морална нагласа на душата са налице също и образите, от които е обгърната душата; но човекът намира навсякъде възможността да бъде, така да се каже, до известна степен заедно с тези други хора. Това прави моралната нагласа на душата. При неморална нагласа на душата, напротив, се случва така, че човекът става онова, което може да се нарече един вид отшелник в духовния свят. Той знае например, че един човек, който също е в духовния свят, го е познавал на Земята; той знае, че е заедно с него, но не може да намери възможност да излезе, така да се каже, от затвора на своя имагинативен облак и да приближи до него. Моралността ни прави дружелюбни същества в духовния свят, в същества, които могат да завързват връзки с други същества; неморалността ни прави отшелници в духовния свят, изолирани в уединение. И това е всъщност важна каузална връзка между нещата, които се случват тук на Земята с нашата душа, и това, което става между смъртта и едно ново раждане. И така продължават нещата по-нататък. В едно по-нататъшно време, след като сме преминали през сферата на Меркурий в духа на окултизма, ние преживяваме така наречената сфера на Венера, чувстваме се като жители на Венера. Там е мястото, между Меркурий и Венера, където постепенно нашите облаци, така да се каже, се осветяват отвън, където съществата от по-висшите йерархии могат да се приближат до човека. Но сега отново зависи от

това дали сме се подготвили по правилния начин, за да бъдем приети в редиците на йерархиите като дружелюбни духове, за да можем да имаме нещо общо с тях, или знаем наистина, че те са там, но трябва да преминем покрай всеки като отшелници, да се движим като отшелници в духовния свят. И за тази сфера на Венера отново зависи от нещо друго дали ние сме дружелюбни духове или самотно скитащи духове. Докато в предишната сфера е възможно само да бъдем дружелюбни духове, когато сме се подготвили за това на Земята чрез моралност, то в сферата на Венера по същество религиозният живот, религиозната нагласа на душата е силата, която ни води до общителност, т.е. до известен социален живот там. И ние можем най-бързо да се осъдим на съдбата на отшелници в сферата на Венера, ако по време на нашия земен живот не сме развили никаква религиозна нагласа, никакво чувство за нашата съпринадлежност към безкрайното, към божественото. Фактически окултното наблюдение представя това така, че човекът например чрез една чисто атеистична склонност, чрез отхвърляне на всяко отношение на своята крайност към безкрайността се затваря в затвора на собствената си сфера. И е истина, когато се казва, че така нареченият съюз на монистите³⁰, в който хората се обединяват също дружелюбно върху земята, чрез своето изповедание действително води до там, че хората, които са свързани в него с едно неклонящо към религиозно настроение изповедание, се подготвят сериозно за това да не могат да образуват повече съюз на монистите, но всеки да остане затворен в свой собствен затвор.

Това не е нещо, което трябва да обоснове някаква съждение, а нещо, което се натрапва на окултното наблюдение като факт, който съвсем необходимо трябва да настъпи като следствие от земните религиозни или нерелигиозни чувства. Ние знаем, че на Земята са основани най-различни религии, и то в основата си в хода на развитието на човечеството от един общо източник. Те са основани така, че изхождайки от този

---

³⁰ Виж бележката на стр. 56.

общ източник, отделните религиозни основатели са взели под внимание темпераментите на отделните народи, климата и всички неща, към които религиите е трябвало да се приспособят. По такъв начин, естествено, душите не идвали с едно общо религиозно настроение в сферата на Венера, но идвали там с настроението на своето особено религиозно изповедание. Когато имаме чувство за духовното, за вечното, за божественото, но имаме това чувство с определено оцветяване на това или онова религиозно изповедание, това от своя страна води до това, че ставаме общителни същества само за тези, които, така да се каже, имат същите чувства, които са изповядвали същото религиозно изповедание тук на Земята. И затова именно в сферата на Венера можем да намерим хората обособени според техните особени религиозни изповедания. Както знаем, хората на нашата Земя са били разделяни досега според раси, повече според външни признаци. Тъй като расовите и племенните принадлежности имат нещо общо с религиозните изповедания, то тази конфигурация на групи във сферата на Венера съответства като цяло, но само като цяло, на това – но не съвсем точно – на това как са разделени хората тук на Земята, защото хората там са разделени само според разбирането им за определени религиозни изповедания. Благодарение на това хората като че ли се затварят в определени граници, в провинции, така че те имат чувства само за техните определени религиозни изповедания. В сферата на Меркурий човекът показва още главно разбиране по отношение на хората, които са били свързани с него тук на Земята, към които той е имал известно отношение. Ако е имал морална нагласа на душата, то по време на сферата на Меркурий той по същество общува с хората, с които е завързал вече връзка тук. По време на сферата на Венера човекът е приет повече в големите религиозни общества, в които той се чувства приет чрез характера на своята душа тук в земното съществуване.

Следващата сфера, в която човекът трябва да навлезе, е слънчевата сфера. И наистина, между смъртта и едно ново ново раждане ние започваме да се чувстваме като жители на Слънце-

то за определен период от време, тоест започваме да знаем: ние сме свързани със Слънцето. През този период ние опознаваме напълно същността на Слънцето, която е напълно различна от това, което физическата астрономия описва днес. И отново става въпрос за това да можем да се живеем в слънчевата сфера по правилния начин. В слънчевата сфера се натъкваме особено на едно нещо: там се появява силната потребност в душата, сякаш породена от една елементарна сила, състояща се в това да се премахнат всички особености между човешките души. Докато в сферата на Меркурий ние сме повече или по-малко включени в кръга, към който сме имали отношение на Земята, докато в сферата на Венера се чувстваме сродни чрез религиозния живот в кръговете, които сме чувствали като религиозно съответстващи ни на Земята, и в известен смисъл още може да се чувстваме удовлетворени само в тези общности, то на Слънцето душата чувства дълбока самота, ако се чувства осъдена да няма никакво разбиране по отношение на всички души, които са се пренесли от Земята в слънчевата сфера между смъртта и едно ново раждане.³¹ В древните времена на човешката еволюция е било така, че фактически душите по време на сферата на Венера са се намирали, така да се каже, в отделни религиозни провинции, там са намирали и споделяли своето разбиране, и че, тъй като всички религии идват от един общ източник, човекът, когато премине в сферата на Слънцето, е имал толкова от древното общо наследство на всички религиозни изповедания, че е бил в състояние да пристъпва в слънчевата сфера към всички други

---

³¹ Предишните издания съдържаха на това място още добавката „като например Феликс Балде“. Тази добавка била включена в текста по недоглеждане още в първото издание. Първоначално се касаеше за бележка в полето на предишен издател, който искаше да направи съдържателна препратка към преживяването на Феликс Балде, което се изобразява в четвъртата мистерийна драма „Пробуждането на душите“ (пета и шеста картина: областта на духа). Четвъртата мистерийна драма била поставена през август 1913 г. Разбираемо е, че Рудолф Щайнер не е могъл да се позове в една лекция от ноември 1912 г. на една още ненаписана мистерийна драма.

души и да бъде заедно с тях, да ги разбира, да поддържа с тях общи интереси, да бъде с тях дружелюбен дух.

Душите от по-старото развитие на човечеството не са могли чрез самите себе си да допринесат много за това да се отзоват на този копнеж, който възниква там; но благодарение на това, че без човешко съдействие е било налице в тях общо човешко ядро, душите са намерили възможността отвъд тяхното религиозно изповедание да общуват с души от други религиозни изповедания. В древния брахманизъм, в китайското изповедание, в другите религии на земята се намираше толкова много от общото религиозно ядро, което беше споделено на всички религии от общия праизвор, че душите в слънчевата сфера се намираха като че ли в прародината на всички религии, които носеха в себе си извора на всеки религиозен живот. Нещата станаха различни през средния период на Земята. Връзката с праизвора на религиите е загубена и тя може да бъде отново открита едва чрез окултното познание; така че и за тази слънчева сфера в нашия настоящ цикъл на човечеството човекът трябва да се подготвя още на Земята и не може да дойде от само себе си до обща човешка общителност. Тук имаме отново нещо, в което се крие голямото значение на Мистерията на Голгота, на християнството, а именно че за новото човечество, за сегашния човешки цикъл съществува възможността да се подготви на Земята по такъв начин, че човекът да достигне по време на слънчевата сфера до един общочовешки дружелюбен живот. Затова Слънчевият дух, Христос, е трябвало да слезе на Земята. А след като Той слезе и се обедини със Земята, за душите на Земята може да се намери възможността да станат общочовешки дружелюбни същества в слънчевата сфера между смъртта и едно ново раждане.

Би могло да се приведе много за универсалното значение на действително разбираната мистерия на Христос. Ние вече приведохме не малко в течението на годината; но тази Христова мистерия може да се осветлява всеки път отново от нови страни. Когато се казва, че чрез особеното подчертаване на Христовата

мистерия може да възникнат предразсъдъци по отношение на останалите религиозни изповедания – често е отбелязвано, че например в нашето духовнонаучно движение тук в Централна Европа се изтъквала особено Христовата мистерия и чрез това като че ли не се третирали еднакво останалите религиозни изповедания, – то подобен упрек би бил най-неразбираемото нещо, което може да се направи; понеже тази Христова мистерия според нейното същинско значение е била открита окултно, така да се каже, тъкмо едва в новите времена. И ако например изповедникът на Буда би искал да каже: ти поставяш християнството над будизма, защото представяш Христос като нещо особено, което още не се намира в моите свещени книги, следователно онеправдаваш будизма – то това е не по-малко неразбираемо от изискването на будиста да не приема Коперниковия светоглед, защото и той не се намирал в неговите свещени книги. Няма нищо общо с равноправието на религиите фактът, че се признават неща, които са били открити по-късно. Мистерията на Голгота не е нещо такова, което е особена привилегия на едно християнско изповедание, но е духовнонаучна истина, която също така като Коперниковата система на света може да се признае от всяка религиозна система, и всъщност не става въпрос за изтъкването на едно религиозно изповедание, което е разбирало досега доста лошо Мистерията на Голгота, а за духовнонаучния факт на тази Мистерия. Но ако това е вече твърде неразбираемо, то още по-неразбираемо е да се говори, че трябва да се сравняват абстрактно всички религиозни изповедания и да се приеме един вид абстрактно равенство на същността на всички тях. Понеже тук трябва да се съпоставят конкретно тези религиозни изповедания не с това, което християнството е станало като това или онова изповедание, а с онова, какво съдържа то по своята същност.

Да вземем хиндуизма. В това изповедание не се приема никой, който не е индус. То всъщност е свързано с един народ. Така е при повечето древни изповедания. Единствено будизмът прекъсна това положение, но и той е само за определена общ-

ност, когато се разбира правилно. Но вземете сега външните факти. Ако ние бихме имали например в Европа едно религиозно изповедание, което да бъде разглеждано по подобен начин като, да речем, хиндуизма, тогава би трябвало да се кълнем в древния Вотан. Той е бил национален бог, бил е това, което е било дадено на едно отделно племе, на един народ. Обаче какво е станало на Запад? В действителност беше приет не някакъв национален бог, но по отношение на външния живот беше възприета една съвсем чужда личност: Исус от Назарет. Докато другите религиозни изповедания по същество имат нещо религиозно-егоистично в себе си и не желаят да излязат отвъд себе си, характерното за Запада е тъкмо обстоятелството, че той е изместил своите религиозно-егоистични системи, например старата система на Вотан, и е приел нещо, което не е възникнало в неговата собствена плът и кръв, но го е приел заради неговото душевно съдържание. Християнството за Запада изобщо не е в същия смисъл религиозно-егоистично изповедание, каквито са били другите религиозни изповедания за отделните народи. Това е изключително важното, което трябва да се вземе под внимание вече от външните факти. И това съставлява универсалното в християнството в едно друго отношение, когато това християнство знае да постави действително Мистерията на Голгота в центъра на човешкото развитие.

Това християнство още не е напреднало твърде много в своето развитие; понеже две неща все още не могат да бъдат правилно разграничени в това християнство. Дори твърде бавно и едва постепенно ще се дойде дотам да се разграничат тези неща. В правилния смисъл на Мистерията на Голгота кой е там християнин? Християнин е този, който знае, че с Мистерията на Голгота се е случило нещо реално, че слънчевият дух е живял в Христос, излял е своята същност върху Земята и че Христос е умрял за всички хора. Въпреки че още Павел възвести³², че Христос не е умрял само за евреите, но и за езичниците, тези

---

³² Рим. 3:29.

думи днес все още не се разбират достатъчно. Едва когато знаем, че Христос е осъществил своето дело на Голгота за всички хора, тогава ще разберем християнството. Понеже различни неща са това реално действие, което се изля от Голгота, и това дали сме придобили разбиране за него. Да знаем, какво е Христос, към това трябва да се стремим, обаче никога не можем да разглеждаме човека на Земята след Мистерията на Голгота по друг начин освен така, че да твърдим: независимо дали си китаец или хиндуист, Христос е умрял също и за теб, и той има това значение за теб, както и за някой друг. Така че в правилното разбиране на Мистерията на Голгота се получава възгледът, че можем да застанем пред всеки човек и да го попитаме: колко християнски елементи има той в себе си? – независимо каква вяра изповядва. Тъй като човекът трябва да придобива все повече и повече съзнание за това, какво е реално в него, то, естествено, е висш идеал да знаем нещо също и за Мистерията на Голгота. Тя ще се разпространява все повече и повече. А към това спада: да имаме разбиране за Мистерията на Голгота. Това обаче е нещо различно от схващането, което може да имаме за Мистерията на Голгота: универсалното, което е валидно за всички хора. Сега е важно да почувстваме в душата си: това ни прави дружелюбни същества в слънчевата сфера. Ние сме отшелници там, когато се чувстваме заключени в някакво религиозно изповедание; ние сме дружелюбни същества в слънчевата сфера, когато имаме разбиране за универсалното в Мистерията на Голгота. Тогава намираме възможността да имаме нещо общо с онова същество, което пристъпва към нас в слънчевата сфера. Свободно подвижни същества ни прави в слънчевата сфера усещането, което придобиваме по време на земния период за Мистерията на Голгота в рамките на нашия човешки цикъл.

Понеже за какво трябва да сме способни тъкмо в този момент между смъртта и едно ново раждане?

Тук идваме до един факт, който е изключително важен за по-новия окултизъм. Онези хора, които са живели във времената, преди да се осъществи на Земята Мистерията на Голгота – по

същество това, което казвам сега, не е напълно в сила, – нами-
рали в слънчевата сфера, така да се каже, престола на Христос
и възкачения на него там Христос. Те можели да го познаят,
защото в тях живеели древните наследства от общността на
всички религии. Но този Христов дух слязъл от Слънцето и в
Мистерията на Голгота се излял, така да се каже, в живота на
Земята. И тъй като той тогава се излял в живота на Земята, той
напуснал Слънцето и днес намираме между смъртта и едно ново
раждане на Слънцето само акашовия образ на Христос. Прес-
толт там е зает не от действителният Христос. От Земята ние
трябва да вземем горе със себе си представата за живата връзка
с Христос, за да можем да имаме чрез акашовия образ живата
връзка с Христос. Тогава получаваме възможността да имаме
Христос също и на Слънцето, възможността Той да събуди в
нас всички сили, които трябва да сме събудили, ако трябва да
преминем през слънчевата сфера по правилния начин.

Нашето пътуване между смъртта и едно нова раждане
продължава още по-нататък. От Земята ние сме придобили
силата, главно чрез морална и религиозна душевна нагласа, да
се вживяваме, така да се каже, в съществата, с които сме били
заедно на Земята, а след това и в съществата от висшите йерар-
хии. Но тази сила отслабва постепенно, става все по-слаба и
по-слаба, и същественото, което ни остава, е всъщност силата,
която всмукваме на Земята от Мистерията на Голгота, за да се
ориентираме в сферата на Слънцето. Затова в слънчевата сфера
се явява нов носител на светлина, който трябва да опознаем в
неговото първично своеобразие. Разбирането за Христос ние
донасяме със себе си от Земята; но за да можем да се развием
по-нататък, за да възходим по-нататък във вселената от слън-
чевата сфера, навлизайки в сферата на Марс, за това е необхо-
димо – а това ние можем просто поради факта, че сме човешки
души – да познаем втория престол, който се намира, така да се
каже, до Христовия престол на Слънцето, от който опознаваме
другото същество, което сега заедно с Христос продължава да
ни ръководи: Луцифер. Ние опознаваме сега Луцифер, а чрез

това, което той е в състояние да ни даде като сили, ние можем да продължим нашето пътуване през сферите на Марс, Юпитер и Сатурн.

И ние навлизаме все по-нататък в космическото пространство в непрекъснато уголемяване. Сега, когато сме се придвижили отвъд сферата на Сатурн, настъпва в действителност нещо, което променя в някаква степен състоянието на нашето съзнание. Ние попадаме като че ли в един вид космически здрач – не можем да кажем космически сън, а космически здрач. Но точно поради това силите на цялата вселена могат да окажат въздействие върху нас. Тогава от всички страни действат върху нас силите и ние възприемаме в себе си сили от целия космос. Следователно, тъй като ние сме се разпрострели там, има един период между смъртта и едно ново раждане, когато в нашето същество навлизат от всички страни силите на целия космос, когато навлизат в нас силите от всички звезди. Тогава започваме да се свиваме, връщаме се отново през различните сфери до сферата на Венера, свиваме се, ставаме все по-малки и по-малки, докато настъпи моментът, когато можем да се свържем отново с един земен човешки зародиш.

Но какво сме ние тогава, когато се свързваме с този зародиш? Ние сме това, което описахме, че се случва между смъртта и новото раждане. Обаче ние сме възприели силите на целия космос. Навън при нашето най-голямо разширение ние сме приели в нашето същество въздействието на силите на целия космос. Докато при нашето развитие навън ние сме възприели това, което може да проникне до нас, толкова повече, колкото по-добре сме се подготвили за това, а нашата карма се подготвя от начина, по който сме съжителствали с хората, които сме срещали, то благодарение на това, че след смъртта съжителстваме с тях, в нас се развиват силите, които чрез кармата поправяме тези неща в един нов земен живот. Фактът обаче, че се явяваме като човек, че сме в състояние да имаме карма вътрешно, която същевременно възприема в себе си космическите сили, зависи от това, че в определен момент между смъртта и едно

ново раждане сме възприели силите на целия космос. И когато един човек се ражда във физическия свят, тогава с физическия човешки зародиш се е свързало онова, което се е свило до нещо съвсем малко, но което е усвоило от гигантското увеличаване силите на целия космос. Ние пренасяме в нас именно целия космос, когато се vyplъщваме отново на Земята. И в известно отношение можем да кажем: ние носим целия космос така в нас, както той може да се съедини, както той може истински да се съедини с това, което ние при нашето пътуване през космоса, при нашето разширяване сме донесли със себе си, в душата си като настроение, в сферите след нашето предишно земно съществуване.

Тези две неща, можем да кажем, се обединяват, се съчетават: приспособяването към целия космос и към нашата предишна карма. Обстоятелството, че ние сме приспособени и към нашата предишна карма – което обаче трябва да влезе в хармония с космоса, – на това се натъкнах по забележителен начин при изследванията си през последните месеци в отделни случаи – казвам изрично, – в отделни случаи; с това не желая да изказвам всеобщ закон. Когато един човек умира, следователно преминава през портата на смъртта, той умира при определена констелация на звездите. А тази констелация на звездите е в действителност съществена за неговия по-нататъшен душевен живот дотолкова, доколкото тя се отпечатва по определен начин в душевната му същност и остава действително като отпечатък. И в тази душа остава стремежът да навлезе в живота при новото раждане отново с тази звездна констелация, да заслужи отново силите, които човек е приел в момента на смъртта, да навлезе отново в тази констелация на звездите. И интересното в случая е, че когато се опитваме да узнаем звездната констелация за човешката смърт, то звездната констелация на по-късното раждане се съгласува до голяма степен със звездната констелация на по-ранната смърт. Трябва да се вземе под внимание обаче фактът, че едно друго място на Земята, на което се ражда човек, отговаря на тази звездна констелация. Така в действителност

човекът се приспособява към космоса, вписва се в него, и в душата съществува един вид баланс между индивидуалния и космическия живот.

Кант веднъж изказа красивата мисъл: има две неща, които го въодушевяват особено много: звездното небе над него и моралният закон в него.³³ Това е красива мисъл поради основание-то, което окултизмът ни посочва. А именно двете са едно и също: звездното небе над нас и това, което носим в нас като морален закон. Понеже в живота между смъртта и едно ново раждане ние израстваме в космоса, възприемаме в себе си звездното небе и след това носим в душата си като наша морална нагласа образ на звездното небе. Тук е един от моментите, където в действителност едва ли е възможно повече духовната наука да стане в душата нещо друго освен едно морално универсално усещане. Тук е един от моментите, където това, което изглежда теория, се преобразява в непосредствено морален живот на душата, в морални импулси на душата; понеже тук човекът чувства цялата отговорност спрямо своето собствено същество. Тук човекът чувства: между смъртта и едно ново раждане ти беше в такова положение, че целият космос трябваше да въздейства върху твоето същество, и ти събра това, което извлече в малкия физически човешки зародиш. То си отговорен спрямо целия космос, ти носиш действително целия космос в себе си. – Тук е мястото, където усещаме нещо от това, което се опитвах да загатна в „Изпитанието на душата“, в монолога на Капезий³⁴, където се обръща внимание на това в пасажа: „Световни мисли в мисленето ти живеят..“, какъв важен миг е за душата, когато чувства: имам свещеното задължение да освободя от себе си сили, които извлякох от космоса, защото това трябва да се върне отново на боговете, и когато душата разбира, че би било най-голям грях да оставим неизползвани тези сили. При тези

---

³³ Виж бележката на стр. 57.

³⁴ В първата картина на втората мистерийна драма „Изпитанието на душата“. Събр. съч. № 14.

конкретни изследвания се установи, че ние в действителност възприемаме в себе си целия космос и отново го привеждаме в съществуване. Наистина, от силите, които човек действително носи със себе си, само много малко са действително такива сили, за които има някакъв произход на Земята. Ние разглеждаме човека по отношение на силите, които действат в неговото физическо тяло, които се разпореждат в неговото етерно тяло, в неговото астрално тяло и Аза. Силите, които се разиграват в нашето физическо тяло, идват до нас, разбира се, непосредствено от Земята; обаче това, от което се нуждаем с оглед на етерното тяло, не можем да го извлечем непосредствено от Земята, а само от силите, които ни достигат между смъртта и новото раждане, когато се разширяваме в планетната система. И един човек, който внася там една неморална душевна нагласа, не ще може да привлече правилните сили, докато той във времето между смъртта и едно ново раждане минава през сферата на Меркурий. Човек, който не е развил в себе си религиозни импулси, не може да привлече съответните сили във Венера, и така се получава, че ние може да сме атрофирали силите, от които се нуждаем в етерното тяло. Тук виждаме развитието на кармичната връзка между следващите и предишните животи. Всичко това са неща, които същевременно указват, как познанията, които придобиваме чрез окултизма, могат да се превърнат в импулси в нашия душевен живот, и как всъщност се нуждаем само да знаем, какво сме, за да се извисяваме в един все по-духовен и по-духовен живот.

Това, което Мистерията на Голгота подготви, е необходимо в нашия човешки цикъл, за да може човекът да се вживее по правилния начин в слънчевата сфера между смъртта и едно ново раждане. Това, което всъщност трябва да постигне духовното изследване, е, че човекът е в състояние да излезе още далеч отвъд слънчевата сфера с онова общочовешко, духовно, общително съзнание, което е необходимо там. За слънчевата сфера е достатъчна чувствената връзка с Мистерията на Голгота. Но, за да може да остане онова, което дава общочовешкото разбиране

и общочовешкото чувстване, също и отвъд слънчевата сфера за времето между смъртта и едно ново раждане, е необходимо да разбираме по духовнонаучен начин отношенията на отделните религии една към друга, развитието на отделните религиозни импулси; необходимо е да растем не в едно тясно ограничено религиозно изповедание с неговите чувствени нюанси, а да добием възможността да имаме разбиране за всяка душа, независимо в какво вярва, колкото и различни да са душите. Едно нещо се осъществява като онова, което, както може да се каже, е свързано с Христовия импулс за всички души в земното развитие, друго нещо се осъществява особено между смъртта и едно ново раждане – онова, което се съдържа в думите: „Където са събрани двама в мое име, там съм и аз между тях“³⁵. И в тези думи Христос свързва събирането на двама не с тази или онази вяра, а само с възможността той да бъде между тях, тъй като те са се събрали в негово име.

Онова, което култивираме от години също и чрез нашите мистерийни представления³⁶, особено чрез последното, „Пазачът на прага“, трябва да осигури духовнонаучно разбиране за необходимото в настоящия цикъл от времена. Необходимо е да се постигне определена връзка, от една страна, с Христовия импулс, но след това и с властите, които му се противопоставят: с импулсите на Луцифер и Ариман. Че тук имаме работа с власти, които, щом излезем отвъд Мая, развиват сили във вселената, това е нещо, което трябва да се научим да разбираме. Тъй като в човешкото развитие приближава все повече и повече времето, когато ще трябва да научим, че е важно същественото, а не учението. И в нищо не ни се представя така колко е важно същественото, а не съдържанието на думите, както в Мистерията на Голгота. Бих искал – понеже най-лесно може да

---

³⁵ Мат. 18:20.

³⁶ Четирите мистерийни драми се поставят между 1910 и 1913 г. всяко лято в Мюнхен: *Портата на посвещението* през 1910 г., *Изпитанието на душата* през 1911 г., *Пазачът на прага* през 1912 г., *Пробуждането на душите* през 1913 г.

се разбираме с хората, които наистина точно проверяват това, което тук трябва да бъде казано, като се изхожда от окултни източници, – бих искал съвсем точно да се проучи това, което сега ще трябва да кажа. Във всички религиозни изповедания няма нищо подобно на това. Нищо от дълбочината, както ни се разкрива в Мистерията на Голгота, не може да се открие в останалите религиозни изповедания.

И днес още светът има един съвсем определен предразсъдък. Говори се така, сякаш в света нещата би трябвало да се случват напълно като в училище: че всичко, което има значение, са световните учители. При Христос не става въпрос за световен учител, а за световен деятел, който осъществи Мистерията на Голгота и чието същество трябва да познаем. Това е от значение. Това, колко малко се свежда всичко само до думи, до чистото доктринално съдържание, може да ни поучат именно красивите думи от устата на самия Христос: „Вие сте богове!“ (Йоан, 10:34), и че той постоянно е обръщал внимание на това, че човекът постига най-висшето за себе си, когато осъзнае божествената същност в своята природа. И би могло да се каже, че в света прозвучават Христовите слова: Трябва да осъзнаете, че сте богоподобни! – Би могло да се каже: велико учение!

От някъде другаде прозвучава същото учение. Там, където Библията разказва³⁷ за края на земното развитие, Луцифер е този, който пристъпва и казва: Вие трябва да станете като богове! Същото доктринално съдържание, звучащо от Луцифер, същото доктринално съдържание, произлизащо от Христос: Вие трябва да бъдете като богове! И двете означават нещо противоположно за хората. В тези думи се протръбвяват наистина разтърсващи звуци: веднъж отекващи от изкусителя, друг път от Изкупителя, освободителя и възстановителя на човешката природа.

Всичко се свежда до познаването на съществото, и то особено между смъртта и едно ново раждане. Съществува

---

³⁷ 1 Бит. 3:5.

най-голяма опасност Луцифер да бъде сбъркан с Христос в слънчевата сфера, защото и единият, и другият говорят един и същ език, учат на едно и също учение на Слънцето и ние чуваме от тях едни и същи думи, ако можем да говорим за думи там. Касае се за съществуването. Фактът, че това или онова същество казва тези или онези думи, е от значение, а не доктриналното съдържание; понеже това, което пулсира в света като реални сили, е същественото. А във висшите светове и преди всичко в онова, което се разиграва в земните сфери, ние разбираме думите правилно едва когато знаем, от какво същество идват съответните думи. Никога не познаваме по съдържанието на думите висотата на едно същество, а чрез това, че познаваме цялата световна връзка, в която е поставено едно същество. Това можем да видим потвърдено съвсем точно в думите за богоподобие на хората, по звученето на Луцифер и Христос в съществуването.

С подобни неща са изразени важни факти за еволюцията. И те биват изразени не заради тяхното съдържание – дори и в този случай не толкова, – а заради тяхната същественост; биват изразени, за да възникнат в душите чувствата, които би трябвало да възникнат необходимо като следствие от тези думи. И когато онези, които са възприели такива истини в себе си, възприемат чувствата, а забравят думите, то всъщност не е загубено толкова много. Дори когато си представя най-радикалния случай, че между нас би имал някой, който би забравил всичко, което сега бе казано, и не си спомня и една дума, но в чувството носи в себе си онова, което може да произтече от тези думи, то той ще има в духовнонаучен смисъл достатъчно от онова, което всъщност се мисли с тези думи.

Ние наистина трябва да говорим с думи, а думите понякога изглеждат теоретично. Но това, което е важно, е да умеем да прозираме през думите същественото в духа и да възприемаме в душата си това съществено. Светът ще се научи да разбира някой неща с оглед на развоя на човешкото развитие, когато схване съществено духовната наука. И днес бих искал да при-

веда само два примера, които не са свързани тъкмо вътрешно, а повече външно с моите окултни изследвания през последните месеци, но които бяха твърде фрапиращи за мен, защото ми показаха, как всъщност едва чрез това, че сме познали нещо в окултното учение, което съответства на онова, което вече е налице в света, което е било въведено чрез вдъхновени хора, може да се открие тази истина отново там.

Вижте, аз много съм се занимавал с *Омир*, много съм чел омировите творби. В течение на последните месеци пред душата ми оживяваше все отново и отново тъкмо това: как след смъртта нищо не може да се промени, как отношенията остават същите, как например за един човек, към който сме имали някакво отношение в живота, знаем: обичали сме го твърде малко, но това не може да се промени. Когато вземете под внимание този факт и след това прочетете в *Омир*, че той описва отвъдното като място, където животът става неизменен, едва тогава започвате да разбирате цялата дълбочина на тези думи за мястото, където нещата не подлежат повече на никаква промяна: удивително чувство е да бъдат сравнени собствените ни окултни познания с онова, което „слепият *Омир*“ подобно ясновидец изказва като важна окултна истина и изразява в своята поетическа творба!

И нещо друго беше фрапиращо за мен, на което аз наистина се противях, защото ми изглеждаше невероятно, но което не можем да не признаем, когато пристъпим към него с всички средства на окултното изследване.

Някои от Вас – или повечето – навярно знаят за така наречените гробници на Медичите³⁸ във Флоренция, дело на *Микеланджело*. Това са Джулиано и Лоренцо де Медичи и четири алегорични фигури. При тях обикновено не си мислим нищо художествено. Бездушни алегии, си казваме обикновено. Всъщност тези така наречени алегорични фигури с изключение на едната не са съвсем сполучливи; въпреки това те не създават впечатление на алегии. Твърде странно е, че в пътеводителите-

---

³⁸ Срв. стр. 88.

лите за тези гробници се посочва, че на едната страна стои единият от Медичите, Лоренцо, а на другата – другият от тях, Джулиано. А те са всъщност разменени. Този, който се смята за Лоренцо, е Джулиано, а този, който се смята за Джулиано, е Лоренцо. Така е в действителност. А в почти всички Истории на изкуствата се представя така, както не е в действителност. Във всеки случай не е така, както се представя в Историите на изкуствата и в Пътеводителя. Не съм се замислял защо е така, но истина е, че двете фигури винаги се бъркат. Описанията не си съответстват и вероятно някога са ги разменили. Днес те не отговарят на разположението, в която ги е поставил Микеланджело. Аз обаче не желая да говоря за това, а само за това, че там има четири алегорични фигури: в нозете на единия Медичи се намират „Нощта“ и „Денят“, а в нозете на другия – „Зората“ и „Здрачът“. Вземете под внимание, че аз се противях на това, което възнамерявам да кажа сега, но се задълбочете действително във всеки жест, във всичко, което имате пред себе си, и започнете най-напред от „Нощта“, разгледайте тази фигура, за която в книгите се прави безсмислената забележка, че тя съдържа един жест, който един спящ човек не би могъл да има. Но ако изследваме всеки жест и всеки отделен член и след това си зададем въпроса: как би трябвало един художник да изобрази човешката фигура, когато би искал да представи в израза на фигурата възможно най-голяма дейност на етерното тяло, както тя би могла да се проявява тъкмо по време на сън – следователно би искал да даде едно разположение на фигурата, което най-добре би съответствало на момента, когато етерното тяло най-много работи във физическото тяло, – тогава той би трябвало да направи това тъкмо така, както е сторил Микеланджело, изхождайки от своите художествени инстинкти. В тази „Нощ“ той е вложил по мистериозен начин жестовете, които съответстват на етерното тяло. Не твърдя, че Микеланджело е съзнавал това, но това е така.

И тогава разгледайте „Денят“! Това не е бездушна алегория. Ако бихме си представили, че долните крайници на чо-

вешкото същество са по-малко дейни, а най-деен е Азът, тогава това би отговаряло, с изключение на своеобразната извъртяност на цялата фигура, на фигурата на „Денят“. И ако бихме искали да изразим как при изключването на останалите човешки крайници астралното тяло действа най-свободно, как се изразява в жестове, то бихме имали това при така наречената алегория на „Зората“. А ако бихме искали да изразим как физическото тяло не рухва веднага, но как то се отпуска, когато Азът и астралното тяло се оттеглят, то това е изразено удивително в жеста на „Здрачът“. Тук имаме пред себе си живите оформления на четирите части на човешкото същество. Тук можем много добре да си представим как е могла да възникне такава легенда, която се е разпространила във връзка с „Нощта“, за която се казва, че когато Микеланджело бил насаме с нея, тя е можела да оживява, да става и да се разхожда наоколо, ако знаем, че „Нощта“ притежава съответния жест на етерното или жизненото тяло, а етерното и жизненото тяло могат да бъдат напълно дейни при този жест. И когато усещаме това, знаем, че тази фигура става, знаем: тя може да се разхожда наоколо. Ако тя не би била от мрамор, ако действително етерното или жизненото тяло би било единствено дейно, което е животворният принцип, тогава не би имало пречка тя да се разхожда наоколо.

Много неща са мистериозно вложени в това, което е породила човешката еволюция, и много неща ще станат разбираеми едва когато хората ще разглеждат нещата чрез онова, което може да изостри окултния поглед. В края на краищата обаче не са толкова важни всички тези неща! Дали разбираме по-добре или не едно художествено произведение, това не е нещо общочовешко. Важно е обаче нещо друго: когато сме изострили погледа си, ние се отваряме за разбирането на душата на другия човек, не с помощта на окултния поглед, който е необходим, за да се вникне в духовния свят, а с помощта на погледа, който е изострен чрез духовната наука. Посредством предизвиканото от здравия човешки разсъдък разбиране на духовната наука в нас нараства познанието за това, което срещаме в живота, преди

всичко за това, което е душата на нашите ближни. И ние ще се опитаем да придобием разбиране за всяка човешка душа.

Естествено това разбиране за всяка човешка душа е нещо различно от онова, което често се нарича разбиране в живота. В живота, за съжаление, любовта е твърде често само егоистична. Обичаме този, към когото сме особено привлечени чрез това или онова отношение, а в останалото се задоволяваме най-често с това, което наричаме обща човешка любов: обичаме общото човечество. Но какво е това? Трябва да можем да разбираме всяка душа. Може би не ще намерим всяка душа превъзходна, но това не е лошо, понеже нищо не вреди на някои души повече от благоговееенето пред тях в сляпа любов.

За този фактор вдругиден ще поговорим малко по-подробно.

ЖИВОТЪТ МЕЖДУ СМЪРТТА И ЕДНО НОВО РАЖДАНЕ

Мюнхен, 28 ноември 1912 г.

Втора лекция

Разглеждането, което успяхме да направим завчера върху живота между смъртта и едно ново раждане, ни показва колко тясно е свързано цялото човешко същество с онова, което може да се нарече универсален живот във вселената. Понеже ако размислите върху някои неща, които бяха казани тогава, ще може да заключите от това, че човекът всъщност само по време на своя земен период е заточен до известна степен на едно място, че само по време на своя земен период той заема едно незначително пространство, докато през цялото време между смъртта и едно ново раждане той е инкорпориран към планетната система и дори към света извън нея в по-късния период след смъртта. Ако за развитието между раждането и смъртта често казваме, да изразим един окултен факт, че човекът се явява като някакво микроскопично отражение на макрокосмоса, то сега трябва да кажем: между смъртта и едно ново раждане човекът всъщност сам е макроскопичен; той се е излял в макрокосмоса; той се оказва там почти като макроскопично същество, понеже в този междинен период той трябва извлече от макрокосмоса силите, от които се нуждае за своята следваща инкарнация. И наистина този макроскопичен живот между смъртта и едно ново раждане можем да схванем така, че човекът в първия момент след смъртта носи в себе си до известна степен още яйчените черупки на земния живот, ако може да се изразим така, свързан е с това, което земният живот е могъл да му даде, което земният живот е могъл да направи от него. Това е времето, което преди всичко засяга особено нуждите и интересите на човешкото сърце. Ако окултният поглед се насочи към някой, който е напуснал

сравнително отскоро земния план, той се намира, както знаем, в сферата на Камалока. Това е сферата, която, макрокосмически погледнато, достига до орбитата на Луната. Човекът следователно се вживява там, разширявайки своето душевно-духовно същество така, че той обитава цялата лунна сфера. През този период – знаем вече това – човекът е свързан още изцяло със земния свят. Желанията, възжеленията, интересите, симпатиите, антипатиите, които той е развил, представляват сили – това също често описвахме³⁹, – които като че ли го наклоняват към земния свят. Тогава, през периода Камалока, човекът е включен до известна степен сякаш в атмосферата на своята собствена астрална природа, както я е усвоил на Земята. Той желае все още това, което е желал на Земята; той се интересува от това, от което се е интересувал на Земята. А този период на Камалока има за предназначение точно това, човекът да може да удовлетвори тези желания, но тези желания и възжеления – доколкото те са зависими от физическите органи, а всички сетивни наслади например са зависими от тях – не могат да бъдат удовлетворени от него и следователно той отвиква от тях поради невъзможността за удовлетворение. Но всичко това, което често описвахме с оглед на човека непосредствено след смъртта, се отнася, както лесно можем да разберем, до индивидуалността на човека, в по-тесен смисъл на думата до онова, което човекът трябва, така да се каже, да изтръгне от своята астралност, от което той трябва да отвикне, което той трябва да отдалечи от себе си.

В друго отношение човекът донася още със себе си първоначално в периода на Камалока земните връзки, и то по следния начин: това, с което е свързан човекът, било то факти, било то същества от периода на Камалока, зависи от неговия вътрешен живот, зависи от това, как съответното нещо е предварително образувано, е заложено в неговата душа. Например: един човек преминава през портата на смъртта. Някой друг, с когото той е бил в близки отношения, малко по-рано е преминал

---

³⁹ Например в книгата „Теософия“, Събр. съч. № 9.

вече през портата на смъртта, така че можем да кажем: двамата покойници се намират в сферата на Камалока; те могат да се срещнат там. Окултното изследване показва изцяло, че човекът е зает не само със своето собствено развитие, с отвикването от своите желания, възжеления, интереси и така нататък, но че той скоро след смъртта, след кратък, бихме казали, ембрионален сън намира хората, с които той е бил в близки отношение на Земята. Напротив, за този първи период общо взето не съществува перспектива човек да намери действително което и да е същество, което е едновременно с него в сферата Камалока. Пространствените и времевите отношения там са напълно различни, особено пространствените отношения. Въпросът не е в това, че не можем да се приближим до същества, с които не сме били в близки отношения, защото може да се приближим до тях възможно най-близко, но не ги възприемаме. За да ги възприема, човек трябва да е бил в близки отношения със съответното същество в живота. Следователно онези, с които сме били в близки отношения в живота – преди всичко там не се вземат под внимание други същества освен хората, – се намират също в обкръжението на покойника съвсем скоро в периода Камалока. Отношенията, в които се намираме към такива същества там след смъртта, се определят също още изцяло според земните отношения, които сме развили към тях. И то по начина, който характеризирахме завчера: а именно че ние се намираме точно и в пълно съответствие на истина в такова отношение към някого в Камалока, каквото сме имали към него в земния живот, обаче не можем онова, което по време на земния период все още можем, т.е. да променим това отношение. Отношението остава да съществува такова, каквото е било на Земята. На Земята към човек, когото сме обичали, можем да развием по-късно омраза, а към човек, когото сме мразили, да развием любов; ние можем да положим усилие да променим отношението си към него. Положението не е такова в периода Камалока. Ние срещаме един човек, който е умрял преди нас, и се чувстваме отначало поставени в такова отношение към него, каквото е съответствало

на последното отношение, което сме имали към него на Земята. В такова отношение се намираме към него. Тогава, както знаете, живеем с поглед обърнат назад във времето. Ако по-рано сме имали към него друго отношение, не можем да предизвикаме изкуствено промяна на това отношение, но трябва спокойно да изживеем това връщане и да преживеем след съответния момент едно отношение, което сме имали по-рано към него, което не можем да променим, което се проявява точно така, както се е проявило на Земята.

Лесно може да се допусне, че това е изключително болезнено състояние. Това е така в известно отношение; дори се чувстваме напълно така, както се чувстваме, когато искаме да се движим, а сме приковани към Земята. Чувстваме се духовно обвързани с едно отношение, което е възникнало на Земята; чувстваме се в състояние на принуда. Това е съвсем правилно. И когато това принудително състояние е силно, то отношението, разбира се, е мъчително. Сега, за да разберем правилно едно такова състояние и да го оценим с душата си, трябва да имаме не само мисълта, че това е болезнено състояние – то е болезнено в много отношение, – но трябва да бъдем ясно, че мъртвецът има не само съзнание, че е налице едно болезнено състояние, но той има напълно решителното съзнание, че това състояние е необходимо, че то трябва да бъде, че направо бихме си създали големи препятствия в развитието си, ако не преживеем такава болка.

Какво се случва, когато преминем през всичко това? Да приемем, че преживяваме по този начин отношението към един друг човек след смъртта, следователно възприемаме едно отношение, което сме установили към него в живота, който сме изградили, преживяваме го. Чрез възприемането, чрез преживяването, чрез втрещенето гледане, така да се каже, се развиват в душата ни силите, преди всичко в техните духовни първообрази, от които се нуждаем, за да ни ръководи нашата карма правилно в настъпващото бъдеще, за да се явим при повторното въплъщение заедно с другия човек така, че да може

да настъпи кармично равновесие. По този начин се изграждат, така да се каже, технически силите, които са необходими за кармичното равновесие.

Мъртвият едва ли може да промени нещо в онова, което отначало среща в обкръжението си, но понякога за мъртвия възниква непреодолимата нужда да промени това или онова. Би могло да се каже: за мъртвия придобиват голямо значение неизпълнените желаяния, обаче такива неизпълнени желаяния, които по време на живота не винаги са изплували напълно в съзнанието. И тук има нещо, което е изключително важно да вземем под внимание. В обикновения живот тук на физически план чувстваме, несъмнено, това или онова влечние, тази или онази симпатия в нашето съзнание, създаваме си тази или онази представа, но под това съзнание се намира астралното съзнание, подсъзнанието. То не изплува твърде силно в горното съзнание, в същинското Аз-съзнание. Чрез това в съзнателния живот на човека достига, може да се каже, нещо непълно. Човекът всъщност като съзнателно същество едва ли се изживява някога напълно в живота. Би могло да се каже, че това, как се изживява човекът, по никакъв начин не е винаги съвсем истинно; човешкият душевен живот е нещо изключително сложно. Може да се случи, че някой в обичайното си съзнание, в своето Аз-съзнание, като изхожда от предразсъдъци, удобство, от това или онова основание изобщо да не обича нещо, може би дори да мрази, докато в неговото подсъзнание да е налице силно желание по това, което той в своето горно съзнание дори мрази. И се случва, щото човешката душа често работи интензивно върху това да се мами върху такива неща.

Може да се случи например двама души да живеят заедно. Единият от тези двама, които се намират в някакво отношение, достига до духовната наука или антропософията, чувства се въодушевен от нея; другият, който живее заедно с него, не се чувства въодушевен от нея, но става все по-ужасен в отношението си, колкото повече другият се вживява в духовната наука, все повече ругае тази духовна наука, хули я. Сега е възможно

следното – понеже човешкият душевен живот е сложен, – този друг, който хули духовната наука, ако неговият приятел или съжителстващият с него по някакъв начин не беше станал антропософ, може би сам щеше да стане такъв при някакъв подходящ случай. Тъкмо този, който живее с него, му пречи да стане и той самият антропософ. Това може напълно да се случи; а може да се случи и така, че такъв, който хули тази духовна наука, който привежда в своето Аз-съзнание всичко възможно срещу духовната наука, в своето подсъзнание или астрално съзнание да има непреодолимо желание за нея – даже колкото повече хули духовната наука, толкова по-силно да става в него желанието за нея. В живота именно тук на Земята може напълно да се случи, щото някой да охулва в горното си съзнание неща, които в подсъзнанието по-силно и по-силно да излизат наяве; но смъртта създава истини от неистините. И така можем да забележим, че през портата на смъртта минават хора, които било от удобство или поради такива неща, каквито ги описахме, са хулили духовната наука; следователно може да се случи и това може да се приложи за всичко възможно, че те след смъртта, тъй като там истината се утвърждава в човешката душа, чувстват по най-интензивен начин желанието, което не са забелязали. И може да се докаже, че през портата на смъртта минават хора, които привидно изобщо не са имали желание за нещо, и че след смъртта все пак се появява такова желание с пълна интензивност. Следователно при изследването на нашия Камалока период не е от значение дали нашите желания, възжеления, страсти и т.н са в горното съзнание, в Аз-съзнанието, а дали те са в астралното съзнание, в подсъзнанието. И двете действат много силно след смъртта, а желанията и възжеленията, които сме забували тук в живота, въздействат всъщност след смъртта още по-интензивно.

При един такъв въпрос трябва да вземем под внимание, че нещо, което е сродно с човешката душа, при всякакви обстоятелства въздейства върху тази човешка душа. Това, което Ви казвам сега, е добре проучено; наистина това може да се окаже

важен човешко-душевен факт и е добре, че разглеждаме въпроса тъкмо по примера на духовната наука. Да допуснем, че двама души са живели тук заедно; единият е бил усърден антропософ, а другият не е искал да знае нищо за това. Този другият обаче, тъй като в неговото обкръжение се практикува духовна наука, не остава незасегнат от това в своето астрално тяло. С нашите души наистина се случват изключително важни неща, за които не знаем нищо, които въздействат върху нас по духовен начин, и има неща, които просто чрез своята природа формират, променят човешката душа. И така може да се каже: едва ли ще намерим някой, който да е бил в обкръжението на един антропософ, когато е бил все още така упорито против нея, и който да не е получил в подсъзнанието си влечение към духовната наука. Тъкмо при противниците, свързани с духовната наука, се установява, че след смъртта те имат една сфера на желания, за която с пълна решителност може да се каже: тя се изразява, проявява чрез това, че жадува страстно за духовна наука. Затова за такива мъртавци се е оказало толкова благотворно, което често се прави в нашите кръгове, че на мъртвите, които по време на живота са искали да усвоят малко от духовната наука, след смъртта – както и да можем да наречем това – им се чете на глас. Това се оказва изключително благотворно за въпросните мъртъвци. Това се прави по такъв начин, че се опитваме да си създадем жив образ за облика на въпросния мъртвец, за да имаме имагинация, а именно какъвто е бил той в последния момент на Земята, взимаме една книга и в пълна тишина с мисълта за мъртвеца, като че ли той седи срещу нас, му четем на глас, минавайки основните неща изречение по изречение. Мъртвецът поглъща жадно това и има безкрайно голяма полза от него. Виждате, че тук стигаме до един пункт, в който духовната мъдрост става всъщност съвсем практична в живота, в един от пунктовете, където материализмът и спиритуализмът се противопоставят един на друг не само като теории, но като жизнени сили, така че може да се каже: чрез достигане до спиритуализма се създава комуникация, връзка между човешките индивидуалности, неза-

висимо дали те са в живота или в смъртта. Ние можем да бъдем от полза за мъртвите, ако стоим в такава връзка в спиритуалния живот по описания начин и по много други начини, за които ще говорим още при удобен случай. Ако обаче не стоим в такава връзка в спиритуалния живот, това означава не само липса на знания, на познания, но означава, че това ни поставя в действителност в една съвсем ограничена сфера на съществуване: а именно само в сферата на физическото; така че ако ние сме с материалистически убеждения и живеем само в материята, загубваме веднага връзка с някаква индивидуалност, когато тя е преминала през портата на смъртта. В казаното имаме пример за това, от какво огромно значение е въздействието на единия свят върху другия. Самият мъртвец – ако например има силно желание след смъртта да опознае това или онова от спиритуалната мъдрост – трябва да търпи лишение в това отношение, трябва да остане обременен с това желание. Най-много би могла да съществува възможността, което обаче едва ли е възможно за него в периода Камалока, да намери някой там, който също е починал и който е стоял в такава отношение към него на Земята, че той чрез чистото съществуване, чрез отношението, в което е стоял към него, да му осигури известно удовлетворение – но то не би било много голямо. Но това е несравнимо с огромното благодеяние, с добрите дела, които още живеят, стоящият още на физически план може да направи за мъртвия.

Помислете за положението на мъртвия! Той има непреодолимо желание за това или онова. Това не може да бъде удовлетворено във времето след смъртта, защото нещата, които носим в душата, остават неизменяеми; но от Земята нагоре може да се насочи един поток, който да проникне в това иначе оставащо неизменяемо желание. И това всъщност е единственият начин нещата, които се случват в душата ни, да бъдат променени. И може да се каже: в най-близкия момент след смъртта много, изключително много от това, как мъртвият може да живее и да се чувства, зависи от това, какво спиритуално отношение са развили за него онези, които са стояли в близко отношение

към него и са останали на физически план.

Когато постъпваме в духа на това, което можем да научим от спиритуалната наука, ние формираме себе си за едни съвсем други житейски отношения, за житейски отношения, които въздействат от единия свят в другия. В това отношение може да се каже, че днес развитието на духовната наука не е напреднало твърде много до степен на житейски сили. Има изключително много за вършене, за да развием действително онова, което духовната наука може да установи по отношение на реалните сили, и би било добре да се запознаем с духовнонаучните истини и след това да подредим целия живот според тях. Ако бихме разбрали в този дълбок смисъл духовната наука, ако я превърнем по такъв начин в жизнен нерв, бихме дискутирали и спорили по-малко върху спиритуалните теории на Земята. Това е нещо, което трябва да обмислим. Чрез спиритуалната наука се променя не само земният живот, но и целият живот на човечеството. И ако някога духовната наука стане въпрос на сърцето много повече по околния път чрез схващане на идеите, ако хората – нека се изразим съвсем тривиално – постъпват и се държат според смисъла на духовната наука, тогава все повече и повече ще се проявява взаимоотношението между отделните светове.

Тук трябва да засегнем наистина нещо, в което, бих казал, не се вярва толкова лесно, въпреки че то може да бъде разбрано, ако размислим върху естеството на предмета. А именно знанието на човека, доколкото е знание на физически план, е в действителност нещо изключително измамно, понеже на физически план човекът всъщност не знае нищо друго освен фактите и връзките, които той наблюдава. Докато това за обикновения учен или за човека с материалистични убеждения е съвкупността на онова, което той нарича реалност, то е нещо съвсем незначително, когато се взема под внимание душевният живот в неговата цялост.

Бих искал да Ви приведа един привидно парадоксален

пример; но ние можем да си спомним думите на Шопенхауер⁴⁰, че истината трябва да се изчерви, защото е парадоксална. Човекът знае факти и комбинира фактите. Той знае: часът е седем и половина. Тогава излиза от дома си, прекосява тази или онази улица. В осем часа той пристига тук или там. Такива неща той знае чрез сетивните възприятия, знае ги, да речем, с помощта на разсъдъчна комбинация, но в повечето случаи той не знае защо е излязъл две или три минути по-късно. Твърде малко хора се замислят върху това, когато излизат, за да отидат някъде, три или четири минути по-рано или по-късно; но това може да има голямо значение. Искам да избира един гротескен пример – но незначителни примери от такъв вид се срещат винаги в живота, – а именно примерът, че човек е закъснял три минути. Ако той би излязъл точно в осем часа, той би се натъкнал действително на нещо, което би могло да го прегази, да го убие. Той не е бил убит, защото е закъснял с три минути. По този гротескен начин това се случва рядко, но по един повече или по-малко реален начин такива неща се случват постоянно в живота, само дето хората не знаят за тях. Неговата карма го е опазила от смъртта, като той е излязъл три минути по-късно. Това би могло да изглежда незначително, безразлично, но то не е безразлично; понеже помислете само, че човек е безразличен към такива неща само поради факта, че той не ги знае: в момента, в който той би знаел за тях, той изобщо не би бил безразличен. Ако знаехте: аз съм излязъл три минути по-късно, отколкото исках, ако бях излязъл навреме, щях да съм мъртъв – тогава това нямаше да бъде безразлично за Вас, тогава това щеше да направи силно впечатление на душата Ви, тогава от това знание би произлязло едно дълбоко въздействие върху душата Ви. Спомнете си само, когато такава нещо действи-

---

⁴⁰ Срв. „Двата основни проблема на етиката“, § 22, където буквално се казва: „Във всички векове бедната истина трябваше да се изчервява, че е била парадоксална: и това не е по нейна вина.“ – Събр. произведения на Шопенхауер в дванадесет тома с увод от Рудолф Щайнер, Щутгарт 1894, 7-ми том, стр. 296.

телно се случи, какво значение има то за душевния живот. Но означава ли това нещо друго освен: човекът всъщност минава през живота постоянно с плътно завързани очи? Това именно прави той. Той знае това, което се случва външно, но той не знае, ако нещата биха били малко по-различно, какво би се случило с него. Това означава, че това знание за възможностите се изплъзва на душевните сили. Душата живее безразлична дотогава, докато не бъде разтърсена, повдигната от знанието за възможностите. Следователно благодарение на това, че човекът знае съвсем малко за връзките, които са налице, знае само това, което произтича от обстоятелствата, благодарение на това душевният живот на човека е оскъден, благодарение на това в този душевен живот не се изразява това, което иначе би се изразило. Може би изобщо не бихме достигнали лесно до едно привидно толкова парадоксално положение, каквото е току-що приведеното, ако чрез изследванията на живота след смъртта не бихме попаднали на него с интелектуален нюх, така да се каже; защото сред различните неща, които се явяват в душата, току-що характеризираното е такова, което не стига до съзнанието. Много неща се явяват съвсем ясно пред душата на човека след смъртта, за които той по време на живота не е имал никаква представа; така съвсем ясно се явяват пред душата следните ситуации: опасност за живота, проиграно щастие, загубата на удобство като възможност да постигнеш или предизвикаш нещо добро. Цял свят от непреживени възможности застават пред душата ни след смъртта. Това, което изглежда нелепо за материалиста във физическия живот, става реалност след смъртта, става действителност, истинска действителност. Така че трябва да се каже: наистина след смъртта се запознаваме с цял един свят, който ни заобикаля и който не се изразява в живота.

Нима изобщо не съществуват тези неща, за които се говори тук? Вземете случая, в който сме излезли три минути по-късно и благодарение на това сме избегнали смъртта. Ние изобщо не подозираме за това. Фактът, че ние не знаем това като хора, е от значение само за материалиста. Умният човек знае, че не е

важно дали знаем нещо за това или не. Нормално умният човек знае, че нещата не ги е грижа за неговото знание, но че те са налице дори без неговото знание. Била е налице връзката на силите, взаимодействието на силите. Може би е бил налице влакът, който е щял да ни пререгази; ние също сме били там, всички приготовления са били налице за нашата смърт. Силите са действали една срещу друга, те само са се разминали, но са били струпани на едно място. Такива неща съществуват в изобилие около нас в живота. Те са налице. Ние не ги забелязваме, но те са около нас. Когато хората според предназначението на нашия времеви цикъл, според навлизащата в бъдещето еволюция на човечеството започнат постепенно да придобиват разбиране за спиритуалния свят, тогава това, което наистина не може да е налице за сетивното схващане и сетивния разсъдък, но все пак се намира около нас, ще въздейства по определен начин върху нас. И тук достигаем до един изключително интересен факт. Да приемем, че нещата действително са стояли така, както ги описахме, че сме избегнали смъртта благодарение на факта, че сме закъснели с три минути: материалистът не долавя нищо от това; онзи човек, който постепенно си е изградил усет в сърцето си за такива връзки – днес спиритуалната наука е още в началото на своето развитие – при него душата действително се променя. Ако той си е изградил усет за тази спиритуална наука, ако той е живял известно време в нея и не е придобил само един външен усет, но ако тя се е превърнала в съдържание на неговата душа, ако той живее с нейните понятия и чувства и т.н., той може би ще излезе три минути по-късно, ще избегне смъртта – но в момента, когато смъртта би могла да се появи, ако обстоятелствата биха били други, тогава той ще долови нещо, ще почувства нещо в душата си. Това, да се научим да чувстваме възможностите, ще се получи, когато антропософията се превърне в жизнен сок на душата.

А какво например ще можем да почувстваме чрез нещо такова постепенно, когато човешката природа се проникне от духовно научно разбиране? Чрез един такъв момент, когато би

могло да се случи нещо, което е свързано с нас, ние ще станем един вид временен медиум – съгласно дефинициите, които дадох в публичните си лекции⁴¹, – ще достигнем до кратковременно медиално състояние, в което можем да оставим духовният свят да проблесне в нашето съзнание. Такива моменти могат да бъдат твърде плодотворни за човека, когато мъртвите влияят върху него, когато той трябва да знае съзнателно нещо за мъртвите. Моменти от неслучили се факти, които са свързани с нас по такъв начин, както беше описано, такива свързани с нас моменти стават в известен смисъл будители за впечатления от духовния свят. Тъкмо благодарение на това в душите на онези, до които духовната наука се доближава в живота им, се развива напълно своеобразният характер на един пълен с предчувствия живот; причината за това е, че човечеството действително се намира в еволюция и само един недалновиден човек може да смята, че човешкият род във всички времена е бил надарен с едни и същи душевни сили. Душевните сили се променят и колкото и вярно да е, че човекът днес е предразположен да възприема външно и да преработва мислещо възприетото, толкова вярно е също, че той ще навлезе чрез такива отношения, каквито описахме сега, в една епоха, в която ще се развиват душевно-спиритуални сили. Следователно също и по този начин е налице перспективата духовната наука да стане жизнена сила, която ще се намесва формиращо в живота. Преди малко видяхме как може да се упражнява въздействие от физически план върху живота след смъртта; сега виждаме къде могат да се отворят врати и прозорци, за да може да се види тук във физическия живот това, което преживяват мъртвите. – С това исках да Ви дам също понятие за това, какви възможности, така да се каже, се създават за комуникация между двата свята.

В това отношение се извършва ужасно много грях в

---

⁴¹ Лекции от 25 и 27 ноември 1912 г. в Мюнхен, „Истините на духовното изследване“ и „Заблужденията на духовното изследване“; още не публикувани в пълното издание.

разпространението на всякакви куриозни учения и особено понякога на куриозни практики. Докато този, който е запознат с такива неща, знае, че ако иска да се свърже с някой мъртвец, трябва да се създаде първо възможност – сега се абстрахирам от такива възможности, които са се осъществявали по медиални пътища, – възможност да се отвори, така да се каже, прозорец към мъртвия, то има много лекомислени хора, на които се казва, че този или онзи желае да знае нещо от един покойник, и много скоро, след няколко часа, му се съобщава, че с покойника е било говорено и той е много добре. – Виждал съм доста често да се случва това. Това е също така нещо свързано с манията за престиж и с безчинството, което се върши с нея.

Но от това може да прозрете и нещо друго, а именно – тъй като сферата на Камалока е по същество в астралното пространство – как с астралният свят е свързан светът на възможностите; не светът на това, което се случва тук във физическия свят, а на това, което би могло да се случи. И бих Ви помолил да направите просто предмет на един вид медитация обстоятелството, че това, което е възможно във физическия свят, но не става действително, създава един вид атмосфера, един вид комуникационна атмосфера за астралното пространство.

От всички възможни неща, които биха могли да се кажат за живота между смъртта и едно ново раждане и с някои от които ще се запознаем в най-близко време, днес трябва да се спомене само едно: в хода на живота между раждането и смъртта намираме предимно, че в душата се проявяват три вида неща, да кажем, три вида сили: силите на мисълта, силите на чувствата и силите на волята и желанието. Силите на мисълта, интелектуалните сили се проявяват така, че ние сме повече или по-малко умни, силите на душата или на чувствата така, че ние сме повече или по-малко състрадателни или безсърдечни, повече или по-малко с религиозна нагласа или нерелигиозни, и силите на волята и на желанието така, че нашите дела са повече или по-малко егоистични или безкористни. Така се проявяват тези три вида душевни сили между раждането и смъртта. За живота между

смъртта и едно ново раждане тези различни душевни сили имат съвсем различно значение. Да вземем най-напред интелектуалните сили. За какво, можем да попитаме, ни съдействат те след смъртта? Интелектуалните сили след смъртта ни съдействат да направим особено ясно нашето съзнание, нашето съзнателно преживяване между смъртта и едно ново раждане, така че колкото повече труд си даваме във физическия свят да мислим, първо, ясно и, второ, правилно и истинно, колкото повече труд си даваме да се запознаем със спиритуалните факти по съответния начин, толкова повече се прояснява нашето съзнание между смъртта и едно ново раждане, така че – и тук желая да дам веднага конкретен пример – човек, който е неистинен по отношение на своите интелектуални качества, който няма особен интерес да се запознае, като изхожда от истинността, с духовните отношения, които могат да постигнат само чрез познание, ще развие след смъртта наистина съзнание, но съзнание, което бавно ще се помрачава. И особеното сега е, че помрачаването на съзнание след смъртта е причина времето за нас да минава по-бързо, т.е. ние преминаваме по-бързо в духовния свят, когато сме повече спящи, отколкото истински будни. Следователно когато някой е невъзприемчив спрямо всичко, което са интелектуалните сили, той след смъртта остава известно време в съзнание, но след това не може да запази повече съзнанието си; неговата невъзприемчивост предизвиква помрачаване на съзнанието и тогава останалият живот протича бързо, той се връща относително скоро в земния живот.

По друг начин стоят нещата със силите, които се отнасят до волята и желанието. Тези сили ни съдействат да извлечем силни или слаби сили от макроскосмичните отношения в периода между смъртта и едно ново раждане, от каквито се нуждаем за изграждането на нашия следващ живот. Ако посредством неморална нагласа на душата навлезем в такива отношения, каквито описахме, няма да можем да извлечем необходимите сили, които трябва да изградят солидно астралното или етерното тяло, които в такъв случай ще закърнеят. Ще бъдем слаби и т.н.

Следователно моралността е това, което ни прави способни да извлечем от по-висшия свят силите, от които се нуждаем за следващата инкарнация. По такъв начин интелектуалността и моралността са тясно свързани с това, което става от човека, така да се каже, по време на неговото пребиваване между смъртта и едно ново раждане в свръхсетивната сфера. Душевните и чувствените сили, в известен смисъл най-вътрешните сили на човешката душа, застават в съответния период между смъртта и едно ново раждане обективно пред нас; те съществуват вън от нас. Това е нещо твърде значително. Един човек, който е любвеобилен и състрадателен, преживява живота между смъртта и едно ново раждане така, че насърчаващите живота, облажавашите и укрепващите образи, които съответстват на състраданието, застават пред душата като негово обкръжение, като това, в което той се намира. Пред душата на ненавистника се явяват образите на ненавистта. Каквито сме в своята същност, такива се възприемаме като в картина на света извън нас за известен период между смъртта и едно ново раждане. Няма толкова добър художник като силите между смъртта и едно ново раждане. Нашият небосвод за най-съкровенията сили на душата ни е онова, което съзерцаваме между смъртта и едно ново раждане така, както виждаме небосвода тук на Земята. Това е нашият небосвод между смъртта и едно ново раждане. Той е налице винаги при нас. С това е свързано, че когато възприемем в най-вътрешния свят на нашата душа Мистерията на Голгота така, както беше споменато вчера, когато придобием разбиране за Павловите думи: „Не аз, но Христос живее в мен“, когато преживяваме Христос в нас, ние по време на слънчевото съществуване придобиваме възможността да съзерцаваме онова, което там е известно като образния свят на Акаша около нас, а именно да съзерцаваме Христос в неговия най-красив, най-величествен образ, както се казва, в славата на неговото откровение, като елемента, в който живеем и творим. Тази мисъл не трябва да има само едно егоистично значение, но тя може да има съвсем обективно значение. Понеже това, което

намираме там простряно като картина, при по-нататъшното си развитие ние отново възприемаме в душата си и го донасяме в следващата инкарнация и чрез това превръщаме себе си не само в по-добри хора, но и в по-добри сили в земното развитие.

Така че това, върху което се трудим в душата си, е най-тясно свързано с нашите способности в следващия живот, и ние опознахме отново, така да се каже, техниката как се образуват около нас между смъртта и едно ново раждане нашите душевни сили като огромен световен килим, като световен небосвод, за да бъдем след това отново в себе си по съответен начин с по-голяма сила, отколкото в предишния живот: понеже всичко се укрепва благодарение на това, че съзерцаваме около себе си това, което сме преживявали вътрешно в един живот, в междинното време между смъртта и едно ново раждане, и благодарение на това ставаме по-силни с преживяното и развиваме още всички сили, които произлизат от живото съзерцание.

И тъй, ние отново обсъдихме някои от нещата, които са така безкрайно важни за отношенията между смъртта и едно ново раждане, които са важни затова, защото в живота на Земята ние не сме нищо друго освен това, което животът между смъртта и едно ново раждане е направил от нас, и защото ще можем да достигаме все по-малко до действително познание на нашата собствена същност и затова също и до действително постъпване и мислене в бъдещето на човечеството, ако не вземем под внимание това, което се случва в спиритуалния свят между смъртта и едно ново раждане. Тези наблюдения са част от по-пространните въпроси, за които може да се говори по отношение на живота между смъртта и едно ново раждане. Аз исках да поставя преди всичко начало с това, което по един или друг начин в най-близко време трябва да става все повече съдържание на духовната наука.

\

ОТНОСНО ТЕХНИКАТА НА КАРМАТА В ЖИВОТА СЛЕД СМЪРТТА

Берн, 15 декември 1912 г.

С днешния ден бернският клон отбелязва своята първа петгодишнина и същевременно днес можем да се съберем за първи път в това помещение, което чрез целия свой характер трябва да бъде достойна обстановка за нашите спиритуални усилия и нашата духовна работа тук на това място. Когато се търси такава обстановка и когато сме в състояние все по-често да провеждаме нашите по-интимни събирания в такава обстановка, това в края на краищата означава нещо в нашите спиритуални усилия. Знаем, че вече на много места от нашата работна сфера са били търсени такива помещения и те също са осигурени. И на този ден, който за нас, както току-що беше характеризирани, е празничен по две причини, можем да споменем и за значението на една такава обстановка с няколко встъпителни думи.

При нашите усилия ние всеки път отново и отново се връщаме към числото три според една или друга насока, към свещеното число три, както също се казва. А в душевния живот на човека тази свещена троица се намира изразена в мисленето, чувстването и волята.

Ако се замислим върху мисленето, ще си кажем: в нашето мислене трябва да се насочваме според обективните необходиминости. Понеже, ако в нашето мислене – било то в мисленето за нещата на физически план, било за нещата от висшите светове – не се насочваме според необходимостите, ще допускаме единствено грешки, няма да достигнем до истината. В нашата воля трябва също така да се насочваме преди всичко според онова, което ни диктуват известни външни морални принципи. Ние отново трябва да се насочваме според необходимостите и можем да кажем, че с оглед на нашето мислене и нашата воля необходимостите от висшите светове навлизат във физическия

свят.

Действително в истинския смисъл на думата човекът се чувства свободен в своето чувстване. Последното е напълно различно от мисленето и волята. В чувстването и усещането се чувстваме най-истински, така да се каже, когато не долавяме нито принудата на мисленето, нито принудата на волята, но се отдаваме на това, което може именно да бъде почувствано. Защо това е така?

Наистина при мисленето чувстваме, че то е свързано с нещо, че зависи от нещо; при волята чувстваме също така, че сме зависими; при чувстването обаче ние сме изцяло в самите себе си. Тогава ние живеем, така да се каже, изцяло вътре в душата си. Защо това е така? Защото нашето чувство в края на краищата е тъкмо огледален образ на една намираща се много отвъд нашето съзнание сила. Мислите трябва да ги разглеждаме така, че те са копия на това, което представят. Волята трябва да разгръщаме така, че тя да изразява това, което е наше задължение. В чувстването можем да изживеем свободно това, което говори на душата ни, защото чувстването е отражение, окултно разглеждано, на онова, което наистина не навлиза в нашето съзнание, но което се намира отвъд нашето обикновено съзнание и е нещо непосредствено божествено-духовно. Може да се каже: чрез мисленето и волята боговете се стремят да възпитат човека; в чувстването боговете ни позволяват, макар и също по тайнствен начин, да участваме в тяхното собствено действие, в тяхното собствено творчество. В чувстването при това е така, че в нашата собствена душа имаме присъствието на нещо, което се нрави на самите богове.

И тъй, чрез една такава обстановка, каквато е осигурена тук⁴², всичко онова, което разглеждаме тук, можем да съпровож-

---

⁴² За дизайна на помещението на Бернския клон се докладвало в „Съобщения от антропософския живот в Швейцаря“, № VI, юли 1988 г.: „На 9 февруари 1912 г. след голяма подготовка нов клон успя да се настани във Вилдшеневата къща на Марктштрассе 9, по-рано цех на тъкачите. Обзавеждането беше подробно обсъдено с Рудолф Щайнер, както цветът на стени-

даме трайно с едно чувство, което ни прави, така да се каже, по-интимни с духовните светове, прави ни съвсем интимни с духовните светове. И тази интимност с духовните светове трябва да ни е присъща с оглед на всичко, което обикновено разглеждаме. Ето защо подобава да придадем известна стойност на една такава обстановка, подобава все повече да се вживяваме в онова, което такава обстановка може да бъде за нас. Поглеждаме на всички страни в такава обстановка и чувстваме тук, нека кажем, властта на светлината и багрите, които се превръщат в откровения за нас на онова, което е в духовния свят. Без съмнение това, което имаме да кажем, може да бъде формулирано и в обикновени, ужасни помещения, каквито понастоящем има навсякъде; но стоплена, истински стоплена може да стане нашата душа при спиритуалните разглеждания само когато сме обградени с такава обстановка. Фактът, че можем да бъдем удостоени с нея по този начин тук в Берн след изтичането на първата петгодишнина от нашата работа, може да обозначим като добра карма, която съпровожда и благославя нашата работа. И така, нека при всеки подобен повод, какъвто е този двоен празник днес, си спомняме за значението на това, какво може и трябва да бъде за човека на съвременността духовната наука, духовното познание.

Сега това, което днес всъщност искаме да разгледаме, има известна връзка с онова, което вече често сме обсъждали; обаче от една нова гледна точка желаем да обсъдим известното, защото духовните светове могат да станат за нас напълно понятни само когато ги разглеждаме действително от различни гледни точки. Животът между смъртта и едно ново раждане е бил описван

те, на столовете, на шкафа с розовия кръст между инициалите на розенкройцеровата сентенция: E. D. N., I. C. M., P. S. S. R., на ораторския пулт с печата на Юпитер – цялата мебелировка в тъмно синьо – заявил Рудолф Щайнер, така и дизайна на лампите и точните размери на розовия кръст, на зодиака в малкия храм под розовия кръст. Госпожица фон Екхардщайн извършила съответните декоративни дейности. Говори се, че Рудолф Щайнер се е чувствал много комфортно в помещението.“

по най-разнообразен начин. Днес искаме да го разгледаме по такъв начин, че да можем да вземем под внимание някои неща, с които се занимавах тъкмо през последните месеци в областта на духовното изследване.

Знаем, че непосредствено след като сме прекрачили портата на смъртта, преживяваме така наречената Камалока, т.е. онова време, в което ние сме още по-тясно свързани с нашето чувстване, с нашите афекти, с целия наш душевен живот от последното ни земно въплъщение. Постепенно ние се освобождаваме от тази връзка. След като сме прекрачили портата на смъртта, ние нямаме повече физическо тяло. Но макар и да сме се освободили от физическото и етерното тяло, нашето астрално тяло притежава всички особености, които е имало тук на Земята; и то трябва да се освободи от тези особености, които това астрално тяло притежава, защото е действало в едно физическо тяло. За тази цел то се нуждае от определено време, а това е периодът Камалока. След този период Камалока то преживява онова, което нарекохме духовен свят или Девакан⁴³. В нашите съчинения ние го характеризирахме повече, бих казал, според онова, което човекът преживява чрез различните елементи, които се разпростират около него. Сега желаем да разгледаме времето между смъртта и новото раждане от една друга страна. И желаем да го характеризираме преди всичко в общи черти.

Когато човек е преминал през портата на смъртта, той преживява следното: докато сме тук на Земята, можем да кажем, ние сме затворени в определено място, а именно в нашата кожа, а отвън е пространството с останалите неща и същества. Но след смъртта това не е повече така; след смъртта ние преди всичко се разширяваме с цялото наше същество, в нашето усещане ние ставаме все по-големи и по-големи. Това чувство: аз съм в своята кожа, а там отвън е пространството с нещата – това е опитност, която след смъртта не притежаваме повече.

---

⁴³ Виж Рудолф Щайнер „Теософия. Въведение в свръхсетивното познание за света и мисията на човека“, Събр. съч. № 9.

След смъртта ние сме вътре в нещата и съществата, ние се разширяваме над пространството, което е от значение за нас. По време на периода Камалока ние се разширяваме непрекъснато, а когато периодът Камалока приключи, ние сме толкова големи, колкото пространството в рамките на лунната орбита. Следователно в действителност ние растем, ние се разширяваме над пространството. Битието в пространството, съществуването в пространството след смъртта има съвсем друго значение, отколкото тук във физическия живот. Фактически в известен смисъл в периода Камалока ние сме в пространството, което очертава Луната. Всяка отделна душа е там, така че всички души, които са едновременно в Камалока, изпълват пространството, което се очертава от лунната орбита. Те се взаимоприникват. И все пак това взаимно проникване по никакъв начин не е заедност, но усещането за заедност, сплотеността зависи от нещо съвсем различно от изпълването на едно общо пространство. Там две души след смъртта могат да бъдат в едно и също пространство и фактически да са безкрайно далеч една от друга, т.е. тяхното преживяване е такова, че те нямат нужда да знаят нищо една за друга, докато други души, които също така се намират в едно и също пространство, се чувстват интимно, чувстват се заедно, преживяват своята взаимност. Там всичко зависи от вътрешните отношения, а не от външно пространствените връзки.

А в следващите периоди, когато Камалока е приключила, човекът се вживява в още по-големи пространства. Когато човекът се е разширил толкова, че Камалока клони към своя край, и той, така да се каже, се е разширил над едно небесно пространство, което е толкова голямо, колкото би било описано от лунната орбита, тогава в рамките на това разширено пространство, през което човекът трябва да премине след смъртта в периода Камалока, се изоставя – като че ли отхвърлено от човека – всичко онова, което човекът някога по време на земния си живот е вършил така, че то изразява неговата истинска склонност към земния живот, неговия копнеж, неговата страст към земния живот. Всичко това човекът трябва да преживее, но

той трябва и да го изостави в лунната сфера или в Камалока. Следователно когато човекът продължи да живее след смъртта и по-късно си спомни за тази лунна сфера, той ще намери там записано всичко, което той е имал тук като сетивни афекти и страсти, всичко онова, което се разгръща в душевния живот, заради което той се чувства привлечен към телесността. Всичко това той изоставя в лунната сфера. То остава там; човекът не може толкова бързо отново да го заличи. Човекът го взима със себе си като сила, но то остава записано в лунната сфера. Така че, така да се каже, нашата дългова сметка, дълговата сметка на всеки човек остава записана в лунната сфера.

След това ние се разширяваме по-нататък. Когато се разширим по-нататък, ние навлизаме във втория регион, който окултизмът нарича сфера на Меркурий. Тук не е възможно да навлезем по-точно в изобразяването на предмета, но нека разгледаме тези неща преди всичко без изобразяване. Сферата на Меркурий е сфера по-голяма, отколкото сферата на Луната. Когато желаем да се задълбочим в тази сфера след смъртта, ние правим това като хора по най-различен начин. Един човек – това може да се изследва точно със съответните средства на духовната наука, – един човек, който е имал неморална или морално низша нагласа, се вживява в тази сфера на Меркурий по един съвсем различен начин, отколкото човекът с морални убеждения. В тази сфера, т.е. във времето, което идва след Камалока периода по начина, по който го определихме по-рано, първият човек не може да намери онези хора, които заедно с него, или преди него, или скоро след него са напуснали също така физическия план и се намират в духовния свят. Следователно той се вживява в духовния свят така, че той не може да намери онези, които са му били скъпи, с които той би искал да бъде заедно. Той става отшелник в духовния свят, в сферата на Меркурий, а именно човекът с неморални убеждения тук на Земята. Човекът с морални убеждения обаче става онова, което може да се нарече дружелюбно същество. Той намира там преди всичко онези хора, които са стояли близко до него на Земята

като душевни същества.

От това зависи дали сме заедно с някого, а не от пространственото отношение, тъй като ние всички изпълваме едно и също пространство, а именно зависи от това, с какви убеждения сме. Ние ставаме отшелници, въпреки че изпълваме едно и също пространство като останалите, и оставаме отшелници, тъй като не намираме пътя към другите, въпреки че се намираме в едно и също пространство. Ставаме отшелници, когато внасяме неморални убеждения; ставаме дружелюбни същества, когато внасяме морално настроение. В Камалока, в сферата на Луната ние намираме други трудности с оглед на общителността; но общо взето може да си представим, че и там човекът според характера на неговата душа може да стане отшелник или дружелюбно същество. Онзи, който е бил отявлен егоист на Земята, който познава всъщност само удовлетворението на своите желания и страсти, в сферата на Луната няма да може да намери лесно съществата, които са му били близки на Земята. Но човекът, който страстно, макар и само сетивно страстно е обичал и още нещо, което е въвн от него, той все пак не ще бъде напълно самотно същество в периода Камалока, но ще намира и други същества, които са му били близки. Но общо взето в тези две сфери не е възможно да се намират други човешки същества освен такива, които са ни били близки вече на Земята. Останалите остават непознати за нас. Следователно условието, така да се каже, да се събираме с други хора, е, че ние сме били заедно с тях на Земята. Дали се събираме, зависи от моралната нагласа. Но и моралните усилия не могат да ни помогнат да излезем много отвъд онази сфера, която ни отвежда до онези хора, които са ни били близки вече на Земята. Отношенията към тези хора, които срещаме там след смъртта, имат това своеобразие, че след смъртта те не могат да се променят.

Трябва да си го представяме така: тук в живота винаги има възможност да променим житейските обстоятелства, житейските отношения. Да допуснем, че не сме обичали един човек известно време така, както той би заслужавал. В момента, когато

проуедем това, когато осъзнаем това, ние можем да проявим истинската любов, ако сме достатъчно силни. Тази възможност не е налице за нас след смъртта. Когато след смъртта срещнем човек, към който сме проявили на Земята малко любов или неоправдана любов, то ние наистина виждаме това, възприемаме нещата много по-точно, отколкото тук на Земята, но не можем да променим нищо в тях. Нещата трябва да останат така. Своеобразното е тъкмо това, че житейските отношения имат известна константност. Благодарение на това, че те остават нещо трайно, се развива в душата ни силата, чрез която се организира кармата. Следователно когато в продължение на петнадесет години сме обичали твърде малко един човек, ние осъзнаваме това и докато го преживяваме, ние развиваме силата, чрез която, когато се инкарнираме отново на Земята, можем да променим това; чрез това ние развиваме силата и волята за кармично обезщетение. Това е техниката на кармата. Преди всичко трябва да сме наясно за едно нещо. В първите периоди след смъртта, т.е. по време на сферата на Луната и сферата на Меркурий, а също и по време на следващия период, който също трябва да бъде характеризирани, живеем в духовния свят така, че нашият живот зависи от начина, по който сме живели тук на Земята във физическия свят; но така, че трябва да се вземе под внимание не само нашето съзнание, както го имаме тук на Земята, но и нашето подсъзнание. Както живеем тук на Земята нормално, в будно състояние, така живеем в нашия аз. Под нашето азово съзнание се намира астралното съзнание, подсъзнанието. И то понякога действа на Земята напълно различно от горното съзнание, азовото съзнание, без човек да знае това.

Да вземем най-близкия пример. Двама души живеят тук в най-добри приятелски отношения. Често се случва единият да прояви известно уважение към духовната наука, а другият, който живее с него, докато по-рано духовната наука е била безразлична за него, сега започва да изпитва особена ненавист срещу нея. Няма нужда тази ненавист да е налице в цялата душа, тя може да е налице само в азовото съзнание, а не в астралното

съзнание. В астралното съзнание човекът, който все повече изпада в несдържана ненавист, когато говори за духовната наука, всъщност проявява любов към нея и я желае, без да знае това. Това е нещо напълно възможно. Такива противоречия съществуват в човешката природа. Ако изследваме своето астрално съзнание, своето подсъзнание, то навярно там живее в самото него скрита симпатия към нещо, което в нашето горно съзнание ненавиждаме. След смъртта това се оказва особено важно; тъй като след смъртта човекът става истинен в това отношение. Някой, който тук на Земята си е внушавал, че ненавижда много духовната наука, но в подсъзнанието я обича, и който по време на целия си живот е отхвърлял свързаното с това, често изпитва най-изгаряща любов към тази духовна наука. Фактът, че той не знае нищо за това и следователно няма спомен за него, може да означава дълбоко страдание в неговия Камалока живот. Понеже в първия период след смъртта човек живее предимно от спомени. Така че човекът след смъртта зависи не само от това, което го измъчва или което му доставя радост, от това, което живее в неговото азовото съзнание, но той зависи и от това, което се е развило в неговото подсъзнание. Там в това отношение човекът става напълно истинен.

И тук имаме един от моментите, където можем да видим как духовната наука е действително призвана, когато се разбира правилно, да се намесва плодотворно в целия човешки живот. Виждате ли, човекът, който е прекрачил през портата на смъртта, не може да промени нищо в отношенията си към съществата, които са около него, а и другите също не могат. Настъпила е непроменливост на отношенията. Но там, където още е възможна променливост, тя е налице в областта на отношенията между покойниците и още живите. Живите, които са още тук на физически план, когато са се свързали по някакъв начин с покойника, са, така да се каже, единствените, които могат да облекчат страданието, които могат да успокоят мъката на онези, които са преминали през портата на смъртта. И в голям брой от случаите се е оказало полезно тъкмо това, което може да се

каже за този случай: четенето на глас на мъртвите. Това действително се е потвърдило: починал е някой, който тук в живота поради някаква причина, поради тази, която споменахме, или поради друга някаква, не се е занимавал с духовна наука. Онзи, който е останал в живота, може да знае, като изхожда от духовната наука, че покойникът може да има изгарящ интерес към духовната наука. Ако останалият в живота се свърже мислено с покойника така, като че ли той стои срещу него, то това ще е голямо благодеяние за покойника. Фактически ние можем да четем на глас на мъртвия. Това прокарва мост над пропастта, която съществува между живите и мъртвите. Помислете, ако двата свят, които са така разделени от материалистическите убеждения на хората – светът на физическия план и спиритуалният свят, който човекът трябва да премине между смъртта и новото раждане, – помислете, как това се намесва непосредствено в живота, ако тези два свят се свържат! Ако духовната наука остане не само теория, но стане непосредствен жизнен импулс, т.е. това, което духовната наука трябва именно да бъде, тогава няма да има разделение, а непосредствена комуникация. Четенето на глас на мъртвите е единият от случаите, в които можем да влезем в непосредствена връзка с мъртвите, в които можем да им помогнем. Онзи, който е отбягвал духовната наука, няма да се избави от терзанията да копнее по нея, ако ние не му помогнем тук. Но ние можем да му помогнем от тук също, само ако той изобщо има такъв копнеж. Така живият може да помогне на умрелия.

В известен смисъл е възможно от своя страна и умрелият да стане доловим за живия, въпреки че днес живите малко се интересуват от това да осъществяват контакт с мъртвите. Но тогава духовната наука ще се намесва непосредствено в човешкия живот, ще стане действителен жизнен еликсир. Ако искаме да схванем как мъртвите могат да въздействат върху живите, може би трябва да изходим от следното разглеждане.

Какво знае човекът изобщо за света? Изключително малко знаем, когато разглеждаме нещата тук на физически план

в чисто будно състояние. Човекът знае онова, което протича пред неговите сетива и което той може да направи със своя разсъдък от онова, което протича там. Всичко останало той не знае. Най-често той смята, че обикновено нищо не би могло да се получи, освен което може да се наблюдава чрез физическите сетива. Обаче има твърде много неща, които не се случват и все пак са изключително важни. Какво означава това?

Нека приемем, че сме свикнали да ходим всеки ден сутрин в осем часа на работа. Веднъж обаче закъсняваме точно с пет минути. Не се случва нищо по-нататък, освен че закъсняваме с пет минути. Но може би при по-точно преценяване, когато вземем под внимание всички обстоятелства, можем да стигнем до прозрението, че точно в този ден, ако бяхме дошли навреме, навярно щяхме да бъдем прегазени от кола, т.е. ако бяхме дошли навреме, нямаше да бъдем повече живи. Или, което също е възможно, което се е случило, а именно, че някой е бил възпрян от приятел да направи пътуване с Титаник⁴⁴. Той може да каже: ако тогава той беше заминал, той щеше да загине! Фактът, че това е било обусловено кармично, е друг въпрос. Но помислете, ако разглеждате живота така, колко много знаете за живота. Когато нищо не се е случило от онова, което би могло да се случи, само че Вие не го знаете. Безкрайните възможности, които съществуват в света на действителностите, човекът не взема под внимание. Можете да кажете: това сигурно не е с важни последици! За външните обстоятелства не е с важни последици, но е от значение, че вие не сте загинали. Но бих искал да обърна внимание на това, че ние бихме могли да знаем: имало е голяма вероятност да загинем, ако не бяхме изпуснали например един влак, на който е предстояло да катастрофира. Биха могли да се изброят всички възможни случаи, които обаче отново и отново се случват в малък мащаб. Разбира се, за външния ход

---

⁴⁴ „Титаник“ бил по това време най-големият пътнически кораб; той се сблъскал на юг от Нюфаундленд при първото си пътуване до Америка с айсберг и потънал на 15 април 1912 г. с 1500 души. Срв. също стр. 151, 179, 217.

на живота ние имаме нужда да знаем само онова, което можем да наблюдаваме. Но да допуснем, че знаем точно, че нещо би могло да се случи, ако не бяхме изпуснали влака. Тогава такава преживяване прави впечатление върху душата ни и ние казваме: как съм бил предпазен по странен начин от добрата съдба! Помислете за всички тези неща, които във възможност засягат човека. Безкрайно по-богат би бил душевният живот – а колко богат би бил той, ако човекът би могъл да знае всичко това, докато сега той взема под внимание само жалкия живот на случващото се, – ако той би могъл да знае всичко онова, което така присъства в живота, без действително да се случва.

Това е като да насочиш поглед към житно поле и да наблюдаваш класовете там, многото пшенични зърна, от които онези, които ще бъдат посетени отново, съставляват сравнително малък брой, а безчислено много няма да станат нови стръкове с класове, но ще поемат по друг път. Това, което е възможно с нас, се отнася към онова, което действително става, така, както многото пшенични зърна, които няма да станат отново класове, се отнасят към онези, които ще станат. Така е в действителност; понеже това, което е възможно в живота, е безкрайно богато. И онези моменти, когато с нас се случват особено важни неща в света на възможното, това са благоприятните моменти, когато мъртвите могат да се приближат до нас. Нека приемем, че някой излиза пет минути по-рано и благодарение на това е избегнал смъртта в момента, когато е щял да бъде застигнат от злополука или също бива застигнат от нещо радостно, което по този начин ни е убягнало. В този момент може да ни се яви в живота като в съновидение онова, което самите мъртви ни съобщават. Но човекът живее грубо. Той се грижи само за грубото, а не за изисканостите на живота, които се проявяват и случват в този живот. В това отношение чрез духовната наука чувството и усещането се изтънчват. Тогава човекът ще почувства, че в живота проникват онези, които са мъртви, и той ще има контакт с тях. Пропастта между живите и мъртвите ще бъде преодоляна чрез духовната наука, която действително се превръща в еликсир на

живота.

Следващата сфера, т.е. следващият период след смъртта е така наречената сфера на Венера. В тази сфера на Венера ние ставаме отшелници, ако тук сме били с нерелигиозни убеждения. Ставаме общителни същества чрез религиозното настроение, което носим със себе си. Според това доколко сме в състояние да почувстваме своята отдаденост на Светия Дух, ние намираме онези, които имат същото настроение спрямо духовно-божественото. В тази сфера на Венера хората са групирани според религиозните и светогледните отношения. Тук на Земята все още е така, че както религиозният стремеж, така и религиозният опит са определящи. В сферата на Венера групирането е само според религиозните изповедания и светогледните убеждения. Онези, които имат еднакъв светоглед, са обединени в сферата на Венера в големи, могъщи общности; те не са отшелници. Отшелници са онези, които изобщо не могат да развият религиозни чувства и импулси. Следователно онези, които в наше време наричаме монисти, материалисти, ще станат не дружелюбни, а самотни същества; всеки ще прекара времето в сферата на Венера като в собствена клетка и в тази сфера един съюз на монисти⁴⁵ е напълно невъзможен, защото чрез монистическото вероизповедание човекът е осъден на самота. Това, че всеки е затворен в собствена клетка, е факт, а не само измислица. Това е с цел душата да се възпита за действителността срещу фантазборството на монизма, което тя е усвоила тук. Като цяло може да се каже: можем да се съберем с онези, които споделят един и същ светоглед и вяра с нас. В сферата на Венера са трудно разбираеми за нас другите изповедания.

След това идва сферата на Слънцето. Това е следващият поред период. В слънчевата сфера може да ни помогне само още онова, което компенсира различните изповедания, което може да изгради мост от едно религиозно изповедание към друго. Сега, наистина, с оглед на това изграждане на мост от едно

---

⁴⁵ Виж бележката на стр. 56.

изповедание към друго, тъй като хората имат свои собствени възгледи, не може да се разбере лесно как е възможно да се установи действително разбиране също и на другомислещия и на другочувстващия. Теоретично това разбиране многократно се е изисквало, но когато изискването трябва да се осъществи на практика, нещата стават незабавно различни.

Тогава може да установим, че някой, който принадлежи към хиндуизма, наистина говори за общото ядро на всички религии, но това, което той има предвид с това, е само нещо, което се съдържа в хиндуизма или будизма. Изповедниците говорят за хиндуизма и будизма в специфични егоизми и когато говорят за това, те са в плена на групов егоизъм. – Бихме могли да вмъкнем красива легенда за груповия егоизъм, която се намира при естонците.

Естонците имат много красива легенда за възникването на езиците: Бог искал да дари на хората езика чрез огъня. Говори се, че бил запален голям огън и чрез своеобразното звучене на огъня, което хората трябвало да слушат внимателно, и чрез това, което те долавяли като звуци, трябвало да възникне езикът. Така Божеството свикало народите на Земята, за да могат народите да научат своите езици. Но преди да бъдат призвани другите народи, Бог се заел с естонците и ги научил на божествено-духовен език, следователно един по-висш език. Тогава едва дошъл редът на другите народи, и те трябвало да се вслушват в огъня: да слушат как огънят гори и така да научат да разбират звуците. Първи дошли от отделните народи, когато огънят горял още твърде силно, онези, които се нравели особено на естонците. Когато огънят започнал да загасва, дошли немците, понеже естонците не обичали особено немците. И тогава от вече догарящия огън можело да се чуе само: „дайч, пайч, дайч, пайч“ – т.е. думи, указващи на немски и плющене. След това дошли лапландците, които естонците изобщо не обичали, и те можели да чуят само още: „лапен латчен“ – буквално лапландци, т.е. парцали се влачат. И тъй като тук огънят бил вече пепел, лапландците произвели най-лошия език, защото естонците живеят

в смъртна вражда с лапландците. – Така виждаме как естонците дават израз на всичко, което имат като групов егоизъм.

Така повечето народи си приличат в това отношение, когато говорят за това, че искат да проникнат до същественото ядро на различните религиозни общности. И фактически трябва да се признае, че в това отношение християнството е безусловно различно от останалите изповедания. Ако например на Запад би било точно, както в хиндуизма, то старият Вотан би господствал все още като национален бог. Западът обаче не възприел един господстващ Бог, който можел да бъде намерен на Запад, но такъв, който можел да бъде намерен отвън. Това е съществена разлика спрямо хиндуизма и будизма. Така в много отношения западното християнство не е проникнато от религиозен егоизъм, в религиозен смисъл то е много по-безкористно от източните религии. Ето защо правилното познание и усещане на Христовия импулс е също онова, което довежда човека до правилно отношение към ближните, независимо от това, какъв вътрешен религиозен живот имат те.

В слънчевата сфера между смъртта и новото раждане трябва действително да имаме разбиране за онова, което прави възможно за нас да влизаме във връзка не само с хора от едно и също изповедание, но и с всички хора, така да се каже, защото това християнство, когато го схващаме дотам, че да го разглеждаме свързано със старозаветната религия, никога не учи на едностранчивост. Беше обърнато внимание на едно нещо, което е във висша степен важно и трябва да се познае: ще си спомните, че едни от най-красивите думи в Новия завет, които Христос казва, напомнят за Стария завет, а именно думите: „Вие сте богове“. Христос обръща внимание на това, че в същността на всеки човек живее божествено ядро, живее Бог: вие всички сте богове. Вие сте равни на богове. – Това, че Христос посочва на човека неговата божествена природа, че указва на това, че човекът може да бъде като Бог, е едно висше негово учение. Ти можеш да бъдеш като Бог – удивително, велико и навлизащо дълбоко в сърцето учение на Христос! Едно друго същество

произнесло същите думи и към изповеданието на Христос принадлежи това, че едно друго същество е произнесло тези думи. Луцифер, в началото на Стария завет, пристъпил към човека и изкушението се състои в това, че той взема изходна точка от думите: „Ще бъдете като богове“⁴⁶. Същите думи казва Луцифер в началото на изкушението в рая и отново ги казва Христос Исус, напълно същите думи! Тук засягаме една от най-дълбоките, най-значителните точки в изповеданието на Христос, точката, където, така да се каже, с пръст се посочва, че от значение не е само съдържанието на някакви думи, а това, какво същество във връзката на света изказва някакви думи. Ето защо и в последната мистерийна драма⁴⁷ трябваше да бъде показано: Луцифер може да каже същите мисли и те означават нещо съвсем различно, отколкото когато ги казва Ариман, и отново нещо различно, когато ги казва Христос. Тук засягаме една дълбока тайна на световното съществуване и е важно да придобием разбиране за онова, което е изразено тъкмо чрез това: „Вие сте богове“, „Ще бъдете като богове“, веднъж от устата на Христос, а друг път от устата на Луцифер.

Трябва да се вземе под внимание напълно това, че между смъртта и новото раждане ще живеем веднъж също и в слънчевата сфера и в тази сфера имаме нужда от съвсем основно разбиране на Христовия импулс. Това разбиране трябва да донесем със себе си от Земята; понеже Христос е бил веднъж на Слънцето, но той, както сме слушали⁴⁸, е слязъл от Слънцето и сега се е съединил със Земята. Следователно трябва да вземем това разбира със себе си горе до слънчевия период и тогава с Христовия импулс можем да бъдем дружелюбно същество, можем да разберем този импулс в слънчевата сфера.

⁴⁶ 1 Мойсей 3,5. – Срв. стр. 62.

⁴⁷ В последно представената мистерийна драма „Пазачът на прага“ (Първо представление в Мюнхен, август 1912 г.) в Шеста картина. Виж „Мистерийни драми“ Събр. съч. № 14.

⁴⁸ Виж „Въведение в тайната наука“, глава „Развитието на света и човека“, Събр. съч. № 13.

Но ние трябва да се научим да правим разлика – а това го научаваме само чрез антропософията – между Христос и Луцифер. Понеже онова, което носим със себе си от Земята в нашето разбиране за Христос, ни отвежда наистина чак до Слънцето и вътре в слънчевата сфера е, така да се каже, водач от човешка душа към човешка душа без разлика на вяра и изповедание; но в слънчевата сфера срещаме едно друго същество, което говори същите думи, които в основата си имат едно и също съдържание: Луцифер е това същество. И това разбиране за разликата между Христос и Луцифер ние трябва да сме придобили, понеже Луцифер трябва да ни съпровожда през по-нататъшните сфери между смъртта и новото раждане.

Виждате ли, така ние преминаваме през една сфера на Луната, на Меркурий, на Венера и на Слънцето. Във всяка от тези сфери ние постигаме преди всичко онова, което сме донесли със себе си с оглед на вътрешната сила. В сферата на Луната афектите: влечения, страсти, сетивна любов ни свързват с тази сфера. В сферата на Меркурий ни достига всичко, което имаме като морални несъвършенства, в сферата на Венера – което имаме като религиозни несъвършенства, в сферата на Слънцето – което ни отделя от всичко онова, което се нарича „човешко“.

И тъй, сега ние навлизаме в другите сфери, които окултистът познава като сферата на Марс, сферата на Юпитер и сферата на Сатурн. Там Луцифер е нашият водач, там ние навлизаме в един свят, който ни оплодотворява с нови сили. Така, както тук имаме под себе си Земята, така там имаме космоса в рамките на Слънцето под нас. Ние вращаваме в божествено-духовните светове и докато вращаваме в тях, трябва да запазим в паметта си онова, което сме донесли със себе си от Христовия импулс. Него можем да придобием само на Земята и колкото по-силно сме го придобили, толкова по-далеч в космоса можем да го изнесем. Там тогава Луцифер пристъпва към нас. Той ни води в света, в който трябва да навлезем, за да се подготвим за новата инкарнация. И онова, от което не можем да се лишим, за да не стане Луцифер опасен за нас, е разбирането за Христовия

импулс, онова, което сме слушали за Христос по време на земното съществуване. Луцифер идва до нас вече във времето между смъртта и новото раждане, но Христос трябва да сме възприели по време на земното си съществуване. След това ние вращаваме в другите сфери, които са вън от Слънцето. Ние ставаме все по-големи и по-големи, така да се каже, имаме под себе си Слънцето, а над себе си цялото, огромно звездно небе. Вращаваме се в голямото космическо пространство, а в космоса израстваме до известни граници. И докато израстваме така, космическите сили от всички звезди въздействат върху нас. Ние възприемаме в нашето силно разширено същество сили от целия могъщ звезден свят.

Стигаме до определена граница. След това ние отново се свиваме и влизаме отново в онова, през което сме преминали. Ние минаваме през сферите на Слънцето, Венера, Меркурий, Луната, докато се приближим отново до Земята, и докато онова, което е било изнесено в космическото пространство, се свие отново до зародиш, който в една човешка майка се образува до нов човек. Това се случва, когато човекът се е разширил в най-отдалечени космически пространства и там е възприел космическите сили.

Това е тайната за човешкото битие след смъртта, между смъртта и ново раждане. След като човекът е преминал през портата на смъртта, той, излизайки от малкото пространство на Земята, е ставал все по-голям и по-голям, докато израсне до сферите на Луната, Меркурий, Венера, Слънцето, Марс, Юпитер, Сатурн. Там сме израснали до размера на космическо пространство; като духовно същество ставаме сякаш една изпълненска сфера. Тогава, след като сме възприели като душа силите на универсума, на звездите, ние се свиваме отново, а тогава имаме в себе си силите на звездния свят. Тук имаме обяснение на духовното изследване за това, че в тази наша компресирана мозъчна маса може да се намери отпечатъка на цялото звездно небе. Фактически нашият мозък крие важна тайна.

И още една тайна се крие тук: човекът следователно се

е свил, инкарнирал се е в едно физическо тяло, в което той е дошъл посредством една родителска двойка. Дотук е достигнал човекът, понеже тогава, докато се е разширявал в космическото пространство, той е записал всичко онова, което са били неговите качества. Когато стоим на Земята и поглеждаме нагоре към звездното небе, там има не само звезди, но там са и нашите качества от предишни инкарнации. Ако например в предишни инкарнации сме били честолюбиви, това честолюбие стои записано в звездния свят. То е записано в Акашовата хроника, когато тук на Земята се намирате на определено място, честолюбието със съответната планета в това или онова положение идва до вас; т.е. то проявява своето влияние. И в това се състои моралът на астролозите, че те не гледат само звезди и техните въздействия, но казват: там се намира вашата суетност, вашето честолюбие, вашата неморалност, вашата леност; и там сега от звездния свят действа нещо, което вие сте записали в звездите, обратно надолу и обуславя вашата съдба. Затова ние записваме онова, което е в душата ни, в голямото пространство, и тогава то въздейства оттам обратно върху нас, докато сме тук на Земята, докато бродим тук на Земята между раждането и смъртта. Тези неща ни засягат изключително много, когато ги разбираме действително, а те могат да ни обяснят и не малко неща.

Знаете ли, през живота си съм се занимавал много с Омир, но когато тъкмо през последното късно лято имах задачата да изследвам тези отношения между смъртта и новото раждане и достигнах до становището, че отношенията от една смърт до следващото раждане остават непроменени, тогава трябваше да си кажа при един пасаж: гърците са го наричали слепец, защото той е бил велик ясновидец. Той казва: животът след смъртта протича на едно място, където няма промяна. Едно удивително сполучливо твърдение. Научаваме са да разбираме това твърдение едва когато изхождаме от окултните тайни. И колкото повече навлизаме в тази вътрешна борба, толкова повече ни става ясно, че античните поети са били изключително големи ясновидци и в своите произведения са закодирали някои неща,

за чието разбиране се изисква голямо усилие.

Тук искам да спомена нещо, което ми се случи през ранната есен и което е съвсем характерно. Първоначално аз се съпротивлявах срещу него, защото то беше твърде изненадващо. Но това е един от онези случаи, когато обективността удържа победа.

Във Флоренция има гробница от *Микеланджело*⁴⁹, посветена на Лоренцо и Джулиано Медичи. Там са изобразени тези двама братя, а до тях и четири алегорични фигури. Тези фигури са твърде известни. Но че нещо не е съвсем наред с тази група, ми стана веднага ясно, когато я видях за първи път. Стана ми веднага ясно, че този, който е описан като Джулиано, е Лоренцо, и обратно. Очевидно е, че фигурите, тъй като те могат да бъдат сваляни, при някакъв повод са били разменени и това е останало незабелязано. Затова като Джулиано се описва Лоренцо и обратно. Но това, което сега тук е важно, са четирите алегорични фигури.

Ако тръгнем от разглеждането на фигурата „Нощ“, тази удивителна „Нощ“, докато сме на мнение, че имаме работа с алегория, няма да си изясним нейното значение. Но ако си представим това, което знаем за човешкото етерно тяло, в неговата пълна дейност така, че да запитаме: ако астралното тяло и азът са свободни и етерното тяло би потърсило най-съответстващия му жест, какъв жест би съответствал? – то бихме получили отговора: би съответствал такъв жест, какъвто Микеланджело е дал на „Нощ“. – Действително тази „Нощ“ е оформена така, че тя дава най-удивителния израз за свободното, независимо етерно тяло, което намира израз във физиономията на физическото тяло, когато астралното тяло и азът са във от него. Тази фигура не е алегория, а фактически е човекът, представен във връзката с физическото и етерното тяло, когато астралното тяло и азът са излезли. Тогава разбираме фигурата в тази поза, която е исторически най-верният израз на етерното тяло в неговата

---

⁴⁹ Виж бележката на стр. 88.

жизненост.

И ако тръгнем от това, тогава във фигурата на „Ден“ ще получим най-гротескното съждение: когато азът е най-силно деен, когато той е най-малко повлиян от астралното, етерното и физическото тяло, се получава този своеобразен обрат, този жест, който Микеланджело е предал на фигурата „Ден“. Когато астралното тяло е дейно за себе си, без да е зависимо от физическото, етерното тяло и аза, тогава се получава жестът на фигурата „Утро“, а за физическото тяло, което се задвижва независимо от другите три части, е отреден жестът на „Вечерен здрач“.

Дълго се противях на това познание, смятах го за странно, но колкото повече се задълбочаваме, толкова повече ни принуждава да признаем тази истина на онова, което виждаме като излято в камъни съчинение. Едва ли Микеланджело е съзнавал това; но то е проникнало в неговото интуитивно творчество. Тогава разбираме също какво означава легендата, която разказва, че когато Микеланджело бил сам в своята работилница, фигурата „Нощ“ оживявала, така че тя се разхождала наоколо. Това е именно особена илюстрация на факта, че имаме работа с етерното тяло. Навсякъде действа спиритуалното, както в развитието на човечеството, така и в изкуството и така натаък. Научаваме се да разбираме действително сетивното едва когато разбираме начина, по който спиритуалното действа в сетивния свят.

Съществува едно изказване на *Кант*⁵⁰, което е твърде красиво. Кант казва: Има две неща, които особено са ме впечатлявали: звездното небе над мен и моралният закон в мен. – Получаваме съвсем особено впечатление, когато осъзнаем, че двете са едно и също. Понеже между смъртта и раждането ние сме разлети върху звездното пространство и възприемаме в нас неговите сили, а когато сме във физическото тяло, тези сили, които сме възприели, действат в нас като наши морални

---

⁵⁰ Виж бележката на стр. 57.

импулси. Когато стоим тук и наблюдаваме звездното небе, можем да кажем: онова, което там отвън живее и тъче в световното пространство като сили, в него ние живеем и тъчем във времето между смъртта и новото раждане. И това сега е направляващият закон на нашия морален закон. Така звездното небе отвън и моралният закон в нас са една и съща действителност, само две страни на тази действителност. Звездното небе преживяваме между смъртта и новото раждане, моралния закон между раждането и смъртта.

Когато схванем това, тогава духовната наука става непосредствено благоговение, сякаш една могъща молитва; понеже какво друго е молитвата освен онова, което свързва нашата душа с божествено-духовното, което изтъква света.

Тази молитва е това, което една молитва може да бъде днес. Ние трябва да я завоюваме за себе си, като преживяваме сетивния свят. Като се стремим към това съзнателно, това, което можем да знаем, се превръща напълно от само себе си в молитва. Тогава спиритуалното познание става непосредствено чувство и преживяване, и усещане. И това то трябва да стана. Тогава колкото и много работа да има то с понятия и идеи: идеите и понятията стават накрая подобно на молитви чисти усещания, чисто чувстване. Но това е, от което се нуждае нашето време. Нашето време се нуждае от непосредствения преход на живота от наблюдението към преживяването на космоса, там, където самото наблюдение се превръща в молитва. Докато наблюдението на външния физически свят става все по-сухо, все по-учено, все по-абстрактно, разглеждането на духовния живот се настройва все по-сърдечно, става все по-дълбоко, става направо все по-молитвено, и това не е чрез едностранчива сантименталност, но чрез неговата собствена природа. Тогава човекът ще знае не само като изхожда от абстрактни идеи, че той има в себе си божественото, онова, което изтъква и пронизва с живот световното пространство, но ще знае, като напредва по-нататък в познанието, че той действително го е преживял в живота между смъртта и новото раждане. Той ще знае: онова,

което той е преживял там, сега той го има в себе си като богатство на своя живот.

Това са такива разглеждания, които са свързани тъкмо с едва неотдавна направените изследвания, но които могат да направят разбираемо за нас нашето собствено развитие. Тогава духовната наука ще може да се превърна един ден в действителен духовно-спиритуален жизнен сок. За тези неща ще говорим в бъдеще още често.⁵¹

---

⁵¹ Виж томове на пълното издание, споменати в увода към бележките.

МЕЖДУ СМЪРТТА И НОВОТО РАЖДАНЕ

*Виена, 21 януари 1913 г.
(Бележки на слушатели)*

Когато последния път имах възможност да говоря тук пред Вас⁵², аз засегнах накратко онзи важен дял от човешкия живот, който протича между смъртта и новото раждане. Не е редно този дял от човешкия живот да се разглежда така, като че ли той е безразличен за физическия живот. Трябва да сме наясно, че силите на нашия живот идват не само от света, в който се намираме с нашата физическа телесност, но че силите на нашия живот идват по същество изцяло от свръхсетивните светове, на които ние единствено принадлежим между смъртта и раждането. И ние общо взето можем да знаем, как стоят нещата тук, само когато можем да си създадем представа за живота между смъртта и раждането.

Всъщност човекът като цяло е потопен в един живот на съновидения или сънища. Онези хора, които преминават през физическото съществуване, където те водят своя всекидневен живот и не размишляват върху нищо, приличат в действителност на спящи в живота; а онези, които се грижат за това, което се намира отвъд физическия живот, което въздейства върху физическия живот, са хора, които са будни и за физическото съществуване. Можем да се позовем на миналите разглеждания, които ще ни покажат как духовната наука, когато се разбира правилно, е способна да се намесва в цялото човешко съществуване. Ще видим, че цялото човечество, когато духовната наука бъде в състояние постепенно да прониква все повече и повече в него, ще може също да преживее нещо подобно на събуждане от един вид сън на живота. Много неща напират към хората, които най-напред изглеждат непознати и загадъчни, загадъчни много повече за чувството, отколкото за сухия

---

⁵² Във Виена на 3 ноември 1912 г., в този том.

разсъдък. Загадъчен в известен смисъл е моментът, когато една майка стои до ковчега на своето дете или обратно. Когато сме се занимавали малко по-основно с човешкия живот, забелязваме вече колко загадъчност в живота се разкрива на човека. Често идват при мен хора, чиито сестра, мъж или съпруга е умряла. Те казват: по-рано не съм размишлявал върху смъртта, не съм се грижел за това, което следва след смъртта, но откакто този близък роднина ми е отнет, ми се струва, че той е още тук и тогава бях подтикнат към разглеждането на духовната наука. Чрез живота хората биват довеждани до духовната наука и те се отблагодаряват богато на това, което се случва там чрез нея, понеже духовната наука може да проникне живота със сили, които идват само от нея.

Когато човекът не съществува повече за физическите сестива, възниква преди всичко загадката: какво е положението с човека след смъртта? Външната наука не може да даде отговор, тъй като тя само констатира това, което виждат очите, които се разлагат. Също и физическият мозък се разлага; и е ясно, че той не може нищо да помогне за това, което човекът преживява без физическата обвивка. И все пак въпросите, които се отнасят до отвъдното, настояват за отговор. По същество за изясняването на тези въпроси допринасят не толкова общите разглеждания, колкото отделни конкретни случаи, които описват как може да изглежда това или онова. Това може да се намеси непосредствено в живота.

Можем да изходим от живота тук. Може би сте узнавали тук или там за случаи, при които някой е доведен до духовната наука от своя вътрешен копнеж, от своята душевна нагласа, съществува обаче някой друг, който става все по-враждебен към нея. Единият се задълбочава все повече в духовната наука, а неговият приятел става все по-враждебен към нея. Но животът предлага не само в природата една Майя (илюзия), но също и там, където засяга непосредствено нашата душа по отношение на хората. Тъкмо това, което споменахме сега, може да се окаже пълна измама: Човекът, който си е внушил,

че това е безсмислие – в онези душевни глъбини, до които не прониква със съзнанието, той развива тайна любов към духовната наука. Дълбоко в душата може да бъде любов онова, което се проявява като омраза. Такива неща може да установим във физическия живот на човека. Когато човекът е преминал през портата на смъртта, продължават да действат и всички тайни душевни сили и копнежи, и онова, което той е потискал във физическия живот, се явява като съдържание на пречистващия период. Виждаме да минават през портата на смъртта хора, които тук са били противници на духовната наука, след смъртта обаче развиват силен копнеж по нея. Такива хора, които мразят духовната наука, тогава започват да се стремят към нея. Тогава се явява следното: ако в живота бихме дошли към тях с една духовнонаучна книга, те биха ни нахокали; след смъртта не можем да им услужим по-добре освен като им четем на глас. Четем на глас в мисълта си за мъртвите; това може да бъде голямо насърчение за мъртвите. Имаме много примери в рамките на нашето спиритуално движение, където принадлежащите към него са починали, а останалите тук са им чели на глас и са ги насърчавали. И мъртвите приемат с най-сърдечна благодарност това, което им се предлага, и може да се развие един прекрасен съвместен живот. Тогава разбираме какво може да означава духовната наука в практиката. Духовната наука не е чиста теория; тя може да се намесва в живота, тя трябва да отстрани това, което се натрупва като стена между живите и умрелите; прокарва се мост над пропастта. Може да е от голяма полза, когато внасяме в живота с искрено убеждение духовната наука. Няма по-добър съвет от този да четем на глас на мъртвите. Понеже своеобразното в случая е, че непосредствено след смъртта не можем да установяваме нови отношения, а трябва да продължим старите.

Натрапва се въпросът: не би ли могъл така нареченият мъртвец да намери отгатък духовни същества, които биха го поучили? Това не е възможно! Първоначално можем да имаме отношения само към същества, с които сме били свързани,

преди да преминем през портата на смъртта. Ако срещнем дух, който не сме познавали на Земята, преминаваме покрай него, без да можем да осъществим контакт с него. Ако срещнем тук голям гений, който носи облеклото на колар, също не можем да го познаем. Имаме отношения към съществата, които сме познавали тук на Земята. Ако и да срещаме толкова много същества, които биха могли да ни помогнат, към тях все пак не можем да имаме отношения, те не могат да ни бъдат с нищо полезни.

Тъй като духовната наука стои в началото на своето развитие, хората започват тепърва с това да се оставят на нейното въздействие, то живите могат да направят голяма услуга на мъртвите, като им дават тази помощ. Тук имаме пример как от единия свят може да се въздейства върху другия. Но също и обратното е възможно: мъртвите могат също да въздействат върху физическия свят. Когато духовната наука овладее все повече света, тогава двата свята ще могат да си въздействат взаимно. Мъртвите могат също да въздействат върху живите. Човекът знае изключително малко за света, той знае само това, което се случва тук в хода на времето. Мнозина смятат, че другото няма значение. Онова, което се случва, е всъщност най-незначителната част от онова, което е достойно да се знае, и всъщност в живота оставаме невежи, ако знаем само това, което се случва. Сутрин отиваме на нашата работа, може би ще смятаме всичко това, на което се натъкваме там, за най-важното да се знае. Веднъж отиваме на работа три минути по-късно от обикновено; тогава може би се случват неочаквани събития: би могло да се случи така, че ако бяхме отишли на време, да бъдем прегазени; сега обаче сме пощадени от това. Трябвало е, примерно, да предприемем пътуване и сме закъснели за влака; тъкмо този влак е претърпял голяма катастрофа. Какво заключаваме от едно такова разглеждане?

В живота има много неща, които не се случват, но ние трябва да ги причислим към възможностите на живота. Знае ли впрочем човек, колко такива възможности избягва през деня? Какво би могло да се случи, ако не бихме избегнали тези

възможности? Ние пропускаме да забележим това, защото то няма значение за сухото разглеждане на живота. Да се опитаме да насочим поглед към душата, която чрез привидна случайност е избегнала такива опасности, и установим как чувства тя! Например един берлинчанин искал да пътува за Америка; той имал вече билет. Един приятел му казал: не пътувай с Титаник!⁵³ Представете си чувствата на онзи, който не е заминал, когато е узнал за потъването на Титаник! Това е подействало покъртително върху неговите чувства. Какви душевни впечатления бихме могли да имаме, ако бихме били в състояние да наблюдаваме цял ден, от какво биваме предпазвани, всичко онова, което би могло да се случи! Когато хората започнат да се занимават с духовни въпроси, те придобиват много повече възприемчивост за сложността на живота, за онова, което се случва между отделните моменти на деня. Може да се появи случаят, че ако бихме излезли три минути по-рано, ние бихме били прегазени: ако имаме душевна възприемчивост, ако сме подготвени духовно, то в такъв момент можем да получим по благоволение впечатление от духовния свят, съобщение от един мъртвец. Тогава портите се отварят от мъртвите; тогава може да се види, че мъртвите могат да говорят с хората, които са придобили възприемчивост. До нас могат да проникнат важни неща: например че мъртвият повелява да се изпълни нещо, което той не е извършил. Така се прокарва мост над пропастта. Така, когато духовната наука стане практична, ние ще можем да общуваме с мъртвите, приемайки от тях и пращайки на тях съобщения. Така духовната наука може да стане жизнено практична; тя ще внесе свръхсетивния свят в непосредственото настояще.

Сега може да възникне следният въпрос: когато вземаме в ръце една книга с духовнонаучно съдържание, ние я четем на определен език. Разбират ли мъртвите този език? – В периода на пречистване мъртвите разбират езика, който те са говорили тук; едва при прехода в Девакана езикът престава да бъде раз-

---

⁵³ Виж бележката на стр. 144.

биран, тогава това става с помощта на мисли. След изтичането на определени години настъпва промяна в общуването с мъртвите. Когато е налице възприемчивост при останалия тук, той усеща: мъртвият е при теб, ти мислиш, както той те мисли. Това може да трае години след години, след това настъпва моментът, когато връзката се загубва; това е моментът, когато мъртвият преминава в Девакана. В периода на пречистване все още имаме спомен за земния живот, човекът зависи още от тези спомени.

Какво е един земен език? Всеки земен език има значение само за земния живот; и той е тясно свързан с организацията на човека, с климата, също и с факта, че ларинксът е различно формиран. Това, което се говори в Европа, не се говори в Индия. Мислите обаче не са свързани с физическата организация; мислите не са образувани според земните отношения. Мъртвите имат разбиране за езика само дотолкова, доколкото са в Камалока. Когато посредством един медиум идват съобщения и те се вливат в един определен език, тези съобщения могат да бъдат предадени непосредствено само от хора, които са умрели неотдавна.

Ние се намираме общо взето винаги вече в по-висшия свят, ние навлизаме в съня несъзнателно, ние живеем, докато спим, в същия свят, както и след смъртта. Сега бих могъл да поставя въпроса: може ли онзи, който още не може да вижда с ясновиденски поглед, онзи, който още не може да наблюдава като ясновидец, може ли той все пак да знае как стоят нещата?

Спящият човек живее още, той е нещо като растение. Може би си спомняте, че един представител на науката, *Раул Франсе*⁵⁴, пише, че растението има чувства и може да консумира

---

⁵⁴ В бележките на друг слушател на това място се намират следните мисли: „Растението няма съзнание, но живот то има. Това, което отделни натурфилософи дрънкат днес за съзнание на растенията, е в действителност само глупост. Те казват, че има растения, които, когато ги докосваме, свиват листата си и това доказвало, че растенията имат един вид душевен живот. – Има растения, които, когато доближим нещо до тях, например насекомо, те така го обвиват в своите венчелистчета и го изяждат. От това се

нещо; но в растението не е налице душевен елемент. Същата стойност като растението има спящият човешки организъм. Наложително е, за да живее растението, върху него да падат слънчеви лъчи. Ние виждаме Земята, покрита с растения, тъй като Слънцето ги извиква на живот; Земята не би била обрасла с растителност без Слънцето: през зимата растенията не могат да поникват. Когато човекът спи, къде е тогава неговото Слънце? Това, което лежи в леглото, ние също не можем да го мислим без Слънце: това Слънце е в онова, което е излязло навън като аз на човека; азът трябва да работи над спящия организъм, както Слънцето над растението.

Не само Слънцето има участие в създаването и съществуването на растението, също и Луната; без въздействието на Луната растежът на растението също не би бил налице. Обаче въздействието на Луната изобщо не спада към това, което учените вземат под внимание.⁵⁵

Лунната светлина въздейства върху растението. Влиянието на Луната има отношение към ширината на растението; растение, което расте тънко на височина, има малко влияние от Луната. Целият Космос участва в растежа на растението. А азът участва във физическото и етерното тяло, както Слънцето в растежа на растението – астралното тяло въздейства като Луната: това е едно и също отношение. Азът е Слънцето

заклучава, че растението има един вид съзнание, един вид душевен живот. Такива умозаклучения прави онзи, който не може да мисли. Някой си Раул Франсе пише сега много за тези неща; той твърди, че растенията, понеже те поглъщат в листата си едно насекомо и го изядат, имат душевен живот. Трябва да признаем, че тези хора имат забележителна логика. Ако искаме да кажем, че всичко, което привлича нещо, за да го задържи или да го глътне, притежава душа, то със същото право бихме могли да говорим и за одушевен капан за мишки.“

⁵⁵ От бележките на друг слушател може да се види, че на това място се обсъждал още и трудът на Густав Теодор Фехнер: „Професор Шлайден и Луната“. Срв. с това мислите на Рудолф Щайнер в лекцията от 27 септември 1922 г., съдържаща се в тома „Познанието за човешкото същество според тялото, душата и духа“, Събр. съч. № 347.

за физическото тяло, астралното тяло е неговата Луна, но духовна Луна. Виждаме, че нашият аз представлява заместител на въздействието на Слънцето, а нашето астрално тяло – за въздействието на Луната. В това се крие оправданието за това, което ясновидецът има предвид, когато казва: човекът се е образувал като екстракт от силите на Космоса. Както Слънцето е в центъра на растителната система и разпростира своята светлина така, че навсякъде има светлина, така светлината на аза осветява физическото и етерното тяло. Слънчевата светлина не е само физическа, тя е също душевно-духовна; като такава тя се е освободила от космическия елемент и е станала аз. Екстракт на лунната светлина е човешкото астрално тяло. Всичко е устроено твърде мъдро. Ако човешкият аз би бил свързан все още със Слънцето, хората биха могли също само като растенията да редуват спане и будност. Според влиянието на Слънцето ние никога не бихме могли да спим през деня, би трябвало да спим винаги през нощта; но целият културен живот почива върху тази еманципация. Ние носим нашето собствено Слънце в нас: азът е екстракт от слънчевото въздействие; това, което живее в човека като астрално тяло, е екстракт от лунното въздействие. Така по време на сън в духовния свят ние не сме изложени на космическото въздействие на Слънцето; нашият аз върши това, което иначе прави Слънцето; ние се осветяваме от нашия собствен аз и астрално тяло. Само древните окултни възгледи проникват понякога дотук. Духовната наука ни дава този образ за спящия човек: върху него грее Слънцето, неговият аз – и без него той не би могъл да бъде спящ като растение. Върху него грее Луната: неговото собствено астрално тяло.

Сега да си представим, че с настъпването на есента Слънцето губи своето въздействие, растежът на растенията замира. При будния човек астралното тяло и азът се намират във физическото и етерното тяло; в известен смисъл при навлизането в тялото има слънчев и лунен залез: тогава отново прекъсва и чисто растителният живот. Колкото и да е активен в съня растителният живот за възстановяването на силите, толкова

активен при събуждането той не е. Съответстващото на растежа на растенията увяхва, когато човекът се събужда; като растения ние умираме сутрин. Чрез това се обясняват много неща, които се случват между душата и тялото на човека. Някои хора се чувстват скоро след събуждането твърде възбудени; това са такива хора, които могат да живеят повече в душевния елемент. Тези, които живеят повече в телесното, чувстват сутрин леко известна умора. Колкото по-малко се чувства изтощен човек сутрин, толкова по-продуктивен е той. Обаче нашият буден живот е като умирането на растението през зимата. Всеки ден ние внасяме умъртвяващи сили в нашия организъм, които се сумират и понеже това е така, ние умираме. Основанието за смъртта е в съзнанието. От това можем да заключим, как съзнателният, проникнат от аза дневен живот се явява консуматор на физическото и етерното тяло. Ние умираме, защото живеем съзнателно.

Хората полагат много усилия да си обяснят съня. Сънят бил състояние на умора, той възниквал, за да се отстрани умората. Сънят обаче не е състояние на умора, понеже малкото дете спи най-много. Сънят е нещо, което се интегрира в цялостния живот, в ритъма на заспиване и събуждане. Както виждаме зимно време природата да умира, така отмира нещо в нас, докато живеем и будуваме. Когато сме преминали през портата на смъртта, ние изоставяме нашето физическо и етерно тяло; тогава азът и астралното тяло биха могли да ни се явяват като Слънце и Луна, които не трябва нищо да осветяват. В действителност обаче е възможно състоянието, при което Азът и астралното тяло продължават да живеят, дори и да не могат да осветяват нещо. Когато те се потопяват в тялото, се поражда съзнанието; в духовния свят човекът трябва също да се потопява в нещо, за да става съзнателен, иначе би бил без съзнателен живот.

В какво се потопява човекът след смъртта? Той се потопява в духовна субстанция, която тогава е без земно съдействие. Според Мистерията на Голгота човекът трябва да се потопява винаги в това, което е дошло чрез Мистерията на Голгота

като Христова субстанция на Земята. Ние познахме Христос като слънчев дух. Азът някога се еманципирал от слънчевата светлина. След това великият слънчев дух слязъл на Земята: благодарение на това азът на човека се потопява в субстанцията на слънчевия дух. Човекът преживява това потопяване в субстанцията на Христос, когато той премине през портата на смъртта, и благодарение на това човекът след смъртта е в състояние да развие съзнание. Във физическата природа тази степен се достига, когато Земята достигне вулканичното състояние. Грее ли Слънцето отгоре върху Земята, можем да кажем: Слънцето предизвиква растежа на растенията. Но ако Слънцето би греело върху планетата Земя със своята сила, за да поражда растежа на растенията, а Земята би била неспособна да произвежда растения, но би могла да отразява слънчевата светлина, то слънчевата светлина няма да се загуби, но ще се насочи към небесното пространство и ще предизвика свръхсетивен растеж на растенията. Това става не физически, а духовно. Благодарение на това, че Христос се е съединил със Земята, Той въздейства така, че човекът, който се свързва с него, след смъртта преживява обратното въздействие на това, което той е схванал тук съзнателно. Така схващаме, как човекът тъкмо на Земята трябва да се сдобие с възможността да може също и след смъртта да развива съзнание, и как той трябва да донесе със себе си от физическото тяло силите, които развиват съзнанието. В гръцко-латинската епоха физическата телесност е била най-много огрявана. Тогава са имали реалност думите: по-добре да бъда тук просяк, отколкото цар в царството на сенките.⁵⁶ Тогава животът в подземното царство представлявал едно жалко съществуване. Животът след смъртта преди Рождество Христово бил слабо развит. Напротив, ние принадлежим на една епоха, което е забележително чрез това, че такава сила върху телесността не се упражнява повече. Това, което е спящият човек, клони в действителност постепенно към упадък. От

---

⁵⁶ Виж бележката на стр. 22.

Христос телесността на човека клони към упадък. В гръцката епоха най-силно бил развит растителният елемент; най-оскъдна ще бъде телесността в края на човешкото развитие. Отначало хората били ясновиждащи, душата била твърде развита; чрез духовно-душевния упадък телесността се издигнала до върха на гръцката красота. Но целият стремеж към красота в бъдеще ще бъде възпрепятстван: външната красота няма бъдеще; красотата трябва да бъде вътрешна, в нея трябва да се прояви характерното. В степенята, в която външната красота излинява, вътрешната слънчева и лунна красота ще става все по-бляскава. Повече разбират от бъдеще онези, които облагородяват духа и душата си чрез духовната наука, отколкото онези, които желаят да възобновят гръцките състезания.⁵⁷ Колкото повече човекът оставя своята духовно-душевна същност в несъзнателност, толкова по-жалка съдба той си осигурява между смъртта и новото раждане. Това, че тялото линеет, няма нищо общо с живота след смъртта; но ако човекът не е развил нищо от духовно-душевно естество в себе си, тогава той няма да внесе нищо в духовния свят. Колкото повече се захваща с това да се проникне от спиритуално съдържание, толкова по-добре ще му бъде след смъртта. Хората ще се научават все повече и повече да стават независими от това, което е свързано с тялото.

Духовната наука няма да запази винаги вида, който има днес. Езикът може да изрази само твърде незадоволително това, което би искал да изрази. В духовната наука ще става все по-важно това, *как* нещо се казва, отколкото *какво* се казва. Изказваното ще бъде интернационално, то ще може да живее във всеки език. Ще свикваме да се вслушваме в това, как нещо се казва; чрез това ще влезем в отношение с обитателите на Девакана.

Днес седим заедно и говорим върху духовната наука. Ще

---

⁵⁷ От 1896 г. се провеждат на всеки четири години Олимпийски игри „в модернизирана форма, но при възможно най-голямо приближение към античността“.

минем през портата на смъртта, ще се развиваме по-нататък чрез няколко инкарнации: тогава ще имаме мисли, независими от днешния земен език; в нашия живот ще бъде внесен духовен живот, ние ще можем да разговаряме с мъртвите. – Земният културен живот клони към упадък. Един ден целият въздух ще бъде изпълнен от въздухоплавателни транспортни средства, земният живот ще опустее. Душата на човека обаче ще се вживява в духовния свят. В края на земното развитие човекът ще е стигнал толкова далече, че няма да има повече никаква разлика между живи и умрели: напълно сходно ще живеят живите и умрелите. Земята ще премине отново в нещо духовно, защото човечеството ще се е одухотворило. Такова разглеждане може да ви даде указание за правилния отговор, когато хората питат: има смърт и раждане и така нататък, трябва ли това да трае вечно? Тогава изобщо няма да има толкова голяма разлика между живеене и умирање; всичко се одухотворява за човешкото съзнание; това издигане на живота на цялото човечество довежда до онова състояние, което ще се изживява на Юпитер.

Ние навлизаме в една широкообхватна област, когато говорим за живота между смъртта и едно ново раждане. И там всичко подлежи на редуване, дори общуването на мъртвите с живите. Постепенно ще навлизаме все повече в начина, по който човекът води този свой взаимно редуващ се живот в рамките на телесността и духовността.

ЗА ЖИВОТА СЛЕД СМЪРТТА

Линц, 26 януари 1913 г.

Когато се събираме да разглеждаме духовнонаучни въпроси, когато се събираме изобщо за духовнонаучна работа, какви цели имаме всъщност?

Това може да се запита вероятно някоя душа, защото онзи, който се занимава с духовнонаучна работа, употребява до известна степен част от своя душевен живот за разглеждане на неща, които всъщност изобщо не съществуват за други хора днес. Наистина ние разглеждаме светове, които за преобладаващо голям брой хора изобщо не съществуват. Събирането за такава работа, за такива разглеждания е в действителност не само следването на един идеал, както други идеали в настоящето. Несъмнено е нещо красиво, нещо изключително красиво, когато известен брой хора следват този или онзи висок идеал. Но е нещо съвсем различно, когато следваме духовнонаучния идеал, онзи духовен призив, който днес може би е още много слабо и за малко хора доловим в душите им, но който ще става все повече и повече доловим в света. Онези, които днес или вече съвсем ясно или също само от неопределен инстинкт твърдят, че духовната наука е необходимост – от какви основания на своята душа правят това? Навярно някой следва повече или по-малко един инстинкт, който може да се нарече духовен, може би определено влечение, което той не може да осъзнае напълно. Но и такива влечения съответстват на една съвсем правилна воля. Когато изследваме душевния живот, можем да забележим това.

На тази среща бих искал да развия пред вас не общи теории, а да навлезем повече в конкретното, когато искаме да отговорим на такива въпроси като току-що повдигнатия. Ясновидецът, който може да вижда в духовните светове, достига също постепенно до това да съзерцава онзи живот, който човекът преживява между смъртта и едно ново раждане. Този

живот между смъртта и едно ново раждане протича в духовните царства, които се намират постоянно около нас, на които ние принадлежим с най-добрата част от душевния си живот. Когато човекът прекрачи портата на смъртта и отхвърли своята физическа телесност, той живее единствено в духовния свят, живее в един свят, който иначе е затворен за него, докато си служи с физическите сетива и разсъдъка. Ясновидецът може да проследи живота между смъртта и едно ново раждане.

Основните въпроси, които са решаващи преди всичко за нашите идеали, произлизат всъщност от разглеждането на този живот между смъртта и едно ново раждане. А именно може лесно да се допусне, че този живот няма нищо общо с живота тук във физическото тяло; но той има в един по-дълбок смисъл твърде много общо с него. Това виждаме особено когато вземем под внимание душите, които са преминали през портата на смъртта, и разглеждаме тяхното отношение към такива души, които са още тук във физическото тяло. Нека разгледаме един отделен случай.

Един мъж бил починал, бил преминал през портата на смъртта и оставил тук жена си и децата си. Било минало известно време, откакто въпросният човек бил преминал през портата на смъртта, и за един човек, който може да вижда в духовните светове, станало възможно да намери тази въпросна душа. Тази душа водела едно, така да се каже, съвсем мъчително съществуване. Тази душа оплаквала оставените съпруга и деца. Това се изразявало примерно в следните думи – при това трябва, разбира се, да се отбележи, че трябва да облечем в земни думи онова, което казват душите; това обаче е само словесно обличане, езикът е нещо различно, с физически думи, естествено, не може да се предаде езикът на мъртвите, той трябва да се преведе: Тогава живях с оставените от мен, и когато по-рано вечер, докато живеех в тяло, пристъпвах към тях, след като през деня свършвах своите задължения, това, което се излъчваше от техните души към мен, ми изглеждаше като слънчево сияние. Всичко, което преживявах от тяхна страна, правеше тогава

по-приятен моя труден физически живот. Тогава не можех да си представя, че бих могъл да живея този физически живот без съпругата и децата. Всичко онова, което преживях по време на съществуването си с тях, мога да си спомня, това аз зная и днес още. Но когато се събудих отново след смъртта в духовния свят, там не можах да намеря отново своята съпруга и децата. Те не са тук за мен, само споменът за онова време е налице, сега те не съществуват повече за мен. Зная, че те са долу на Земята, но техният действителен душевен живот, това, което те мислят, чувстват и желаят от сутрин до вечер, е като заличен. Аз не намирам тези, които са ми скъпи, колкото и да ги търся!

Това в действителност е реално преживяване; но това е също преживяване не на малко, а на твърде много души, които по настоящем преминават през портата на смъртта. Това не винаги е било така в развитието на човечеството. В древни времена от развитието на човечеството това е било различно, тогава хората не са минавали през смъртта така, но не са били по този начин и на Земята във физическото тяло, както са сега.

Разликата между настоящото време и по-ранното време е тази, че душите в по-ранни времена са имали древно спиритуално наследство, чрез което те се свързвали с духовния свят. Колкото по-назад се връщаме във времената, в които също и душите, които днес са vyplътени, са били вече vyplътени, намираме все повече и повече, че душите са били в правилна връзка с духовните светове. Това древно спиритуално наследство все повече и повече се загубвало за хората. И днес живеем в това отношение фактически в едно време, в което много неща са различни в човешкото развитие. Много, много неща са различни в настоящето.

Нека най-напред, преди да се заемем с важните факти, за които току-що говорихме, да си изясним как нещата са се променили в развитието на човечеството. Днес има хора, които знаят малко повече, да кажем, и за това, което днес може да се знае за звездното небе. Без съмнение има още хора, които понякога излизат в ясните звездни нощи и се наслаждават на

цялото великолепиe и величие на звездното небе, но тези хора стават все по-голяма рядкост, и все по-многочислени стават хората, които не могат да различат повече една планета от една неподвижна звезда. Това обаче не е най-важното; също когато днес човек излиза в ялната звездна нощ и отправя поглед към небето, той не вижда нищо друго освен външни, физически явяващи му се звезди. Така не е било в древни времена, такова не е било положението за душите, които са тук сега, а в древни времена са били въплътени в други тела. Същите души, които днес виждат само вече физическите звезди, по-рано виждали, когато надигали поглед към звездното небе, по-малко физическата светлина на звездите, а това, което е духовно свързано със звездите. А духовни същества са свързани с всички звезди. Онова, за което днес можем да говорим в духовната наука като за висши йерархии, него съзирали ясновидски душите в прадревни времена от развитието на човечеството, всички, които тук седят, и всички, които са въплътени отвън. Човекът живял не само в съзерцанието на физическия свят, той живял и в съзерцанието на духовния свят. И да се отрича тогава в древно време духовният свят би било глупост, както ако днес хората биха отричали, че съществуват рози и лилии. Тогава те виждали духовните светове, следователно не било възможно да ги отричат. В това се състои сега в известно отношение прогресът, че хората са загубили непосредствената връзка с духовния свят, но вместо това са достигнали по-голяма степен на самостоятелност и свобода.

В един духовен външен свят е живяла тогава човешката душа: духовният външен свят постепенно се загубил за нея. Но това, което е загубено от духовния външен свят, трябва постепенно да бъде заменено отвътре. Иначе душата, която днес е насочена само към гледката на външния свят, ще остане пуста и празна; а колко много души обикалят днес света, които не знаят нищо повече за това, че всички пространства са изпълнени с духовни същества, с духовно тъкане и духовно битие! А и чрез чисто наблюдение на външния свят не можем да постигнем

познание за съдържанието на духовния свят. Това може да се постигне чрез вглъбяване във вътрешния свят на душата. Но мнозина не могат това; такива души са като онези в семейството, за което споменах. Бащата на семейството живял в духовния свят, в страната, където живеем между смъртта и новото раждане. Той жадувал за връзка с душите, с които дотогава имал връзка; но тези души били за него като заличени. Защо? Защото тези души не търсили за себе си духовно съдържание; защото те съществували там само докато можели да се проявяват чрез физическата телесност. Следователно той копнеел да научи нещо за тези души, които по-рано били за него слънчев блясък. И ясновидецът, който се познавал с него, преди той да прекрачи портата на смъртта, не можел да му даде особена утеха. Тази утеха общо взето би била неистина; понеже утехата би трябвало да звучи така: Онези души, които са заличени за теб, ще дойдат след теб, ако ти изчакаш търпеливо. Тогава ти отново ще ги имаш, както си ги имал някога на Земята. – Но това не би било съвсем истинно, понеже онези души били напълно чужди на всяко задълбочаване в духовния живот. Те също ще жадуват, когато прекрачат портата на смъртта, за връзка с онези души, с които са били заедно във физическия живот; понеже съществуват многообразни пречки, когато в такива души няма духовен живот.

Сега ние се намираме в такъв цикъл от развитието на човечеството, че душите тук във физическото тяло трябва да научат езика на духовния живот. Тук си извоюваме познание за висшите светове, онова, което много души на настоящето презират, което ние наричаме в истинския смисъл на думата теософия. В действителност това е езикът, който трябва да говорим след смъртта, ако искаме да съществуваме за духовния свят в истинския смисъл на думата; колко неми навлизаме в духовния свят, ако не научим да говорим тук този език. След смъртта ние не можем да наваксаме повече онова, което тук е трябвало да научим като език на теософията или на духовната наука.

Ако въпросният баща на семейството, докато е бил на

Земята, се е занимавал заедно със своето семейство с духовна наука, след смъртта той щеше да има съвсем други чувства, съвсем друго съзнание; а именно той би знаел: душите там могат да се изживяват, дори и ако съм отделен с пропаст от тях, те все пак ще преминават един ден отсам и ще се намерим, защото говорим общ духовен език. – Но иначе той няма да се събере с тях така, както трябва да се събере с тях по правилния начин след смъртта; той ще може да бъде заедно с тях само така, както се събира с хора на Земята, които са неми, които желаят, но не могат да споделят нещо, които изобщо нямат възможност да се разбират.

Несъмнено може се признае, че такива истини не са приятни за слушане, че те не са привлекателни за някои хора на настоящето. Но при истината става въпрос за това, че тя е истинна, а не че звучи приятно.

В древните времена от развитието на човечеството човешките души разбирали толкова много неща, защото те били още в своята детска възраст и възприемали по един детски начин религиозните традиции и представи за духовните светове. Поради това те имали език за духовния живот и могли да общуват с духовните същества. Днес човекът, тъкмо от нашата епоха, трябва да бъде все по-свободен по отношение на духовния живот. Затова духовната наука идва не произволно във физическия свят, не като нещо, което може произволно да се разпространява, така, както сдружения искат да разпространяват това или онова. Онези, които се чувстват днес призвани да внесат спиритуални мисли в нашия духовен живот, са имали такива преживявания като току-що характеризираните, те познават такива души, които днес вече живеят в онази страна отвъд смъртта с техния мъчителен вик към душите, които те са оставили тук и които не могат да намерят, защото онези души са духовно празни в себе си. Виковете на мъртвите са призивите, от които извира духовнонаучният идеал.

Този, който днес навлиза в духовния свят и е в състояние да изпита страданията, копнежа, лишението, но също и без-

надеждността на преминалите през портата на смъртта души, той знае защо се събираме тук; той знае също, че не може да постъпва по друг начин, освен да отстоява този духовен живот. Това е сериозен, дълбок въпрос, който произлиза от най-дълбоките копнежи на човечеството. Днес има души, които чувстват – макар и само от неяснотата на инстинкта: аз желая да узная нещо за духовните светове! Това са пионерите на онова човешко бъдеще, което трябва да настъпи, онези души, които ще виждат важна задача в култивирането на спиритуалния живот, който е почерпен от познанието за основните условия на самия духовен живот. Тъй като земното човечество би загубвало все повече възможността да преминава в другия свят иначе, освен духовно безмълвно, без способността да се разкрива духовно, затова е необходимо тук на Земята да се култивира духовният живот в смисъла на съвременната духовна наука.

Изобщо не са прави и онези, които смятат, че имат време, докато преминат през портата на смъртта, докато се окажат отвъд в другия свят, за да научат това или онова по духовните въпроси. За да узнаем нещо за тези неща, е необходимо да имаме органите да ги възприемаме; необходимо е да имаме способността да възприемаме тези неща, а тази способност не може да имаме след преминаването през портата на смъртта, ако не сме я придобили тук. Понеже ние не живеем напразно във физическия свят! Нашите души не слизат напразно във физическия свят; те слизат долу, защото фактически в този свят трябва да се придобие онова, което може да се придобие само в него: спиритуално познание. Не можем да разглеждаме Земята просто като долина на скръбта, в която, така да се каже, трябва да се пренесе нашата душа, но трябва да разглеждаме Земята като нещо, чрез което можем да придобием възможност да си спечелим спиритуалност, и това се явява за нас като истина.

Ако запитаме по-нататък ясновидеца, как изглежда животът, когато преминем през портата на смъртта, той отговаря: напълно различно от живота тук на Земята. Тук вървим през света, виждаме там, как се простира небосводът, как грее слън-

цето. Отправяме поглед към планините, моретата, към съществата от другите природни царства. Ние самите вървим през света, имаме своите мисли, чувства, страсти, желаниа в своя вътрешен свят. След това прекрачваме през портата на смъртта и тогава нещата се оказват различни: за онзи, който не е свикнал да прави духовнонаучни разглеждания, нещата изглеждат съвсем парадоксални, и е вярно онова, което *Шопенхауер* е казал веднъж⁵⁸, а именно, че на бедната истина ѝ се налага да търпи признанието, че е парадоксална. Онова, което смятаме тук за мисли, представи, за което вярваме, че го носим в себе си, след смъртта се явява като външен свят. Като огромна картина на света се явява онова, което са мислите, представите, което е вътрешният живот тук, след смъртта. Онези хора, които минават тук без мисли през света, те минават през света между смъртта и едно ново раждане така, че те намират празно и пусто това, което е трябвало да се изживее с мисъл, с мъдрост. Единствено онези намират света между смъртта и едно ново раждане изпълнен със съдържание, които са придобили възможността да виждат разпространените мисли в звездния свят. Тази способност се придобива благодарение на това, че между раждането и смъртта изработваме едно мисловно съдържание от душата. Както ако не бихме имали уши, никога не бихме могли да чуем звук, както ако не бихме имали очи, никога не бихме могли да възприемем цвят, така минаваме и пътя от смъртта до новото раждане, когато тук не сме изпълнили душата си с онова, което могат да ѝ дадат физическите органи. И както слънцето сега стои на небесния свод и огрява всичко, а когато залезе, всичко това изчезва за нашите очи, така животът, който тук в много отношения е външен, след смъртта се явява като вътрешен живот.

Нека разгледаме отново друго конкретно преживяване на ясновидеца. Когато разглеждаме хора, които живеят между смъртта и едно ново раждане, и превеждаме на обичаен език това, което ги измъчва, те казват приблизително следното: в мен

---

⁵⁸ Виж бележката на стр. 126.

живее нещо, което ми причинява страдание, което се поражда от самия мен. – Това е като главоболието при физическия човек, само че това, което се чувства, е вътрешна болка. – Аз самият съм инициаторът, аз самият си причинявам страданието. – А след смъртта човекът има да се оплаква много от вътрешни болки, от вътрешни страдания. Проследим ли сега като ясновидци това, откъде идват тези вътрешни страдания, тези страдания, които сполитат човека след смъртта, трябва да се отдадат на начина, по който той тук на Земята е прекарал своя живот: той е ненавиждал особено един човек, който не е трябвало да ненавижда; това се превръща във вътрешна болка след смъртта и онова, което той е причинил на човека с омраза, това сега му причинява болка като нещо вътрешно.

Докато нашите мисли ни правят способни да виждаме един външен свят, онова, което преживяваме тук като наш морален външен свят, което преживяваме като наши чувствени и душевни отношения към другите хора, след това става вътрешен живот. Наистина, доста гротескно е, когато казваме: както белите дробове, стомахът, както главата тук може да ни боли, така отвъд може да ни боли моралната несправедливост. Това, което тук е вътрешно, там е външно, а това, което тук е външно, там е вътрешно. А в наше време е настъпил тъкмо онзи цикъл от развитието на човечеството, който прави възможно да бъдат изживявани много неща едва след смъртта. Онзи човек, който тук не желае да знае изобщо нищо за това, че има карма, че има повтарящи се земни животи, той общо взето никога не може да разбере това, че той принадлежи към това, което нарича своя съдба. Как минава човекът през света? Един причинява на света това, друг – онова; едно нещо му допада, друго не му допада: това, че той самият е причината за това, което му се случва, когато някой му причинява нещо болезнено, това той не знае, върху това той не мисли; иначе той би почувствал: ти самият си, който си причиняваш това. Ако можем да проследим тези мисли в живота, след смъртта имаме поне чувството, откъде идва това, че имаме тези или онези болки.

Това е вече облекчение: знание за кармата тук в живота между смъртта и новото раждане; иначе остава мъчителният въпрос за живота след смъртта, защо трябва да изтърпим това или онова. Това са нещата, които днес трябва да започнем да знаем, без които, така да се каже, развитието на човечеството не може да продължи по-нататък.

А един друг случай, който се предлага на ясновидеца, е този, че между смъртта и новото раждане има хора, които трябва да вършат твърде малко радващи ги, непривлекателни задачи. Не бива да си представяме, че между смъртта и едно ново раждане не трябва да правим нищо. Ние трябва да вършим най-разнообразни дейности според нашите способности. Тук ясновидецът може да намери, че между смъртта и едно ново раждане има души, които трябва да служат например на онзи дух, който наричаме Ариман. Ариман става веднага ясен за нас като особено същество, когато влезем в страната отвъд физическия свят. Всичко това, което в драмата „Пазачът на прага“ е изобразено⁵⁹ като царствата на Ариман и Луцифер, са действителни светове. Ариман има свои задачи. Ясновидецът намира души, които са се присъединили в отвъдното към царството на Ариман: те трябва да служат на Ариман. Защо? Да изследваме това като ясновидци; защо те са осъдени да служат на Ариман? Връщаме се в живота, който са водили тези души между раждането и смъртта, проучваме отличителните качества на тези души, и намираме, че те са страдали от едно зло и са били подчинени на това зло, а това зло е – отпуснатостта. Отпуснатостта спада към най-разпространените качества на настоящото човечество. Да попитаме: коя е причината, че повечето хора пропускат да направят това или онова? Отпуснатостта, склонността към удобство е това! Ние можем да се отправим към най-важните неща от човешкия живот или към най-маловажните: отпуснатостта е онова, което пронизва целия човешки живот. Да се вкопчиш в старото и да не излизаш от старото е привързаност

---

⁵⁹ „Четири мистерийни драми“, Събр. съч. № 14.

към удобството. Хората не са толкова лоши, колкото се приема; не от лошотия те са изгорили Джордано Бруно, Савонарола, а Галилей са третирани така, както е известно. Също не от лошотия те пропускат да оценят по достойнство великите духове по време на техния живот, а от склонност към удобство! Докато такива хора се научат да променят своя начин на мислене, на чувстване, ще мине дълго време, и то само поради склонност към удобство. Склонността към удобство е всеобщо, твърде разпространено качество. Тази склонност ни прави подходящи да се включим в армията на Ариман след смъртта, защото Ариман наред с другите свои длъжности е духът на препятствията. Навсякъде, където се явяват препятствия, Ариман е господарят; той задържа живота и хората. Подчинените тук на склонността към удобство стават спирачи в света по отношение на всичко, което се направлява тук от свръхсетивните светове. Следователно склонността към удобство приковава човека в живота между смъртта и новото раждане към духовете, които трябва да служат под ръководството на Ариман на съпротивите, на препятствията.

Тук в живота у много хора намираме развито едно качество, което още тук причисляваме към неморалните качества: безсъвестността. В гласа на съвестта имаме нещо, което регулира удивително нашия душевен живот. Безсъвестност, незначителна способност да можем да се вслушваме в предупреждаващия глас на съвестта, ни предава от своя страна на други сили за периода между смъртта и новото раждане. Там ясновидецът намира известни души, които, след като са преминали през портата на смъртта, са станали служители на много зли духове. Тук в живота се явяват болести, те се явяват по един или друг начин. Знаем например, че в по-ранни времена също и през Европа са преминавали епидемични болести като чумата и холерата. Материалистическата наука ще може да посочи външните причини, но не и вътрешните духовни причини. А всичко, което се случва, има своите духовни основания. Ако някой дойде и ви каже, че науката има задачата да търси физическите причини

за това, което се случва, то може да се възрази: духовната наука не изключва истината на външните причини, когато те са оправдани; но тя добавя и духовните причини.

Един човек попитал веднъж, когато ставало дума за тези духовни причини: когато Наполеон се явява със страстта си да води битки, не може ли да обясним това с факта, че неговата майка, когато го е носила, е обичала да ходи на бойното поле и му е предала това по физическо наследство? Това има своето основание, но Наполеон именно напирал към тях: той ѝ присадил това качество, тази склонност. Духовната наука не изключва никога, че външното е фактически също истинно.

Когато някой казва: тук стои един човек, защо живее той?, материалистът може да отговори: защото той диша. Друг може да каже: аз зная това по-добре, той все пак не би могъл да е жив, ако преди три месеца аз не го бях извадил от водата! Впрочем тази последна връзка не е ли истинна? А именно винаги се смята, че природонаучните връзки се заличават от духовнонаучната връзка. Макар и да може някой да докаже, че е наследил от баща си от дядо си и така нататък това или онова качество, все пак остава вярно, че и той е създал условията.

Така може и чисто природонаучно да се изследват причините за болестите, които се разпространяват. Може да се попита също чисто външно: защо този или онзи е умрял от ранна смърт? Но всичко това има свое основание и в духовния свят. Докато тук на Земята върлуват болести, трябва известни духовни същества да действат, за да се внесат болестите от духовния свят във физическия свят.

Когато наблюдаваме мъртвите, които навлизат в тази страна, докато животът в естествения му ход още не е съвсем изтекъл, които може би не само в най-добрата си възраст, на млади години, са покосени от болест, но са били преследвани още и от лош късмет и неприятности в своя живот, ясновидецът, когато наблюдава ясновидски тези съдби, които са наистина безчислени, стои пред един потресаващ факт: той има пред себе си едно поле от болести и смърт, което напълно се владее

от определени зли духове, които сеят болест и смърт на Земята. И ако се опитаме да проследим жизнения ход на тези души, които са били безсъвестни хора на Земята, ще установим, че те е трябвало да станат служители на тези зли духове на болестта, на смъртта и на неприятностите, за да предизвикат такава ранна смърт и тежки съдби. Това е връзката! Животът става разбираем едва когато се разглежда в неговата цялост, а не се отрязва само един кратък период от време, който протича между раждане и смърт. Понеже този период е отново вътрешно зависим от това, което предхожда в неродеността, в предродилния, чисто духовен свят. С цялата наша същност ние сме зависими от това, което е предхождало в духовния свят. Такова нещо се разбира най-добре, когато сме в състояние с погледа на ясновидец да изследваме такова явление, за което мнозина смятат, че то е възражение срещу фактите на духовното изследване. Някои хора казват например: да, вие желаете да сведете способностите и съдбите на хората до по-ранни земни животи, но разгледайте семейство Бернули, което се представя от осем математици! Там може да се види съвсем ясно, че определени качества са наследени от поколение на поколение! – Но ако такова явление се изследва действително с погледа на ясновидец, ще се установи, че всичко онова, което се явява в света в една или друга форма на изкуството и което може да изпълни хората с предчувствие за свръхсетивния свят – а това изкуството прави винаги, – е резултат от съществуването в свръхсетивния свят. И който се явява в този свят с художествени умения, той донася тези художествени умения затова със себе си, защото той чрез по-ранни земни животи или чрез особена благодат във времето преди раждането, преди зачеването, вече е живял по съвсем особен начин в света на хармонията на сферите; и затова той сега показва, как има известна склонност тъкмо към такова физическо човешко тяло, което може да му даде способността, да прояви това, което е възприел, и във физическия свят.

Никоя човешка душа не се стреми да се въплъти в такова тяло, в такава поредица от поколения, където се наследяват

музикални качества, която поредица от поколения не е придобила в един по-ранен живот способността да преживее между смъртта и едно ново раждане тъкмо това, което подготвя за това изкуство, за да се роди след това в особено музикално тяло. Понеже само най-първите заложи са налице в наследствената линия. Добър музикален слух се наследява; тези органи се преобразяват още в предродилния зародишен живот или след раждането според особените способности на душата. Първият инструмент, на който човек свири, е неговият собствен организъм, а той е наистина един много, много сложен инструмент; понеже божествено-духовните същества са използвали цялото време от Сатурновото, Слънчевото и Лунното развитие, за да подготвят този инструмент. И ние идваме в света с една мъдрост, която е действително по-голяма от тази, която можем да придобием по-късно.

Човекът смята, че е много мъдър, когато започва да може да мисли; но мъдростта, която реализираме, когато започваме да можем да мислим, е всъщност незначителна спрямо една много по-голяма мъдрост, към която сме привикнали, но която в определен момент от времето загубваме. Когато се раждаме, нашият мозък е още мек; тогава връзките, които водят от мозъка към отделните органи, са още неразвити, и тази мъдрост ние притежаваме във времето на нашето детство, за да настройваме органите, инструмента. По-късно, в момента, до който можем да се върнем в спомените си като онзи, когато осъзнаваме самите себе си, ние вече сме загубили тази способност да свирим върху нашия инструмент; тя е много по-добра в ранното детство, отколкото по-късно. Това е голяма мъдрост, която се прилага, за да приведем себе си в състояние да станем този сложен инструмент. Това е нещо, което може да ни изпълни с голям респект пред онова, което сме, докато сме още в лоното на божествено-духовната мъдрост. И тогава виждаме, как всъщност идваме в живота с много по-голяма мъдрост, отколкото сме могли да знаем досега; тогава можем да си създадем и представа, колко голяма е тази мъдрост по-рано в живота, който предхожда

зародишния живот. Това е изключително важно, понеже ясно-видският поглед познава: колкото по-назад се връщаме, толкова по-голяма е мъдростта и способността на човека.

А сега нека разгледаме с погледа на ясновидец душата на един човек, който е станал служител на злите духове на болестта и смъртта. В една такава душа можем да видим как мъдростта, на която е способен човекът, е като заличена благодарение на това, че той се е унижил. Ужасна гледка предлага подобна душа: някога определена да разгърне най-висшата мъдрост, а сега да бъде толкова дълбоко унижена, че да стане служител на ариманичните сили! Когато след това човекът навлезе във физическото въплъщение, когато той е затворил около себе си физическото тяло, тогава той може благодарение на това, че участва в спиритуалния живот, че възприема в себе си спиритуалния свят, да оживи своята душа и да я направи способна при преминаването през живота между смъртта и новото раждане да има около себе си духовен свят – или може да направи себе си невъзприемчив. Невъзприемчива една такава душа е направила себе си, когато тя не е искала да възприеме нищо тук между смъртта и раждането, което я прави способна да вижда около себе си духовен свят.

Тогава се виждаме като отделна душа във връзка с цялостния спиритуален живот на света; тогава се виждаме отделени от общия живот на света; тогава чувстваме необходимостта да не оставяме да залиняват нашите вродени духовни сили, но да се погрижим да не се заличим постепенно от света. Някой би могъл да каже: да, аз искам да залича себе си от заобикалящия ме свят, защото не държа на нищо в живота. – Обаче това заличаване не е идентично с унищожение; това заличаване е само заличаване за околния свят. Човек не съществува за околния свят, но човек все още съществува за самия себе си. Заличаването е усамотяване в духовния свят, т.е. да живееш като на остров, самотно, изолирано, без възможността за комуникация. – Това ни застига, когато се изключим от духовния свят.

Тук можем да употребим следния образ. Запечатаяйте

този образ добре в паметта си, разглеждайте го като добра основа за медитация: като напредва човек все повече и повече в развитието на света, той става все по-свободен и по-свободен. Той изживява себе си винаги така, като че ли живее на остров; нашата комуникация, нашето разбиране трябва да преминават от един остров на друг. Онзи човек, който в бъдеще ще вземе участие в спиритуалния живот на човечеството, ще може да се разбира от един остров на друг с всички, които живеят свободно на островите. Напротив, онзи, който отбягва спиритуалния живот, ще бъде на своя остров и когато поиска да се разбира, да комуникира с онези, които е познавал по-рано, няма да може. Звукът в него ще заглъхва, той ще предугажда: там, отвъд на онези острови са онези, които познавам, които ми принадлежат. – Но нищо не прониква до него, той ще се вслушва и нищо няма да долавя. Спиритуалната наука ни дава езика, чрез който в бъдеще се сдобиваме с възможност да дойдем отвъд самотата до комуникация. Онези мисли, които прозвучават към нас от окултните съчинения, са понякога много по-дълбоки, отколкото си мислим. Когато се случила Мистерията на Голгота, тя била първото възвестяване на онова, от което се нуждае човекът, за да намери комуникация от един от така наречените острови с друг.

Сега е налице второто възвестяване: антропософската духовна наука, която трябва да направи все по-ясна Христовата тайна за човешката душа. Това, което е говорил Христос, е загатнато в няколко думи. Към най-дълбоките принадлежи и следното: „Когато двама са се събрали в мое име, аз съм сред тях.“⁶⁰ Но това име ще се научим да разбираме едва когато научим спиритуалния език. В началото на възвестяването на християнството това са можели да намират още по наивен начин; в бъдеще ще познават Христос само онези хора, които познават духовната наука. Днес за много хора може да изглежда глупаво, че духовната наука се нарича спиритуален език, от който хората се нуждаят, за да не се изолират, за да не се отделят в

---

⁶⁰ Мат. 18:20. Срв. стр. 64.

смъртта, в умирането, за да намерят възможност да дойдат от един остров на друг.

Това, което се опитам да Ви кажа днес, ще Ви даде пълна представа за това, защо се събираме да се занимаваме с духовна наука. Онези призиви, онези гласове следва онзи, който съзнателно работи днес за духовната наука, тях повече или по-малко следва и онзи, който чувства копнежа да чуе нещо за духовния свят. Тези гласове, тези призиви идват от самия духовен свят, както и необходимостта, която чувстваме от духовния свят, когато говорят човешките души, които живеят между смъртта и новото раждане; когато говорят и другите духовни същества от различните йерархии. Когато всички тези гласове звучат към нас, те ще могат да събудят в нашите души онова, което ще води човечеството все повече и повече към култивирането на онзи спиритуален живот, за който се грижим в нашите клонове и който също и тук в този клон нека се поддържа предано в бъдеще. Това е желанието, което днес в края на тези разглеждания бих искал да вложа в душите Ви и за което горещо се надявам, че то ще се разпалва все по-силно и по-силно във собствените Ви души за преуспяването на духовнонаучната работа, подхранвано от истинска духовнонаучна топлина.

АНТРОПОСОФИЯТА КАТО СЪДЪРЖАНИЕ НА УСЕЩАНЕТО И ЖИВОТА. БЛАГОГОВЕНИЕ И СТРАХОПОЧИТАНИЕ КЪМ СКРИТОТО

Тюбинген, 16 февруари 1913 г.

Когато от време на време прекъсваме нашите антропософски разглеждания и след това се запитаме какво ни подтиква към такова духовно движение като нашето, тогава, разбира се, можем да си дадем отговор на тези въпроси от най-различни гледни точки. Една от тези гледни точки, която може да даде най-вече съответстващ отговор на нашето чувство, на нашето усещане – въпреки че не е единствената, но все пак най-важната гледна точка, – е тази: разглеждането на живота, който човешката душа чувства, че протича между смъртта и едно ново раждане. Събитията, които се случват в продължителния период между смъртта и едно ново раждане, са действително не по-маловажни от събитията, които се случват между раждането и смъртта; а ние можем да изтъкнем от тези важни събития, през които трябва да преинем, винаги само отделни. Но би могло да се каже, че където и да се разглежда този живот между смъртта и едно ново раждане, той навсякъде ни убеждава в това, че човечеството трябва да живее обърнато към едно време, в което то знае и чувства нещо за свръхсетивните светове.

Сега нека навлезем направо в определеното, в конкретното, така да се каже. Когато на ясновидеца, който има възможността да разглежда живота между смъртта и едно ново раждане, се предлага следната гледка, то тази гледка може да му наложи вече настоящия дълг да работи за познаването на спиритуалния свят. Един човек е умрял. Ясновидецът го издирва, опитва се да го наблюдава известно време, след като въпросният човек е преминал през портата на смъртта. По онзи начин, по който може да се комуникира с мъртвите, може да се долови следното

от мъртвеца – това е един съвсем определен случай. Той казва: аз оставих жена си там, зная, че тя е още долу във физическия свят. – Ясно е от само себе си, че това се казва не с физически думи. – Когато живеех заедно с нея във физическия свят, тогава, след като от сутрин до вечер изпълнявах задачите си, тя беше за мен всеки път моят слънчев лъч, тогава всяка нейна дума, която изричаше, ме изпълваше с блаженство; беше така, че не можех да си представя, че бих изживял този живот изобщо, ако не бивах огряван завинаги от слънцето на тази моя житейска спътница. След това аз преминах през портата на смъртта и я оставих; и сега копнея да се върна, сега чувствам, че ми липсва всичко това, опитвам се с копнееща душа да намеря път към тази моя житейска спътница. Но аз не намирам тази душа, не мога да проникна до нея, като че ли тя изобщо не съществува. И когато от време на време получа предчувствие, чувствам, като че ли тя съществува, като че ли съм близо до нея, тогава тя е като няма, ето защо мога да сравня това само с двама души, които стоят един срещу друг, от които единият би искал другият да сподели нещо с него, но другият е ням и не може да говори. Така е станала няма за мен душата, която ме правеше толкова блажен дълго време от физическия ми живот. – Сега, вижте, когато се изследва, какво лежи в основата на един такъв факт, получаваме в отговор: няма общ език между мъртвия и останалия в живота човек. Няма нищо, което би могло да проникне душата с онази субстанция, чрез която тя остава възприемчива. Тъй като няма общ език, тези две души се чувстват разделени.

Не винаги е било така. Ако се върнем по-назад в развитието на човечеството, намираме, че душите са имали известно духовно наследство от онази спиритуалност, чрез която те са били възприемаеми една за друга, независимо дали те са тук на физически план или едната е тук във физическия свят, а другата – в спиритуалния свят. Но онова древно наследство от спиритуална душевност днес е изразходено, днес то не е налично, и може действително да се яви болезненият случай, че душа, която е била обичана от друга така, както именно бе споменато,

не може да бъде намерена повече от другата отвъд смъртта, защото в останалата тук душа не е налице нищо, което може да бъде възприето от умрялата. А именно онова, което може да се възприеме от умрялата душа, е спиритуалното знание, чувстване и усещане; това е връзката на душата тук на Земята с духовния свят. Когато бива оставена такава душа, която се занимава тук със знание, с познание на спиритуалните светове, благодарение на това е извличала мисли, тогава тези мисли могат да се възприемат от умрялата душа. Даже древните религиозни усещания не са достатъчни, за да се даде на душата нещо, което може да се възприеме от другата душа. – Ако проследим по-нататък този случай, за ясновидеца ще се покаже, че дори и ако двете души са преминали през смъртта, умрелите души могат само смътно да се възприемат – но изобщо не могат или само много трудно могат да осъществят комуникация помежду си, тъй като те не могат да си служат с общ език.

Като ясновидец човек осъзнава какво в един по-дълбок смисъл е антропософията: тя е езикът, който постепенно ще говорят живите и умрелите, такива, които живеят във физическия свят, и такива, които живеят между смъртта и едно ново раждане. Душите, които са останали тук и които са възприели в себе си представи за свръхсетивните светове, може да бъдат възприемани и виждани също и от такива, които са умрели. Ако те са раздавали любов преди смъртта, ще могат да правят това и след смъртта. Това ни убеждава, че антропософията е език, който прави възприемаемо онова, което се случва в света на физическото, за света на свръхсетивното. Да, като перспектива пред земното човечество стои това, че душите трябва да стават все по-самотни, че няма да могат да прокарват мостове помежду си, щом не могат да намерят връзката, която трябва да свързва душа с душа чрез възприемането на спиритуални понятия. Това е реалността на антропософията, понеже тя не е чиста теория. Теоретичното знание е най-малкото в нас – това, което възприемаме в себе си, е действителен душевен еликсир, действителна субстанция. Чрез тази субстанция душата, която

е преминала през смъртта, вижда онази душа, която е останала на Земята. Може да се каже: ясновидецът, който може да прозре това, който познава такава душа, която копнее да възприеме това, което е оставила на Земята, но не може да възприеме, защото въпросното семейство още не е навлязло в духовната наука, ясновидецът, който е видял какво душите могат да понесат при такива лишения, знае, че няма друг избор освен да говори на останалите хора за спиритуалната мъдрост и да счита, че е дошло времето, в което спиритуалната мъдрост трябва да навлезе в човешките сърца. Можем да кажем, че онези, които от познанието за самите свръхсетивни светове извеждат мисията да говорят за тези свръхсетивни светове, чувстват това като наложителна необходимост, срещу която те никога не могат да действат; това би било най-тежък грях. Така че те чувстват необходимостта да възвестяват духовни откровения за свръхсетивните светове.

От току-що казаното може да заключите каква изключителна сериозност е свързана с необходимостта от духовни възвестявания. Има обаче и една друга страна на комуникацията на живите с мъртвите. В това отношение ние не сме напреднали още много, но и това ще стане. За да можем да разберем как живите постепенно ще могат да постигнат един вид комуникация с онези, които са умрели, трябва да направим следното разглеждане. Човекът знае съвсем малко за физическия свят. Понеже чрез какво той осигурява своето знание за физическия свят? Чрез това, че той употребява сетивата си, прилага фантазията си, че усеща това, което му се явява във външния свят. Но това е само най-незначителната част от това, което съдържа светът. Но той съдържа и нещо напълно различно. Бих искал да получите представа за това, че има нещо в света, което е много по-важно от сетивно действителното. Аз нямам предвид и свръхсетивния свят, а нещо друго. Представете си, че сте свикнали всеки ден в осем сутринта да ходите на работа; изведнъж забелязвате, че отивате три минути по-късно, и ето, минавате през едно определено място, където е трябвало да

преминете през някакъв навес с покрив, подпрян на колони, и когато пристигате днес три минути по-късно, ви става ясно, че – ако сте пристигнали навреме днес, т.е. не три минути по-късно от обикновено – щяхте да бъдете убити от падналия покрив. Представете си следното! Случва се човек да изпусне влак, който по пътя претърпява катастрофа. Ако той би пътувал с този влак, той щеше да загине. Това са само неща, които не са се случили, затова човек не им обръща внимание. Ако имате пред себе си такова събитие, чрез което сякаш направо сте въввлечен в него, това ви прави впечатление. Но от сутрин до вечер могат да се случват такива неща, които в хода на деня изобщо да не са ви засегнали. Това е нещо необозримо. Всичко това са неща, които навярно могат да изглеждат като „изфантазирани“, но те принадлежат към най-важните моменти в живота. Ще добиете известно чувства за това, ако се случи да видите, да кажем, например в Берлин един човек, който имал билет за Титаник, но не заминава с кораба, защото бил разубеден от свой познат. Титаник потъва – а той избягва смъртта. Това оказва трайно впечатление върху въпросния човек. – Това е един особен случай. Но такива неща могат да се случват постоянно, без да се забелязват; но ако те бъдат забелязани, те оставят трайно впечатление върху чувствата и душата на човека.

Но да разгледаме въпроса от една друга страна. От колко душевни и емоционални впечатления сме избавени благодарение на това, че не обръщаме внимание на това, от което биваме предпазени! Ако бихме могли да обърнем внимание на всичко онова, което предстои да се случи и покрай което минаваме, бихме се отнасяли с напълно различно чувство към света. Сега ясновидецът открива следната възможност: допуснете, че това е нещо действително. Вие пристигате три минути по-късно от обикновено на едно място, където в този миг е най-подходящият момент, когато едни мъртвец, който иска да бъде чул, се обръща към Вашата душа. Вие може да имате мисълта, чувството: откъде идва това, което изплува в душата ми? Това няма нужда да става само при един такъв особен случай, но то може да се

случва по разнообразен начин. Това ще настъпи, когато хората започнат да съблюдают също и света на възможното, а не само света на действителното. Днес се наблюдава само светът на действителното. Например в морето има действително голям брой херинги; но те са възможни само благодарение на това, че е хвърлено безкрайно количество хайвер. Така в основата на живота е положена една безкрайна пълнота от възможности. Това е нещо, което прави безкрайно дълбоко впечатление върху ясновидеца, когато той идва до границата на два свята. Тогава ясновидецът получава впечатлението: колко безкрайно богато е това, което се случва в свръхсетивния свят, а само една малка част се осъществява в този наш сетивен свят! – Когато чувстваме това, ще почувстваме и това: безкрайно много неща се намират скрити в основата на съществуването. – Това чувство се развива чрез антропософски наблюдения. Така ще получим чувството, че навсякъде, където е налице нещо външно действително, зад него има и нещо друго. Зад всяко цвете, зад всеки полъх на въздуха, зад всяко камъче и всеки кристал се крият безкрайно много възможности. Това чувство човекът ще усъвършенства постепенно така, че той ще развива все повече и повече благоговение и страхопочитание спрямо скритото. Ако той развие все повече и повече това чувство, тогава той ще стигне само до заключението, че в такива моменти като току-що описаните, му говорят онези, които са мъртви за земния живот. В бъдеще ще настъпи това, че човекът ще усеща като нещо напълно нормално: сега в душата ти е говорил един мъртвец. – Постепенно човекът ще знае откъде идва това съобщение, т.е. кой говори там. Само защото хората днес минават покрай безкрайния свят на възможностите, покрай безкрайната дълбочина на възможното, без да обръщат особено внимание на всичко това, те не чуват какво мъртвите биха искали да споделят в сърцата на живите.

От двете неща, за които говорих пред Вас: че чрез живите, чрез мислите на антропософите тук се създава нещо, което става възприемаемо за мъртвите – и че мъртвите ще могат да говорят на сърцата, които са свикнали със спиритуалното чувстване, –

от тези факти може да заключите каква промяна ще предизвика разпространението на антропософията за цялото човечество. Ще бъде прокаран мост между света тук и света оттам. И е вярно, че животът между смъртта и едно ново раждане ще бъде различен. Това няма да бъде само теория, а преход в реалност, така че ще съществува комуникация между така наречените живи и мъртвите, които обаче са много по-живи. А тогава и душите тук ще чувстват онова, което може да стане толкова ползотворно за мъртвите. Понеже то не може да се направи ползотворно в истинския смисъл, ако не чувстваме какво благодеяние може да бъде за мъртвите, когато им се чете на глас. Нека вземем един извънреден пример. Може да изпитате това, когато живеете заедно с други хора като братя и сестри, родители или съпрузи, че докато единият изпитва склонност да се обърне към духовната наука, другият го обзема направо ненавист, когато първият се захваща с нея. Колко често можем да преживеем това! Това може да се прояви така в съзнанието, но не трябва да бъде така в самата душа. Там може да е налице нещо друго. В астралното тяло се намира подсъзнателното. Докато някой беснее и ругае срещу духовната наука, е възможно в подсъзнанието той да изпитва толкова повече влечение, копнеж сам да узнае нещо за духовната наука. Когато преминем през портата на смъртта, нещата стават истински; там нищо не може да се маскира. Тук на Земята можем да лъжем, да изопачаваме, след смъртта обаче всички неща стават истински; те показват там истинския си облик. Колкото и да се е самозалъгвал по време на живота си човек, проклинайки духовната наука, след смъртта влечението към нея става видимо и човек страда, защото влечението не може да бъде удовлетворено. Тогава живият може да си представи в мислите си починалия като че ли седи срещу него и може да преминава в мислите си през духовните неща, а мъртвият разбира това; и дори ако мъртвият не е бил антропософ, а да е такъв само живият, тогава мъртвият възприема живия.

Това, което би могло да се нарече определена склонност към езика, който сме говорили в живота, трябва да се вземе под

внимание там, тъй като в първите времена след смъртта мъртвият има още определена връзка със същия език, както го е владял тук в живота. Ето защо ще направим добре, ако възприемем в мислите си езика, който мъртвият е говорил; но след пет, шест, осем години, а понякога и по-рано, се установява, че езикът на духа е такъв, че за него външният език не е пречка и че мъртвият може да разбира духовни мисли също и тогава, когато той не е познавал езика в живота си. Във всеки случай се установява като нещо изключително хубаво това, когато наши приятели са чели на глас на покойници, особено и по отношение на такива, които в живота си не са били антропософи. Това се оказва като изключително благодеяние, като една от най-големите услуги в живота. А към това, което искаме да постигнем, принадлежи не единствено обстоятелството, че искаме да разпространяваме антропософията външно като учение – това е нужно да правим и то е необходимо, – но антропософията ще трябва да въздейства и по един много по-спокоен начин в душата. Могат да се подготвят тук спиритуални служби, така да се каже, чрез които може да се постигне много за по-нататъшното развитие на душите след смъртта. А това е, което трябва все повече да постигаме: а именно да съдействаме да се преодолее едно голямо затруднение за душите, които стоят между смъртта и едно ново раждане, и което се състои в това, че старото спиритуално наследство е изчерпано и е настъпило време, в което ориентирането на душите след смъртта е изключително трудно и разпознаването им е почти невъзможно за душите между смъртта и едно ново раждане.

Тук ясновидецът вижда как душите между смъртта и едно ново раждане се насочват към задачи, които те трябва да решат, но които не разбират. Налице е например фактът, че ясновидецът, който отправя погледа си към живота между смъртта и едно ново раждане, може да открие души, които трябва да извършат определени обязанности: те трябва да бъдат за определен период служители на онези сили, които наричаме духове на смъртта и болестта. Ние говорим тук не за онази

смърт, която настъпва нормално като явление на живота, а за смъртта, която сполита хората преждевременно, когато хората умират в разцвета на живота си. Когато настъпват болести, това са физически събития; но те се предизвикват от сили, които произхождат от свръхсетивния свят. В основата на разпространяващите се болести лежат действията на свръхсетивни същества. Определени духове имат задачата да предизвикат ненавременна смърт. Че също и това има своето основание в мъдростта, можем сега да не засягаме; но е важно да вземем под внимание, че намираме души, които са впрегнати под хомота на такива същества. И за ясновидеца, въпреки че той трябва да е привикнал към определена невъзмутимост, е все пак болезнено и покъртително да гледа как души, които са впрегнати в хомота, трябва да служат, за да носят на хората болести и смърт. И когато ясновидецът се опита да проследи такива души до времето на техния предишен живот, тогава той установява причината защо тези души са осъдени да бъдат служители на духовете на болестите и смъртта: тези причини се крият в безсъвестността, която тези души са развили във физическия живот. В степенята, в която са били безсъвестни, те осъждат себе си на това да бъдат служители на тези зли същества. Както е вярно, че причина и действие са свързани при блъскащи се една о друга топки, така е вярно, че безсъвестни хора трябва да служат на тези зли същества. Това е покъртително! Един друг факт, който ясновидецът вижда, е, че такива души са впрегнати под хомота на ариманични същества, те трябва да подготвят спиритуалните причини за всичко онова, което се случва тук като противодействие, като препятствие за нашите дела. Ариман има също и тази задача. Всички противодействия, които изпитваме тук, се дирижират от духовния свят. Това са служители на Ариман. Чрез какво се осъждат такива души на тази служба? Чрез това, че в своя живот между раждането и смъртта са се привързали към комфорта. И ако разгледате колко широко е разпространен комфортът, ще установите, че има безкрайно много новобранци за Ариман. Комфортът е, който управлява в най-голяма степен

живота. – Също и по-новите национал-икономисти започнаха да се съобразяват с комфорта на хората, а не само с егоизма и конкуренцията. Комфортът е един фактор.

Но нещата могат да изглеждат различно според това дали имаме такива преживявания така, че да можем да се ориентираме в тях, че да знаем защо ги преживяваме, или ги преживяваме съвсем несъзнателно, без да знаем защо трябва да служим на такива духове. Когато знаем защо сме впрегнати в хомота на духовете, които донасят епидемии, тогава знаем също какви добродетели трябва да усвоим през следващия живот, за да можем да предизвикаме космическо уравновесяване, което да отстрани от света онова, което действа в тази насока. Когато не сме ориентирани в тези преживявания, ние наистина създаваме същата карма, но създаваме най-напред отново това, което трябва да се формира като уравновесяване във втората инкарнация, и така се забавя действителният напредък. Затова е важно човек да научи тук тези неща. Тези неща ще ги преживеем след смъртта, но трябва да се научим да се ориентираме тук. Тук отново имаме един факт, който налага създаването на нова ориентация чрез разпространяването на духовните истини, защото старата ориентация не може да съществува повече. На въпроса защо сме антропософи, като изхождаме от духовните факти, можем да си дадем отговор, който говори много на нашето усещане, на нашето чувство, а не само на нашия разсъдък. И така ние възприемаме все повече и повече антропософията като универсален език, като един език, който ще направи възможно за нас да бъде отстранена преградата между различните светове, в които живеят нашите души, веднъж във физическото тяло, друг път вън от него; и така ще падне преградата спрямо свръхсетивния свят, когато духовната наука навлезе действително в душите на хората. Това трябва да почувстваме, да усетим; тогава ще имаме истинския, вътрешния ентузиазъм за духовната наука.

Позволете ми да споделя за едно друго явление. За ясновидеца настъпва един момент, който се разкрива в живота на душите между смъртта и едно ново раждане и който става

изключително важен за него, но също и за такива, които преминават през този живот. При някои моментът е повече назад, при други повече напред. Когато проследим с погледа на ясновидец съня, тогава, когато човекът е със своето астрално тяло и своя аз във физическото тяло и поглежда назад към физическото тяло и етерното тяло, тогава впечатлението е, че най-често физическото тяло се представя като бавно умиращо. Само в най-първите години от детството, докато детето започне да разбира, до времето, до което достига нашата памет, в съня се представя детското тяло като нещо, което расте и се развива, но много скоро започва да линее, така че ясновидецът наблюдава как физическото тяло след навлизането в живота започва отново бавно да чезне; смъртта е само последният акт на това чезнене. Работата е в това, че сънят има предназначението да компенсира изразходените сили. Но тази компенсация е непълна; остатъкът е винаги една малка част от причината за смъртта. Когато се натрупат толкова много остатъци, така че възстановителните сили вече не могат да противостоят, човекът умира от физическа смърт. Така че когато наблюдаваме човешкото тяло, всъщност виждаме как бавно настъпва смъртта. Човек наистина умира от раждането съвсем бавно. Впечатлението е много сериозно, когато осъзнаем това за първи път.

Между смъртта и едно ново раждане за душата настъпва момента, когато тя започва да развива силите, чрез които ще навлезе в следващото съществуване. Позволете ми с един пример да покажа какво имам предвид. Днес има вече много книги върху заложибите на Гьоте. Предците на Гьоте се проучват, за да се разбере откъде той е наследил това или онова качество. Тези причини се търсят във физическата генетична линия. Не бива да се оспорва, че те могат да бъдат търсени там; но който може да проследи душата между смъртта и едно ново раждане, той намира следното. Вземете душата на Гьоте. Дълго, дълго, преди да се роди, тя вече действа от свръхсетивните светове върху нейните предци, тя стои вече в отношение с предците чрез своите сили. Тя дори действа така, че по съответния начин се събират онези

мъже и жени, които след дълго време могат да дадат правилните качества, от които душата се нуждае. Това не е лека задача, понеже в нея участват много души. Ако си представите, че от душите на шестнадесетото столетие произхождат хора в осемнадесетото столетие и че всички те са си взаимодействали преди това, може да схванете колко важно нещо е едно такова разбирателство. Души, които се раждат през осемнадесети, деветнадесети век, трябва да се споразумеят през шестнадесети век, за да може да се изгради цялата мрежа от роднинства. Между смъртта и едно ново раждане има твърде много работа за вършене. Не само че имаме работа в обективно отношение да служим една част от нашето време на духовете на противодействието, но ние трябва също да работим върху силите, които правят възможно изобщо нашето следващо възплъщение. Нещата там се представят така, че ние трябва да изработим формата в първообраз. Това създава противоположното впечатление на онова, което ясновидецът забелязва, когато наблюдава спящото физическо и етерно тяло. Физическото и етерното тяло се представят в съня като нещо умиращо; това обаче, което се изгражда там като първообраз и навлиза във физическата природа, създава впечатлението за нещо, което расте, което възниква.

Така че е налице един важен момент между смъртта и едно ново раждане: той се намира между спомена за по-ранното съществуване и прехода към следващото съществуване, там, където човекът започва да работи за възникването на своята физическа организация. Ако си представите физическата смърт и в противоположност на това този момент, ще имате в него обратното на физическата смърт. Физическата смърт е преход от физическото битие към небитие; описаният момент е преход от небитието към възникване. Когато го разбираме, този момент се преживява съвсем различно, отколкото когато не го разбираме.

Такова понятие като това за обратното на смъртта, за онова, което настъпва между смъртта и новото раждане, би трябвало всъщност да се усети в душата на един антропософ. То не трябва само да се разбира разсъдъчно, а да се почувства; тогава

можем да почувстваме обогатяването, което изпитва нашият живот, когато се възприемат от душата такива понятия. Тогава се появява още нещо, а именно това, че душата постепенно добива изобщо едно усещане за всичко онова, което е налице в света. Ако се разхождаме в гората през пролетта и преди това сме медитирали върху понятието, което тъкмо споменах, то няма да бъдем далече от това, ако внимаваме, да доловим духовете, които действат и се разпореждат между физическите неща. Възприемането на духовния свят всъщност изобщо не би било трудно, ако хората не биха си го правили сами трудно. Като се стремят да доведат до усещане онова, което се възприема в понятия, да го пробудят вътрешно за живот, то този стремеж може да ги доведе до съзерцание. Чрез такива неща като обсъдените днес бих искал да допринеса този стремеж към духовната наука да стане жив. Изложението на такива неща е винаги такова, че можем да почувстваме: описанието е като заекване, защото нашият език е само за физическия свят – и е нужно да положим усилия чрез съвсем особени средства на изложения, за да породим и слабо понятие за тези неща. Но тъкмо такъв начин да говорим за тези неща, може да предизвика в нашите сърца онова, което може да се обозначи антропософски като съдържание на усещането.

Духовната наука би трябвало да стане за нас съдържание на усещането, съдържание на живота, така че в приемането на спиритуалните понятия да не виждаме нещо незначително, а да се занимаваме с тях, но да виждаме главното не в тези понятия, а в онова, което антропософията прави от нас.

КОСМИЧЕСКАТА СТРАНА НА ЖИВОТА МЕЖДУ СМЪРТТА И НОВОТО РАЖДАНЕ.

ПЪТЯТ ПРЕЗ ЗВЕЗДНИТЕ СФЕРИ

Щутгарт, 17 февруари 1913 г.

Първа лекция

През втората половина на миналата година ми беше възложено да направя някои окултни изследвания върху живота между смъртта и новото раждане. Ние вече описахме от различни страни онова, което там подлежи на разглеждане, но пълно познание, действително проникване в тази част на човешкия живот всъщност е възможно само когато извършим разглеждането от най-различни гледни точки. Въпреки че всичко онова, което може да се намери по тази тема в съчиненията и циклите, е правилно, то все пак към него може да се добава още онова, което възнамеряваме да изложим по въпроса в днешната вечер и може би и в другиден.

Когато човекът е преминал през портата на смъртта, следователно когато той е съблякъл своето физическо и етерно тяло, тогава отначало душата е предадена предимно на спомените за изтеклия земен живот. Ние вече знаем, че душата се нуждае от известно време, за да отвикне, ако можем да употребим този израз, от всичко онова, което я свързва с последния земен живот. Сега нека си представим това превъзможване на последния земен живот във връзка с целия универсум, с Космоса.

Когато човекът – и това не е случаят само след смъртта, но също и по време на сън – напуска своето физическо и етерно тяло и следователно живее само в етерното тяло, което можем да обозначим и като душевен живот, тогава с човека настъпва, бихме могли да кажем пространствено, едно пълно разширение: разпростиране на неговото същество в световите. Всяка нощ всъщност ние се разпростираме над звездните светове. След

смъртта човекът се разширява така, бавно и постепенно, че трябва да търсим неговата – сега може би не можем да кажем: телесност, – но неговата душевност в околността на Земята, първоначално далеч отвъд атмосферата. Той се разширява все по-нататък и по-нататък, докато човекът – колкото и парадоксално да звучи, все пак се оказва така – разшири своята душевност над цялата сфера, която съвпада с орбитата на Луната около Земята. Ние нарастваме по големина така, че границата на нашето съществуване съвпада с обиколката на Луната около Земята. Следователно докато нарастваме по големина, трае този период, който можем да обозначим като Камалока. Това е времето на вътрешната връзка с последния земен живот.

Но след това разширението продължава по-нататък. Ние се разширяваме фактически до небесния свод, и тогава започва времето, когато човекът така израства, че най-външната граница на неговото битие може да се обозначи като обиколката, която днес, астрономически казано, описва Венера, а окултно казано, Меркурий. Сега начинът на съществуване на човека, след като той е напуснал сферата на Луната, зависи от това, какъв е бил животът тук между раждането и смъртта. Когато се разширим в Космоса до сферата на Меркурий, ние се намираме в нея или така, че можем лесно да осъществяваме връзка с хората, с които сме били заедно на Земята, с които душите ни са се събирали на Земята, или пък може да ни се случи така, щото трудно да осъществяваме такава връзка, така че при това разширение до сферата на Меркурий ние да сме осъдени на самота. И дали повече или по-малко се чувстваме определени за самота или, ако е позволен изразът, за общителност, зависи от това как човекът е прекарал земния си живот. Онзи човек, който в живота си се е грижил малко за това да стимулира в душата си морални чувства, морални убеждения, морални настроения, благосклонност, съчувствие, човекът, който е развил малко това по време на земния си живот, той се чувства, когато се разширява до сферата на Меркурий, след смъртта осъден на самота. И за него е трудно да намери други души, с които е бил

свързан. Човекът, който е развил много съчувствие, морални убеждения, той съжителства, разширявайки се до сферата на Меркурий, дружелюбно с други души. Така че от нас зависи да подредим живота си както ни харесва между смъртта и новото раждане. Сферата на Меркурий, окултно изразено, следователно е онази сфера, в която намират израз нашите морални качества. Тя е също онази сфера, в която се оказва ефективно и по друг начин онова, което сме развили като морални качества.

Тук преди всичко трябва още да се вземе под внимание – тъкмо по време на това преминаване през сферите на Венера или Меркурий след смъртта, – че има голямо значение, дали сме били в живота между раждането и смъртта съвестни или безсъвестни хора. Виждате ли, всичко, което се случва в света тук във физическия живот, се дирижира, се предизвиква в края на краищата от духовния свят. Често сме разглеждали естествената смърт от старост, която трябва да настъпи за човека, защото тя е онова, което всъщност трябва да ни сполети затова, за да може животът да протича от инкарнация към инкарнация по правилния начин. Обаче има, както знаем, не само тази добре обоснована в еволюцията смърт от старост, има също и смърт, която връхлита човека в разцвета на младостта, дори в детството. В света има най-разнообразни болести, епидемии и така нататък, които настъпват в човешкия живот. И те в края на краищата се предизвикват не само от физически причини, но се определят, дирижират от духовния свят. И това всъщност произтича от областта на Венера, на онзи пояс около Земята, който ние обаче, окултно изразено, можем да наречем сфера на Меркурий. Това означава, ако прокараме един радиус от Земята до Венера и с това опишем един кръг – независимо от астрономическите отношения, – то това е, окултно изразено, сферата на Меркурий; следователно един кръг не около Слънцето, но около Земята. В този пояс, в пространството, което се заема от този кръг, се намират силите, от които се дирижират на Земята болестите и смъртта; смъртта, не доколкото настъпва като естествена смърт от старост, но ненавременната. Там

действат определени духовни същества, онези същества, които окултизмът обозначава като духове на болестта и смъртта. Онзи човек, който, окултно изразено, навлиза в тази сфера на Меркурий, доколкото е прекарал на Земята своето съществуване като безсъвестен човек, се осъжда, докато преминава през тази сфера, да стане служител на онези – можем да ги наречем вече така – зли духове на болестта и смъртта. Дори получаваме понятие, добиваме впечатление за това, какво всъщност означава безсъвестност, когато знаем този факт. Безсъвестността осъжда хората на това известно време между смъртта и новото раждане в сферата на Меркурий да превиват врат под ярема на тези зли духове. И когато се развият силите, които се изпращат от сферата около Земята, за да настъпят епидемии, болести, за да настъпи смърт ненавреме, тези безсъвестни души трябва да съдействат като служители на тези духове на болестта и смъртта, които тези сили изпращат във физическия свят.

Нещо друго е, когато до тази сфера действа като последица онова, което е твърде разпространено на Земята: комфорта. Нашият живот стои всъщност под знака на комфорта. Безчислено много неща хората биха направили по друг начин, ако не се съобразяваха с комфорта. Също и чрез комфорта човек се осъжда на това в сферата, която току-що споменахме, да стане служител за известно време на онези сили, които са подчинени на Ариман, които можем да обозначем като сили на пречките, следователно на онези духове, които възпрепятстват работата на Земята. Служители на духовете на пречките ставаме за определен период от време, повече или по-малко, благодарение на всичко, което сме ввели в душата си чрез склонността към комфорт. Така добиваме понятие как въздействат в живота между смъртта и новото раждане силите, които сме развили в душата си тук във физическия живот.

Следващата сфера, до която се разширява душата, се обозначава окултно като сфера на Венера, астрономически като сфера на Меркурий. За нея ние се подготвяме чрез религиозни качества, религиозни убеждения. Човек, който в живота меж-

ду раждането и смъртта е развил в себе си такова убеждение, чрез което душата насочва своя поглед към духовните първични сили на света, той може да бъде дружелюбно същество в сферата на Венера, така че той съжителства с другите хора, с които душата му се е сродила на Земята. Но и други духове от по-висши йерархии навлизат оттам в човешката сфера, и човекът съжителства там с духовете от по-висшите сфери, когато той е развил религиозни убеждения, религиозни усещания и чувства. Напротив, той се осъжда на самота, на изолация, на мъчителна самота, когато не е свързал своята душа тук на Земята с импулсите на религиозния живот. Ако е бил атеист тук на Земята, той ще стане пълен отшелник, щом достигне сферата, за която говорихме. И трябва да се каже, че на пълна самота се осъждат хората, които днес допринасят за нерелигиозността. Хората, които се събират например в съюза на монистите, си ограничават вътрешната свобода на движение, и тъй като те са се събрали под това знаме, те се осъждат във въпросната сфера всеки да седи в своя собствена клетка, всеки ще бъде отделен от другия.

Следващата сфера, в която навлизаме, е слънчевата сфера. Тук отношенията отново са различни от отношенията за физическата астрономия. Получаваме тази сфера, когато свържем Земята със Слънцето и опишем кръг с тази съединителна линия около Земята. (Начертава се.) Духовно отношенията са напълно различни, отколкото във физическото. Ние се разпростираме до тази сфера, след като преминем сферата на Венера. За тази сфера повече не ни подготвя онова, което ни е подготвяло за сферата на Венера. За сферата на Венера ние можем да се подготвим така, че да намерим контакт с всички онези човешки души, с които сме били сродни религиозно в живота между раждането и смъртта. В сферата на Венера хората са като че ли изолирани в райони, каквито са онези, в които са свързани на Земята народите, расите. Така в сферата на Венера има райони, в които се събират онези, които са сродни в тяхното религиозно чувство. Но това не е повече достатъчно за сферата на Слънце-

то. В слънчевата сфера се чувстваме самотни, когато на Земята сме били подготвени само за известен вид религиозни чувства в душата си. В слънчевата сфера сме дружелюбни същества само когато сме развили в най-добрия смисъл на думата разбиране за всяко религиозно чувство, когато в известен смисъл сме развили по-дълбока толерантност към всички религиозни системи на Земята. До наше време от Мистерията на Голгота външното християнско изповедание е било до известна степен достатъчно; понеже това християнско изповедание съдържа по определен начин едно излизащо далече отвъд една ограничена религиозна система разбиране по напълно различен начин от останалите религиозни системи. Можем действително лесно да се убедим в това. Много други религиозни системи са ограничени още върху определени райони на Земята; и можем много лесно да видим, стига да желаем, как изповедникът на хиндуизма, на будизма и така нататък ще говори за равнопоставеност на всички религии и за религиозната мъдрост изобщо, но ако навлезем подробно в това, което той има предвид, ще установим, че той има предвид само своята собствена религия. Общо взето той изисква от другите хора да признаят неговата собствена религия. Това той нарича равнопоставеност на религиите. Опитайте се да прочетете теософски списания, които произлизат от територията на Индия. Там това, което индийците казват, се представя като всеобща световна религия, а за онези, които не признават това, се казва, че те не са добросъвестни теософи. Първоначалното християнство от самото начало не е в унисон с този тон, особено там, където то се е развило като западна религия. Ако на запад би било така, както е в Индия, то ние бихме имали днес една религия на Вотан; тогава това щеше да бъде каквото е например за Ориента хиндуизмът. Западът обаче не е възприел произлязлата от него религия, но от самото начало е възприел религията на един основател, който е живял във от Запада, на Исус Христос. Безкористно Западът е възприел една религия в своята същност. Това е принципна разлика. И в същността на християнството се крие общо взето истинска

толерантност спрямо всяка религиозна система, въпреки че тази същност може би е била разбрана лошо от западните християни. Всъщност за християнина всеки е християнин, както и да се определя иначе той. И е само израз на тесногърдие да желяем да разпространяваме навсякъде християнските догми. Великодушието е нещо съвсем различно. Когато разглеждаме хиндуиста, китаеца, будиста, когато се задълбочим в по-дълбоките елементи на тяхната същност, ще открием навсякъде наченките на християнството, от онова, което те мислят, ще изпъкне онова, което са началата на християнството, без да е необходимо да се споменава името Христос. Но това по-гясно християнство всъщност, както се дава днес на хората между раждането и смъртта, е все пак само подготовка за слънчевата сфера след смъртта. За слънчевата сфера е необходимо и нещо друго, а именно онова, което обозначаваме в правилния, истинския смисъл като теософия. Тя ни дава онова вътрешно разбиране за всички религиозни системи на Земята, за същността на всички религиозни системи на Земята. Ако усвоим това разбиране тук на Земята, ще се подготвим по правилния начин за слънчевата сфера. Това разбиране за различните религии и за Мистерията на Голгота, за Христовия импулс, трябва да притежаваме, за да не станем отшелници спрямо другите човешки души и спрямо духовете на по-висшите йерархии в слънчевата сфера между смъртта и новото раждане.

Когато навлезем в слънчевата сфера между смъртта и новото раждане, намираме две неща. Първото, което намираме, е нещо, което можем да изразим само образно: ние намираме един празен престол, празен световен престол. И онова, което можем да търсим на този празен световен престол, е нещо, което можем да намерим само в образите на Акашовата хроника. На този престол, който намираме празен, когато преживяваме времето между смъртта и новото раждане, някога в рамките на слънчевата сфера е седял Христос. Чрез Мистерията на Голгота той се разпростирал до земната сфера, и от онова време земните обитатели трябва да могат да усвояват тук на Земята

разбиране за Христовия импулс и да запазват в паметта си този импулс. Тогава могат да познаят образа, който се явява в Акашовата хроника, когато навлязат в тази слънчева сфера. Който тук на Земята не си е извоювал това разбиране, той не може да познае този, който някога е седял на този престол и който сега е на лице само още в образа, и той няма да може да се ориентира в живота в рамките на слънчевата сфера между смъртта и новото раждане. Виждаме как мисията на човешките души е да търсят тук връзка с Мистерията на Голгота, както я търсим в рамките на нашето спиритуално движение. Благодарение на това ние запазваме спомена за Христовия импулс между смъртта и новото раждане и не ставаме отшелници в слънчевата сфера, а дружелюбно същество чрез силите, които сме взели със себе си; така че тогава като че ли чрез наша собствена донесена с нас сила оживяваме образа на Христос – който в слънчевата сфера е само още като образ. И ние трябва да вземем със себе си толкова сила от земното ни пребиваване, че тази сила да ни остане и за следващото време и да не може да се загуби.

Но в тази слънчева сфера ние намираме и нещо второ, един втори престол, който сега се заема от едно реално същество, от Луцифер. И така ние се чувстваме между смъртта и новото раждане, когато сме достигнали слънчевата сфера, както тъкмо беше описано, от една страна, обърнати към Христос, от друга страна, обърнати към Луцифер. Ако не бихме възприели в нас Христовия импулс, то Луцифер би трябвало да стане единственият наш водач. Но ако сме възприели Христовия импулс, то ние стоим по време на дългото пътуване през Вселената под водачеството, от една страна, на Христоовия импулс, от друга страна, на Луцифер, от когото също се нуждаем за следващите времена. Ние се нуждаем и от Луцифер, понеже той ни превежда сега по правилен начин през другите сфери на света, преди всичко ни довежда до сферата на Марс.

Това е следващата сфера, до която се разширяваме между смъртта и новото раждане. За да може Луцифер да ни води по такъв начин, какъвто съответства за нас, хората, трябва да

имаме като противотежест Христовия импулс; тогава импулсът на Луцифер е полезен за нас; в противен случай той ще е нещо лошо за нас. И нещо друго е станало необходимо: в сферата на Марс трябва да имаме възможността да вземем под внимание цялото наше същество известни промени, които са се случили на Марс в хода на последните векове. Тези промени могат да се опишат например по следния начин. Чрез определени сили всички отделни небесни тела стоят във връзка едно с друго; със Земята стоят във връзка останалите небесни тела. От тях се излъчват силите. От Марс и неговата сфера се излъчва в действителност не само светлинното въздействие, което идва на Земята, но се излъчват и духовни сили. Ако се върнем назад в по-древни векове, ще намерим, че от Марс са се излъчвали силите, които са ентузиазирали хората за това, от което те са имали нужда в по-древни времена: физически сили, за да стимулират еволюцията на човечеството. Не е само мит, но окултна истина, че онова, което се е развило в света като войнствена сила и войнолюбие, което е правило хората енергични и смели през столетията и хилядолетията, произлиза от притока на силите на Марс. Обаче в живота на една планета положението е такова, че нейните сили минават през едно възходящо и едно низходящо развитие. А Марс през последните векове е променил до известна степен своята задача. Това, което все още се развива като войнствени сили, е бавно изчерпващият се войнствен живот на по-ранните векове; нещо ново от подклаждащите сили на Марс не се влива повече. Понеже на прехода от шестнадесети към седемнадесети век Марс беше достигнал до един решителен момент, до един момент, който в съществуването на Марс може да се сравни само с времето, когато Земята беше достигнала до един решителен момент по времето на Мистерията на Голгота. Това, което засягаме тук, е нещо изключително важно. Марс минал през решителен момент. Това било известно в средите на земните мистерии, където се решавали големите духовни въпроси на земното съществуване. А именно от дванадесетото столетие били предприети решителни подготовки в рамките

на мистерииното развитие на Земята, за да се държи сметка за промяната на марсовата сфера. Силите, които Марс трябвало да изпраща, за да носи смелост и деятелност на Земята, били отминали за Марс, те не трябвало да проникват повече до Земята. Но с това, че Марс преминал през такава криза, се променя и за душите, които живеят там между смъртта и новото раждане, онова, което те трябвало да преживеят в марсовата сфера след смъртта. А именно когато човекът излезе отвъд слънчевата сфера, в неговото душевно битие се вливат сили, които имат значение за следващата инкарнация. Душата, която в древни времена, преди седемнадесетото столетие, преминавала през сферата на Марс, влизала в досег с онези сили, които я прониквали със смелост и деятелност. Луцифер бил водачът към изворите на смелост и деятелност. Но душите, които дошли в по-късно време, не могли да намерят повече характерното: Марс преминал тогава през своята криза. Там, където в рамките на мистериите се вземат големите духовни решения, се държи сметка не само за човешкия живот между раждането и смъртта, но и за неговото щастие и нещастие между смъртта и новото раждане; т.е. в мистериите са загрижени да се внедрят в духовната култура на човечеството онези неща, които са причина, щото душите след смъртта да могат да преминат правилно през различните сфери.

Ако искаме да схванем за какво се касае тук в сферата на Марс, трябва да разгледаме следните неща. От дванадесети век насам за розенкройцеровите мистерии⁶¹ настъпва един голям, решителен проблем чрез това, че е трябвало да си кажат следното. За земното развитие идват съвсем особени времена, времена на външна материална култура, на външни материални триумфи. Срещу тези триумфи наистина не можем да се

---

⁶¹ Виж относно това лекциите на Рудолф Щайнер: „Теософията на розенкройцерите“ (1907), Събр. съч. № 99, особено лекцията от 22 май 1907 г., както и лекциите в Нюшатъл от 27 и 28 септември 1911 г. в тома „Езотеричното християнство и духовното ръководство на човечеството“, Събр. съч. № 130.

обърнем; въпреки че те не донасят нищо духовно, ние трябва по необходимост да ги имаме, тези времена на машини, на въздушни кораби и така нататък, но те донасят един вид душевна смърт. Не можем да се обърнем срещу това, човекът трябва да се вживее в него. – Материалистическата епоха трябваше да дойде; наистина винаги е било налице усилието на по-висшите духовни същества да противодействат на тази материалистическа епоха. Когато разглеждаме всичко онова, което се е проявило в земното развитие като противодействие на материализма, последното значимо явление имаме в лицето на *Франциск от Асизи*; онзи Франциск от Асизи, който в своето съществуване като тази конкретна личност се отвърна от всеки външен живот, който водеше в Асизи онова известно ви съществуване, което така удивително е изобразено от *Джото*⁶² на стените на църквата в Асизи, така че днес, когато тези картини са вече така многократно преобядисвани, животът от стените все пак прозира още толкова завладяващо. И въпреки че и той е преминал едно развитие по посока на материализма, то все пак трябва да признаем: в местността около Асизи все още се разпростира духовната атмосфера на Франциск, онази атмосфера, която е възприела в себе си елементите на един наистина чужд на света, но душевно сроден живот не само на човешките души, но сроден и на душата на природата. В цикъла върху „Човекът в светлината на окултизма, теософията и философията“ може да прочетете онова удивително стихотворение⁶³, в което Франциск от Асизи изля онова, което е почувствал по отношение на душата на природата и природните същества. Може да се каже, че по-изящни звуци, толкова изящни звуци върху природното съществуване никой поет не е възпроизвеждал, освен може би само Гьоте. Откъде е идвало всичко това? Всичко това идвало

---

⁶² Джото ди Бондоне (1266–1337).

⁶³ Виж „Човекът в светлината на окултизма, теософията и философията“, десет лекции, Кристияния (Осло) 2. – 12. януари 1912 г., Събр. съч. № 137. Преводът на „Песента на Слънцето“ от Рудолф Шайнер може да се намери на стр. 74/75, както и в „Сентенции“, втора поредица, Дорнах 1953.

оттам, че Франциск от Асизи в своята предишна инкарнация, в седми, осми век в една мистерийна школа, която се намирала в близост до Черно море, бил ученик на една индивидуалност, която повече не се въплътила във физическо тяло.

Това е забележителен случай. Франциск от Асизи живял в своята непосредствено предхождаща инкарнация в едно седалище на мистерии, бил заедно с други ученици ученик на едно същество, което действало тогава само още в духовното си тяло сред учениците, към които принадлежал и Франциск от Асизи. И това бил не друг, а Буда, за когото знаем, че като Гаутама Буда се въплътил за последен път. Той обаче продължил да въздейства в духовния живот. Ние знаем, че той като духовно същество присъствал и на раждането на момчето Исус според Евангелието на Лука. Той продължил да въздейства в школата, в която Франциск от Асизи живял в своята предишна инкарнация. Там той възприел импулсите на своя душевносроден живот, на онзи живот, който трябвало да отклони хората от всичко онова, което трябвало да се разпространява тъкмо на Земята, трябвало да отклони хората от чисто материалния живот. И във Франциск от Асизи се съхранило онова, което виждаме да продължава своето въздействие в инкарнацията на Франциск от Асизи. Обаче не е било възможно, щото на Земята в епохата, която имала вече материалистическа мисия, да се присъединят много души например към едно общество, посветено на Франциск от Асизи. Не са могли да сторят това онези, които е трябвало да бъдат в крак с времето. Възникнало в някаква степен разцепление. Не било възможно, щото, от една страна, да има само външна материална култура, от друга страна, привърженици на Франциск от Асизи. Колкото и велик и могъщ да е бил Франциск от Асизи, то все пак не е могло да бъде от полза за по-късните времена онова, което той е дал като правила. Как е било възможно това само? Какво е трябвало да дойде на Земята?

Това е установено в значителни перспективи в мистериите на розенкройцерите от дванадесети век. Казвали си, че човекът ще трябва да работи със земното тяло, ще трябва да

се вживее външно между раждането и смъртта в материалното съществуване, така че да следва триумфите на това материално съществуване. Обаче за всяка душа, която се вживява, която се сприятелява с материалното съществуване, трябва да се създаде възможността с една част от своето същество да има като че ли разбиране за вътрешното преживяване на това, което се съдържа в същината на Франциск от Асизи. – Същността на прогреса на душите на Земята се състои в това, че тези души трябва да получат като че ли две природи, все повече, колкото повече се приближават към бъдещето; че можем да овладеем с нашите душевни части импулсите на земното съществуване и да свикнем с него; но че трябва да развием в нас и моменти и часове, в които можем да бъдем отдадени уединено на живота на самата душа. Докато се сближаваме със света и ставаме сродни с него, трябва същевременно да имаме часове, в които можем да станем сродни с душата. Докато, от една страна, следваме Едисон, трябва, от друга страна, съвсем тихо във вътрешния свят да можем да станем ученици на Франциск от Асизи или на неговия голям учител, на Буда. Това трябва да може да почувства всяка душа, дори и да е потопена в материалния живот. А за това е трябвало да се подготвим в мистериите на розенкройцерите. Кристиан Розенкройц⁶⁴ имал задачата да се погрижи за това.

Как може да се случи това? Само чрез това, че известно време от живота между смъртта и новото раждане може да се приложи за душата по един съвсем определен начин. В мистериите на розенкройцерите се казвало: Марс загубва, така да се каже, своята стара задача; нека му дадем една нова. – С началото на седемнадесети век, в края на шестнадесети и началото на седемнадесети век, Буда, който и без това бил преминал своята последна инкарнация, бил изпратен на Марс, в сферата на Марс, и може да се каже, говорейки съвсем правилно: в онзи момент за Марс Буда извършил нещо подобно, каквото – само в един по-голям мащаб – Христос извършил на Земята в Мис-

---

⁶⁴ Кристиан Розенкройц (1378–1484).

терията на Голгота. Онова, което винаги се излъчвало от Марс и което лежало в неговата същност, тогава било преобразено от Буда чрез неговата жертва. Той преобразил цялата природа и същност на Марс. За Марс Буда станал великият изкупител. За него това било жертва. Трябва само да си спомните как Буда стигнал до учението, до веста за великия мир, за хармоничното съществуване. Сега той бил пренесен в планетарната сфера, от която произлизала силата на агресивното. Той, князът на мира, като че ли се разпънал на кръст, макар и не чрез Мистерията на Голгота. Така в сферата на Марс било внесено нещо различно: Марс бива проникнат от съществуването на Буда. Както на Земята субстанцията на Христос се изляла от Мистерията на Голгота, така се излива върху сферата на Марс омиротворяващата субстанция на Буда и от тогава е в сферата на Марс.

По такъв начин се говорило в мистерията на Розенкрейцер. Чрез изпращането на Буда човешките души можели да живеят между смъртта и новото раждане известно време в сферата на Марс, след като минали през сферата на Слънцето и дотогава носили в себе си Христовия импулс. След като душата влиза там чрез правилната проникнатост от Христовия импулс и чрез водачеството на Луцифер, тя преминава по-нататък в сферата на Марс, и точно в наше време там настъпва нещо, което по-рано не е могло да настъпи: душите се проникват от това, което не може да се случи повече на Земята, проникват се от елемента Буда – Франциск от Асизи. Между смъртта и новото раждане всяка душа може да преживее това, когато е подготвена по съответния начин, което като един последен подем в душевния живот на Франциск от Асизи се е изживяло на Земята, но което оттогава не може да има своето истинско отечество на Земята. Като преживява човешката душа сферата на Буда в живота между смъртта и новото раждане на Марс, тя може да възприеме там силата, която ще я подготви за това, за което току-що говорихме: че по-късно тя може да навлезе чрез ново раждане в едно чисто материално съществуване, може да бъде захвърлена в едно земно съществуване, което ще става

все по-материалистично, но все пак може да развие силите с една друга част от душевната си същност, за да бъде отдадена на духовно-душевния свят. Така стоят нещата с тайните, които се крият между смъртта и новото раждане.

След това ние се разширяваме все повече и повече в звездните простори до Юпитер, Сатурн и още по-нататък. Това, което беше описано сега, се случва всъщност само с най-прогресивните души. Души, които не са придобили условията, но ще ги придобият едва по-късно, такива души се свързват в живота между смъртта и новото раждане само с най-близко разположените до Земята сфери. През останалите сфери те също преминават, но в едно подобно на сън несъзнателно състояние. Във външните сфери, в сферите вън от Слънцето, се събират силите, които човекът трябва да възприеме, за да може той, когато пристъпи към ново раждане, да съдейства за строежа на едно ново тяло. Това, което е в човека, е навлязло в него не само докато е бил на Земята. Израз на твърде голямо късогледство е, когато материалистите вярват, че човекът бил творение на Земята. Когато човекът се изгражда така със силите, които получава, изгражда се в най-широк смисъл, то в тези сили на изграждане са налице космически сили, които човекът е трябвало първа да почерпи. Тъй като между смъртта и новото раждане се разширява до слънчевата сфера, той има все още работа със силите, които продължават да действат от предишния живот. Силите, от които той се нуждае, за да вложи в земната сфера онова, което може да конституира неговото физическо тяло от обкръжението, той трябва да почерпи от силите, които приближават към него отвън от слънчевата сфера. Човекът трябва действително да се разшири до Космоса между смъртта и новото раждане, той трябва да живее с Космоса; понеже на Земята само не са налице силите, които могат да реализират действително човека. От човешкия зародиш, който възниква от взаимодействието на двата пола, никога не би могъл да възникне нов човек, ако не се случи следното.

Налице е този малък човешки зародиш. С този човешки

зародиш се свързва нещо изключително и важно, нещо, което се е разширило по тайнствен начин в безкрайните световни пространства и което след това се свило обратно. След като човекът се е разширил до слънчевата сфера, той започва отново да се свива. Той преминава през сферите на Сатурн, Юпитер, Марс, Слънцето, Венера, Меркурий, Луната, става все по-малък и по-малък. И като става по-малък, той възприема в себе си духовните сили на Космоса. А той става все по-малък и по-малък. И това, което се съгъстява накрая така, че се свива до малко духовно кълбо, то се е свило така от едно безкрайно разреждане. И това се свързва сега с физическото кълбо, което е зародишната клетка, и го опложда със сили от духовните царства. Така виждаме как човекът навлиза в съществуване чрез раждането.

След като човекът е преминал през последната смърт, той се разширява навън в световните пространства, превръща се като че ли в едно гигантско кълбо. Той се съединява духовно с духовните същества и факти; след това се съгъстява отново, става все по-малък и по-малък, докато настъпи моментът, когато се свързва чрез присъщите му сили с физическата материя. Това, което заедно с човешката зародишна клетка оформя човешкото тяло, е почерпено от Космоса. От тази човешка зародишна клетка, и когато е оплодена, не би могло, което окултно може да се изследва, да възникне нищо, което да е жизнеспособно на Земята, ако не е могло да се свърже с него това съгъстено духовно кълбо. А и какво би могло да възникне само от човешката зародишна клетка? От нея би могла да възникне само заложибата за сетивата и нервната система, но нищо, което да е жизнеспособно. Земята може да даде силите за сетивата, за нервната система. Онова, което се структурира около тях, трябва да бъде извлечено от Космоса. И едва когато една нова наука схване процесите в човешката зародишна клетка според указанията на това окултно познание, ще стане понятно онова, което сега на един ясно мислещ човек не може да стане разбираемо в никое природонаучно изложение. Дали четете духовитите обяснения

върху това при Хекел⁶⁵ или други, ще установите навсякъде, че нещата не са разбираеми от само себе си. Това, което тъкмо не се знае, е, че нещо трето се свързва с това, което идва от бащата и майката. Третото се внася от Космоса.

Всъщност знае или, днес може да се каже, е знаела само определена класа хора за тази тайна, но сега това все повече и повече престава да бъде в сила. При децата и техните дойки и възпитатели става или е ставало поне дума, когато са разказвали за това, че щъркел или други същества донасят нещо, чрез което хората могат да дойдат на света. Това е наистина само един образен израз за духовния процес, което обаче е по-уместно, отколкото това, което отстояват днес интелигентните хора. Но за днешното време като просветено важи да обяснява човешките отношения материалистично. Това образно представяне би трябвало да въздейства още върху детските души, върху тяхното въображение! Наистина хората казват: децата сега не вярват повече в щъркела, тъй като онези, които разказват приказки, сами не вярват повече в това. Но онези, които стават днес антропософи, те вярват в образа на щъркела, и те скоро ще установят, че в тези образни представяния е било дадено нещо сполучливо за духовните процеси.

С това ние разгледахме космическата страна на живота между смъртта и новото раждане, а вдругиден искаме да засегнем повече човешката страна на практическия живот.

Но сега желаем да споменем още един въпрос. *Кант* веднъж направи, би могло да се каже, като чиста интуиция важното изявление⁶⁶: „Две неща изпълват душата ми винаги с ново удивление и страхопочитание: звездното небе над мен и моралният закон в мен.“ Изявлението може да се окаже важно за окултиста. Понеже какво забележително отношение може да съществува между звездното небе и това, което се явява в

---

⁶⁵ Ернст Хекел (1834–1919). Срв. „Естествена история на творението“ (1868), 12 изд. Берлин 1920; „Антропогенеза или история на развитието на човека“ (1874), 5 изд. Лайпциг 1902.

⁶⁶ Виж бележката на стр. 57.

нашия душевен живот като нашето най-добро? И двете са едно и също. Между смъртта и новото раждане ние се разширяваме до звездното небе и неговите сили ние внасяме в живота и чувстваме тези сили като най-важното в нашата душа. Нищо чудно, че ние сме външно копие на това звездно небе! Ние поглеждаме към звездното небе, където сме били между смъртта и новото раждане, и виждаме в нас това, което сме усвоили там. Нищо чудно, че се чувстваме сродни с това, което живее в нас като насочващи линии на нашия душевен живот, и с това, което проявява в нас от звездното небе и което чувстваме, че нараства в нас, когато се обръщаме към нашия най-дълбок душевен живот. *Едно* е звездното небе с нас и ние сме *едно* с него, когато разглеждаме цялото наше съществуване. – По такъв начин трябва да си кажем, че такова духовнонаучно разглеждане ни дава не само онова, което можем да наречем знание, познание в обичайния смисъл на живота; то ни дава действително морална сила и опора в чувството, че целият универсум живее в нас. И част по част се виждаме проникнати от този универсум, когато преминаваме през живота между смъртта и новото раждане. Наистина за външния поглед остава скрит този живот между смъртта и новото раждане, но скрито е също и това, което ни подтиква, подбужда в дълбините на нашия душевен живот. И все пак то е в нас, действа в нас и ни дава сила, това наше най-добро битие. Ние носим небето в себе си, защото преживяваме небето, преди да навлезем в това физическо съществуване. Ние чувстваме задължението да направим себе си достойни за това небе, което е направило толкова много за нас, че му дължим цялото наше вътрешно битие.

И тъй, до вдругиден, когато ще разгледаме живота повече човешки от такава страна, която се намесва повече в практическата житейска дейност.

СВЪРЗВАНЕТО МЕЖДУ ЖИВИТЕ И ТАКА НАРЕЧЕНИТЕ МЪРТВИ

Щутгарт, 20 февруари 1913 г.

Втора лекция

Често беше обръщано внимание, че духовната наука, когато бъде разпространена, трябва да се намеси в живота като действителна жизнена сила. И най-различните отделни разглеждания върху връзките на живота могат да подкрепят това твърдение. Вече чрез това, че ние опознаваме все повече и повече своеобразностите на онзи невидим свят, който лежи в основата на видимия, чрез това се затвърждават в нашите души представи, понятия, които от своя страна ще бъдат подтик към едно съвсем определено постъпване, към съвсем определено отношение в живота. От съвсем особена важност ще бъде отношението, което може да се установи спрямо така наречените мъртви, спрямо онези, които следователно по време на нашия живот прекарват времето между смъртта и новото раждане.

Както човекът тук във физическото тяло се намира в многообразни отношения чрез душата и тялото си с физическия и лежащия в неговата основа духовен околнен свят, така и човекът между смъртта и новото раждане се намира в най-разнообразни отношения с факти, процеси и същества от свръхсетивния свят. И както хората могат да имат занимания, някакви дейности във физическия свят между раждането и смъртта, така те имат занимания, някакви задачи и между смъртта и новото раждане. Онова, което можем да научим за човешкия живот и човешката дейност между смъртта и новото раждане, ще доведе все повече и повече до онова, което може да се нарече отстраняване на пропастта, която особено в нашето материалистическо време се отваря между живеещите тук на Земята и мъртвите. Все повече и повече ще се утвърждава това, което може да се нарече общуване, свързване между живите и така наречените мъртви.

Днес ще обърнем внимание на подробности както по отношение на това общуване между живите и мъртвите, така и по отношение на дейностите и начините на живот на душите, които живеят между смъртта и новото раждане. Онези, които умират преди хората, с които са били в отношение тук на Земята, трябва по понятен начин често да поглеждат назад от духовния свят към съществата, които са останали тук в земния живот като любими същества или по какъвто и да е друг начин. Става въпрос за това дали такива намиращи се между смъртта и новото раждане души могат да възприемат хората, които живеят между раждането и смъртта. Когато сме развили способностите да проникваме в живота между смъртта и новото раждане, добиваме съвсем особени, бихме могли да кажем, разтърстващи опитности. Там можем да намерим например души на покойници, които понякога казват следното на език, който е възможен между душите на покойниците и ясновидеца, и е разбираем единствено за този, който може да вижда от земния живот в света на покойниците. По следния начин една душа след смъртта можела да бъде чута – това била душа, която в своята последна инкарнация се била въплътила в мъжко тяло: Всички мои мисли и спомени се връщат към онази личност, която беше моята скъпа съпруга. Когато бях долу в земния живот, тя беше за мен, така да се каже, слънчевият лъч на моя живот. Когато вечер си идвах вкъщи, след като приключвах работа, моята душа се разведряваше с онова, което тя можеше да бъде за мен, което тогава идваше от нейната душа в моята. Тя беше за мен истинска духовна храна в живота. И копнежът по нея остана в мен. Духовните ми очи се насочват надолу към Земята, а не мога да я намеря, тя не е там. Аз зная според всичко онова, което научих, че тази душа трябва да бъде на Земята както по-рано в едно физическо тяло, но за мен тя е като заличена, като несъществуваща.

Тази разтърсваща опитност може да се придобие често по отношение на душите, които си спомнят за останалите на Земята и които се чувстват като обвързани, така че те не могат

да проникнат, не могат да стигнат с погледа си до тези души. Те са обвързани не със собственото си същество, а по-скоро с другата душа, която е останала на Земята. И ако се изследва, откъде идва това, че такава душа от отвъдното не може да възприема душата, която е останала още на Земята, ще узнаем, че тази останала душа поради настоящите отношения на времето не е способна да възприеме никакви мисли, да ги остави да действат в нея, които могат да станат видими, възприемаеми за такава душа, която е преминала през портата на смъртта. Би могло да се употреби и друго сравнение. Такива души, които са преминали през портата на смъртта и копнеят да видят онези, които са останали във физически тела, наистина предугаждат, че тези души продължават да съществуват на физически план, но не могат да им се покажат. Както един ням човек не може да се изрази чрез езика, така че другият не може да чуе нищо от него, така и цялата тази душа остава няма за този, който копнее по нея, в своето духовно същество не е доловима за този, който вече е минал през портата на смъртта.

Има огромна разлика между душите тук на Земята в зависимост от това дали тези души имат едно или друго съдържание. Да вземем една душа, която живее тук във физическо тяло и от събуждането до заспиване се занимава само с представи, които са заимствани от материалния свят; такава душа, която е изпълнена изцяло само с представи, понятия, идеи и усещания, които са заимствани от материалния свят, не може изобщо да бъде възприета от другия свят. От нея не се забелязва нищо. Душа, която е изпълнена с духовни представи, каквито например дава духовната наука, която е възпламенена и просветлена от духовни представи, е възприемаема от отвъдното. Затова такива души, които са останали на Земята, макар и това да са още толкова добри хора, когато се потопяват в материализма, остават недействителни и невъзприемаеми за отвъдните души, за другия свят. Това предизвиква у ясновидеца, който си е извоювал известна невъзмутимост, въпреки това разтърстващи, ужасяващи впечатления. Но тези възприятия, които можем да

добием спрямо отвъдния свят, са безчислени тъкмо в нашата епоха. В нашата епоха нещата са такива, като че ли всяко отношение е прекъснато между душите, които тук често стоят толкова близко. Когато една душа е преминала през портата на смъртта, нещата изглеждат често така, докато може винаги да се установи, че душите, които живеят отвъд, следователно са преминали през портата на смъртта и отправят поглед надолу към такива, които в себе си, макар и само от време навреме, пазят духовни мисли и изпълват душата си с тях, могат да възприемат последните, така че тези души остават да съществуват за тях като реални души. Още по-важно е, че на практика може да стане онова, за което става въпрос тук. Не само възприемат, но душите в отвъдното могат и да разбират духовните мисли, които душите тук носят в себе си. А чрез това може да се осъществи онова, което може да се окаже толкова важно за общуването на отсамните души с отвъдните: а именно онова, което можем да наречем четене на глас на мъртвите. И такова четене на глас на мъртвите е често пъти изключително важно.

И тук ясновидецът може да придобие опитността, че хора, които тук изобщо не са се грижили за никакви духовни мъдрости, после, след като са преминали през портата на смъртта, изпитват силен копнеж по такива духовни мъдрости, желаят да слушат за тях. Когато след това душите, които са останали тук, си представят мъртвия и в ума си, изобщо не на глас, преминават през някакъв духовен ход на мисълта или разгръщат духовнонаучни книги и четат наум, четат на мъртвия, когото те си представят духовно пред очите си, тогава мъртвият чува това. Именно в нашето движение в тази област имаме най-прекрасни успехи благодарение на това, че останалите живи приятели четат на глас на техните починали близки. Често може да се види как тези мъртви жадуват за долавянето на онова, което намира към тях оттук. Особено в първите времена след смъртта е необходимо едно, за да може да се влезе във връзка с душата.

Не може просто така да се влезе във връзка с което и да е същество. В това отношение е налице много измама, много

заблуда; не е толкова лесно. Ако се смята, че само трябва да умре един човек, за да се влезе, така да се каже, в контакт с целия духовен свят, то това е огромно заблуждение, много голямо заблуждение. Веднъж ми направи особено впечатление как един човек, който всъщност е далеч от това да е открил колелото, но постоянно говореше за Кант, Шопенхауер и т.н., също изнасяше лекции върху Кант и Шопенхауер, ми отговори, когато аз изнасях лекции върху същността на безсмъртието⁶⁷, по един самодоволен начин: върху безсмъртието хората все пак не могат да знаят нищо тук на Земята, тъй като ние узнаваме за него едва когато умрем. Би могло да му се каже: така както е предразположен, той не ще се различава особено по отношение на своята душа след смъртта и сега. Безусловен предразсъдък е да се вярва, че душите веднага помъдряват, щом прекратят портата на смъртта. Напротив, ние не можем просто така след смъртта да установяваме контакт със съществата, ако тук преди смъртта не сме установявали познанство с тях. Тези контакти, които се установяват тук, продължават да съществуват дълго след това. Не се случва просто така една душа да може да се наставлява веднага от души в отвъдното, тъй като тя не може да има отношения с тях. Но човекът има взаимоотношения със съществата отсам, и те могат да уталожат копнежа по жадуваното, могат да му доставят духовна мъдрост, като четат на глас на мъртвите, и чрез това могат да въздействат изключително заслужено. Да им се чете външна, материалистическа наука, например химия или физика, не помага с нищо, това е език, който те не разбират, тъй като тези науки имат значение само за земния живот. Но онова, което се говори за духовните светове като език в духовната наука, остава разбираемо за мъртвите.

В първите времена след смъртта обаче трябва да се вземе

---

⁶⁷ Вероятно се имат предвид публичните лекции в Берлин: „Смърт и безсмъртие в светлината на духовната наука“ на 26 октомври 1911 г. и „Същността на вечността и природата на човешката душа“ на 21 март 1912 г.; отпечатани в „Човешката история в светлината на духовното изследване“, Събр. съч. № 61.

под внимание едно нещо: за душите остава разбираемо онова, което звучи на езиците, които те обикновено са говорили тук на Земята. И едва след известно време мъртвите стават независими от езика; тогава може да им се чете на който и да е език; те долавят мисловното съдържание. В първото време след смъртта човекът е свързан с езика, който той е говорил последно, когато е говорил определено един език. Трябва да се има предвид, че в първото време може действително да се комуникира с мъртвите посредством мисленето – има се предвид такова мисловно комуникиране, което се извършва на езика, който е техният обичаен език.

Тук стигаме тъкмо до мястото, скъпи приятели, където можем да узнаем как да се преодолява бездната благодарение на това, че антропософията се влива в нашия духовен живот тук в този свят и в другия свят, в света, в който жевеем между смъртта и новото раждане. Докато материализмът допуска общуване, което се осъществява в живота само между души, които са заключени в своя земен живот, то антропософията ще разчисти пътя за една свободна комуникация, за общуване между душите, които са тук, и душите, които са отвъд в другия свят. Мъртвите ще живеят с нас. И това, което може да се нарече преминаване през портата на смъртта, постепенно ще се усеща действително като един вид промяна във формата на живот. И ще бъде от голямо значение цялата промяна на душевния и духовния живот, която ще настъпи, когато такива неща станат всеобщи.

Това беше именно един пример как живите въздействат върху мъртвите. Ние можем да си създадем и представи за това как от своя страна мъртвите въздействат обратно на живите. Може би вече често съм говорил за това – прощавайте, ако речта става лична, – че в изминалото време трябваше да обучавам много деца. Трябваше да обучавам няколко деца⁶⁸ в едно семейство, където беше жива само майката, а бащата

⁶⁸ В семейство Евнике във Ваймар; срв. „Моят жизнен път“, гл. XX, Събр. съч. № 28.

беше починал, и в задълженията ми винаги ставаше въпрос за това, което всъщност е основното при възпитателя, да открия заложбите и способностите на децата, за да ги вода по правилнен начин във възпитанието и образованието. При децата, за които искам да говоря сега, оставаше винаги нещо непонятно, каквото и да се опитвах: наблюдаваше се известно поведение на децата, което не следваше от заложбите и от обкръжението; не можех да се справя напълно с това. В такъв един случай трябва да се призове на помощ всичко; и тогава едно спиритуално проучване даде в резултат следното: бащата бил починал и поради особени обстоятелства, които били възникнали тук сред роднините, той не бил съгласен с онова, което роднините правили с децата, също и с онова, което се случвало в най-тесен кръг на семейството, и чрез особени отношения той въздействал върху децата. И едва от момента, в който можех да отчета, че е налице нещо особено, което не следваше нито от заложбите, нито от обкръжението, но което идваше от свръхсетивния свят, от покойния баща, който насочваше своите сили към душите на децата, едва оттогава можех да се съобразя с това. Сега трябваше да се съобразя с това, което всъщност искаше бащата. И в момента, когато можех да проуча какво искаше бащата, който беше преминал през портата на смъртта, и когато можех да го разглеждам като реална личност подобно на останалите физически личности, които съдействаха там за децата, можех да се справя със ситуацията.

Това е един такъв случай, при който се демонстрира ясно и недвусмислено, че спиритуалното знание може да ни покаже въздействието на силите от свръхсетивния, духовния свят във физическия свят. Но за да възприемем нещо такова, се нуждаем от подходящия момент. Трябва например да се опитаме да развием един вид сила, която ще направи възможно за нас да възприемаме, така да се каже, проблясването на свръхсетивната сила, т.е. в този случай на бащата в детската душа. Това често пъти е трудно. Лесна възможност е може би, ако се опитаме да познаем, според мисленето на бащата, как мъртвият баща

иска да вложи това или онова в душата на детето. Това обаче не винаги се оказва правилно, преди всичко не винаги може да се повтори отново. Може да се установи като по-добър начин, ако си създадем образ за външния вид, за начина, по който бащата е изглеждал в последно време; ако запомним ясно индивидуалните особености на неговия почерк, вземем ги под внимание и се подготвим така за обучението, както то се има предвид тук, като се концентрираме върху почерк или образ: тогава ще възприемем в онова, което сами трябва да извършим, възгледите, намеренията, целите на мъртвия. Един ден ще се съобразяваме с онова, което мъртвите искат за тези, които са останали на Земята. Днес можем да се съобразяваме само с волята на онези, които са на физическия план. Ще може да се установи взаимно, би могло да се каже, свободно общуване между живи и мъртви. Ще се научим да изследваме онова, което мъртвите желаят по отношение на физическия план. Представете си голямата промяна, бихме казали, и на външните страни на земния живот, когато мъртвите ще имат своя дял и посредством живите ще въздействат върху физическия план. Духовната наука, когато се разбира правилно – а тя трябва да се разбира винаги правилно – няма да бъде чиста теория, но тя ще става все повече един житейски еликсир, който ще се просмуква в цялото съществуване, ще преобразява цялото съществуване, колкото повече тя се разпространява. И тя ще направи със сигурност това, тъй като няма да действа като един абстрактен идеал, който се проповядва, който се разпространява от сдружения. Тя ще обхваща, наистина бавно, но сигурно, душите и ще преобрази земните души.

Но и някои други неща ще се обогатят в нашите представи. По един напълно различен начин ние ще съжителстваме с мъртвите, тъй като ще разбираме какво вършат мъртвите. Много неща отначало ще останат напълно неразбираеми във връзката между света тук на Земята, между физическия план, и света, който преживяваме между смъртта и новото раждане; понеже ще остане неразбираемо много от това, което се случва тук

във физическия свят. И тъй като всичко онова, което се случва тук, кореспондира с онова, което се случва отвъд, то ще остане неразбираемо и отношението на света и човечеството към свръхсетивните светове. Но като се схваща правилно духовната наука, на мястото на неразбирането в тази област ще застане все повече разбирането.

Трябва обаче да обсъдим една връзка, която ще покаже по колко забележително преплетени пътища преминават съществата, които, така да се каже, осъществяват по-нататъшното развитие на световната мъдрост. Тези същества имат забележително преплетени пътища, но все пак, когато ги проследим, те се оказват във всички точки изпълнени с мъдрост. Ще вземем под внимание различни отношения. Нека най-напред вземем под внимание душите, които можем да наблюдаваме с ясновидско око в тяхното занимание между смъртта и новото раждане. Тогава виждаме – това е отново нещо потресаващо за ясновидеца – много души, които за известно време между смъртта и новото раждане са осъдени да станат роби на духовете, които оттам изпращат във физическия живот болести и смърт. Следователно там виждаме души между смъртта и новото раждане, които са впрегнати в робския ярем на онези, които наричаме ариманични духове или духове на препятствията, т.е. онези, които причиняват на Земята смърт, и онези, които предизвикват препятствия в живота. Това е тежък жребий, който ясновидецът наблюдава при някои души, когато те трябва да се превият под робския ярем. Ако проследим такива души след това обратно до живота, който са водили, преди да преминат през портата на смъртта, установяваме, че душите, които трябва да служат известно време след смъртта на духовете на съпротивата, са отредили това за себе си чрез развитата в своя живот комфортност. А робите на духовете на болестта и смъртта са си подготвили така съдба чрез това, че са развили преди смъртта безсъвестност. Следователно там виждаме известно отношение на човешките души към злите духове на болестта и смъртта, към злите духове на противодействията. Но да насочим сега своя поглед по-нататък

към следното: да насочим своя поглед сега към душите, които тук на Земята биват сполетяни от онова, което такива души трябва да вършат. Да разгледаме душите, които тук на Земята умират в разцвета на своя живот, без да могат да достигнат естествена смърт от старост. Да погледнем душите, които тук на Земята са сполетявани от болести, които са преследвани от нещастие, как върху тях се трупат пречки върху пречки. Какво забелязва ясновидецът, когато проследи такива души, които умират преждевременно или биват преследвани от нещастие и влизат в духовния свят? Какво забелязва ясновидецът при такива души? Може да се придобие забележителен опит от човешките земни съдби. Нека все пак дадем един пример, който спада към най-трогателните земни съдби и което несъмнено може да се случи.

Ражда се дете; майката умира по време на раждането на детето; детето още при раждането става сираче по отношение на майката. В деня на раждането на детето бащата узнава, че цялото му имущество, което е натоварено на един кораб, който пътувал по морето, е загубено; той узнава, че корабът е претърпял корабкрушение, отчайва се и също умира, а детето остава пълен сирак. Малкото момиченце бива прието от заможна дама. Тя обича много детето, завещава му огромното си състояние. Дамата умира, когато детето е още сравнително младо. Проверява се завещанието и се намира една формална грешка: детето не получава и един пфениг от това, което му е било завещано. За втори път то е захвърлено в един свят напълно без средства и трябва да си изкарва прехраната като слугиня, трябва да извършва унижителни дейности. В него се влюбва един мъж, но за двамата е невъзможно да се съберат заради предразсъдъците, които господстват в обществото: те са с различна вяра. Но мъжът обича много момичето, така че той обещава, щом баща му умре, който вече е много стар, че ще премине към нейната вяра. Той заминава в чужбина; там узнава, че баща му е много болен. Баща му умира; той преминава към вярата на момичето и докато бърза към момичето, то се разболява и умира. Когато

се връща, то е вече мъртво. Той изпитва най-дълбока скръб и не може да стори нищо друго освен да накара да отворят гроба, за да я види още веднъж. И от положението на трупа, се узнава, че момичето е било погребано след привидна смърт. – Това е легенда – *Хамерлинг* я преразказва в своите произведения⁶⁹, – легенда, която не е действителна, но това е възможно да се случи стотици пъти. Виждаме, че една човешка душа не само умира в разцвета на годините си, но виждаме, че тя по някакъв начин е преследвана от самото начало от нещастия. В изработването на такива отношения съдействат онези души, които поради безсъвестност стават служители на злите духове на болестта, смъртта и неприятностите. По такъв начин такива безсъвестни души трябва да работят върху осъществяването на такива тежки съдби: това е една връзка! За ясновидеца това е особено видно при един такъв случай като катастрофата с Титаник например. Да проучим как са действали душите, които поради безсъвестност са станали служители на тези духове на болестта и неприятностите. Кармата трябва да се осъществи, нещата са необходими, но все пак това е една лоша съдба, в която са заплетени тези души, които след смъртта са осъдени на такъв робски хомот. – Но нека се запитаме по-нататък как стоят нещата с душите, които тук на Земята изпитват подобна съдба, които умират в разцвета на своите години, които преждевременно са покосени от епидемии? Как стоят нещата с душите, когато те ненавременно преминават през портата на смъртта в духовния свят?

Ние узнаваме съдбата на тези души, когато с погледа на ясновидец проникнем, така да се каже, в дейността на духовете, които съпровождат земното развитие или изобщо развитието напред. Тези същества от по-висшите йерархии имат известни сили, известна власт, за да тласкат развитието напред; но те са

---

⁶⁹ Виж Роберт Хамерлинг, 1830-1889, „За щастието“ и „Какво се разказва във Венеция: IV. Една женска съдба“, в Събр. съч. на Хамерлинг, изд. от Михаел Мария Рабенлехнер, Лайпциг без год. том XVI, стр. 98 и следв. и 224 и следв.

ограничени по определен начин в тези сили и власт. Така например се получава следното. Напълно материалистичните души, които загубват всякакво убеждение за свръхсетивния свят, са застрашени всъщност още в тази наша епоха от един вид упадък, един вид изолация от прогресиращото развитие. И в известен смисъл още в нашата епоха е налице за голяма част от хората опасността да не могат да продължат с останалите, тъй като те, така да се каже, поради тяхната собствена душевна тежест, понеже са изцяло материалистични души, биват задържани на Земята и не продължават с останалите да се превъплъщават по-нататък. Тази опасност обаче трябва да бъде отклонена след решението на по-висшите йерархии. В действителност нещата са такива, че едва в шестия период и в крайна сметка едва през развитието на Венера настъпва решителният час за душите, които, поставяйки се в изолация, се лишават от участие в по-нататъшното развитие. Общо взето душите не следва още сега да изпаднат дотолкова в собствената си тежест, че да е необходимо да изостанат в развитието си. Съгласно решението на по-висшите йерархии положението е такова, че това не трябва да се случи. Но тези същества от по-висшите йерархии са в известен смисъл ограничени в своите сили и способности. Нищо не е неограничено, също така и сред съществата от по-висшите йерархии. И ако зависеше само от силите на тези по-висши йерархии, то напълно материалистичните души би трябвало сега още чрез самите себе си да се откъснали в известен смисъл от по-нататъшното развитие. Чрез самите себе си тези същества от по-висшите йерархии всъщност не могат да спасят въпросните души; там се използва едно средство за информиране. А именно душите, които тук умират от преждевременна смърт, като души имат пред себе си една възможност. Да кажем, че те умират от някаква катастрофа, например бърз влак прегазва една душа; тогава на една такава душа ѝ се отнема обвивката; сега тя е свободна от тяло, лишена от тяло, но тя има още напълно в себе си всички сили, които тук на Земята биха могли да действат в тялото. Тъй като такива души се отправят в духовния свят, те

отнасят със себе си още съвсем особени сили, които всъщност биха могли да бъдат още дейни тук на Земята, които обаче тук преждевременно са били отклонени. Това са сили с особено приложение, които тези преждевременно починали отнасят със себе си. И тези сили сега използват съществата от по-висшите йерархии, за да спасят онези души, които не биха могли да се спасят със собствена сила.

Душите с материалистическа нагласа благодарение на това биват отведени и спасени в по-добри времена, тъй като техните сили са подходящи само за редовния ход на човешкото развитие. Спасение се извършва благодарение на това, че силата на тези същества от по-висшите йерархии нараства от такива неупотребени сили, които произлизат от Земята, които имат в себе си още енергия, останала неупотребена. Тези сили увеличават силите на съществата от по-висшите йерархии. Така душите, които са загинали преждевременно, помагат на своите близки, които иначе биха потънали в тресавището на материализма. Тук имаме онова, което трябва да вършат душите, които по един преждевременен начин са погубени. Забележителни връзки, нали, в сложните пътища на световната мъдрост. Тук световната мъдрост допуска, от една страна, да бъдат осъждани човешки души поради тяхната безсъвестност, да съдействат за навлизането в света на болести и преждевременна смърт; душите, които са застигнати от това, се използват от добрите същества сред по-висшите йерархии, за да помагат на други хора. Следователно това, което се явява външно в Мая като нещо зло, често се води към добро, но по сложни пътища. Твърде сложни са пътищата на мъдростта, които се прокарват в света. Само постепенно научаваме да се ориентираме в тези пътища на мъдростта. Бихме могли да кажем: там горе заседават духовете на по-висшите йерархии. Тъй като хората трябва да бъдат свободни, те им предоставят възможността да потънат в материализма, в злото. Те им дават толкова свобода, че тези човешки души, които не биха могли със собствените си сили да ги следват до определен момент, сякаш им се изплъзват. Те

се нуждаят от души, които на Земята развиват сили, които след това чрез преждевременно отпадане от тялото остават в напрежение, когато те трябва да се върнат в духовния свят поради преждевременна смърт или злополука. За да могат да влязат там, е необходима службата на онези души, които вследствие на своята свобода са потънали в безсъвестност. Отваря се един удивителен цикличен път; може да се каже също цикличен път на световната мъдрост. Изобщо не бива да се смята, че така нареченото просто е универсално. Светът е станал сложен. Забележителни са думите на Ницше, които той изказа сякаш в момент на вдъхновение: „Светът е дълбока бездна, по-дълбока, отколкото може да си представи денят“⁷⁰. Онези хора, които вярват, че всичко може да се схване с дневната мъдрост на разсъдъка, се заблуждават страшно. Понеже по-висшата духовна светлина не е в онова, което проблясва в дневната мъдрост, а в онова, което проблясва в мрака. Трябва да търсим тази светлина, за да можем да се ориентираме в мрака, в който властва световната мъдрост.

Когато усвоим такива понятия, идеи и мисли, скъпи мои приятели, ще се получи така, че ще гледаме света с очи различни от преди. И ще става все повече необходимо да се учим да гледаме света с други очи; тъй като човечеството е загубило не малко неща от древни времена насам. Какво е загубило, можем да придобием понятие за това, ако обмислим следното. Още в третата следатлантска културна епоха е имало често такива междинни състояния между съня и будността, когато тези души са наблюдавали звездния свят и са виждали не само физическите звезди, както сега, но са възприемали и духовните същества от по-висшите йерархии, водачите и ръководителите на звездната съдба и звездното движение. И това, което съществуваше тогава като древни карти от прастари времена, където се отбелязва още всякаква групова душевност, която изглеждаше подобна на жи-

⁷⁰ Фридрих Ницше, 1844-1900. Цитатът се намира в „Тъй рече Заратустра“, 4 Част: Песен на опиянението, § 6. Превод от немски: Жана Николова-Гълъбова, 1990.

вотно и все пак не е животно, не е произлязло от фантазията, но е съзрявано духовно. Душите възприемали това в духовното. Това духовно те можели да пренесат през портата на смъртта. Това виждане на духа в света на свръхсетивното е загубеното за душите. Днес, когато душите се раждат, те се явяват спрямо физическия свят чрез своите телесни сетивни органи и виждат вече само външно физическото. Онова, което се разиграва около външно физическото като духовно-душевното в съществата от по-висшите йерархии, те не могат да виждат повече. Но що за души са тези, които се явяват в днешните тела? Всички души, които седят тук, са били вплътени в по-ранни времена, и повечето души са били вплътени в египетско-халдейски тела и тогава посредством тези тела са гледали към света, в който са възприемали и духовното. Те възприели това духовно, то е в техните души. Не във всички души; но дори душите, които днес не виждат нищо повече освен физическите факти, живеели някога в съзерцание на духовното, живеели изцяло един живот на духовната представа. Как живеят сега тези души? Те живеят така, като че ли напълно са забравили това духовно. Тези хора живеят така, че те напълно са забравили представите, които са имали тогава. Което са забравили, е забравено само за съзнанието; то е живо в най-дълбоките глъбини на душата. Своеобразното в случая се оказва, че живеещите днес души имат около себе си по съзнателен начин наистина само един физическо-сетивен образ на света, но в техния вътрешен свят са живи несъзнателно в дълбините на душата представите, които някога са били възприемани като истинско спиритуално виждане. За тях душите не знаят нищо, само дето демонстрират в себе си наличието на такива своеобразни представи, които дълбаят в глъбините на душата им и които не идват до съзнанието; те въздействат парализиращо, умъртвяващо. И така възниква фактически в днешните хора нещо, което е в тях един умъртвяващ елемент.

Когато разглеждаме като ясновидци днешния човек, как той е устроен анатомично, установяваме в него, особено в нервната система, определени течения, определени сили, които са

смъртоносни сили и произхождат от представи, които са били валидни в предишни инкарнации. Тези спиритуални представи, които хората днес са забравили, съдържат нещо разяждащо. Това би се проявявало все повече, колкото повече хората се приближават към бъдещето, ако нямаше нещо, което да противодейства. Какво може да бъде това? Нищо друго освен че си спомним онова, което е било забравено. Душите трябва да си спомнят онова, което са забравили. За това съдейства духовната наука. Тя общо взето не прави нищо друго освен да припомня за представите, които душите са придобивали в предишни земни животи. Духовната наука издига тези представи в съзнанието. С това тя дава на хората отново възможността да оживотворят онова, което би било в живота им като мъртъв елемент.

Сега обърнете внимание на тези две неща, с които се запознахте в хода на днешното разглеждане. Ясновидецът възприема, от една страна, човешките души, които са преминали през портата на смъртта, които копнеят по душите, които са останали, които те не могат да възприемат, тъй като в тези души, въпреки че те може би принадлежат на съвсем добри хора, съществуват само материалистически образи за света. За ясновидеца е покъртително, дори и да е придобил невъзмутимост, когато възприема тези копнеещи души. От друга страна, ясновидецът може да прозре едно бъдеще на хората, което ще съдържа все повече мъртви елементи в себе си, ако не бъдат оживотворени отново представите, които някога са били възприемани и които умъртвяват, когато не достигат до съзнанието. Ясновидецът би трябвало да съзира едно бъдеще, когато хората – още много по-рано, отколкото е случаят днес, благодарение на всевъзможна наследственост – показват признаци на състаряване. Както днес може да се видят признаци на състаряване в най-ранна възраст, на преждевременна остарялост, така хората тогава ще получават скоро след раждането бръчки и други признаци на състаряване, ако не се появят оживотворяващи сили чрез духовното познание, което е припомняне на придобитите някога по естествен начин представи. За да бъде снабден умиращият човешки род с един

оживотворяващ го еликсир, за да бъде дадена възможност на мъртвите да се свързват с техните останали тук близки, затова ясновидецът, който съзнава този факт, търси един език, който се разбира не само тук на Земята от възплътените във физически тела души, но се говори общо от душите, които живеят между раждането и смъртта, и от онези, които живеят отвъд между смъртта и новото раждане: един език за живите и мъртвите.

И действително причината за това не е, защото изпитваме чиста симпатия към това, което е една духовна наука, такава теоретична симпатия, каквато изпитваме към други неща, това не е съществено, но действително разбиращият, който вниква в света, чувства това като световна мисия. Той си казва: има нужда да се намери общ език, да се намери еликсирът на живота, който предпазва хората от повяхването на техните представи. Това е мисията на духовната наука за самите спиритуални светове. Тази мисия се чувства като висше, свято задължение, като нещо много сериозно и важно. И трябва да намираме не само удоволствие в представите, които духовната наука може да ни даде за удовлетворяването на нашата теоретична потребност, но трябва да чувстваме от необходимостите на човешкото и световното развитие духовната мощ, която тя трябва да има. Тогава ще почувстваме в истинския смисъл на думата защо трябва да съществува духовна наука, защо тя трябва да се внедри в духовния живот на човечеството. Това чувство трябва да усвоим в общи линии, трябва да се проникнем от него. Това чувство има твърде лечебна сила; то принадлежи към онези чувства, които привеждат човешката душа в действителна хармония на нейните сили. Това е така. Колкото повече онова, от което се оставяме да се проникнем в нашата душа, принадлежи към света на свръхсетивните истини, толкова по-вътрешно изкусни стават чувствата, за да се ръководим в живота, толкова по-съществени стават тези чувства. Онзи човек, комуто просто допада духовната наука, който я усвоява от любопитство или някаква подобна причина, той може би ще я употребява доста лошо в живота си. Онзи обаче, който е проникнат от характери-

зираното горе чувство, от онова свято чувство, което възниква в нас, тъй като знае, че духовната наука трябва да съществува поради вътрешна необходимост, той ще се настрои с правилните чувства спрямо нея също и в живота. Той ще може да се ориентира с духовната наука поне вътрешно в най-сериозните и тежки положения в живота; може би тъкмо тогава ще може да се ориентира, когато настъпят външно най-големи трудности. Понеже духовната наука е дело на бъдещето; днес тя навлиза в света, защото трябва да служи на човечеството в най-широкия смисъл на думата, по най-обхватен начин. Това обаче е причина, щото хората, които в някаква степен изпитват страх в глъбините на душата си от духовните светове, да изживяват в съзнанието си този страх като омраза.

Някои човешки чувства са сродни помежду си, честолюбивото и суетността например са сродни със страха. А някои чувства са сродни помежду си по сложен начин. Защо човекът е честолюбив, суетен? Какво означава да бъдеш честолюбив, суетен? Да бъдеш честолюбив, суетен, означава да искаш да означаваш нещо чрез създанието на своето обкръжение и да се наслаждаваш на това да означаваш нещо чрез това съждение. Защо впрочем желаем това? Това можем да желаем по различни причини. Днес обаче е времето, когато хората, ако се взрем в потайните кътчета на душата им, се оказват пълни страхливци. Хора, които в своето външно съзнание изглеждат понякога непоколебими – в дълбините на душата си са страхливци. И те търсят понякога упойващи средства, когато изпитат истински страх от свръхсетивните светове. Това значи: понеже някой смята, че ще загуби почва под краката си, ако проникне в духовните светове, затова го обзема страх. Но той желае да притъпи този страх – понякога поради страх от сериозната и достойна сила, която той трябва да употреби, за да навлезе в духовните светове. Говори се за един човек, който вярвал, че след четири седмици ще бъде в духовния свят, но тогава се оказва, о, ужас на ужасите, че в тази инкарнация той не може да стане на основание на духовните си познания това, което толкова много

желаел, а именно прочут човек! Тогава той загубил радостта си, бил обзет от страх, искал да се освободи от този страх, като го притъпявал, и развил в себе си една проникната от ненавист и суетност антипатия срещу тази духовна наука.

Това настроение ще се разпространява все повече в настоящето, тъй като вътрешно малодушните, но външно суетни души ще се разпространяват все повече в света. И може да се окаже в най-близко време, че срещу духовната наука ще се отправят все повече нападки, ще се проявава все повече ненавист, отколкото това вече се е случвало. Има достатъчно основание да виждаме и да чувстваме във всички тези неща, въпреки характеризираните чувства, че е налице хармония, именно когато външно често може да изглежда, че всичко върви наопаки. Да виждаме ясно и отчетливо ще бъде необходимо, ако поискаме да стоим твърдо на почвата на духовното познание. Понеже в нашето днешно време често онези, които смятат най-много, че могат да се показват критични, изобщо не знаят за какво говорят. Има хора, които, да речем, започват да пишат статии върху духовната наука, хулят ужасно фантастиката на духовния изследовател: как той може да измисли всичко това! Във втората половина на статията идват след това всякакви сведения за автора, които всички са измислени, които не са истинни. В тези описания царя буйна фантазия. Никой, който се издига в свръхсетивните светове, не би могъл да измисли такава фантастичност като онзи, който в първата част на статията си злослови за фантастичната духовна наука. Така се обръщат нещата в човешката душа. Онези, които смятат, че им е позволено да казват съвсем ясно истината, и които са надарени с известна нечиста фантазия върху фактите на физическия план, се упояват, като ругаят това, което трябва да се схване свръхсетивно. Така човечеството търси упойване не само в алкохола, но и във всякакви други средства. В някои неща трябва да имаме ясен поглед, а напътствие за ясно виждане ни дава духовният светоглед. Търсят се и се намират най-разнообразни упойващи средства и те се намират затова, защото все повече и повече

демонични натури въздействат върху потайните глъбини на човешките души. Тези демонични натури постепенно ще бъдат насъсквани тъкмо срещу онова, което трябва да оплодотвори човечеството откъм спиритуална страна.

Това е, скъпи приятели, което бих искал тъкмо в този момент да обрисувам пред душата Ви като един вид картина на бъдещето затова, защото е добре да си спомняме в наше време как ние, когато познаваме действително духовната наука и нейната мисия, чрез това предизвикване на правилните чувства спрямо тази духовна наука и нейната мисия, желаем да се поставим твърдо и сигурно върху почвата, от която можем да наблюдаваме в нашия вътрешен свят спокойно развитието на бъдещето, макар и външно може би все повече да се довеждаме в дисхармония, все повече да се онеправдаваме.

МИСИЯТА НА ЗЕМНИЯ ЖИВОТ КАТО ПРЕХОДНА ФАЗА ЗА ОТВЪДНОТО

Франкфурт, 2 март 1913 г.

Съществуват все още хора, и то не малко, които казват: е, може и да има духовно-душевен живот след смъртта, но защо трябва да се тревожим сега за това? Можем просто да водим този земен живот с всичко, което той ни дава, с всичко, което той предлага, и можем да изчакаме дали след това ще се появи другият живот, когато дойде смъртта!

Но духовната наука ни показва, че човекът в живота между смъртта и раждането среща определени същества. Също както тук той среща много същества от царствата на природата, така там той среща същества от по-висшите йерархии и повече или по-малко елементарни същества. Когато човекът минава през живота без съдна способност, то причината за това е, че между смъртта и раждането той не е могъл да срещне съществата, които биха могли да му дадат силите, които да оживотворят неговите сили така, че той да е активен морално и интелектуално в този живот. Но възможността и способността да среща между смъртта и раждането определени същества зависи от последния живот. Ако в земния живот никога не сме се занимавали с мислите, които отвеждат към духовния свят, с мислите, които се занимават със свръхсетивното; ако ние сме се потопили изцяло през последния земен живот във външния свят, в света на сетивата, ако сме живели само в разсъдъка, доколкото той е насочен към външния физически свят, тогава ние правим за себе си невъзможно да се приближим между смъртта и раждането до определени същества и да получим от тях способности за следващия живот. В известна степен областта отвъд е мрачна и тъмна за нас и ние не можем да намерим в мрака силите на по-висшите йерархии. Човекът тогава навлиза в живота между

смъртта и новото раждане, без да е обърнал внимание на съществата, от които той е трябвало да получи сили за следващия земен живот.

А откъде идва светлината, чрез която можем да осветим мрака между смъртта и раждането? Откъде вземаме тази светлина? Между смъртта и новото раждане никой не ни дава светлина. Съществата са там и въпросът е ние да се срещнем с тях, което става благодарение на това, че ние сами сме си запалили светлина в последния земен живот чрез нашето занимание с духовния свят. След смъртта ние не може да осветим повече мрака, ако не сме взели със себе си светлината, когато сме преминали през портата на смъртта.

От това виждаме следователно колко неправилно е изказването, че тук не трябва да се грижим за духовния живот, но можем да изчакаме, какво ще дойде там. Да, ако изчакаме, какво ще дойде там, тогава ще дойде именно мракът.

Следователно земният живот не е само преходна фаза, но има мисия, той е необходимост за отвъдното, както отвъдното за земния живот. Светилата за отвъдния живот трябва да се внесат от Земята. Следователно може да се случи така, че човекът тук остава невъзприемчив спрямо свръхсетивния свят, че пропуска възможността, оставя неизползвани способностите да си създаде инструменти за следващия живот.

Но тогава човекът минава през портата на смъртта след един живот, който в едно или друго отношение е бил незадоволителен. Виждате, че се предлага една почти безутешна перспектива. Ако в живота му не настъпи нищо друго, човекът ще води все по-незадоволителен живот. Понеже ако човекът отначало се е затворил спрямо свръхсетивния свят чрез произволна невъзприемчивост, то в следващия живот той ще става все по-малко способен да си подготви органи. И ако не настъпи нищо друго, той би трябвало да продължи да се развива в тази посока. Следователно неговото развитие ще се влошава все повече.

Но тогава настъпва нещо друго. Когато човекът прекарва

живота си в произволна невъзприемчивост, тогава в живота след втория земен живот към него пристъпва Луцифер с неговата мощ. В един следващ живот между смъртта и новото раждане, ако Луцифер не пристъпи към него, той ще ходи в пълен мрак. Но тъй като е живял един живот като описания, Луцифер може да пристъпи към него, за да му осветява сега онези сили и същества, от които той се нуждае за следващия живот. Последница от това е, че те всички са обагрени от светлината на Луцифер. После след невъзприемчивото съществуване и след като е бил ръководен от Луцифер през живота между смъртта и новото раждане той навлиза в нов земен живот. Тогава той е надарен изцяло със способности, които така подготвят неговите органи, че те го излагат на Земята изцяло на изкушенията на Луцифер.

Такъв един човек може след това да е много умен и разсъдлив, но неговият разсъдък ще бъде студен и пресметлив, преди всичко ще бъде проникнат от себелюбие, егоизъм. На ясновидеца това се разкрива при толкова много хора в света, които наистина са умни и разсъдливи, но хладни и себични в действията си, така че те, когато се съберем с тях, ни ощетяват, за да преуспеят те самите възможно най-много и изпъкнат. При разглеждането на такива хора на ясновидеца му се разкрива, че в предишния си живот в духовния свят те са били ръководени от Луцифер и че те са водили духовно невъзприемчив живот в предходната си земна инкарнация: опипване в мрака в далеч лежащия назад във времето живот, предшествашо произволно самозатваряне спрямо спиритуалния живот.

И трябва да кажем, че при едно такова познание се открива пред зора ни тъжната перспектива за материалистическото човечество. Хората, които в настоящето имат материалистически убеждения и отхвърлят заниманието с духовния свят, които разглеждат душевния живот като приключен с момента на смъртта, ги очаква такъв живот, какъвто току-що описах. Обаче ние не се задоволяваме само да умуваме в абстрактна форма върху връзката на различните животи, но конкретният обзор ни показва многообразните връзки между предишните и

бъдещите земни животи, и между следващите един след друг животи в духовното. Трябва да се придържаме към това, че земният живот има голямо значение за живота след смъртта.

А той след това има и едно друго значение. А именно той има значението, че ние всъщност можем да срещнем определени същества само на Земята в пълния смисъл на думата така, че да станем близки с тях. И към тези същества принадлежи преди всичко самият човек. Ако връзката на човек с човека не би могла да се създаде на Земята, тя няма да може да се създаде и в духовната област. Взаимоотношенията, които съществуват между човек и човек, са такива, че те се създават тук и след това се продължават в духовния свят. Но ние никога не можем да създадем връзки с човешки същества, които са предопределени някак да се въплътят на Земята, ако на Земята сме имали възможността да се запознаем с тях, но не сме се възползвали от нея; ние не можем да наваксаме пропуснатото тук в духовния свят във времето, което преживяваме между смъртта и едно ново раждане.

Да вземем един пример: Гаутама Буда.⁷¹ Той е бил такова човешко същество, което в онзи живот през шесто столетие преди нашето летоброене живя като царски син и което на 29 години се издигна от достойнство на Бодхисатва до достойнство на Буда. Това означава: той стана Буда, а един Буда няма нужда повече да се въплъщава в едно физическо човешко тяло. Следователно Гаутама Буда тогава изживял своя последен земен живот. Тогава голям брой хора на Земята влязъл в контакт с това същество. Също и в по-ранни въплъщения на Земята влизали хора в контакт с Бодхисатва. Всички тези отношения могат да се продължат отново в духовния свят. Онези, които тук на Земята са били в контакт с Гаутама Буда, могат да продължат в духовния свят това отношение, което се е установило между тях и Гаутама Буда, подобно на отношението между учител и ученик. Обаче в хода на развитието на Земята е имало души, които никога не

---

⁷¹ Виж стр. 83.

са имали на Земята отношение към Гаутама Буда. Тези души, каквато и особена зрялост да са достигнали, не могат повече да влязат в контакт в духовния свят просто така с Гаутама Буда, с душата, която някога се възплъти в Гаутама Буда. По отношение на Гаутама Буда обаче се явява един вид заместител; с оглед на него се явява нещо, което действа като заместител, когато не е било възможно да се влезе в определен контакт с него на Земята. Понеже Буда е имал една съвсем особена съдба, след като е бил Гаутама Буда и не е имал повече нужда да се връща на Земята, но продължава да живее в една чисто духовна област. Преди всичко той е запазил връзка със земните отношения; само че не от Земята, на която той не се връщал повече, но от духовните области въздействало върху земното съществуване съществото на Гаутама Буда. Ние знаем, че Гаутама Буда излъчваше своето същество в онова момче Исус, за което ни разказва Евангелието според Лука. Тогава свръхсетивното същество на Буда струяло в астралното тяло на момчето Исус според Лука, следователно въздействало върху земното съществуване от свръхсетивния свят. Обаче с обикновените начини на представяне земните хора не са могли да влязат повече в контакт с него, но само онези са могли да влязат в контакт с душата на Гаутама Буда, които от Земята чрез едно по-висше развитие са намерили достъп до него, например Франциск от Асизи. Преди той да навлезе в земния живот и преди изтичането на последния му живот между раждането и смъртта, съществото на Франциск от Асизи живееше в една намираща се югоизточна Европа мистерийна колония, в която преподаваха не физически учители, а учители от свръхсетивната йерархия, към които принадлежеше Буда или, по-добре казано, душата, която някога се беше възплътила в Буда. В едно такова мистерийно средище има ученици, които вече са развили висшите способности за съзерцание на свръхсетивния свят. Такива ученици са в състояние да имат учители, които въздействат само от духовния свят. И така преподаваше в онова мистерийно средище Буда; и един предан ученик на Буда беше Франциск от Асизи в по-ранното си възплъщение. И въз-

прие тогава Франциск от Асизи всичко онова, което го направи способен да осветли за самия себе си в живота, в който навлезе след това, по-висшите йерархии, които след това го изпратиха в съществуването като великия мистик, който можеше да има едно толкова силно влияние в своето време. Всичко това, разбира се, е възможно, тъй като тази душа на Франциск от Асизи встъпи във връзка с Гаутама Буда чрез своите тогавашни по-висши способности, а също и след това той можеше да въздейства върху него от свръхсетивния свят.

Обаче за обикновения човешки живот, който е ориентиран към живота, който се разгръща посредством сетивата и разсъдъка, такава среща, разбира се, е невъзможна. И тогава е в сила това, което именно беше казано: че ние не можем да срещнем там повече едно човешко същество, в случай че не сме го срещали във физическия свят.

Изключението, което познахме именно при Буда, обуславя сега по-нататъшни изключения. И ако е невъзможно обикновеният човек да срещне в духовните области хора, с които тук той не е установявал отношение, то все пак е възможно земният човек, който тук е приел импулса на Христос и се е проникнал с него, между смъртта и едно ново раждане да се срещне с Буда в отвъдното, макар и да не може да се срещне с други хора, с които той не е имал връзка тук. Защото за него е предвидено отново нещо особено.

В началото на седемнадесети век една друга планета освен Земята се намираше в точката на подобна криза на развитието, в каквата Земята се намираше, когато се случи Мистерията на Голгота. И както тогава в земното съществуване се яви Христос от по-висши области, така в онази марсова криза се появи към седемнадесети век Буда на този Марс. Това означава, че след като Буда премина през земните си инкарнации до своята последна, за него повече не беше необходимо да се връща в земния живот; но той продължава своята дейност в други области. Буда, така да се каже, напускайки земните отношения, премина на Марс. И докато Марс дотогава беше предимно първоначалното

място за силите, които гъркът обозначава като плодотворния за света спор, то към седемнадесети век тази мисия на Марс беше приключила и там беше необходимо ново начало: Буда преживя там собственото си разпъване. Но мистерията на Буда не протече за Марс така, както мистерията на Христос на Земята, но князът на мира Буда, който в последния си земен живот разпръскваше навсякъде мир и любов, бе пренесен в изпълнения със спор Марс. А пренасянето на съществото, което беше изпълнено със сили на мира и любовта, в плана на спора и дисхармонията, беше в някакъв смисъл също разпъване.

За погледа на ясновидеца се съчетават удивително два момента. Когато насочим погледа си към осемдесетгодишния умиращ Буда тук на Земята, тъкмо тази смърт на Буда се явява като нещо рядко покъртително и разтърстващо. 483 г, в прекрасна нощ на пълнолуние, обливан от сребърната лунна светлина, тогава умря Буда, излъчвайки мир и кротост. Това било последният му земен момент. След това той въздействал още върху Земята по описания току-що начин. В началото на седемнадесети век ясновидецът вижда отново да проблясва върху Марс меката, сребърна морална светлина на Буда. Това са два удивителни момента, които се съчетават в световната история.

И хората, които тук на Земята възприемат Христовия импулс по съответния начин, те, когато живеят отвъд, преминават през космическия свят. Ние всички преминаваме през тези светове на Космоса. Ние преминаваме най-напред през планетите на нашата слънчева система. Ние преживяваме една епоха на Луната, епоха на Меркурий, епоха на Венера, епоха на Слънцето, епоха на Марс, епоха на Юпитер, епоха на Сатурн. След това излизаме в околността на нашата планетна система, за да се върнем после отново. И тъкмо тогава срещаме тези сили и същества, от които трябва да приемем онова, от което се нуждаем за изграждането на следващия земен живот. И онзи, който е възприел тук на Земята Христовия импулс, може след това при своето преминаване през сферата на Марс, да възприеме онова, което изтича от Буда. Това е един такъв случай, изключителен

случай, при който душите, които не са се срещнали с Буда в предишни земни инкарнации, могат и сега, между смъртта и новото раждане, да срещат този Буда.

За ясновидския поглед се получи, че някои хора, които са живели през седемнадесети век, показват своето забележително дарование чрез това, че във времето, което е предхождало тяхното раждане, те са получили в духовните светове своята сила от Буда. Общо взето незначителни са още способностите за хората да възприемат тези сили, защото Буда бе осъществил тази мистерия на Марс не твърде отдавна. В бъдеще човешките души ще възприемат все повече и повече в сферата на Марс сили от Буда. Но още през деветнадесети век за онзи, който може да вижда такива неща, бяха видими хора, които могат да развият своите способности тук в земния живот благодарение на това, че при тяхното преминаване през сферата на Марс са получили влияния от Буда. Толкова сложно и толкова удивително протичат тези животи между смъртта и новото раждане.

Човекът трябва да вземе със себе си оттук светлината, която може да му освети преживяванията между смъртта и едно ново раждане, иначе той ще върви несигурно в мрака. А така е и в този особен случай. Човекът, който напуска тук Земята и минава през портата на смъртта, без да е възприел Христовия импулс, който не искал да знае нищо за него, след това в последващия живот в духовния свят той може да премине през сферата на Марс, без да е предусетил нещо от влиянието на Буда. За него Буда е като че ли несъществуващ. Необходимо е да отбележим: ние наистина минаваме покрай съществата от по-висшите йерархии; но това дали ги забелязваме и дали можем да получим необходимото да действаме с тях, зависи от това, как сами сме възпламенили в последния земен живот светлината, за да можем не да преминем покрай тях, а да получим нещо от тях. – Така че няма никакво право този, който твърди, че в земния живот не е възможно да се занимаваме с отвъдното.

Вие видяхте вече, че земният живот всъщност е един вид специален случай за едно по-висше разглеждане. Тук в земната

сфера ние живеем между раждането и смъртта въплътени във физическото тяло. Ние преминаваме между земните животи през духовния свят. Освен за земното въплъщение може да се говори за едно „въплъщение“ между смъртта и новото раждане, или по-скоро за одушевяване. Това, което изложих за другия свят, важи и за Земята. Представете си, че за обитателите на Марс, които принадлежат специално към Марс, един човек, който живее между смъртта и едно ново раждане, може да минава през битието на Марс, без да влиза в контакт с марсианските същества. Той не ги вижда и те не го виждат. Същото се отнася и за Земята. През земната сфера минават постоянно същества, които всъщност принадлежат към други планети, така както човекът принадлежи към Земята. Обитателите на Марс прекарват своя редовен живот на Марс, а между тяхното преживяване, което съответства на смъртта – то е наистина нещо различно – и техния нов живот на Марс, те извършват едно преминаване през другите планети. Така че фактически обитателите на другите планети постоянно преминават през нашата земна сфера. Земните хора не могат да влязат във връзка с тях, защото те живеят при съвсем различни условия на съществуване и защото те евентуално не са установили никакви отношение на Марс с тези същества.

Какво впрочем би било необходимо, за да срещнем тези преминаващи през земната сфера същества, които всъщност принадлежат към други планети? Би било необходимо да сме развили с тях допирни точки на тяхната собствена планета. Това е възможно само ако тук на Земята чрез развитието на свръхсетивни сили можем да влезем в контакт с други неземни същества.

По такъв начин съществува наистина възможността за онези, които са преминали едно по-висше духовно обучение, да осъществят среща с преселници от други планети. И колкото и странно да изглежда, в действителност е истинно това, което ви казвам: за онзи, който чува забележителните теории, които физиката и астрономията формулират за обитателите на Марс

– за този, който ги познава като същества, преминаващи през нашата Земя, и узнава от тях какво е съществуването на Марс, понеже така може да се узнае това, – за него тези хипотези са твърде комични, понеже нещата са напълно различни. Всички тези неща излагам, защото бих искал да разширите своя поглед от земния живот до другите светове, отвъд видимите същества, които ни заобикалят, до съществата, които не се възприемат, докато не е отворен погледът ни за тях.

Обаче не само че не можем да се срещнем с хора на други планети между смъртта и едно ново раждане, с които не сме имали отношения тук на Земята, ние не може да установим и такива отношения между смъртта и едно ново раждане, които принадлежат към земната мисия, които трябва да се развият тук и към които на Земята не сме имали никакъв принос или поне по околен път не сме съдействали за тях.

Какво например е духовната наука или антропософията в космическо отношение? Сега онзи, който си създава всякакви теории, би могъл лесно да приеме, че духовната наука е нещо, което може да се преподава и учи във всички светове. Но не така е устроено това във Вселената. Всяка област на света има своя особена задача – и това не се повтаря по еднакъв начин във Вселената. Духовна наука е възможна само на Земята, а не на друга планета или друга област. Земята затова е била сътворена от творческите сили, за да може тук да възникне това, което може да възникне само на Земята. Духовната наука може да възникне само на Земята, никъде другаде не можем да я научим. Тя е откровение за свръхсетивния свят, но такава, каквата я имаме, можем да я имаме само тук.

На това може да се възрази: добре, това може и да е така, но човек би могъл да се образова по отношение на свръхсетивния свят и в друга форма, различна от тази на духовната наука! – Наистина, това може да си помислим, но то не е вярно. Понеже човекът е устроен така, че той, щом изобщо пожелае да придобие едно по правилен за него начин отношение към по-висшия свят, може да го придобие само чрез духовната наука.

Ако човекът пропусне на Земята да се запознае с духовната наука или антропософията, никой друг живот няма да му помогне да се запознае с нея. Но никой друг живот няма да му помогне и да опознае по съответния човешки начин свръхсетивния свят. – Това не бива да ни довежда до отчаяние по отношение на многото хора, които още нищо не искат да знаят за духовната наука. Те ще се върнат и тогава по-късно ще се запознаят с нея. Антропософията е създадена на Земята, за да може да се предаде на хората онова, което трябва да се знае по човешки начин за свръхсетивния свят. Само един начин на предаване е възможен, и той е възможен само чрез посредничеството на хора. Когато човекът премине през портата на смъртта в духовния свят, без да е узнал нещо за духовната наука, той може да узнае за нея благодарение на това, че е бил в контакт със земни хора, които са били запознати с нея. Това е околен път, но е възможен път. Нека вземем примера с двама души, които са имали дълбока приятелска връзка тук на Земята. Единият е свързан с антропософията, а другият не; последният умира, а първият може да му помогне много чрез това, че му чете на глас, запознава го с онова, което го заобикаля след смъртта. Следователно можем да четем на мъртвия някой, така да се каже, важен труд на духовната наука: мъртвият го слуша внимателно, както ясновидецът може да констатира.

Понякога е така, фактите говорят така, и макар че понякога може да се повдигне въпросът „Защо?“, това „Защо?“ няма значение спрямо факта, който мога да ви приведа като добре наблюдаван факт. Възможно е един прост човек, който само се е запознал с духовната наука и който е обичал истински мъртвия, да чете на глас на мъртвия по-добре, отколкото ясновидец, който наистина може да издири мъртвия, но не е имал към него в този живот сърдечни отношения. Понякога е възможно също и ясновидци да си поставят задачата да четат на глас на мъртви, които те не са познавали; много по-често обаче се наблюдава невъзможността да се чете на глас на мъртвия, с когото не е бил налице контакт по-рано. От този факт може да почувствате

голямото значение, което духовните общности като антропософската имат. Там се замества по определен начин това, което сега можахме да характеризираме като един вид съвместен живот, влизане в контакт. Ако не би имало такива общности, тогава всъщност всеки мъртвец би трябвало да разчита само на такова четене на глас от съвсем близки хора. Само такива духовни общности, където се култивират съвместно духовните идеали, разширяват тази възможност. И така може да се случи, и то наистина се случва, да попаднем на антропософ, който по определен начин е в състояния, благодарение на това, което вече е научил, да чете на глас силно концентрирани духовни мисли или ги оставя да преминават в собствената си душа. Тогава може да му се каже: виж, има един починал човек, ще ти покажа неговия почерк, той е бил също антропософ, принадлежал е към същата общност. Тогава може би е достатъчно въпросният човек да види само почерка – не фотографии, – да узнае за любима поговорка на мъртвия, и е възможно, щото въпросният човек, който е в някаква степен по-развит антропософ, да чете на глас по най-плодотворен начин на такъв мъртвец, с когото не е бил в контакт през живота. Ще бъде прекрасна задача на една духовна общност да се преодолее по един толкова енергичен начин пропастта между живите и мъртвите.

Днес антропософите настояват още за някои задачи, които са разрешими само на физически план, защото все още са изпълнени от много материалистически начин на мислене, макар и теоретично да са възприели науката антропософия. Истинските духовни задачи ще дойдат едва когато духовната наука навлезе още по-дълбоко в душите. Тогава ще се намерят души, които ще поемат длъжността да помагат на мъртвите и да ги придвижват напред. В рамките на нашата общност началото по определен начин вече отдавна е поставено, така че е необходимо само да се доведе това, което може да се постигне в тази област, до по-голямо удовлетворение.

Разбира се, ако един антропософ е преминал през портата на смъртта, следователно самият той е отнесъл със себе

си духовни мисли, той може, когато живее в духовния свят, да окаже евентуално услуга на самите мъртви, може да им бъде учител. Но тези мисли са общо взето по-трудни, отколкото се мисли. По-лесно, отколкото в отвъдното, всичко това може да се направи на Земята, защото общностите, които могат да съществуват след смъртта, са изцяло зависими от общностите, които са съществували преди смъртта.

Ако например двама души са живели съвместно на Земята, единият от които е бил антропософ, а другият не е харесвал духовната наука, но сега след смъртта той изпитва копнеж по нея, може да се случи, щото живеещият тук антропософ до настъпването на собствената му смърт да има грижата да чете на глас на починалия. След известно време останалият тук, който е чел на глас на другия, преминава сам през портата на смъртта; той тогава е с него в духовния свят. Тогава се появява отново един отзвук от онова отношение, което е съществувало тук на Земята и което предлага известна трудност – докато трудност не е съществувала, когато единият е бил още на Земята, а другият – починал. Възникват дисонанси, когато те са отново заедно при същите условия на съществуване, които са били налице в техните земни отношения. И както тук едната душа не е искала да знае нищо за другата с оглед на духовната наука, така е и отвъд. Но това показва отново как отношенията отвъд са зависими от отношенията тук на Земята. Нещата са именно твърде сложни и не могат да бъдат само мислено конструирани.

Но това, което се съдържа в мисията на духовната наука, се явява живо пред нашите души чрез такива факти. Това ни показва как се преодолява бездната между живите и мъртвите. Виждаме, че мъртвите също така могат да въздействат при определени обстоятелства върху Земята, както живите могат да въздействат в духовния свят. Ние можем да проучим как мъртвите въздействат във физическия свят.

Всъщност хората тук на Земята знаят много малко за това, което ги заобикаля. Как всъщност хората разглеждат живота? Те го разглеждат така, че нанизват събитията, които се разиграват,

сякаш на една нишка, разглеждат едно събитие като причина, а друго като действие, но по-нататък не мислят много върху това. Колкото и странно да може да звучи това, то все пак е така. Това, което се случва, е най-незначителното съдържание от действителния живот, само външното съдържание на действителния живот. Има и нещо друго в живота, освен това, което се случва; нещо, което има не по-малко значение за живота.

Да вземем един пример. Един човек има навика всеки ден точно в осем часа да излиза от своята къща. Той трябва всеки ден да изминава определен път през един площад. Един ден обстоятелствата довеждат със себе си това, че той излиза три минути по-късно от обикновено; но той изминава същия път. Тогава той възприема нещо странно на площада, през който той всекидневно трябва да минава под колонадите; покривът на колонадите се е срутил! Ако той беше излязъл в обичайното време, той определено щеше да бъде убит.

Такива неща се случват често в живота. Колко често можем да си кажем, че нещо съвсем различно би било възможно, ако тези и онези обстоятелства биха били налице, вместо онова, което тъкмо се е случило. Ние ще бъдем предпазени от много опасности в живота; много неща, които биха могли да се случат, нямаше да се случат. А именно ние разглеждаме в живота само външните обстоятелства, но не и вътрешните възможности; но тези възможности се крият постоянно в живота. Ако един ден е донесъл за нас тези или онези събития, то това е общо взето само нещо външно-действително, а зад него се крие цял един свят на възможното. Представете си например морето, скъпи приятели. В морето живеят безчислено много херинги; но за да се родят, са били налице много повече зародиши, отколкото родените херинги. Много, безкрайно много зародиши са загинали; те не достигат своята цел; оцелява само възможният брой херинги. Но така е и с всичко в живота. Това, което преживяваме от сутрин до вечер, е само фрагмент от големия брой възможности. Във всеки един момент преминаваме покрай възможни, но неслучили се неща. Когато нещо възможно е преминало покрай нас,

това е един особен момент за нас. Помислете за човек, който ако само би излязъл от вкъщи както обикновено, щеше да бъде убит от покрива на колонадите. Но такива възможности са налице постоянно за нас. В един такъв момент, когато човек се оказва три минути по-късно пред сградата, която иначе би се срутила върху него, ако бе дошъл по-рано, се наблюдава благоприятното обстоятелство, при което духовният свят може да проблесне в него. Тогава може да му се разкрие едно от тези събития, които могат да го свържат с мъртвите. Днес човек не обръща внимание на тези неща, тъй като живее всъщност само на повърхността на нещата.

Духовната наука ще стане постепенно жизнен еликсир и човекът не само ще вижда каква е външната действителност, но той ще обръща внимание и на онова, което се оповестява в душевния му живот. А сред това ще се явява често и гласът на мъртвите, които желаят още нещо от живите.

Както в четенето на глас имаме пример за това, че живите могат да въздействат върху мъртвите, така могат и мъртвите от своя страна да въздействат върху живите. Ще дойде време, когато хората ще могат да говорят в духа си с мъртвите. Тогава те ще говорят на мъртвите и в някаква степен ще чуват мъртвите. Тъй като е истина, че смъртта променя само външната форма на човека, неговата душа обаче продължава да се развива, така че това е все още едно много несъвършено състояние на човечеството, от което страдат сега хората, тъй като нямат общност с хората, които живеят само в друга форма, имат само живот от друг вид. Когато духовната наука бъде не само теория, но проникне душите на хората, тогава ще може да съществува и живо общение с мъртвите. Това, което сега може да съществува по някакъв начин само за ясновидеца, ще стане постепенно общочовешко благо.

Може да кажете, че за ясновидеца това може и да е така, че той може да издери хората между смъртта и едно ново раждане. Но днес това е много трудно, тъй като неверието в духовния свят, липсата на връзка с духовния свят създава пречки дори за

тези, които могат да се свържат с духовния свят. Има определени неща, които могат да се осъществят безпрепятствено само тогава, когато станат общо благо на хората. Колкото и значителен архитект да е някой човек, ако никой не му възложи нещо да строи, той няма да може да строи. Така могат да бъдат нещата и за ясновидеца. Той може да притежава способностите да се издига до мъртвите в духовния свят, но ако това се затруднява поради факта, че общуването с мъртвите за повечето хора е невъзможно, това може да се удаде и на ясновидеца само в изключителни случаи.

Скъпи приятели, исках да ви покажа как духовната наука може да влияе върху живота. И може би още по-добро, отколкото онова, което изучаваме теоретически, е онова чувство, онова усещане, че допринасяме за разрешаването на задачата на духовната наука в бъдещето на човечеството. По този начин всеки, който принадлежи към това антропософско движение, получава представа за това, което той всъщност прави. Той получава представа за това, колко неизмеримо е онова, което трябва да се извърши тъкмо от духовната наука или антропософията. И чрез това се научаваме напълно сериозно и с достойнство да се придържаме към нея, научаваме се да я приемаме не като нещо леко, което трябва само да ни назидава, но да я приемаме като нещо, което ще става все по-необходимо и по-необходимо за човечеството в бъдеще. Чрез днешните разглеждания исках да предизвикам у вас усещане за тези неща.

ЗА ЖИВОТА МЕЖДУ СМЪРТТА И
НОВОТО РАЖДАНЕ.
ВРЪЗКИТЕ МЕЖДУ СЕТИВНИЯ И
СВРЪХСЕТИВНИЯ СВЯТ

Мюнхен, 10 март 1913 г.

Първа лекция

В средите, в които господства материалистическо убеждение, много често се използва един начин на изразяване, който на пръв поглед, поне външно, изглежда като че ли е напълно разумен, който обаче се явява напълно различен, когато го осветлим с познанията на духовната наука. Този начин на изразяване можеше да се чуе особено доста често във времето, когато теоретичният материализъм процъфтяваше и преобладаваше сред големи народни кръгове; но и днес все още може да се чуе този начин на изразяване. Той гласи: дори и да допуснем, че има живот отвъд портата на смъртта, човек няма нужда да се занимава с този живот, преди да пристъпи към тази порта на смъртта; понеже когато той премине през тази порта на смъртта, той ще види какво ще настъпи; а засега, за физическия свят е напълно достатъчно да се потопи в това физическо съществуване и бихме могли да се надяваме, че ако само сме се потопили напълно в това физическо съществуване, ще бъдем способни, в случай че има такъв живот отвъд портата на смъртта, да го приемем по съответния начин.

С оглед на ясновидския взор обаче, който следва да наблюдава областта, която човекът преживява между смъртта и едно ново раждане, този начин на изразяване се оказва напълно невъзможен. А именно когато човек е преминал през портата на смъртта – ние вече обърнахме внимание на това⁷² в разглежда-

---

⁷² Виж лекциите от 26 и 28 ноември 1912 г. в този том.

нията, които направихме при моето последно посещение тук, – той е зает преди всичко с обработката на онова, което все още е налице у него като останки, спомени и връзки от последния земен живот. Би могло да се каже, че в първите времена след смъртта, в течение на години, дори десетилетия, човек гледа по определен начин назад към своя последен земен живот; той е още зает с нещата, които са останали като сили в астралното тяло от последния земен живот. Но все повече и повече той навлиза в онази област, която последния път описахме сякаш от космическа гледна точка; все повече и повече той навлиза в областта, където той влиза в контакт със съществата от по-висшите йерархии; понеже той трябва да събере онези сили, от които след това отново ще има нужда, когато чрез раждане навлиза във физическото съществуване. Човекът трябва да донесе със себе си две неща в това физическо съществуване, което, така да се каже, е било подготвено и укрепнало в него между смъртта и раждането. Той трябва да внесе онези сили, които го правят способен, когато се е свързал с онова, което лежи в потока на наследствеността и му се предава, така да се каже, идващата от потока на наследствеността субстанциалност, да оформи отвътре пластично телесността от първите години и дълго след това по време на живота; така че телесността да бъде изцяло приспособена към индивидуалността, която човекът пренася от предишния си земен живот. Това, което се дава на човека от неговите предци във физическата наследствена линия, съответства, така да се каже, на човешката индивидуалност само чрез това, че човекът се привлича от определена, бихме казали, смесица от пропорции във физическата наследствен линия, която се създава от характера на бащата, майката, дядото, бабата и т.н. Човекът бива привлечен от това, което може да възникне във физическата наследствена линия. Но това, което човекът приема като негова външна обвивка, като преминава през раждането, трябва първо да се оформи пластично най-фино. И това се формира с помощта на изключително сложно подреждане на сили, които човекът донася със себе си

от духовния свят и които той получава така, че едни сили той получава от един ред на йерархиите, а други – от друг ред на йерархиите. Ако пожелаем да използваме образен израз, можем да кажем, че между смъртта и едно ново раждане на човека се предават дарованията на съществата от по-висшите йерархии, а тези дарования са силите, от които човекът се нуждае, за да приспособи към своята собствена индивидуалност това, което му се предава чрез наследството.

Ако това е едното, което трябва да вземем под внимание при въплъщаващия се човек, тогава другото е това, че човекът отново работи, макар и без да съзнава това, над изграждането и формирането на своята съдба. Някои неща, които се случват в човешкия живот като че ли случайно, човек предизвиква благодарение на това, че между смъртта и раждането той е усвоил силите, които го правят способен по-късно в земния живот да достигне до това именно, което може да е заложено в неговата карма. Всичко това ни показва как между смъртта и едно ново раждане човекът трябва да получи дарбите от съществата от по-висшите йерархии, с които той влиза тогава във връзка.

Две неща са възможни, както е видно за ясновидския поглед, когато човешката душа преминава през тази област между смъртта и едно ново раждане. Възможно е тази човешка душа без духовна светлина, сякаш опипвайки в тъмното, да се лута сред съществата от по-висшите йерархии така, че тя всъщност да не може да намери никъде възможност да получи съответните дарби от по-висшите йерархии, като изхожда от вътрешни тенденции. По пътя между смъртта и едно ново раждане трябва да имаме възможността, ако искаме да получим дарбите на съществата от по-висшите йерархии, да съзерцаваме тези същества, да се изправим срещу тях наистина съзнателно. Образно казано, може да се наложи да се лутаме без светлина в тъмното – има се предвид естествено духовната светлина – сред това, което трябва да преживеем, сред общността на съществата от по-висшите йерархии. Но може да преминем през тази общност и така, че в зависимост от това каква нужда имаме

според кармата да получим тези дарби осветени и по правилния начин. Светлината, която трябва да ни освети, за да не се лутаме в тъмнина сред съществата от по-висшите йерархии, не може да ни бъде дадена вече, когато сме преминали през портата на смъртта, ако не я носим вече със себе си чрез това, което сме развили като чувства, усещания, мисли, които в живота между раждането и смъртта са насочени към по-висшите светове. Следователно това е нещо, което ние сами трябва да подготвим в този живот преди физическата смърт. Благодарение на това, че насочваме мислите, усещанията, чувствата си към свръхсезивните светове – може би също само като предчувствие, но все пак ги насочваме, – благодарение на това подготвяме за себе си светлината; понеже тази светлина може да се излъчва само от самите нас: светлината, благодарение на която можем да минаваме сред съществата от по-висшите йерархии така, че те да могат да ни дадат действително своите дарби, че ние, така да се каже, да не посегнем погрешно, когато ги получаваме. По такъв начин виждаме, че е напълно погрешен начинът на мислене, съгласно който можем да изчакаме и няма нужда да се тревожим за свръхсезивните светове, докато не настъпи смъртта. Това е абсолютно неправилно; понеже как те, т.е. съществата от по-висшите йерархии, пристъпват към нас, дали те пристъпват към нас така, че ние можем да получим от тях силите, от които се нуждаем за следващия живот, зависи от това как ние самите можем да осветим полето между смъртта и едно ново раждане, особено на определено разстояние. И ние оставаме в тъмнина, когато прекараме живота си до настъпването на физическата смърт при пълно отричане или отхвърляне на мисълта за свръхсезивните светове. Нещо може да изглежда наистина напълно правдоподобно, приемливо за обичайната разсъдливост на човека, но измерено с фактите на по-висшите светове то престава да бъде вярно. Така на ясновидския поглед често се открива, че при един човек, който не се е интересувал от свръхсезивните светове, който не е искал да знае нищо за тях, който е живял според принципа, че тук във физическия

свят всяко мнение, мислене, чувстване, усещане е насочено само към този свят, който си казвал, че другото ще пристъпи към мен тогава, когато настъпи времето – на ясновидския поглед може да се открие, че такава душа, която преминава през портата на смъртта, преминава именно в тъмнина, че тя по необходимост пропуска, именно защото преминава в тъмнина, да получи даровете, които трябва да ѝ бъдат дадени от съществата от по-висшите йерархии. И когато една такава душа встъпи чрез раждането в ново земно съществуване, на нея ѝ липсват силите, които могат да оформят телесността, които биха могли да формират така пластично тази вътрешна формация, че човек да живее наистина адекватно съгласно кармата си. Оказал ли се е човекът в един предишен живот невъзприемчив към свръхсетивните светове по посочения начин, той, когато тази невъзприемчивост е преминала през мрака, трябва да навлезе в новия живот неподготвен и неадекватен.

Той не е развил сили в своята телесност, които би трябвало да развие в следващия живот, определени вътрешни формации не се развиват; човекът в известен смисъл остава зад това, което би могъл да стане и което би трябвало да стане. Той е бил доброволно невъзприемчив в предишния си живот и ще става по необходимост още по-невъзприемчив, отколкото би могъл и би трябвало да стане в следващия си живот. Той няма да може да схваща толкова, колкото иначе би могъл да схваща; той няма да може да участва в света толкова, колкото иначе би могъл да участва; той ще остане незаинтересован от това, от което иначе би проявил интерес.

Всичко това може да се появи като кармична последица от доброволната невъзприемчивост в един предишен живот. И така, когато човекът прекрачи след време портата на смъртта, той може да прекрачи тази порта на смъртта с едно душевно благо, което е изработено далеч не толкова задоволително, колкото би трябва да бъде. Когато човекът отново навлиза в духовния свят и отново преминава областта между смъртта и едно ново раждане, би могло отначало да се допусне, че, тъй

като вътрешните сили в него са значително намалени и станали неадекватни, той сега трябва още повече да върви несигурно в тъмнината и би могло да изглежда отчайващо, че такъв човек вероятно не ще се издигне никога отново. Това обаче не е така; но в този живот между смъртта и едно ново раждане се явява нещо друго, което трябва да се постави пред душата за разглеждане като нещо второ. В този живот, който следва доброволно невъзприемчивия живот, тъй като е бил именно такъв, какъвто е протекъл, Луцифер със своите сили има особена власт над човека и той сега му осветява полето между смъртта и едно ново раждане. Човекът трябва да приеме сега даровете от по-висшите сили, осветени от луциферичните сили. Благодарение на това всички тези дарове получават специфична окраска. Разбира се, тъй като сега човекът не е минал през мрака, но не е осветил съответното поле самостоятелно, изхождайки от самия себе си, той влиза в следващото съществуване по такъв начин, че той наистина може да оформи пластично онова, което му се дава в наследството, но всичко онова, което той оформя, е с луциферична окраска. И когато разглеждаме такъв човек в следващия му живот, той често се явява като повечето хора, които срещаме особено в нашето настоящо време: хора с трезва, не само суха, но и егоистична разсъдъчна способност, с егоистична разсъдливост, която навсякъде, където се явява в живота, има пред очи само собственото предимство. Това именно е свойствено на душата според всичко описано по-горе. Себелюбиви души, които са мъдри, но тяхната мъдрост е подходяща да се прилага само в служба на тяхното себелюбие; които се разпореждат така, че всичко да обслужва тяхното себелюбие, които са интелигентни, но само за своя собствена изгода, това са предимно такива души, които преди това са преминали пътя, който именно описахме. И причината, защо тези души сега, разбира се, не остават невъзприемчиви, е, че заради многото сили, които са налице в тях от още по-ранни инкарнации, те все пак могат да се приближат до онова, което може да внесе на Земята във физическия живот един лъч от действително свръхсетивното

съществуване.

Благодарение на това съществува възможността в едно ново земно съществуване да бъдат запалени от познанията за по-висшите светове. Следователно няма нужда една такава душа да бъде изключвана от всяко по-нататъшно проникване в духовните светове, тя се издига отново, но се явява това, което беше описано. И тук имаме една твърде забележителна, многозначителна връзка между три земни живота и двата междинни живота между смъртта и едно ново раждане. Ясновидският поглед открива фактически доста често – именно тогава, когато се насочва към онези хора, които в настоящето минават за мъдри, интелигентни, но във всички свои начинания са души, които преследват своята полза – като предхождащи събития за тези души онова, което беше описано. Първо един живот, който доброволно се е отвърнал от всеки интерес към свръхсетивните светове; след това един живот, който изобщо е бил неспособен, тъй като е нямал вътрешните телесни органи, да се интересува дори за нещо във физическия свят, което би могло да му е близко до сърцето, когато е нямал именно такива предварителни условия; накрая един следващ живот, който служи само на егоистичния разсъдък, на егоистичната мъдрост. При широкото разпространение на егоистичната мъдрост в нашето настояще време е възможно да се проследи, така да се каже, тъкмо този път на човешките души, понеже ние се връщаме тук във времената, в които намираме много хора в тяхната предходна инкарнация, които заради техните неразвити органи са имали само един твърде притъпен интерес, дори към обичайния сетивен свят, а не само към свръхсетивния свят. И тогава се връщаме до една трета инкарнация, която за тези души често се намира в онова, което наричаме четвърта следатлантска културна епоха, когато повече, отколкото днес се вярва, са господствали доброволен атеизъм, доброволна незаинтересованост към свръхсетивните светове в най-различни области на Земята. Тъй като обстоятелствата са такива, възможно е да се изследва днес описаният път на развитие на душата с оглед на

посочените събития. Но изследването на този път на развитие на душата ни показва съвсем ясно какво трябва да последва за една душа, която в наше време отново доброволно се затваря за свръхсетивните светове.

И по друг начин животът може да протече в три последователни инкарнации. Като пример може да се посочи следното. Наблюдаваме една душа, която, да речем, по същество е такава, че задоволява своите душевни потребности с известен фанатизъм, с известно тесногърдие в това, което преди всичко ѝ се предлага. Наблюдаваме, бихме могли да кажем, една религиозно-егоистична душа. Днес намираме такива души. В хода на развитието на земното човечеството винаги е имало души, които, така да се каже, са вярващи, инстинктивно вярващи, защото поради известен душевен егоизъм искат да очакват в отвъдното един вид възнаграждение или компенсация за физическото земно съществуване. Това очакване може да бъде напълно егоистично и може да бъде свързано с фанатично тесногърдие спрямо това, което, да кажем като духовна наука или от мистериите, достига до хората относно по-висшите светове. Колко много хора виждаме днес, които действително се придържат към съзерцанието на духовния свят, но фанатично тесногърдо отхвърлят всичко, което не им дава насоката на вярата, в която са отгледани и възпитани. Такива души не се лишават от комфорта си, за да се запознаят с нещо относно духовните светове. Въпреки че те са вярващи в отвъдното души, в тях може да се корени един по-дълбок егоизъм. Всичко, което е свързано по такъв начин с вярата в отвъдното, указва в известен смисъл, че човекът не намира по правилния начин пътя между смъртта и едно ново раждане, че той не може да получи по правилния начин даровете на съществата от по-висшите светове, че тези дарове достигат до него така, че когато той навлезе чрез следващото раждане отново в земния живот, той наистина може да работи над своята телесност, той в известен смисъл работи и над изграждането на своята карма, но оформя и изгражда всичко по един неправилен начин, обработва своята телесност така, че

от него става например един хипохондрик, свръхчувствителен човек, който вече чрез своите телесни заложби е осъден да бъде така засяган от външния свят, че прекарва живота си намръщен, недоволен и неудовлетворен, и се чувства винаги така засяган от този живот, че се възприема постоянно като наранен от него. Хипохондрично, болезнено меланхолично същество, обусловено от телесността, може да произлезе от причините, които тъкмо описахме. Следователно едно в егоистичен смисъл фанатично придържане към определени форми на вярата в отвъдното може да доведе човека също така до това да премине по неправилен начин през полето между смъртта и едно ново раждане и след това да направи по един неправилен начин чувствителна своята телесност в един следващ земен живот. Премине ли той тогава отново през портата на смъртта в духовния живот, върху такава душа, както се явява на ясновидския поглед, има голямо влияние особено всичко ариманично. И това ариманично дава на всички сили, които човекът събира между смъртта и едно ново раждане, такава окраска, такава оформеност, че човекът чрез следващото раждане привежда тези сили в съществуване така, че той, без да може да стори нещо, става чрез своята чиста предразположеност в известен смисъл тесногърд в своето мислене и чувстване, става неспособен да наблюдава непринудено света. Множество духове, които намираме сред нас, които страдат от известно тесногърдие, които не са в състояние да излязат с мислите си от определени граници, които са сякаш с капаци, които дори когато правят усилия, остават ограничени, дължат тази карма на описаните отношения.

За да стане още по-ясно какво се има предвид, нека да разгледаме следния пример. Има един твърде доверчив, вероятно също напълно проникнат от истината на това, което твърди, човек, който е писал върху религиозното възпитание на децата в първия календар на свободомислещите⁷³, излязъл миналата година. Той разви там следната логика. Той твърди, че децата не

---

⁷³ Не е могло да бъде намерено.

трябва да се възпитават религиозно, тъй като е неестествено. А именно ако се оставят децата да растат, без да им се втъпяват религиозни понятия и идеи, без да им внушават религиозни чувства, се вижда, че те не идват до тях от само себе си; от това би следвало, че е неестествено да се натрапват на човешките души такива понятия и идеи, тъй като те са втъпявани само отвън. – Съвсем сигурно е, че онези, които се наричат днес свободомислещи, приемат с ентузиазъм една такава мисъл и я намират дори дълбокомислена; но трябва да обмислим само следното. Напълно известно е, че едно човешко дете, което, преди да се е научило да говори, ако би било пренесено на самотен остров, ако трябва да расте там, без да прониква до него човешки глас, никога нямаше да се научи да говори! От това следва, че човекът не може да развие от само себе си и говоренето, ако то не достига до него отвън. Добрият, либералният религиозен проповедник би трябвало да забрани на своите последователи да учат човешките деца да говорят, тъй като те не могат да развият своя език от само себе си. Виждаме следователно, че нещо, което изглежда твърде логично и което при определени обстоятелства една широка общност схваща като дълбокомислено, не е нищо друго освен логическо безсмислие; защото в момента, когато излезем отвъд него, то се оказва логически съвсем неиздържано. Тук имаме един човек, който е като с капаци. Такива примери срещаме на всяка крачка в днешния живот. Тъкмо днес се срещат много често хората, които са с такива органичителни капаци, които привидно развиват изключително всички свои душевни дейности, но в момента, когато трябва да излязат от определен кръг, който са си начертали, всичко отказва да действа; те просто не виждат това, което се намира извън техния кръг. Когато проследим назад такива хора, откриваме при тях двете предишни инкарнации така оформени, както беше споменато. От това отново можем да узнаем, какво предстои за такава човешка душа в бъдеще, която днес, какъвто е случаят при толкова много души, от удобство, от егоизъм се затваря в едно положително изповедание, за чието основание тя не пита

по-нататък. Не е ли така, че днес живеят сред нас много хора, които просто се числят към изповеданието, защото принадлежат по рождение на него и защото по-късно са твърде лениви, за да излязат от него, но се придържат към изповеданието с егоистичен фанатизъм? Те са – дори ако това е може би невъзможна мисъл – също така добри евангелисти или добри католици по причина, поради която биха били и средностатистически турци, ако по предопределение на кармата биха принадлежали по рождение към исляма. Но днес в човешкото развитие е настъпило времето, в което душите изостават по определен начин и стават неадекватни в следващите инкарнации, ако не пожелаат да си отворят очите спрямо онова, което днес може да достигне до човешките души от духовните светове по многообразен начин.

Наистина кармичните връзки са усложнени, но те се изясняват за нас, когато разгледаме няколко такива примери, каквито се явиха току-що по различен начин пред душата ни. Животът между смъртта и едно ново раждане, а чрез него и следващия земен живот, е по твърде различен начин зависим от предхождания. С ясновидски поглед в духовния свят можем да проследим души, които са получили, така да се каже, една своеобразна задача между смъртта и едно ново раждане. Всичко, което срещаме във физическия свят, е предизвикано всъщност от духовните светове. Човекът само не вижда във физическия свят как навсякъде в процесите на физическия план са включени свръхсетивни сили. Най-късоглед в това отношение е материалистическият ум. Така например всичко онова, което достига до човека, било като лечебни фактори от нашето обкръжение или като лечебни фактори на водата, или като други лечебни фактори от нашето обкръжение, се обяснява едностранчиво, обяснява се само частично, когато желаем да го обясним в духа на днешните хигиенични теории, именно чисто материалистически. Целият начин, по който лечебните фактори, здравните фактори, по който животът, който кара да кълни, расте и се развива човешкият свят, се реализират във физическото съществуване, зависи от това как съществата от

по-висшите йерархии пращат от свръхсетивния в сетивния свят своите лечебни фактори, своите здравни фактори, своите сили, които правят човешкия живот велик, красив и растящ. Всеки растеж и разцвет – това може да се проследи със свръхсетивен поглед, – всеки здравословен брыз се разпорежда от свръхсетивните сили, които се насочват и направляват от съществата от по-висшите йерархии. След това ясновидецът може да види как в определен период между смъртта и едно ново раждане човешката душа става служител на онези духовни същества от по-висшите йерархии, които пращат от свръхсетивните светове в този сетивен свят лечебните фактори, здравните фактори, и факторите на растежа. Там виждаме определени души за известен период от своя живот между смъртта и едно ново раждане посветени на работата, която е в служба на току-що характеризираните духовни същества от по-висшите йерархии. Тогава такива човешки души, на които е позволено да служат на току-що описаните същества от по-висши йерархии, изпитват блаженство.

Обстоятелството, че на човешката душа за известен период след смъртта е позволено да служи по такъв начин на съществата от по-висшите йерархии, които в добрия, в най-добрия смисъл довеждат човешкия живот до развитие и разцвет, зависи от това, дали същата тази човешка душа – това може да се проследи, когато се проследи така служеща човешка душа назад до последния ѝ земен живот, – дали такава човешка душа е изпълнила по съвсем определен начин известни задачи по време на своето физическо въплъщение. Тук във физическия свят човек може да изпълнява това, което трябва да изпълни, по такъв начин, че при всеки повод да мърмори, че да му е противно това, което върши, т.е. изпълнява своя дълг сякаш под принуда. Често виждаме много съвестни хора, но често ги виждаме да вършат работата си без отдаденост, без ентузиазъм, без любов към предмета. Виждаме други, които вършат работата си с любов към предмета, с преданост, с ентузиазъм, с мисълта, че по този начин, било то в социални или други отношения, те

правят услуга на човечеството.

Нещо друго е свързано с това, което току-що обсъдихме, и е важно да направим такова разглеждане. В сравнение с това, което човешкият живот е бил често в древни времена, днес той твърде много се е променил. Видовете занимания на хората, които, така да се каже, не допускат появата на ентузиазъм повече, се увеличават все повече и повече и е неизбежно да се увеличават тъкмо от прогреса на човечеството. Кой би отрекъл, че днес на физически план има многочислени видове занимания, по отношение на които човек би трябвало да стане просто неистинен, ако в тяхното извършване би симулирал ентузиазъм, които той трябва да извършва просто от чувство за дълг. Със сигурност нищо не може да попречи на човек да изпълни дълга си, когато неговата карма го е поставила на определено място, дори и да го върши с нежелание; но всеки човек е в състояние, ако само наистина иска или поне ако му се даде възможност да иска да направи нещо в хода на живота си, в случай че неговата карма не говори твърде много срещу това, което може да се извърши и с отдаденост. Това би трябвало да се обмисли и би трябвало да се обмисли, колко е важно за общата връзка на живота на нашето човечество, че онези, които могат да обозрат такива неща, правят всичко, което е по силите им, особено в нашето сегашно социално толкова тежко време, за хората, които често пъшкат под бремето и ярема на един живот, който наистина не води до ентузиазъм, до жертвоготовност, а е само живот, който се осъществява с усилия и нежелание; би трябвало хората, които могат да обозрат нещо такова, да се чувстват дълбоко задължени да се посвещават на социална работа, която тъкмо за онези души, които са сякаш прогонени в определен социален мрак, остава недостъпна; би трябвало такива хора да дадат поне за кратки моменти възможността на такива души, които остават невъзприемчиви, да могат да почувстват и да помислят нещо, което може да ги изпълни с ентузиазъм, дори ако това са само мисловни дейности, които се извършват с ентузиазъм. Вече по тази причина би трябвало да стане все по-скъпа за нас, а също

и за нашите приятели, мисълта, че това антропософско движение се разширява все повече и повече, че то развива тук и там социална дейност, призовава тук и там, така да се каже, хора от улицата, които действително водят един иначе невъзприемчив живот, не знаят нищо за това, че е възможно да се мисли и чувства нещо, което възвисява сърцето ни, което изпълва чувствата ни с ентузиазъм. Тези хора би трябвало да бъдат привлечени към един такъв ентузиазъм.

В тази линия постепенно съвсем сигурно ще става все повече и повече ефективна нашата работа; понеже тъкмо връзката на този земен живот с живота между смъртта и едно ново раждане ни показва нещо изключително важно за тази мисъл. Всичко, което можем да правим тук на Земята с отдаденост, с любов към нашата работа, така че да присъстваме в нашата работа, така че да съзнаваме себе си в нея, е достойно за човека и е една човешка задача. Всичко това ни прави след смъртта служещи духове на съществата от по-висшите йерархии, които пращат от свръхсетивните светове в този сетивен свят лечебните, поощряващите растежа сили. Виждаме колко важно е, че в действията на хората тук във физическия свят е налице ентузиазъм; понеже ако ентузиазмът би отмрял във физическия свят, ако любовта би отмряла във физическия свят, в бъдеще хората биха навлизали в едно земно съществуване, което във физическо отношение ще получава от свръхсетивните светове малко лечебни и поощряващи растежа и развитието сили. Такива връзки между сетивния и свръхсетивния свят игнорират, разбира се, отвръщащите се днес със страх, с неосъзнат в тях страх, от свръхсетивните светове; обаче тази връзка между моралния и физическия ред в света съществува.

Можем да вземем под внимание и противоположния образ. Намираме души, които определено време между смъртта и едно ново раждане стават служители на онези духовни същества, които, обратно, трябва да изпращат от свръхсетивните в сетивните светове елементи, които насърчават болестта и нещастieto. И е потресаваща, ужасна гледка да проследим

онези човешки души между смъртта и едно ново раждане, които трябва да бъдат служители на злите духове на болестта и преждевременната смърт, на злите духове на една често пъти ужасна човешка съдба, която наистина е обусловена от кармата, но която трябва да се получи като резултат от външните събития. Това, че изстрадаме определена съдба, лежи в кармата; това, че външните обстоятелства се съгласуват в сетивния свят, за да можем да изстрадаме съдбата, се предизвиква от силите, които се насочват от свръхсетивните светове. Когато се говори за това, се имат предвид болестите, епидемиите, които връхлитат света и които също се направляват от свръхсетивните сили с оглед на външните условия; имат се предвид също преждевременните смъртни случаи, които настъпват в човешкия живот. Често сме разглеждали смъртта поради старост, която в нормалния живот трябва да настъпи със същата необходимост, с която листата на растенията трябва да увехнат, когато зародишът за следващото растение е узрял. Тази смърт се отнася до един завършен живот; но смъртта може да застигне човека и в разцвета на възрастта му. И когато смъртта застига човека така в разцвета на възрастта му, условията за тази смърт са формирани от определени духове на по-висшите йерархии, които служат преди всичко на ретроградното движение, но които трябва да изпратят в този свят силите, които именно предизвикват тази преждевременна смърт, както и болестта и кармичното нещастие. И е покъртително, както се каза, да видим душите, които са преминали през смъртта и известно време са служещи същества за болестта и смъртта, за лошата карма в човешкия живот. И все пак тъкмо тогава, когато направим такова разглеждане и, от една страна, ни обземе такова мрачно чувство, като виждаме как душите преминават през смъртта, за да станат служители на злите духове на болестта и смъртта, ако това, от една страна, е болезнено за нас, ние чувстваме все пак обезщетение, когато проследим тези души назад и потърсим причините за това, че те са станали такива, във физическия живот. Тогава откриваме, че такива души са били по определен начин безсъвестни в предишния живот.

Безсъвестни души, души, които не са приемали сериозно и истината, това са душите, които по този начин стават служители на болестта и преждевременната смърт и т.н. Това е, от друга страна, обезщетението за нас; но това е едно мрачно, зловещо обезщетение.

Има обаче и едно обезщетение, което е налице по различен начин и ни показва как също и мрачното, зловещото, което виждаме, че е вплетено в човешкото съществуване, все пак е основано в общата мъдрост на света. И дори тогава, когато се сблъскаме с явление, по отношение на което отначало трябва да се почувстваме потиснати, можем да се извисим отново, когато разглеждаме, така да се каже, неговия еквивалент в общата връзка на съществуването. Ако насочим погледа си например към хора, които в разцвета на живота си са напуснали физическия план поради нещастие или болест, тогава виждаме как такива души, които са съблекли физическото си тяло като обвивка, преди да е било изчерпано, имат в себе си все още силите, които иначе биха послужили, ако можеха да продължат да живеят, за оформянето на физическото тяло и на физическото съществуване. Те внасят тези сили през портата на смъртта в един по-висш духовен свят. Такива души пристигат по различен начин в свръхсетивните светове в сравнение с душите, които, така да се каже, са изживели своя живот в земното съществуване. Особено смислено е да се разглеждат такива души след тяхното преминаване през портата на смъртта, които са умрели в разцвета на живота си, които са загубили своята телесна обвивка поради нещастие, и да ги намерим след това продължаващи да живеят. Те занасят в по-висшите светове сили, които всъщност би трябвало да служат на физическия земен живот по нормален начин. Какво се случва с тези сили?

Тези сили имат едно от най-прекрасните приложения в свръхсетивния свят. А именно ако проследим съществата от по-висшите йерархии, които ръководят и направляват непрекъснатия ход на развитие, ние намираме тези същества надарени със силите, които трябва да са налице за една прогресираща

еволюция. Обаче това не е несъвършенство на света, но то е свързано с други съвършенства. Всички сили, също и тези на по-висшите йерархии, са в известен смисъл ограничени, не отиват до безкрайност. И намираме, че и днес има много земни хора, които пристигат като души в духовния свят, когато са преминали през портата на смъртта така, че духовете от по-висшите йерархии, които насърчават всеобщия прогрес, следователно също и този между смъртта и едно ново раждане, не знаят какво да правят с тях. Абсолютно правилно е това, което често е било подчертавано от мен, че не е нужно да се отчайваме днес, когато открием определени души, които изобщо не искат да намерят разбиране за днешните представи, които човекът трябва да има за свръхсетивния свят, души, които са напълно материалистични, които се затварят напълно за духовния свят. Но когато тези души пристигнат, след като са преминали през портата на смъртта, за духовните същества от по-висшите йерархии е в известен смисъл трудно да подхванат нещо с тях; понеже тези духовни същества имат сили в полза на прогресиращото развитие на човечеството – а тези сили са тъкмо за прогресиращия ход на развитие. Когато душите се затварят напълно за този прогресиращ ход на развитие, тогава те като че ли твърде много натежават, за да могат духовете от по-висшите йерархии да преодолеят тази тяхна тежест. Както казах, правилно е, че ние не трябва да се отчайваме още спрямо такива души; понеже едва в шестата следатлантска епоха става опасно за такива души, и едва в периода на Венера те могат, така да се каже, напълно да бъдат отхвърлени от прогресиращото развитие. Но ако в еволюцията не настъпи нищо друго, освен че съществата от по-висшите йерархии, които поощряват прогреса, са съоръжени тъкмо с техните сили, тогава такива души би трябвало да отпаднат много по-рано от прогресиращата еволюция, тогава съществата от по-висшите йерархии не биха могли да сторят нищо с тях.

Вярно е и това, че възникват трудности по отношение на това, което днес се поставя като изискване към прогресиращата

еволюция на човечеството. Нещата са такива, че за голям брой земни хора днес Христовият импулс още не означава нещо, за което те биха могли да изпитват дълбоки чувства. Сега обаче Земята е в един стадий на развитие, в който човешката душа се нуждае от Христовия импулс, ако тя трябва да премине по правилен начин през живота между смъртта и едно ново раждане, и това в известен смисъл е опасно за души, които преминават без някаква връзка с Христовия импулс през портата на смъртта; понеже съществата от по-висшите йерархии, които направляват прогреса, не могат да употребят своите сили за такива души, които като че ли сами са се откъснали от еволюцията и са се осъдили на гибел чрез своеобразния си живот. Съществата от по-висшите йерархии могат да наченат нещо по отношение на онези души само благодарение на това, че силите им нарастват с помощта на онези души, които по гореописания начин преждевременно са положили своето земно тяло. В резултат на това в свръхсетивните светове се възнасят силите, които тук на Земята все още биха могли да се употребят; но поради това, че тялото е било положено преждевременно, те не са били употребени за това земно тяло. Нека помислим за момент колко много души са се възнесли в свръхсетивния свят поради това, например че при катастрофата с Титаник, при земетресението в Месина⁷⁴ или при многобройните смъртни случаи, настъпили по цялата земя в последно време, са изгубили животи си, преди да е бил завършен. Нека помислим колко сили, които биха могли да бъдат използвани на Земята за продължаване на живота, са насочени към по-висшите светове! Тези сили увеличават силите на съществата от по-висшите йерархии, и с тях те укрепват това, което иначе им е свойствено, но което не е достатъчно, за да въведат душите, които сами са се отклонили от прогресиращата човешка еволюция, обратно в нея. Естествено трябва да изживеем своята карма; и когато се обсъжда такъв случай

---

⁷⁴ На 28 декември 1908 г. 83 000 души губят живота си, повече от половината от жителите на Месина.

като охарактеризирания, не бива да пропускаме да обърнем внимание на това, че трябва да изживеем своята карма. Би било ужасен грях срещу мъдрите закони на света, ако самият човек стори нещо, за да стане служител чрез неупотребените сили в характеризирания човешки прогрес на душите, които, така да се каже, са застрашени да бъдат изхвърлени; човекът не бива да прави нищо в този смисъл. Но ако неговата карма се реализира, когато той в разцвета на живота си умира, той става помощник по най-прекрасния, по най-облажаващия начин, тъй като силите, които тук не биха могли да бъдат повече използвани, се издигат в по-висшите светове и укрепват силите на по-висшите йерархии, които не оставят да се погубят душите, които иначе биха били погубени. Това е красивото предназначение на онези души, които умират в разцвета на годините си; това е, което може да ни утеши в часовете, в които въпреки може би известна болка, която ни обзема заради умиращи в разцвета на силите си хора; в часовете, когато си създаваме обща представа за мъдрото управление на света.

Колко забележително застава пред духовния ни взор кръговратът на съществуването! От една страна, виждаме безсъвестни души, които чрез своята безсъвестност се подготвят да изпращат в нашия свят благодарение на своята работа болести, преждевременна смърт, злополуки, и виждаме как човекът е засегнат от болести, преждевременна смърт и злополуки; следователно виждаме благодарение на това, че кармата на безсъвестността се изживява. Нашата душа трябва да е потисната, обременена; понеже такова наблюдение спада в действителност към онези често съвсем ужасни наблюдения, които ясновидецът може да направи, когато прозира по-дълбоките връзки и тайни на съществуването. – Често си представяме гледането в духовните светове като нещо, което предизвиква блаженство. Известни области от по-висшето съществуване съдържат нещо облажаващо; но особено когато проникваме в по-висшите области на тайните, с наблюдението са свързани много неща, които могат да ни изпълнят с известен ужас. Особено при

разглеждането на кармичните връзки на хората – когато то се извършва добросъвестно, когато всичко, което трябва да се каже, действително се намира в по-висшите светове, когато не се фантазира и не се привнасят други неща – може да се случи, щото ясновидецът да бъде развълнуван по най-интензивен начин, неговите сили да бъдат подложени на голямо изпитание. Но тогава се присъединяват и онези неща, благодарение на които отново познаваме – дори когато вниманието ни е приковано от най-ужасни, най-страшни неща – колко мъдро е цялото управление на света. Макар и да виждаме, че се изпълва съдбата на безсъвестните души, и то тъкмо в това, което са злополуките и преждевременната смърт, които се предизвикват от отвъдното във физическия свят, то все пак, от друга страна, виждаме как това, което такива хора понасят, които преминават през една преждевременна смърт, допринася за увеличението на силите в полза на човешкото спасение, което не би могло да бъде предизвикано чрез други сили. Това е удивителното, утешителното. От една страна, трябва да съществува възможността хората да могат да грешат и в грешката си да могат, така да се каже, да се излагат на опасността да бъдат откъснати от развитието – ако нямаше такава възможност, ако хората не биха могли да грешат, ако не попадаха в плен на злото, човекът не би изпълнил своята земна мисия. Но ако това е възможно, трябва да е възможно всичко друго, за което днес говорихме, но тогава трябва да е свързано със земното развитие също и това, че определени хора умират в разцвета на живота си. Ясновидският поглед, отправен към тях, вижда, как те се явяват тези, на които съществата от по-висшите йерархии разчитат, за да получат сили за благото и спасението на хората, които сили иначе изобщо не биха били налице. Това е голямата утеха, удивителното чувство, което ни обзема, когато, от една страна, изострим своя поглед чрез ужасното, а след това се обърнем отново към мъдрото управление на света, което се нуждае от ужасното, тъкмо за да може да осъществи по-висшата мъдрост. По отношение на тези неща се оказва безсмислено да питаме по един абстрактен начин дали

не би било възможно, щото духовните сили, без този околен път, да осигурят едно комфортно съществуване за всички хора и същества. Който изисква това, изисква приблизително същото като онзи, който казва, че било несъвършено това, че боговете са превърнали в необходимост факта, че един кръг не може да бъде четириъгълен. Може и да не се признае, че другият въпрос има същия смисъл, но той има същия смисъл. Както не може да има светлина без тъмнина, така и това, което просто изглежда нещо велико, могъщо в световното съществуване, насочването на неупотребените сили от земната мисия в свръхсетивните светове, не би могло да съществува, ако, от друга страна, не би се изпълнила кармата на станалите в определени инкарнации безсъвестни души. Всички тези неща са подходящи да ни внушат, когато по някакъв начин се изкушаваме да откриваме това или онова несъвършенство в съществуването на света, в нашето обкръжение, все пак да се проникнем от усещането, че намирането на несъвършенства вероятно произтича от това, че все още не сме напреднали дотолкова с нашето прозрение, че да познаем всички връзки. И винаги успяваме повече, когато се смятаме за неадекватни там, където се изкушаваме да критикуваме несъвършенствата на съществуването; когато може би изпитваме страдание, но и в страданието никога не се изкушаваме да отправяме критика на световната мъдрост, но вместо това, където изглежда, че тази световна мъдрост включва недостатъци, по-добре е да се каже, че такива недостатъци ни се явяват в Мая, в голямата заблуда, защото не сме в състояние да прозрем напълно нещата. Виждаме как това може да ни просветли относно физическото земно съществуване, да отправяме поглед към полето, което човекът трябва да премине между смъртта и едно ново раждане. Това, което е физическо съществуване, не само изобщо е пронизано от свръхсетивните светове, но в него се вливат и делата, които самият човек извършва между смъртта и едно ново раждане. Всички тези дела се вливат във физическия свят, и това, което се случва във физическия свят, което засяга човека, е многократно предизвикано от силите на

самите хора, които се проявяват между смъртта и едно ново раждане. Несъмнено една от най-красивите дейности на тези човешки души обаче е това, което току-що опознахме като дейност, като работа на душите, които преминават през портата на смъртта с определени неоползотворени сили.

ЗА ПРЕМИНАВАНЕТО НА ЧОВЕКА СЛЕД СМЪРТТА ПРЕЗ СФЕРИТЕ НА КОСМОСА

Мюнхен, 12 март 1913 г.

Втора лекция

По време на последната ми лекция тук⁷⁵, когато говорих за живота между смъртта и едно ново раждане, ние се опитахме да разгледаме връзката на този живот между смъртта и едно ново раждане с великите отношения на Космоса. Опитах се да покажа как пътят, който се изминава между смъртта и едно ново раждане, всъщност води през Космоса, през сферите на Космоса. Нека само с няколко думи да хвърлим поглед на това, което се опитахме да изтъкнем тогава.

Първият период от време след смъртта – това се казваше – е изпълнен за човека всъщност с един вид връзка с неговия последен земен живот. Това е един вид израстване от последния земен живот, така че всичко, което е вълнувало човешкото астрално тяло в земния живот, всъщност продължава в тези първи времена след смъртта. Това, което е занимавало това човешко астрално тяло, характерът на афектите, на страстите, на чувствата, продължава да съществува и след смъртта. И тъй като човекът тук във физическото възплъщение преживява всички тези неща съзнателно само когато е в своето физическо тяло, естествено е, че преживяването на всички тези намиращи се в астралното тяло сили е съществено различно, когато човекът преминава през областта, която се намира между смъртта и едно ново раждане. Това преживяване по същество е проникнато в нормалните случаи – има и много изключения от тях – в първите времена след смъртта от известно лишение, причинено от факта, че човекът трябва да живее в своето астрално тяло, без

---

⁷⁵ Виж бележката на стр. 253.

физическото тяло да му е на разположение. Човекът още копнее да притежава своето физическо тяло; това задържа човека повече или по-малко време – може да се нарече така – в нормалния случай в сферата на Земята. Цялата камалока протича всъщност в сферата между Земята и орбитата на Луната; но същинската, имаща голямо значение за човека камалока протича много по-близо до Земята, отколкото, да речем, до орбитата на Луната.

Души, които изобщо не са развили много от усещанията и чувствата, които излизат отвъд земния живот, остават доста дълга свързани със сферата на земния живот, обвързани чрез своето собствено желание. Когато един човек – бихме казали, че това може лесно да се забележи и външно – цял живот е развивал в себе си само такива чувства и усещания, които могат да се задоволят чрез телесни органи, чрез отношенията на Земята, за него също не му остава друга възможност освен да бъде свързан по-дълго време със сферата на Земята. Можем да останем свързани със сферата на Земята чрез напълно различни влечения и желания, отколкото обикновено си представяме. Например съвсем честолюбиви хора, за които е особено важно да минават за това или онова в земните отношения, които придават най-голямо значение на това, че имат такъв престиж, който зависи от преценките в земното човечество, развиват с това също и в астралното си тяло един афект, който ги прави души, обвързани със Земята по-дълго време. Има многообразни причини, които задържат така хората в земната сфера. И най-голямата част от това, което се предава на хората от духовния свят по медиумен път, всъщност идва от такива души и по същество е това, което тези души се стремят да отхвърлят от себе си.

Не е нужно постоянно да мислим върху това, че такива души остават обвързани със Земята чрез съвсем неблагоприятни мотиви, въпреки че в повечето случаи това е така; това могат да бъдат и грижи, които изпитваме по отношение на това, което сме оставили на Земята. Подобни грижи към оставените приятели, роднини, деца, могат да въздействат в известно отношение като тежест и да задържат душата в земната сфера. И е добре да

обърнем внимание и на тази точка, а именно поради това, че ако вземем предвид тази точка, можем да помогнем и на мъртвите по определен начин. Ако знаем например, че един починал човек може да изпитва тази или онази загриженост за живите – и в това отношение може да се знаят доста неща, – тогава е добре за по-нататъшното развитие на мъртвия човек да го освободим от тази загриженост. Животът на един мъртвец се улеснява в действителност чрез това, че се освобождава например от грижата за дете, което той е оставил необезпечено тук. Следователно ако правим нещо за детето, в действителност освобождаваме мъртвия от една грижа и това е истинска служба в името на любовта. Нека си представим ситуацията. Такъв мъртвец фактически няма под ръка средствата да отстрани своите грижи; той често не може да направи това, което би могло да облекчи от неговия свят положението на едно оставено дете, на роднина, приятел, и той често е осъден – това е в много случаи едно изключително потискащо чувство за ясновидския наблюдател – да носи тази грижа дотогава, докато положението на оставения се подобри от само себе си или от обстоятелствата. Следователно, когато правим нещо, за да подобрим това положение, резултатът е този, че проявяваме по отношение на мъртвия истински акт на любов.

Често дори се наблюдава, че е умряла някаква личност, която е възнамерявала да извърши това или онова още в живота. Тя се чувства здраво обвързана с това намерение. Ние ѝ оказваме помощ, когато се опитаме да направим от наша страна това, което тя охотно би искала да направи. Това са все неща, които всъщност изобщо не са трудни да бъдат разбрани, но които наистина трябва да бъдат взети предвид, защото те са абсолютно съгласувани с ясновидското наблюдение.

Има още твърде много неща, които могат да задържат дълго хората, така да се каже, в етерната сфера на Земята. Но след това той надраства тази етерна сфера, и аз отчасти описах вече как се случва това надрастване. Ние трябва все пак да видоизменим своите понятия, ако искаме да разберем живота между смъртта и едно ново раждане. Не е твърде много смущаващо,

когато говорим за мъртвите с думи, които са адаптирани към земните отношения, които са взети от тях, така да се каже, тъй като имаме един своеобразен език за земните отношения. И дори ако това, което можем да изразим с думи за живота след смъртта, е правилно само образно, то това, което се изразява с думи по този начин, не следва да е погрешно.

Трябва да се има предвид например, че всяко характеризиране от рода, сякаш мъртвият се намира изолиран на определено място, сякаш мъртвият е затворен като живия във физическото тяло, никога не е напълно правилно, защото в действителност преживяването след смъртта, подобно на преживяването в посвещаването, е излизане от тялото, свързано с разширяване на цялата душевна същност. И когато проследим една душа, която тъкмо е пристигнала в лунната сфера, както казваме, то в действителност, ако искаме да я ограничим телесно, тялото тогава е общо взето разширяването на възможността за преживяване. Това тяло се разширява над цялата сфера, която тогава външно се ограничава от кръга на лунната орбита. Човекът израства в действителност духовно до исполински размери; той се разраства в сферите, и сферите на починалите не са отделени една от друга както земните хора, но са пространствено преплетени. Разделеността един от друг се дължи на това, че съзнанията са отделени едно от друго; така че може напълно да сме преплетени един с друг, без да знаем един за друг.

Следователно това, което беше казано при моята последна лекция относно чувството, че сме самотни или че общуваме помежду си след смъртта, се отнася до отношенията на съзнанията едно към друго. Не че мъртвият би се намирал примерно на един изолиран остров, пространствено представен; той прониква другия, за който не знае съвсем нищо, въпреки че заема едно и също пространство с него.

Сега трябва да разгледаме това, което е съществено, когато камалока е завършена. Когато човекът навлезе в своето деваканично съществуване след същинската лунна сфера, камалока в общи линии още не е напълно завършена. Но това не изключва,

щото в рамките на лунната сфера да бъдат уредени в известна степен и неща, които са от значение не само за преживяването на камалока, но и за цялото по-късно преживяване на човека, когато той чрез раждане отново встъпва в съществуване. Ако поискаме да разгледаме какво се прибавя към преживяванията на камалока, то може да бъде охарактеризирано по следния начин: човек може, когато осъществява тук живота си между раждането и смъртта, да бъде в известно отношение толкова енергичен в този живот, че всичко, което намира като залогба в себе си, реализира по същество действително от своята душа, че не изостава, така да се каже, от своята залогба. Човекът може по най-разнообразен начин да изостане от своята залогба. Наистина, в живота има много хора, които ни се представят така, когато ги наблюдаваме с духовния си поглед, че с право можем да кажем: този човек всъщност съгласно своите способности, съгласно своите залогби би могъл да постигне в живота нещо напълно различно, отколкото е постигнал; той е изостанал от своята залогба.

И нещо друго трябва да се вземе под внимание. Има хора, които в хода на своя живот предприемат най-разнообразни неща. Така че въпросът не е само до залогби, но и до намерения, които могат да целят нещо незначително, но могат да целят и нещо значимо. Колко много се предприема от хората в живота, което всъщност не достига до действително реализиране! Да, има неща, които определено са такива, че не е нужно тяхната неосъществимост в човешкия живот да се определя като упрек. За да покаже за какви важни неща може да става дума, искам да ви обърна внимание на нещо, което някои наши приятели вече знаят, а именно че Гьоте в своята „Пандора“ е предприел създаването на една поетична творба, която не е успял да завърши. Опитах се да охарактеризирам това, което се е случило на Гьоте с „Пандора“⁷⁶, привеждайки следното: тъкмо поради величието,

---

⁷⁶ Виж лекцията „Мисията на истината“, Берлин, 22 октомври 1909 г., публикувана в тома „Метаморфози на душевния живот“, Събр. съч. № 59.

което живееше в него и което можеше да породи намерението за тази „Пандора“, но не можеше да развие от себе си онова, което би превърнало намерението му и в действителност, Гьоте е бил възпрепятстван да завърши тази „Пандора“. Не поради своята незначителност, но в известен смисъл поради своето величие той беше възпрепятстван да завърши „Пандора“ и други произведения. Той ги изоставя. Частта, която притежаваме, показва, че Гьоте е поставил толкова големи изисквания към себе си във външно художествено отношение, че просто не са му достигнали сили да осъществи цялото голямо намерение с такава лекота, както му се е удало по отношение на въпросната част. Това е неосъществено намерение и определено спада към областта на неосъществените намерения.

Така можем да кажем, че, от една страна, съществува възможността да изостанем от своите заложби поради комфортност, поради немарливост на характера или интелекта, но съществува и възможността да изостанем от своите намерения при по-важни или по-маловажни неща. Следователно всичко това, което човекът носи в себе си, така да се каже, като несъвършенство – благородно, велико несъвършенство е, когато един поет не може да завърши произведение като „Пандора“, но то е несъвършенство за неговата личност, – всичко това, което човекът носи в себе си като несъвършенство, той вписва в Акашовата хроника до лунната сфера; и фактически за ясновидския взор е богата находка да се остави на влиянието на всичко, което е вписано между Земята и Луната в човешките несъвършенства. Там е вписано вярно всичко, което може да се впише в човешките благородни и неблагородни несъвършенства. Там намираме вписани случаи, които ни показват как един човек чрез своето физическо здраве, чрез своята добре предопределена за интелектуално дарование телесност, би могъл да постигне нещо, което не е успял да постигне. Това, което той е могъл да стане и не е станал, когато е преминал през портата на смъртта, е вписано в Акашовата хроника.

Сега ви моля да си представите не примерно, че там в

лунната сфера е вписан краят на „Пандора“, но че е вписан фактът, който съответства на Гьотевото астрално тяло, когато вземем под внимание в това астрално тяло, че той е имал едно всеобхватно намерение и е осъществил от него само една част. Всички такива неща са вписани между Земята и Луната. Но също и всичко по-незначително спада в тази област. Който, да речем, е имал намерение, но не е осъществил това намерение, преди да премине през портата на смъртта, той вписва неосъществяването на това намерение в областта между Земята и Луната. Можем да охарактеризираме съвсем точно всичко онова, което се представя на ясновидския взор. Например обещание, което не е спазено, се вписва едва по-късно, всъщност едва в сферата на Меркурий. Но това, което е намерение, се вписва в лунната сфера. Това пък, което засяга не само нас единствено, но непосредствено и други хора, се вписва не веднага в лунната сфера, а едва по-късно. Но това, което ни засяга, което ни прави да изоставаме в нашето развитие, което ни обременява в нашето развитие с несъвършенство, се вписва в лунната сфера.

Особено важно е това, че наред с всичко друго, което казах тук миналата година, трябва да вземем под внимание и това, че главно нашите несъвършенства, и то такива несъвършенства, които всъщност според предварителните условия не би трябвало да съществуват, са вписани в съответната лунна сфера.

Не бива да си представяме изобщо, че при всички обстоятелства е нещо ужасно това, което трябва да се впише в лунната сфера. Понеже в известен смисъл това, което е вписано така, може да принадлежи тъкмо към най-ценното, към най-значителното. Какъв е смисълът на това вписване в Акашовата хроника, нека обсъдим веднага. Желая да обърна внимание само на това, че сега човекът, като се разширява по-нататък в другите сфери, вписва в съответните сфери и други неща, които той или е придобил като несъвършенства, или е имал като несъвършенства. Човекът израства от лунната сфера в сферата на Меркурий. При това аз говоря винаги в духа на окултизма, а не в духа на астрономията. Следователно човекът вписва нався-

къде нещо и в сферата на Меркурий, и на Венера, на Слънцето, Марс, Юпитер, Сатурн и отвъд тях. Повечето вписвания обаче са, така да се каже, в сферата на Слънцето; понеже последния път видяхме, че извън сферата на Слънцето човекът трябва да уреди по същество това, което всъщност изобщо не зависи от неговата индивидуална воля.

Следователно човекът преминава така между смъртта и едно ново раждане, след като повече или по-малко е уредил това, което още го тегли към Земята, през сферите на нашата планетна система, а след това и отвъд нея. И в съединяването със силите се крие именно това, което му е необходимо в неговото развитие между смъртта и едно ново раждане. И когато миналия път говорих за това, че човекът там се среща с по-висшите йерархии и трябва да получи техните дарове, то това сякаш преминаване пред съществата от по-висшите йерархии и приемане на техните дарове като разпростиране в космическото пространство трябваше да бъде схванато външно, т.е. духовно външно. И когато човекът се е разпрострял по съответния начин, след това той се свива отново, става все по-малък, докато действително стане толкова малък, че като духовен зародиш може да се обедини с това, което идва от бащата и майката. Удивителна тайна е това, че човекът, когато преминава през портата на смъртта, в действителност сам става, така да се каже, все по-голяма и по-голяма сфера, че той разширява своята духовност, т.е. възможностите за живот в своята душевност, че той става с огромни размери, а след това отново се свива. Това, което живее в нас, в действителност е събрано от една вселена, бихме могли да кажем, от една планетарна вселена, и ние носим в себе си буквално това, което сме преживели в една планетарна вселена.

След като обсъдих някои неща за преминаването през сферите на Меркурий, Венера и Слънцето, когато бях тук за последно, бих искал днес да говоря за преминаването през сферата на Марс, защото това тук бе взето по-малко под внимание. Когато човекът прекосява слънчевата сфера и след това навлезе в сферата на Марс, той всъщност навлиза там при съвсем раз-

лични условия през нашата сегашна епоха, отколкото преди не много време. Точно когато проследим такива неща с ясновидски поглед, виждаме как нещата, които са били изказани в древни времена от първоначално съществуващото в човечеството ясновидство относно частите на планетарната система, в никакъв случай не са без едно реално основание. Когато в древни времена са разглеждали Марс като част от нашата планетарна вселена, която е свързана с всичко, което е било войнствено и агресивно в човешката еволюция, тогава това по същество съответства на реалността. Всички фантазмагории, които физическата астрономия изказва днес за възможен живот на Марс, по същество са лишени от реално основание. Съществата, които ние, когато искаме да използваме израз, можем да обозначим като марсианци, които имат съвсем различна природа от хората на Земята, изобщо не могат да се сравняват с тях. И най-съществената характеристика за тези същества е била всъщност винаги до седемнадесети век агресивността, войнствеността, нападателността, така че, ако можем да използваме този израз, марсианската култура е била по същество действително една войнствена култура. Всичко почива на съперничеството и съревнованието на души, които се нахвърлят една върху друга. И това, което човек преживявал в интервала между смъртта и новородението, когато минавал през Марс, е било определена среща с агресивните сили; тези агресивни сили преминавали в душата му, така да се каже. И когато след това той се раждал отново и бил особено предразположен да развива на Земята тези агресивни сили, това трябва да се припише на неговото преминаване през сферата на Марс.

В това отношение животът е действително съвсем сложен. Когато наблюдаваме земния живот, нали, ние живеем сред съществата на трите царства и сред хората. Чрез различни средства, които съществуват, ние се събираме с душите, които чрез собствения си живот след смъртта стоят още в известна връзка със Земята; но между тях се явяват винаги и духовни същества, които всъщност са напълно чужди на Земята. И кол-

кото по-добре се развива ясновидският поглед, колкото по-далеч вижда посветеният, толкова повече чужди на Земята души се срещат, толкова повече се узнава, че през земната сфера преминават същества, които всъщност, бихме казали, обикновено не са свързани със земния живот. Но това не е по-различно за нас, земните хора, отколкото за жителите на Луната, през чийто живот също преминаваме между смъртта и новото раждане. Ние сме в известен смисъл, когато преминаваме например през сферата на Марс, призраци за жителите на Марс; ние преминаваме през тази сфера като чужди за нея същества. Но по такъв начин и съществата на Марс са осъдени в определен стадий от тяхното съществуване да преминат през нашата земна сфера; те преминават през Земята и този, на когото е дадено определено посвещение, ги среща, така да се каже, при подходящи условия по време на преминаването им през земната сфера. Налице е едно постоянно разминаване на съществата от нашата планетарна система. Докато живеем на Земята между раждането и смъртта и често смятаме, че не сме заобиколени от нищо друго освен от съществата от различните царства на природата, в нашето обкръжение има преминаващи същества от всички други планети в нашата планетарна система. По същия начин и ние в определен момент между смъртта и едно ново раждане преминаваме измежду другите планетарни хора, ако можем да се изразим така. – Просто ние, хората на Земята, трябва да развием в рамките на настоящия световен цикъл това, което е наша земна мисия. Подобна мисия е възложена в другите планетарни светове на други същества. Но ние трябва да се докоснем и до другите планетарни светове между смъртта и едно ново раждане. Така че, ако се говори в общи линии за живота на девакана, трябва да се каже, че когато описваме тази или онази област в деваканичния живот по такъв общ начин, с това винаги остава неизказано, но е вярно, че това се случва в някаква сфера на нашата планетарна система. Това по същество спада тук. Така следователно преминаваме през сферата на Марс в определен момент от живота си между смъртта и едно ново раждане.

Сега, както Земята преминава през едно развитие, едно низходящо развитие до Мистерията на Христос и едно възходящо развитие от Мистерията на Голгота, така и другите планети преминават през едно развитие по един своеобразен за тях начин. И както, така да се каже, от 33-та година – не е съвсем точно, но е приблизително така – започва едно възходящо развитие на Земята, т.е. когато е главният възлов момент на земното развитие, така и на Марс този възлов момент е в началото на нашия седемнадесети век, и всички отношения се развиват до този момент на Марс, така да се каже, в известен смисъл по низходяща линия, а от него нататък в съвсем различна, възходяща линия. Понеже тогава тъкмо за Марс се случи едно изключително важно събитие. С оглед на нашето земно развитие ние се запознахме с изключителната фигура на Гаутама Буда. Изтъкнахме, че развитието на този Буда се е осъществило така, че той бил Бодхисатва, докато на 29-та година от живота си бил издигнат в достойнството на Буда, което го предопределило да не се въплъщава повече в едно физическо земно тяло. От други лекции ще сте разбрали, че Буда в по-късно време е въздействал върху Земята от духовния свят. Знаем, че той е действал в астралното тяло на момчето Исус от евангелието на Лука. Но този Буда влияел и по друг начин в живота на Земята, без да се е въплъщавал във физическо тяло. Така през седми и осми век в една мистерийна школа в югоизточна Европа, в която – за онова време надарени повече или по-малко с ясновидска сила хора – могли да бъдат учители не само такива индивидуалности, които се въплъщавали във физическото, но и такива, които въздействали върху Земята от духовните висини само в своето етерно тяло. Несъмнено се случва, че по-напреднали хора могат да бъдат обучавани от такива индивидуалности, които не приемат повече или изобщо не приемат физическо тяло. Така Буда бил учител в една такава мистерийна школа и сред неговите ученици бил тогава онзи, който по-късно, т.е. в неговата следваща инкарнация, се родил като Франциск от Асизи. И много от качествата, които виждаме да изпъкват толкова силно в живота

на Франциск от Асизи, се дължат на факта, че Франциск от Асизи е бил ученик на Буда. Следователно виждаме как Буда и по-късно след Мистерията на Голгота въздействал в земната сфера от духовните висини, как той бил свързан с живота, който има значение за хората между раждането и смъртта. Но след това, когато наближил седемнадесети век, Буда се оттегля от земния живот и осъществява тогава за Марс едно подобно събитие, което, макар и не с такава величина като Мистерията на Голгота, все пак на Марс съответства на Мистерията на Голгота. Следователно в началото на седемнадесети век Буда станал изкупител на Марс, т.е. той станал индивидуалността, която трябвало да интегрира една сфера на мир в този агресивен елемент на Марс. И от онова време импулсът на Буда може да бъде намерен на Марс също така, както от Мистерията на Голгота – импулсът на Христос на Земята.

Съдбата на Буда на Марс не се състои в преминаването през смъртта, какъвто е случаят при Мистерията на Голгота, но в известно отношение тя е също един вид разпятие, което се състои в това, че тази удивителна индивидуалност, която излъчва според предпоставките на своя земен живот навсякъде мир и любов, е поставена сред това, което ѝ е напълно чуждо: сред агресивния, войнствения елемент на Марс. И за ясновидския взор има нещо изключително впечатляващо, когато се сравняват двата момента един с друг: онзи момент, когато, така да се каже, в рамките на земното съществуване Буда се издига до своя най-висок връх, който той може да постигне, когато в осемдесетата си година, след като живял петдесет години като Буда на Земята – а именно бил издигнат до достойнството Буда, – в една прекрасна лунна нощ, на 13 октомври 483 г. преди нашето летоброене, той издъхва своето същество в сребърната лунна светлина, която облива Земята. Това, което и във външното е като манифестация на излъчваното от Буда дихание на мир, свидетелства за кулминацията на развитието на Буда в рамките на земното съществуване. Това е удивителен момент и съдържа нещо впечатляващо, когато го съпоставите с момента,

когато в началото на седемнадесети век Буда пристига на Марс с цялата сума от сили на мир и любов, за да излее своя мир и своята любов в онзи агресивен елемент, и чрез това постепенно да сложи началото на едно възходящо развитие на Марс. Така че когато една душа преминавала през Марс преди момента на Мистерията на Буда, тя се сдобивала предимно с агресивни качества, сега обаче тя преживява нещо съществено различно, ако действително е предразположена да получи нещо от силите на Марс. За да не възникне недоразумение в тази област, трябва да се обърне внимание на факта, че както не цялата Земя днес е християнизирана, също така и не целият Марс се е превърнал в една планета на мира. Това ще отнеме още доста време, така че ако душата има основанието да възприеме агресивни елементи, все още е налице достатъчно възможността тя също и да възприеме в себе си такива елементи; но събитието, за което говорихме, трябва да се схване просто с духовния взор. Колкото повече Земята се приближава към един вид материално развитие, толкова по-малко ще можем да признаваме, ако действително разбираме земното развитие, че би било естествено в човешкия земен живот между раждането и смъртта да бъдем последователи на Буда в смисъла, в който Буда е имал свои последователи в предхристиянско време.

Постепенно в рамките на човешкото земно развитие се губи всяка възможност да преминаваме през едно такова развитие, каквото е било развитието на Франциск от Асизи; това ще бъде все по-малко и по-малко възможно, все по-малко ще се вписва във външната култура; но между смъртта и едно ново раждане човешката душа ще има възможността да преминава през него. И ако не би звучало толкова гротескно, би могло напълно да се каже, тъй като това съответства на един факт: между смъртта и едно ново раждане за определен период по време на преминаването през сферата на Марс всяка човешка душа има възможността да бъде францисканец или будист и да възприеме всички онези сили, които могат да се влеят в човешката душа от едно такова чувство и преживяване. Следователно премина-

ването през Марс може да бъде от съвсем особена важност за човешката душа. Но навсякъде, където пристига човекът, той вписва своите съвършенства и несъвършенства, според това дали те съответстват на особеностите на тази сфера.

И е ясно, че каквото имаме като съвършенства и несъвършенства, се записва точно в Акашовата плоча между смъртта и едно ново раждане. То се вписва навсякъде там. Една от нашите особености е вписана в сферата на Луната, други са вписани в сферата на Венера, други – в сферата на Марс, други – в сферата на Меркурий, други – в сферата на Юпитер и така нататък. И когато се връщаме обратно и започваме да се свиваме бавно, ние срещаме всичко онова, което е записано при нашето излизане, и така се подготвя технически нашата карма. Когато на връщане открием, че сме имали това или онова несъвършенство, тогава можем да впишем в нашето собствено същество – не да заличим, но да впишем най-напред в нашето собствено същество – един препис от това, което първоначално сме вписали в Акашовата хроника. Тогава то още не се заличава. След това слизаме на Земята. Благодарение на това обстоятелство, че имаме в себе си всичко онова, което сме записали в себе си на връщане – а ние в известен смисъл сме заставени да запишем, макар и не всичко, все пак доста неща, – се развива нашата карма; но горе все още е записано всичко. И сега тези записи действат съвместно по забележителен начин. Тези записи са вписани в сфери, в сферата на Луната, на Венера, на Меркурий и така нататък. Тези сфери извършват определени движения, така че може да се случи следното: човекът е вписал в лунната сфера известно несъвършенство. Докато е минавал през сферата на Марс, той е вписал една особеност на характера си благодарение на това, че е усвоил определен агресивен елемент, който той не е имал; този елемент той е вписал там. Сега той продължава по-нататък и се връща отново на Земята. Като живее тук на Земята, той е възприел в своята карма това, което е вписал; но същевременно то е записано и над него. Там горе е Марс, който се намира в определена констелация към Луната; външните

планети определят взаимното положение на сферите. Когато Марс се намира в определена констелация към Луната, в същата констелация се намира, така да се каже, и неговият агресивен елемент и неговото несъвършенство. Последствието от това е, че когато Марс застане зад Луната, те действат съвместно, и че това е моментът, който може да укаже кога човек в следващия живот предприема чрез агресивната сила на Марс това, което е останало несъвършено. Така положението на планетите показва всъщност това, което човекът най-напред сам е вписал в тези сфери. И когато астрологически разчитаме положенията на планетите, а също и положенията на планетите спрямо положенията на неподвижните звезди, това е един вид индикация за това, което *ние* сами сме вписали там. Следователно външните планети нямат толкова голямо значение. Това, което въздейства върху нас, е това, което ние сме вписали в отделните сфери. Тук имате истинската причина защо констелациите на планетите въздействат, защо те оказват въздействия върху човешката природа. Защото човекът преминава през тях. И когато Луната заема определено положение спрямо Марс и спрямо една неподвижна звезда, тази констелация действа заедно; т.е. добродетелта на Марс въздейства заедно с Луната и неподвижната звезда върху човека и чрез това се получава онова, което може да се получи в резултат на това съвместно действие.

Такова следователно е нашето, така да се каже, натрупано между смъртта и едно ново раждане морално наследство, което се явява кармично отново в един нов живот като звездна констелация в нашата съдба. Това е по-дълбокото основание на звездната констелация и на нейната връзка с човешката карма. Така, когато проследим живота на човека между смъртта и едно ново раждане, забелязваме как този човек е свързан всъщност с цялата Вселена, колко значително е свързан.

И особено с това, което се намира извън сферата на Слънцето, човекът е свързан, бих казал, с определена необходимост. Нека разгледаме по-специално сферата на Сатурн. Ако човек, да речем, полага усилия в настоящия земен живот да се занимава с

духовнонаучни понятия, за неговия следващ живот е всъщност особено важно преминаването през сферата на Сатурн; понеже в тази сфера се създават условията, при които човек може да превърне силите, които усвоява тук чрез познанието на духовната наука или на антропософията, в такива сили, които след това формират пластично неговата телесност, така че в следващия живот той носи в себе си като естествено предразположение склонността към спиритуалното. Така че сега е възможно човекът да се развие по-нататък; той е бил възпитаван като материалист, или като евангелист, или пък като католик. Той чува за духовната наука, оказва се възприемчив за нея, не я отхвърля по тази или онази причина: тогава той я възприема вътрешно душевно. Сега той преминава през портата на смъртта; идва до сферата на Сатурн. Когато преминава през нея, той възприема такива сили, че в следващия си живот той е, така да се каже, роден спиритуален човек, че още като дете показва навсякъде влечение към спиритуалното.

Така всяка област, която преброяваме между смъртта и едно ново раждане, има нещо от задачата да преобразяваме това, което възприемаме душевно в един живот, в такива сили, които след това могат да станат телесни сили и ни даряват между едно ново раждане и смъртта с определени способности. Вчера, естествено, можах да се разпростра само толкова, колкото е възможно в една публична лекция⁷⁷, когато отбелязах, че *Рафаело* при своето раждане е имал вече в себе си християнските импулси като нещо, което се разбира от само себе си. Така че не бива да си представяме, че Рафаело е донесъл със себе си някакви християнски понятия или представи – никога не съм

---

⁷⁷ На 11 март 1913 г. Рудолф Щайнер изнесъл публична лекция: „Рафаело в светлината на духовните изследвания“; лекцията още не е включена в пълното издание, една паралелна лекция в Берлин на 30 януари 1913 г. със същото заглавие е отпечатана в тома „Резултати от духовните изследвания“, Събр. съч. № 62. За изразената тук гледна точка виж също лекцията от 8 май 1912 г., съдържаща се в тома „Опити от свръхестественото. Пътищата на душата към Христос“, Събр. съч. № 143.

казвал понятия, а импулси. Човек донася импулси от един живот в друг, така че това, което се възприема понятиено в един живот, се съединява с човека по съвсем различен начин и след това се проявява като сили; така че способността да създава точно своите нежни, многозначителни християнски образи е била дошла в Рафаело от негови по-ранни инкарнации; това е нещо, което може да го характеризира като роден християнин. Повечето от нашите приятели знаят, че Рафаело, преди да преживее тази инкарнация, е преживял инкарнацията на Йоан Кръстител, и тогава именно са се втели в душата му импулсите, които след това са се изявили в съществуването на Рафаело, така да се каже, като вродени в него, като налични вече от рождение християнски импулси. Трябва постоянно да се изтъква, че когато се говори за последователни инкарнации, може действително да допуснем доста неточности благодарение на външни спекулации и всякакви външни сравнения. Пред погледа на ясновидеца тези инкарнации изглеждат така, че най-често не се предполага, че единият живот е причина на следващия. Следователно, за да може нещо, което възприемаме душевно в една инкарнация, да разгърне в следваща инкарнация също такива сили, че да можем да влияем върху телесната страна на заложите, е необходимо да преминем между смъртта и едно ново раждане, тъй като на Земята не можем да преобразим всичко – не чрез всички земни сили можем да преобразим това, което преживяваме само душевно на Земята – в такива сили, които могат да действат върху човека, които могат да формират самия човек пластично. А именно човекът в неговата целокупност изобщо не е земно същество, но човекът би изглеждал ужасно в своята телесност съгласно настоящите човешки идеи, ако можеха да се употребят за неговото пластично оформяне само всички сили, които са налични в самата земна сфера. Човекът трябва да носи в себе си силите на Космоса, когато навлиза в съществуване чрез раждането; те трябва да продължат да действат, за да може той изобщо да приеме човешки образ. В рамките на земната сфера няма никаква възможност да се доставят такива сили, които

могат да изградят пластично човешките форми. Това е нещо, което трябва да се има предвид. Така човекът в това, което е, носи в себе си изцяло образа на Космоса, а не само образа на Земята, и е голямо провинение спрямо същността на човека, ако извеждаме тази само от това, което са силите на Земята, следователно ако изследваме само това, което може да се наблюдава в царствата на Земята външно чрез естествознанието, и ако не се взема под внимание, че в онова, което човекът получава на Земята, господства същевременно това, което той, когато преминава през раждането, донася със себе си от надземните сфери, които той преброява между смъртта и едно ново раждане. И в тази поредица от сфери се случва всичко онова, което охарактеризирахме в нашето описание завчера. Там човекът става служител на едни или други сили от по-висшите йерархии.

И тъй, от съвсем особена важност е всичко онова, което, така да се каже, се записва в Акашовата летописна плоча между Земята и Луната. Понеже там между другото се записват всички недостатъци – и аз ви моля да вземете под внимание, че при записването на тези недостатъци преди всичко преобладава гледището, че там се записва всичко, което, така да се каже, има значение за собственото човешко развитие, което, така да се каже, допринася за развитието на човека или го задържа. Но благодарение на това, че то се записва в сферата на Луната, т.е. че то се намира в Акашовата летописна плоча между Земята и Луната, то добива по-нататък значение за цялото земно развитие. Следователно ние имаме нашия живот на Земята. ние имаме този живот на Земята, заобиколен от сферата на Луната; в Акашовата летописна плоча на лунната сфера ние сме записали несъвършенства върху несъвършенства, а между другото и несъвършенствата например на велики духове. Един изключително интересен пример за ясновидското наблюдение е например *Леонардо да Винчи*⁷⁸. Той е дух с толкова голяма, всеобхватна сила, каквато действително малко духове от този

---

⁷⁸ Леонардо да Винчи, 1452-1519.

ранг са притежавали на Земята; но това, което той общо взето действително е осъществил външно, е останало в много отношения незавършено в сравнение с това, което е възнамерявал. Всъщност никой от подобни умове не е оставил толкова недовършени неща, колкото Леонардо да Винчи. И резултатът бил, че твърде много неща били вписани от Леонардо да Винчи в сферата на Луната. Там е вписано толкова много, че за някои неща трябва да кажем, че относно това, което е вписано там, изобщо не знаем как би могло да достигне до съвършенство на Земята!

Бих искал да насоча вниманието ви към нещо, което наистина ми се стори изключително важно, когато се занимавах с Леонардо да Винчи. Трябваше да изнеса една лекция в Берлин тъкмо върху Леонардо да Винчи⁷⁹. Тогава за мен беше изключително важно да наблюдавам едно нещо при него. Изпълва ни с известна болка, когато днес виждаме все повече изчезващите цветове в трапезарията на Санта Мария дела Грацие в Милано, които наистина дават само сянка на това, което са били тези образи. Когато вземете под внимание, че Леонардо да Винчи е рисувал тази картина шестнадесет години и как я е рисувал, ще добиеш реално впечатление. Известно е, че понякога той за дълго прекъсвал работа, че след това отивал и седял дълго пред картината, правил няколко шрихи с четката и след това отново се откъсвал. Известно е също, че понякога той не е виждал възможността да изрази това, което е искал да изрази, че е страдал от ужасна депресия, защото не е могъл да изрази това, което е искал да изрази в картината. Когато в манастира дошъл нов игумен, педантично строг игумен, който малко разбирал от изкуство, Леонардо да Винчи бил работил вече от дълго време над картината. Игуменът бил нетърпелив и казал: защо художникът не е готов? Упрекнал го и се оплакал също

---

⁷⁹ Виж „Духовното величие на Леонардо в повратната точка на модерното време“, Берлин, 13 февруари 1913 г., отпечатано в „Резултати от духовните изследвания“, Събр. съч. № 62.

на херцог Лудовико. Херцогът казал това на Леонардо да Винчи, а Леонардо отговорил: аз изобщо не зная дали ще завърша тази картина; понеже за всички други образи аз имам образци в природата, но за Юда и за Христос нямам модели, най-вече за Юда; тогава, ако не изникне нещо друго, мога да взема за модел игумена. Но за Христос аз нямам образец.

Но не това имам предвид сега, а следното: когато днес разглеждаме образа на Юда също и външно в почти превърналия се в сянка образ, върху образа забелязваме една сянка, която не може да се обясни с нищо, дори със светлината, която пада и така нататък. Но чрез окултното изследване се разкрива следното: разкрива се, че картината никога не е била на стената такава, каквато Леонардо да Винчи я е искал. Той е искал всичко останало да направи според отношенията на светлината и сянката, но Юда е трябвало да бъде характеризиран така, че да повярваме, че сякаш тъмнината владее неговия образ отвътре, а не чрез външното разпределяне на светлина и сянка. А при Христос е трябвало да бъде така, че светлината да оживява неговия лик, идвайки отвътре. Трябвало е да повярваме, че лицето му се огрява отвътре. Тогава Леонардо да Винчи изпаднал в дисхармония, и това никога не се получило така, както той го искал. Тук фактически имаме нещо, което се получава, когато разглеждаме днес многото, произлизащи от Леонардо да Винчи и вписани в сферата на Луната неща. Тук имаме нещо, което изобщо не би могло да бъде осъществено в земната сфера. Ако проследим времето след Леонардо да Винчи, се оказва, че Леонардо да Винчи продължава да въздейства в цяла поредица от идващи след него духове. Дори външно в съчиненията на Леонардо може да се открият неща, които изпъкват сред естествоизпитателите, сред художниците в по-късно време. Цялата следваща епоха стои под влиянието на Леонардо да Винчи. И се оказва, че това са вписаните несъвършенства, които са действали вдъхновяващо в душите на приемниците, на живеещите по-късно след Леонардо да Винчи хора.

А именно за една следваща епоха несъвършенствата на

предхождащата епоха са още по-важни от съвършенствата. Съвършенствата съществуват, за да бъдат съзерцавани; но това, което на Земята е оформено съвършено до известна степен, то е достигнало, така да се каже, до един завършек, приключило е своето развитие; това обаче, което е било несъвършено, е зародиш за следващо божествено развитие. И тук достигаме до едно от забележителните, грандиозни противоречия. Най-доброто за бъдещето е плодотворното несъвършенство – но именно плодотворното, оправданото несъвършенство на предходното време. Съвършенството на едно предходно време е, така да се каже, за наслаждение; несъвършенството обаче – онова несъвършенство, което произхожда от великите духове, които са изостанали зад себе си, – то е за творчеството на следващото време. И затова то ни изглежда невероятно мъдро записаното, а именно че то остава записано в близост до Земята, фактически между Земята и Луната в Акашовата летописна плоча. И тук стигаме до момента, където по определен начин може да се разбере положението, че съвършенството означава за най-различните епохи край на еволюцията, на едно еволюционно течение; несъвършенството обаче при определени обстоятелства е началото на едно еволюционно течение. И за това, което е несъвършено в този смисъл, хората трябва да бъдат всъщност особено благодарни на боговете.

Какво искаме да постигнем чрез такива разглеждания, каквито бяха направени днес? Чрез тях искаме именно да направим понятна все повече и повече връзката на човека с целия макрокосмос, желаем да покажем как хората носят в себе си действително макрокосмоса като свит на кълбо и също могат да имат отношение към това, което ги заобикаля духовно. И когато прозрем нещо подобно, то може да се превърне в чувство, което да проникне човека, така че с това знание той да свърже понятието за своето достойнство, което обаче го прави не самонадеян, а отговорен, което го заставя да не допуска, че може да разхищава своите сили във Вселената, но че трябва да ги използва. Естествено трябва да се обърне внимание, че

никой не печели от това, ако каже: ако имам способности, предпочитам да ги оставя несъвършени. – С това нищо не би било спечелено; понеже тогава в действителност би се получило, че човек ще се окаже в ситуация, която е подобна на това, което изложих завчера. Ако човек би оставил в себе си преднамерено несъвършенства, той наистина би вписал и тези, но той би ги вписал по такъв начин, че да не бъдат осветени, следователно да не могат да въздействат. Само несъвършенствата, които са вписани така, че тяхното несъвършенство да е било необходимо, а не намерение заради удобство, само такива могат да въздействат по такъв начин, по който бяха описани.

ДОПЪЛНИТЕЛНИ ФАКТИ ЗА ЖИВОТА МЕЖДУ СМЪРТТА И НОВОТО РАЖДАНЕ

Бреслау, 5 април 1913

(Бележки на слушатели)

Когато сме се събрали тук заедно в нашия клон, е възможно да говорим за някои неща по-точно, отколкото това може да се случи в публичните лекции или съчинения. И затова бих искал днес да поясня някои неща, които могат да послужат като допълнение към познанията, които са ни известни от нашите съчинения и цикли.

Може да си представите, скъпи приятели, че животът между смъртта и новото раждане е също толкова богат и разнообразен, колкото животът тук между раждането и смъртта, така че когато се описва какво се случва там между смъртта и новото раждане, може да се избера, естествено, винаги само детайли, само подробности. Днес искам да засегна по-малко това, което е вече известно, но да посоча някои неща, които трябва да бъдат осветлени по-точно от известното.

Когато онзи, който може да наблюдава в духовните светове, действително насочи поглед в онзи свят, в който човекът пребива между смъртта и новото раждане, тогава тъкмо за нашето време възниква необходимостта от онова, което тук желаем чрез нашата духовнонаучна работа; чрез това, което може да се даде на сърцето и душата на човека чрез духовнонаучната работа.

Да изходим от един особен случай. Случва се например в едно семейство да умре мъжът, който е обичал изключително съпругата си тук в живота, който винаги е бил привързан към семейството си. И когато той бъде потърсен от погледа на ясновидеца, се оказва, че той страда много от това, че не може да намери, когато от своя страна търси на Земята, душите на децата си, душата на своята жена. И в съответствие с начина,

по който ясновидецът може да се свърже с човешките души, може, така да се каже, да разговаря с човешките души между смъртта и новото раждане, този човек съобщава как той може да се връща с всички мисли и чувства във времето, когато той е пребивавал със своите близки на Земята; той споделял приблизително следното: да, когато бях на Земята, съпругата ми беше като слънчев лъч, а сега трябва да бъде лишен от него. Аз мога само да насоча мисълта си обратно към това, което съм имал на Земята, но не мога да намеря съпругата си. – На какво се дължи това? Понеже това не е така при всички, които са преминали през портата на смъртта. Ако се върнем много хиляди години назад, щяхме да открием, че душите на хората също са могли да гледат надолу от тази духовна област, могли са да участват в това, което опечалените близки правили на Земята. Защо това е било така за всички души в древни времена, във времената преди Мистерията на Голгота? Защо за мнозина днес не е така? Да, в древни времена, както знаем, хората са живели на Земята по такъв начин, че все още са имали известно първоначално ясновидство. Хората виждали не само с очите си в сетивния свят, но виждали и зад сетивните неща духовните първопричини, първоначалните същества. И тази способност да живееш във физическото съществуване съвместно с духовния свят, носила със себе си това, че душата, когато преминавала през портата на смъртта, можела да възприеме отново всичко душевно, което е оставила тук. Днес хората нямат повече способността да живеят непосредствено с духовния свят, тъй като развитието на човечеството се състои в това, че човекът е слязъл от духовния свят във физическия живот. Това донесе със себе си способността да се разсъждава и така нататък, но отне способността да се живее с духовните светове. Известно време, във времената непосредствено след Мистерията на Голгота, когато човешките души бяха обхванати от Христовия импулс, поне част от човечеството успя да си възвърне способността по някакъв начин. Но сега отново живеем във време, когато душите, които преминават през портата на смъртта и които не са

се грижели за духовните светове, губят връзка с духовния свят.

Нуждаем се от откровението, което наричаме духовно откровение и за което имаме оправдания възглед, че то трябва да се отпечата в човешките души. Днес не е достатъчно вече старото чисто религиозно изповедание; днес душите, когато искат да наблюдават духовно от отвъдния свят, се нуждаят от това, което може да им бъде дадено чрез духовнонаучното разбиране на Мистерията на Голгота. Така ние се стремим да получим духовна светлина в душите си.

Човекът, който се намираше в описаното положение, не се е интересувал от каквито и да е мисли и чувства относно духовния свят. Той е преминал през портата на смъртта, без да се е погрижил да минат през душата му мисли за духовния свят. Така се е стигнало дотам, че мъжът е могъл да каже: зная по памет, че там долу е моята съпруга; зная, че тя е там, но аз не мога да я видя, да я намеря.

Кога той би могъл да я намери? От онзи свят днес могат да се виждат само такива души, в които живеят спиритуални способности. От другия свят могат да се виждат такива души, в които живеят мислите за едно спиритуално разбиране. Една душа, която е останала тук на Земята, става видима за мъртвия, който гледа надолу, едва когато в тази душа живеят спиритуални мисли. Виждат се тези мисли; иначе душата остава невидима. Иначе се терзаем когато знаем, че душата е долу, но не можем да я намерим. В момента, в който стане възможно да бъдат предадени на такава душа някакви мисли за спиритуалния свят, земната душа започва да блести за живеещия в другия свят, тогава тя започва да съществува за него.

Не казвайте, че е несправедливост, когато такива души, които тук на Земята може би без тяхна вина са лишени от спиритуални мисли, остават невидими за мъртвите. Ако светът не беше устроен така, че тези неща да стават по този начин, хората никога нямаше да се стремят към съвършенство. Хората трябва да се учат от това, което им липсва. Такава душа, която в живота между смъртта и новото раждане се измъчва от терзание и от

самота, такава душа получава чрез това импулса да възприеме спиритуални мисли.

Така виждаме, че духовната наука от тази гледна точка е като един вид език, чрез който живите и мъртвите се разбират, чрез който те съществуват един за друг и се възприемат.

И в друго отношение се вижда каква мисия има духовната наука във връзка с преодоляването на бездната между живота и смъртта. Когато човешките души преминават през портата на смъртта, те навлизат в един свят, който запазва връзката със земния живот чрез спомена за това, което е минало. – Аз не описвам това, което може да се намери в нашите книги, а това, което може да послужи като допълнение към него. – Дълго време след смъртта човекът има работа с това, че той още чувства връзката със Земята, че той трябва да отвикне от копнежа да има физическо тяло. В периода на себеотвикването човекът научава да живее като душевно-духовно същество. Нека си представим съвсем живо как това се явява на ясновидското изследване. Най-напред душата има връзка само с това, което е била тя самата; погледът ни отправен към собствения вътрешен живот, който е протекъл в мисли, представи и така нататък; спомняме си за отношенията, които сме имали с другите хора. Но когато искаме да погледнем надолу към Земята, тогава ни се предлага една особена гледка. Изпитваме влечение да гледаме надолу. Това влечение да си спомняме за Земята, се запазва през целия живот между смъртта и новото раждане. Докато човекът е призван да преминава от живот към живот, дотогава остава съзнанието: ти си определен за Земята, ти трябва всеки път отново да се връщаш на Земята, ако искаш да се развиваш по правилния начин. – С оглед на мъртвия се оказва, че ако той би загубил мисълта за Земята, той като мъртъв би загубил напълно мисълта за своя Аз. Тогава той нямаше да знае повече, че е той самият, и това би означавало едно неизразимо чувство на страдание. А именно човекът не бива за губи връзка със Земята, Земята, така да се каже, не бива да се изплъзва за неговото въображение. Изобщо тя не може да изчезне напълно за него.

Само в нашето време на материалистичен наплив, когато трябва да дойде това спиритуално откровение, за да остане съхранена връзката между живите и мъртвите, гледането назад е трудно за душите, които не са се срещали с други души на Земята, в които съществуват спиритуални мисли и чувства.

За мъртвите е важно онези, с които те са се намирали във връзка на Земята, всяка вечер да вземат със себе си в света на съня мисли за спиритуалния свят. Колкото повече мисли за спиритуалния свят вземаме в себе си в съня, толкова повече добро оказваме на онези, които сме познавали лично тук в живота или са имали някакви отношения с нас и са починали преди нас. Трудно е наистина да се говори за тези отношения, понеже нашите думи са взети от физическия план. Онова, което носим със себе си като спиритуални мисли, докато спим, е светът, от който мъртвите в известен смисъл трябва да живеят, и един мъртвец, който си няма никой тук на Земята, който да пренася в съня спиритуални мисли, той в известен смисъл гладува, той е като някой, който е изоставен на скалист остров на Земята. Така се чувства мъртвият, когато не може да намери души, в които живеят спиритуални чувства, както ако би се намирал в пустиня, както ако не би съществувало нищо, от което се нуждае, за да живее. Затова изобщо не може да се изрази колко сериозно трябва да се приемат отново мислите на духовнонаучния светоглед, когато в наше време виждаме да взема връх все повече светогледът, който не желае да знае нищо за духовните светове. По-рано, когато човек отивал да си ляга с благочестива вечерна молитва и вземал със себе си въздействията на тази вечерна молитва, било различно от днес, когато хората може би след вечеря или други наслаждения, без да мислят за нещо свръхсетивно, се потопяват в съня без мисъл. По такъв начин мъртвите се лишават от тяхната духовна храна. Тези познания трябва да водят все повече и повече до това, което вече е дало много добри плодове там, където то се извършва от нашите приятели: а именно онова, което бих могъл да нарека четене на глас пред мъртвите. Това четене на глас има огромно значение.

Да предположим, че тук на Земята живеят съвместно двама души; единият чрез вътрешния порив на сърцето е почувствал влечение към духовната наука, а другият бива все повече отблъскван от факта на това влечение. В един такъв случай често не може да се направи нищо за живия, за да му се помогне да бъде насочен към един спиритуален светоглед. Може би тъкмо чрез това, че полагаме подобни усилия, го превръщаме в човек, който ненавижда този светоглед. Да допуснем, че такъв човек умира преди нас, тогава имаме възможността да му помогнем толкова по-добре след неговата смърт.

Онова, което живее в душата ни, е нещо твърде сложно, а онова, върху което се разпростира съзнанието ни, е само част от душевното съдържание. Човекът дори не знае за много неща, които се намират в душата му. И понякога в нея е налице нещо, за което той смята, че е налице точно обратното. По такъв начин е възможно и наистина се случва някой да намрази духовната наука. Той възприема това със своето съзнание. Но в дълбочината на душата си той може да изпитва толкова по-дълбок копнеж към духовната наука. Когато сме преминали през портата на смъртта, ние живеем живота, който сме водили в дълбочината на душата си. Когато пристъпим към мъртвите, които сме познавали тук в живота, те ни се представят често напълно по-различно, отколкото тук. Човек, който съзнателно е ненавиждал духовната наука, но в дълбочината на душата си е изпитвал копнеж по нея, без да знае това, след смъртта този копнеж изпъква в него често особено силно. Ние му помагаме, когато вземем една книга с духовнонаучно съдържание, представим си вътрешно образа на мъртвия и четем на глас пред него като пред жив, не високо, а тихо. Мъртвите разбират това. Естествено още по-категорично го разбират онези, които са били привързани към духовното още в живота. Не бива да пропускаме възможността да четем на починалите или да разговаряме с тях в мислите си. Бих искал да отбележа и нещо практично, а именно че човекът в продължение на много години след смъртта, три до пет години, разбира езика, който е говорил.

Постепенно това престава да е така, но той още има разбиране за спиритуалните мисли. Тогава може да се чете на глас на език, който мъртвият не е разбирал, стига ние самите да го разбираме. По такъв начин на мъртвите се оказва голяма услуга. – И точно в такава област се забелязва особено цялото значение на духовнонаучния светоглед, тъй като той преодолява пропастта между живите и мъртвите. И можем да си представим, че ако ни се удаде да разпространим все повече на Земята духовната наука, тогава в душите ни ще изпъкне все повече съзнанието за това, че сме заедно с мъртвите.

Следователно известно време след смъртта човекът е свързан още непосредствено със Земята. Но след това той трябва да се интегрира в духовния свят, той трябва да стане гражданин на духовния свят. За тази цел той трябва да бъде подготвен, трябва да има възприемчивост и разбиране за духовния свят. Тогава настъпва например един момент, в който за душевното изследване, когато мъртвите биват наблюдавани, възниква значителна разлика между такива души, които тук на Земята са култивирали морални настроения и чувства, и такива, които не са изживели тук морални чувства. Ако човек не е култивирал тук морални чувства, той ще бъде тогава като отшелник. В отвъдното той не ще намери пътя към други хора, нито пътя към по-висшите йерархии. Никога не угасва съзнанието на човека; но това, което очаква човека тогава, е чувството за самота. Възможността да се живее с други същества от определен период след смъртта – период, който се нарича епоха на Меркурий – човекът придобива за себе си чрез морален живот. Така че може да се каже: от това как човекът е живял тук на Земята, зависи дали той живее през епохата на Меркурий в самотна, ужасна нищета или намира контакт, връзка с човешки души и същества от по-висшия свят.

След това настъпва по-късно период, за който човекът трябва да бъде подготвен по друг начин и през който той се осъжда отново на самота, ако не е бил развил тук на Земята религиозни чувства. Това време се нарича епоха на Венера. Онзи, който не е развил в себе си религиозни чувства, се чувства сляп

и глух по отношение на това, което е около него.

Тогава настъпва време, за което човекът, за да не стане невъзприемчив спрямо определени същества от по-висшия свят, трябва да има като подготовка едно пълно разбиране за всички религии. Това е епохата на Слънцето. Тя се подготвя тук на Земята чрез разбиране за всичко човешко, за различните религиозни изповедания. В древни времена е било достатъчно с оглед на слънчевата епоха, ако един човек е изповядвал религията на Брахма, друг – религията на Лао Дзъ и така нататък. Но сега, както са се развили времената, хората противостоят един на друг чрез своите религиозни убеждения, а така епохата на Слънцето не може да бъде измината по правилния начин. За това е необходимо спиритуално чувстване. Тази слънчева епоха, през която човекът трябва да премине между смъртта и новото раждане, е такава, че чувстваме, че сме навлезли в един свят, в който, според това колко сме подготвени, определено място се явява празно или не. Ако желаем да разберем, благодарение на какво не го виждаме празно, трябва да разберем Мистерията на Голгота. В Христовия импулс се крие възможността да разберем всяко човешко чувстване. Християнството е вече една всеобща религия; християнството не е племенна, расова или национална религия, какъвто е хиндуизмът или другите национални религии. Ако средноевропейските народи бяха запазили своите стари племенни религии, днес бихме почитали все още Вотан, Тор и така нататък. Обаче европейските народи възприели изповядването на християнството. Човек обаче не е в истинския смисъл християнин поради това, че застъпва тази или онази християнска догма, а поради това, че знае, че Христос е умрял за всички хора. Хората едва с времето ще се научат да се държат като християни. Когато днес един европейец идва в Индия, това, което той поддържа като вяра, е по правило едно словесно изповедания. Правилното чувство обаче, което трябва да имаме, е това: където и да срещнем по Земята човешка душа, можем да намерим Христовия импулс. Хиндуистът няма да вярва, че неговият Бог живее във всички хора. Християнинът знае, че

Христос живее във всички хора. Духовната наука ще покаже, че правилно разбраното християнство съдържа истинното ядро на всички религии и че всяка религия, когато се съзнава нейното истинно ядро, води до Мистерията на Голгота.

Когато разглеждаме друг посветен или някой друг основател на религия, става ясно, че той желае да възвестява нещо от по-висшите светове, защото е минал през посвещение. Онзи, който не вижда ясно, че Христос не е минал през някакво посвещение на Земята, но благодарение на това, че е съществувал, той е бил посветен и е обединил всичко в себе си, не разбира действително Христос.

Ако насочим своя ясновидски поглед към живота на Буда, ще си изясним много неща в духовния свят относно това какъв е бил Буда. С живота на Христос това не е така. Животът на Христос е такъв, че още тук на Земята трябва да добием отношение към него, за да го разберем в духовния свят. Ако не добием тук такова отношение, то, когато бъдем посветени, можем да виждаме всичко възможно, но не можем да виждаме Христос, ако не сме добили от Земята отношение към него.

Ето защо толкова малко хора разбират какво е Мистерията на Голгота. Това превръща Христос в същество, което има еднакво значение и за примитивния човек, и за върховно посветения. Най-примитивният човек може да има отношение към Христос, но и посветеният трябва също да намери такова отношение. Когато навлизаме в по-висшите светове, се запознаваме с много неща; само едно нещо не е налице, само едно нещо не се научава: това е смъртта. Смъртта е само във физическия свят. В духовния свят има наистина промяна, смърт обаче няма. Така че можем да кажем: всички духовни същества, които никога не идват на нашата Земя, които пребивават само в духовните светове, не преминават през смъртта. Христос е съгражданин на хората във физическия свят, и онова, което се е случило на Голгота, означава, че когато разберем единствената смърт на боговете, не отиваме празни в слънчевата епоха. Другите посветени са хора, които са се развили необикновено

през различните земни животи. Христос по-рано не е бил като Христос на Земята, но той е бил в светове, където е нямало смърт. Той е единственият от себеподобните, който е познал смъртта. Ето защо е необходимо, за да познаем Христос, да разберем неговата смърт, и тъй като смъртта е същественото, затова само тук на Земята, където е налице смъртта, може да се разбере Мистерията на Голгота. Ако не си изградим тук на Земята отношение към Христос, след това в по-висшия свят няма да можем да го преживеем; тогава в слънчевата епоха ще намерим неговото място празно. Вземем ли обаче със себе си Христовия импулс, слънчевият престол няма да е празен; тогава ще намерим съзнателно Христос.

За сегашното наше човешко развитие е важно да намерим в посочения момент Христос в духовния свят, като го познаем отново. Защо? Когато преминаваме през тази слънчева епоха, ние постепенно навлизаме в един свят, в който сме зависими от духовната светлина. Преди това, преди слънчевата епоха, ние изпитвахме все още въздействията на Земята, въздействията на това, което сме били лично: моралните и религиозни чувства. Сега имаме нужда от повече. Сега имаме нужда от способността да съзерцаваме онова, което е в духовния свят и което тук още не може да бъде подготвено; понеже ние трябва да преминем през световите от сили, за които тук нищо не може да се знае.

Когато човекът навлиза в живота чрез раждането, неговият мозък е неразвит. Човекът трябва тепърва да го разработи според това, което е придобил в предишни животи. Защото ако някой се нуждае от определен вид способности, тогава не е достатъчно, че ги е придобил, но трябва също така да знае как трябва да се изгради необходимият физически орган.

Съществува един важен, но твърде опасен водач. Тук на Земята той остава неосъзнат. Но от слънчевата епоха нататък той става необходим: Луцифер. Ние бихме ходили в мрак, ако Луцифер не бе дошъл при нас. Но ние можем да следваме Луцифер само ако имаме ръководството на Христос. И двамата водят човека след епохата на Слънцето по-нататък през следващия

живот: епохата на Марс, епохата на Юпитер, епохата на Сатурн. В тези епохи след слънчевата епоха човекът се събира със сили, от които се нуждае за новото възплъщение. А именно безсмислицата е, когато материалистичната наука допуска, че материалното тяло се наследява. Днес тя няма възможност да прозре своето заблуждение; но хората ще познаят спиритуалните истини и тогава ще прозрат заблуждението. От хората не може да бъде наследено нищо друго освен заложите за главния и гръбначния мозък, за всичко онова, което е затворено в здраво укрепената отвън костна обвивка на мозъка и в прешлените на гръбначния мозък. Всичко друго се определя чрез сили от макрокосмоса. Човекът би бил, така да се каже, една напълно нечовешка маса, ако му се дава само това, което се наследява от него. Това, което се наследява от човека, трябва да бъде преработено чрез това, което човекът носи със себе си от духовните светове.

Защо наричам епохите след смъртта епоха на Меркурий, епоха на Венера, епоха на Слънцето, епоха на Марс, Юпитер и Сатурн?

Когато човек премине през портата на смъртта, той става все по-голям и по-голям. В действителност животът след смъртта е такъв, че човекът се знае като разпрострял се над огромно пространство. Най-напред той израства толкова, че изпълва, така да се каже, пространството, което се ограничава от орбитата на Луната. След това той израства по-нататък до кръга описван от Меркурий, окултно изразено, след това до кръга на Венера, на Слънцето, на Марс. Човекът израства в голямото небесно пространство. Всеки човек след смъртта израства в небесното пространство. Но тази пространствена съвместност на всички тези човешки души не е от значение. Когато прониквате цялата сфера на Венера, то това правят и другите, но поради това те нямат нужда да знаят нещо един за друг. Дори и да знаем, че не сме самотни същества, все пак може да се чувстваме самотни. Накрая човек израства във Вселената до една сфера, която се описва от Сатурн, и дори по-нататък. И като израства човек така, той усвоява силите, от

които се нуждае, за да изгради следващия си живот. А след това човек се връща отново, става все по-малък и по-малък, докато се свърже отново със Земята. По такъв начин между смъртта и новото раждане човекът се разширява в целия макрокосмос, и колкото и странно да изглежда, това е така: когато навлезем отново в земния живот, ние донасяме със себе си в съществуването силите на цялата слънчева система и ги съединяваме с това, което наследяваме от физическите субстанции. Със силите от Космоса ние изграждаме физическото тяло и нашия мозък. Следователно тук между раждането и смъртта живеем в тесните граници на нашето физическо тяло; след смъртта ние се разпростираме в целия слънчев макрокосмос.

Един човек се чувства дълбоко морален, друг – по-малко. Онзи, който сега се чувства дълбоко морален, преминава през духовния свят и може да преживее всичко като едно дружелюбно същество. Силата за това навлиза в него от звездния живот. Друг не се е подготвил така, не е могъл да придобие отношения, не е внесъл одухотворяващи сили, той преди всичко не може да има морални заложби. Затова той преминава през сферите самотно. Всичко, което е в човека, неговите отношения към света, всичко застава пред нас по един пълен със значение начин чрез такова спиритуално познание.

Кант изказа сентенцията⁸⁰: „Две неща изпълват душата ми всеки път с ново и нарастващо възхищение и страхопочитание: звездното небе над мен и моралният закон в мен.“ С това той изрази нещо много значително. Духовната наука показва, че двете са едно и също. Това, което преживяваме между смъртта и новото раждане, ние донасяме със себе си като морален закон; това, което преживяваме между смъртта и новото раждане, звездното небе, ние внасяме в нашия земен живот, където то трябва да стане наш морален закон.

По такъв начин духовната наука ни осигурява възгледа за величието на човешката душа и за човешката отговорност.

---

⁸⁰ Виж бележката на стр. 57.

ЗА ОБЩУВАНЕТО С МЪРТВИТЕ

Дюселдорф, 27 април 1913

(Бележки на слушатели)

Отношението на живота към смъртта често се разбира неправилно. В теософските съчинения често се среща забележката, че човешката душевна и духовна същност може да изчезне напълно. Казва се например, че поради определено количество зло, което човешката душа поема върху себе си, тази човешка душа може да изчезне в хода на еволюцията. Особено често се подчертава, че хора, които се занимават с черна магия, които са извършили много злини, един ден ще бъдат напълно заличени в тяхното съществуване. Онези, които са съпричастни от по-дълго време на нашите усилия, знаят, че аз винаги съм се противопоставял на подобни твърдения. Защото преди всичко трябва напълно да утвърдим, че всичко, което обозначаваме като смърт тук във физическия свят, няма никакво значение за свръхсетивния свят; то няма значение дори за света, който граничи до нашия като най-близкия свръхсетивен свят. Бих искал и тук от определена гледна точка да обърна внимание на този факт.

Науката, която се занимава тук във физическия свят с физическите неща, стига до всякакви закони, до всякакви взаимовръзки в съществуването в рамките на този физически свят. Онова, което може да се намери с помощта на тези закони в съществата и явленията, които ни заобикалят, все пак не е нищо друго освен законосъобразността на външната сетивна действителност. Когато например изследваме едно цвете с обичайните научни средства, ние се научаваме да познаваме физико-химическите закони, които действат в растението. Остава обаче винаги нещо, което се изплъзва на науката, това е самият живот. Несъмнено в последно време отделни учени с особено богато въображение прибягнаха до излагането на всякакви хипотези, според които например растителният живот би могъл да бъде

разбран, като се изхожда от чисто неодушевените субстанции. Но твърде скоро всичко това ще бъде признато отново като заблуждение, тъй като във физическата наука ще остане само като идеал това да схване живота. Все повече и повече се опознават химическите закони и така нататък, но не и самият живот. По такъв начин за физическите познавателни сили изследването на живота е наистина един идеал, но с тези познавателни сили животът няма да може да бъде изследван, защото той е нещо, което се влива във физическия свят от свръхсетивния свят и в този свят не може да разкрие своята собствена закономерност.

Както стоят нещата с живота по отношение на физическия свят, точно така стоят нещата със смъртта по отношение на свръхсетивния свят, само че там с оглед на волята. Никакъв акт на волята, никакъв волеви импулс не може да доведе някога в свръхсетивните светове до това, което тук във физическия свят познаваме като смърт. Във всички свръхсетивни светове може да възникне най-много копнеж по смъртта, но в тях никога не може да навлезе смъртта. В свръхсетивния свят няма смърт. Особено трогателно е това за човешката душа, когато непосредствено разбираме: тогава общо взето всички същества от по-висшите йерархии не могат никога да познаят смъртта, щом смъртта е нещо, което може да бъде изпитано само на Земята. И както с право се казва в библейските книги, че ангелите забулват лика си пред тайните на физическото раждане, също така правилно е да се каже, че ангелите забулват лика си пред тайните на смъртта. И съществото, което познаваме като най-важния стимулатор на земното развитие, съществото Христос, трябваше да бъде единственото същество в божествените светове, което познава смъртта. Всички останали божествено-духовни същества не познават смъртта, те я познават само като промяна от една форма в друга. За тази цел Христос трябваше да слезе на Земята, за да мине през смъртта. Така че от всички свръхсетивни същества над човека Христос е единственото същество, което се е запознало със смъртта чрез личен опит. Както казах, когато се разглежда този проблем за преживяването на смъртта във връзка

с Христос, това действа особено разтърсващо.

Всъщност самият човек живее в този свръхсетивен свят, където няма смърт, когато е минал през портата на смъртта. Той може да премине тук, но не може да се заличи, защото тогава той ще бъде приет в светове, в които не може да има унищожение.

Това, което може да се разглежда като подобно със смъртта в свръхсетивния свят, е нещо напълно различно от смъртта. Това е, което, ако искаме да използваме човешки думи, трябва да се обозначи с думата самота. И смъртта никога не може да бъде унищожение на нещо, което навлиза в свръхсетивния свят, но определено там може да се появи самота. Самотата в свръхсетивния свят е като смъртта тук; тя не е унищожение, но е по-лоша от самотата тук. Това е поглед назад към собственото същество. А какво означава това, се забелязва едва когато настъпи това незнание за всичко друго освен само за самия себе си.

Да вземем за пример едно човешко същество, което тук на Земята е развило малко от това, което може да се нарече симпатия към други хора, което по същество е живяло само за себе си. Такова същество, когато е преминало през портата на смъртта, среща трудности преди всичко със запознаването с други човешки същества. Такова същество може да живее съвместно с други същества в свръхсетивния свят, но да не забелязва нищо от тези други същества. То е изпълнено само със собственото си душевно съдържание; то вижда само това, което преживява в самото себе си. Може да се случи така, щото човек, който от прекален егоизъм се е държал настрана от всякаква човешка любов тук на Земята, да премине през портата на смъртта и след това да трябва да живее след смъртта само в спомена за своя последен земен живот; да не може да има нови преживявания, защото не познава друго същество, не се събира с друго същество и разчита само на себе си. В действителност чрез нашата същност като хора ние се подготвяме за това да имаме след смъртта един напълно специален свят за себе си.

Тук на Земята ние всъщност не познаваме самите себе си, тъй като не може да бъдем поучени от науката – тя впрочем

може да ни поучи само относно това, което човекът повече не е, тя познава само трупа. Мозъкът мисли, но той не може да мисли самия себе си. Една част от себе си ние виждаме; и малко повече от това, ако се гледаме в огледалото; но това е само външната страна. Човекът тук не живее в себе си, той живее с външния свят, който въздейства върху неговите сетива. Чрез самите себе си, чрез това, което можем да преживеем тук, ние се подготвяме сами да се разширим в макрокосмоса, сами да станем макрокосмос, да станем това, което виждаме тук. Тук виждаме Луната. След това, в живота след смъртта, ние се разширяваме така, че ставаме Луната, както сега сме мозъка си. Ние се разширяваме до Сатурн така, че ставаме Сатурн, както сега сме далака си. Човекът става макрокосмос. Когато душата напусне тялото, тя се разширява над цялата планетарна система, така че всички хора изпълват едновременно едно и също пространство; те се проникват един в друг, но те не знаят нищо един за друг. Едва духовните отношения правят да знаем един за друг. Затова ние се подготвяме чрез живота си тук на Земята, за да се разширим над целия свят, който виждаме тук в неговото сетивно отражение. Но какво е тогава нашият свят?

Както сега нашият свят през деня е планини и реки, дървета и животни, минерали, следователно както сега този свят е около нас и ние живеем в този свят, така тогава ние сме вложени в нашия свят, и този свят е нашият организъм. Това са нашите отделни органи. А нашият свят сме ние самите. Ние се възприемаме от околния свят. Това започва вече непосредствено след смъртта в етерното тяло. Тогава имаме пред себе си картината на своя собствен живот. Ако тук човек не би завързал отношения с други същества, преди всичко с други хора, и, както сега все повече и повече това трябва да става чрез духовната наука, със същества от по-висшите йерархии, то би настъпило това, че между смъртта и новото раждане той не би имал да прави нищо друго освен само да съзерцава постоянно самия себе си. И аз не казвам това, за да говоря тривиалности, но го казвам, защото привидната тривиалност тук е нещо покъртително: това

да съзерцаваш само самия себе си в продължение на много векове не е точно една желана гледка. Понеже тогава ние самите сме един свят за себе си. Но това, което разширява за нас този наш аз до един по-широк свят, са отношенията, които сме завързали тук на Земята. Земният живот е налице за това, за да развием връзки и отношения, които след това се продължават отвъд смъртта. Понеже всичко, което ни превръща в духовния свят в дружелюбно същество, ние трябва да установим тук. Като мъчение човекът преживява в духовния свят страха от самотата. А този страх може в известен смисъл постоянно да ни обзема, понеже между смъртта и едно ново раждане ние изминаваме като че ли различни стадии, в рамките на които, дори когато за предходното състояние сме усвоили определена дружелюбност, можем да изпаднем в следващото състояние отново в самота. Времето непосредствено след смъртта е в действителност такова, че всъщност можем да имаме добри взаимоотношения само с онези, които са останали на Земята или които, да речем, са починали във време, което не е далеч от времето на нашата смърт. Най-близките отношения продължават да действат отвъд смъртта. И с оглед на това тъкмо от онези, които са останали тук на Земята, от така наречените живи, може да бъдат извършени много неща; понеже останалият на Земята, тъй като съществуват отношения между него и умрелия, може да информира мъртвия за физическия свят, може да му дава информация за своите собствени познания относно духовния свят. Това е възможно преди всичко чрез четенето на глас на мъртвите. Ние може да окажем твърде голяма услуга на един мъртвец, ако седнем, представим си образа на мъртвеца, и започнем да му четем тихо книга с духовнонаучно съдържание, да го информираме. Може да му поднасяме и своите собствени мисли, които сме възприели в себе си, представяйки си винаги съвсем живо образа на мъртвия. Не бива да се скъпим с тези неща; благодарение на това ние преодоляваме пропастта, която ни разделя от нашия мъртвец. Не само в изключителни случаи, но във всеки случай можем да правим добро на мъртвите. Това е

утешително чувство, което може да облекчи болката от смъртта на човек, когото обичаме.

И тъй, скъпи приятели, колкото повече навлизаме в свръхсетивния свят, толкова повече престават да съществуват отделните неща. В астралния свят все още намираме отделни отношения; но колкото повече се издигаме, намираме, че престава да съществува онова, което е между отделните същества. Там всичко е същества; отношенията между тях са душевни отношения, и ние трябва да имаме също тези отношения, ако не трябва да сме самотни. Но в това се състои мисията на Земята, че човек може да завърже тук отношения, иначе той ще остане самотен в духовния свят. За времето непосредствено след смъртта родствените, приятелските отношения, които сме установили тук в съвместния живот с другите хора, са тези, които продължават отвъд смъртта и съставляват нашия свят. Например, ако изследваме света, в който пребивават мъртвите, с очите на ясновидец, можем да намерим такъв мъртъв заедно с онези, които той може да преследва тук на Земята. При много хора от настоящето виждаме тогава как те живеят с тези, които са починали непосредствено десет години по-рано или по-късно. Виждаме след това как мнозина живеят съвместно с голям брой предци, с които са били в кръвно родство. Това е гледка, която се разкрива на ясновидеца. Мъртвият се присъединява към предци, които са починали от векове. Но това трае само определено време. След това човек би се чувствал отново ужасно самотен, ако не преобладават и други отношения, които наистина са по-далечни, но които въпреки това подготвят човека да бъде дружелюбно същество в духовния свят. В рамките на нашето движение в това отношение имаме едно основно положение, което произтича от една космическа задача: да изградим отношенията между хората колкото е възможно по-разнообразно. Ето защо ние се занимаваме с антропософия не само, за да изнасяме отделни лекции. В обществото се опитваме да обединим хората по такъв начин, че да се формират и лични взаимоотношения, като тези взаимоотношения са валидни и за

свръхсетивния свят. Така че благодарение на това, че човек тук принадлежи социално на определено течение, той си създава връзки за отвъдното. Обаче настъпва време, когато са необходими много по-обща отношения. Настъпва време, когато се чувстват самотни душите, които са минали през портата на смъртта без морална душевна нагласа, без морални понятия, които тук във физическото съществуване са отrekli моралната душевна нагласа. Хора с морална душевна нагласа просто благодарение на това, че са морални хора, са фактически тук на Земята по-ценни от неморалните хора. За цялото земно човечество един морален човек има повече стойност, отколкото един неморален човек, както една здрава стомашна клетка например има повече стойност за целия човек, отколкото една болна. Невъзможно е да се каже каква точно е стойността на един морален човек за цялото човечество, в какво се състои вредата на един неморален човек, но Вие ще ме разберете. Човекът без морална нагласа на духа е болен член на човечеството. Но това означава, че чрез тази неморална нагласа на духа той прави себе си все по-чужд за останалите хора. Да бъдеш морален означава същевременно да признаеш, че имаш отношения към всички хора. Затова за всички морални хора всеобщото човеколюбие е нещо, което се разбира от само себе си. Неморалните хора в един момент след смъртта си започват да се чувстват самотни поради своята неморалност. Така че има една фаза, когато само нашата морална нагласа на духа ни освобождава от терзанията на самотата.

И така ние намираме, когато проследим хората след смъртта, разширени в макрокосмоса, че в действителност неморалните хора са тези, които се чувстват самотни, а че моралните хора намират връзка с останалите хора, които споделят с тях в някаква степен морални представи. Както тук на Земята хората се обединяват според нации или други групи, така намираме сред хората, които живеят между смъртта и едно ново раждане, когато ги проследим с погледа на ясновидец, че те се подразделят и там, но че те са разпределени според общи морални понятия и чувства. Хора с еднакви морални чувства

се обединяват в групи и живеят дружелюбно между смъртта и едно ново раждане.

След това идва една фаза на развитие, в която всеки се чувства самотен, дори и да има морални понятия и чувства, ако му липсват религиозни представи. Религиозните представи са подготовката за общителността в свръхсетивния свят в определена фаза от живота между смъртта и едно ново раждане. И там отново намираме, че хората, които се откъсват от религиозните връзки и чувства, се оказват осъдени на самота. Намираме, че хората с еднакви религиозни изповедания са обединени в групи. Но след това идва време, в което отново не е достатъчно да сме живели в една религиозна общност, в което човек отново може да се чувства самотен. Това е времето, в което между смъртта и едно ново раждане се случва изобщо нещо важно. Това е времето, когато или се чувстваме самотни, въпреки религиозната общност с религиозно еднакво мислещи, или когато добиваме разбиране за всяка човешка душа в нейната външна проява. За тази общност ние можем да се подготвим само като усвоим разбиране за всички религиозни изповедания. По-рано, преди Мистерията на Голгота, това не е било необходимо, защото тогава преживяванията на духовния свят са били други. Но сега това е станало необходимо. Подготвително е в това отношение правилното разбиране на християнството. Тъй като това, което съставлява същността на християнството, не може да се намери в другите религиозни изповедания. Не е правилно християнството да се поставя наред с другите религиозни изповедания. Несъмнено отделни християнски изповедания са може би по-тесногръди. Но правилно разбираното християнство съдържа вече в себе си импулса за разбирането на всяко религиозно направление. Как всъщност е възприел християнството западният човек? Да вземем хиндуизма. Него може да го изповядва само хиндуистката раса. Ако ние тук в Европа бихме развили една расова религия, днес още бихме почитали Вотан; това би било западната расова религия. Западът възприе едно изповедание, което не произлиза от неговата собствена

народна субстанция, но е дошла от Ориента. Било възприето нещо, което можело да въздейства само чрез своето духовно съдържание. Понеже никоя расова или народна религия не е могла да поеме Христовия импулс. Народът, който видя Христос като част от себе си, не повярва в него. Това е своеобразното в християнството, че в него е положен зародишът да бъде универсална религия. Няма нужда да бъдем нетолерантни към други религии, и все пак може да се каже, че християнската мисия се състои не в това да учи на нови догми. Естествено, будистът се надсмива над едно изповедание, което не съдържа изобщо учение за прераждането. Той счита такова изповедание за нещо неистинно. Но правилно разбираното християнство предполага, че всеки човек е християнин в своята вътрешна същност. Ако се обърнете към един хиндуист и кажете: ти си хиндуист, а аз съм християнин – това би означавало, че не сте разбрали правилно християнството. Едва когато можем да кажем за един хиндуист, че в своята най-вътрешна същност този хиндуист е също толкова добър християнин, колко самият аз – той преди всичко само не е имал друга възможност освен да се запознае с едно подготвително изповедание, от което той още не е излязъл; аз трябва да му обясня къде неговата религия съвпада с моята, – тогава именно ще сме разбрали християнството. Най-добре би било християните да поучат хиндуиста в хиндуизма и след това да се опитат да развият хиндуизма по-нататък, за да намери хиндуистът връзката с всеобщата еволюция. Едва тогава ще разберем християнството, когато смятаме всеки човек за християнин в дълбините на сърцето си; едва тогава християнството ще е религията, която отвежда отвъд всяка раса, всеки цвят, всяко съсловие. Това е християнството.

Днес навлизаме в нова епоха. Начинът, по който християнството е въздействало през миналите векове, не е повече в сила. А новото разбиране за християнството, от което се нуждаем, трябва тепърва да се постигне от антропософския светоглед. Антропософският светоглед в това отношение е инструмент за християнството. Сред религиите, които са се появили на

Земята, християнството е последното явление. Не може да бъдат основани повече нови религии. Основанията на религиите са имали своето време. Те са следвали едно след друго и са произвели като последен цвят християнството. Днес обаче мисията е християнството да се формира все повече в своите импулси. Затова ние се опитваме, по-осъзнато, отколкото това се е правило досега, да подходим любвеобилно към всички религии на Земята чрез нашето духовнонаучно движение. Понеже така се подготвяме и за периода от време между смъртта и новото раждане, където се чувстваме самотни, защото не можем да възприемем душите, които са там, но до които нямаме достъп. Ако преценим погрешно хиндуизма тук, в отвъдното ние усещаме хиндуиста, чувстваме неговото съществуване, но не намирам достъп до него.

Виждате ли, този момент от време е същевременно същият, в който ние сме разширили нашето астрално тяло толкова, че сме станали слънчеви обитатели между смъртта и новото раждане. Там влизаме в Слънцето. Понеже в действителност ние се разширяваме из целия макрокосмос и стигаме толкова далече, че докосваме слънчевото същество в момент, когато имаме нужда от всеобщо човеколюбие. А тази среща със Слънцето се познава по следното. Първо по това, че ние губим възможността да разбираме всички хора, когато не сме получили връзка с импулса: „Където са двама в мое име, там съм и Аз между тях“.⁸¹ Христос не е имал предвид: където са двама индуси или индус и християнин, там съм и Аз между тях, но: където са двама, които имат истинско разбиране за моите импулси, там съм и Аз между тях. – Това същество е било до известен момент на Слънцето. Там е бил, така да се каже, неговият престол. След това то се обедини със Земята. Ето защо трябва да изпитаме Христовия импулс тук на Земята, след което можем да го изведем със себе си и в духовния свят. Защото когато пристигнем на Слънцето без Христовия импулс, за нас няма да има нищо

---

⁸¹ Мат. 18:20; срв. на стр. 64, 110 и 184.

друго освен едно неясно вписване в Акашовата хроника. Откакто Христос се обедини със Земята, трябва да придобием на Земята разбиране за Христос. Необходимо е да вземем със себе си разбирането за Христос, иначе няма да намерим Христос в отвъдното. Ако се развиваме спрямо Слънцето, тогава, когато сме придобили разбиране за Христос тук, ние разбираме онава, което е записано в Акашовата хроника. Защото това той е оставил на Слънцето. Важното е, че разбирането за Христос трябва да се стимулира тук на Земята, тогава човек може да го запази и в по-висшите светове. Някои неща ни стават ясни едва когато можем да проумеем определени връзки.

Има теософски течения, които не могат да разберат, че Христовият импулс е като фокус в средата на земното развитие, от който се отива все по-нависоко. Ето защо когато идват хора, които твърдят, че Христос може да се яви няколко пъти на Земята, това е приблизително същото, ако кажем: кобилицата на една везна трябва да бъде фиксирана в две точки. – С такава везна не може да се претегля. Колкото безсмислено би било това във физическия свят, толкова безсмислено е твърдението на определени окултисти за повторния земен живот на Христос. Показваме, че сме придобили разбиране за Христовия импулс само благодарение на това, че сме в състояние да разберем, че Христос е единственият Бог, който е преминал през смъртта и затова е трябвало да слезе на Земята.

Онзи, който е усвоил тук разбиране за Христос, в отвъдното престолът на Слънцето няма да е празен за него. Тогава той ще може да познае и една друга среща, която се случва по това време: тогава на човека се явява Луцифер, и то сега не като изкусител, но като оправдана сила, която трябва да застане на страната на човека, ако той трябва да продължи да се придвижва по-нататък в духовния свят. Едни и същи качества са пагубни само на погрешното място. Тук във физическия свят Луцифер създава едно отношение, което е пагубно. След смъртта обаче, от Слънцето нататък, Луцифер трябва да подкрепи човека. Човекът трябва да срещне Луцифер. Между Луцифер и Христос

той трябва да извърви по-нататъшния път. Христос съхранява неговия душевен живот, запазва неговия душевен живот заедно с всичко, което този душевен живот е придобил в предишни инкарнации. Задачата на луциферичната сила е да подкрепя човека, щото той да се научи да оползотворява по правилен начин за своята нова инкарнация и силите на другите същества от йерархиите. Независимо кога е достигнат този момент, за който говорихме: за човека настъпва необходимостта първо да фиксира на кое място на Земята трябва да стане неговата следваща инкарнация и в коя страна. Това може да се случи вече по средата на времето между смъртта и едно ново раждане. Това, че се определя доста отнапред мястото и страната, където да се превъплъти човешката душа, е дори първото, което трябва да се случи.

Човек се подготвя за това, като още тук създава връзки с по-висшите светове. Но той трябва да бъде подкрепен от Луцифер. Сега той приема от определен вид същества от по-висшите йерархии силите, които го насочват към определеното място и в определеното време.

Виждате ли, ако искаме да изберем един прекрасен пример: когато Лутер трябваше да се появи, неговото появяване трябваше да се подготви през осми, девети век. Тогава силите трябваше да се насочат в един народ, където той трябва да действа. Луцифер трябва да съдейства, за да може да се определят времето и мястото на нашето прераждане. Благодарение на това, че човекът носи Христос в душата си, той съхранява онова, което си е изработил. Но човекът още не е узрял да знае, къде неговата карма може най-добре да действа: за тази цел трябва да му помогне Луцифер.

След това изминава отново известно време. И следващото е, че трябва да се вземе решение по въпроса – това е една покъртителна дейност, при това не можем да постъпим другояче, освен като характеризираме тези неща с обикновени думи, – а именно как трябва да е устроена родителската двойка с оглед на техните собствени черти на характера, която трябва фактически

да произведе човека, който следва да се роди на определено място в определено време? Всичко това трябва дълго време преди това да бъде определено. Но от това следва нещо друго, че сега от по-висшите йерархии трябва да бъдат извършени подготовки чрез цели поколения назад много, много време преди да се роди съответният човек, и то отново с подкрепата на Луцифер. За Лутер трябваше да бъдат определени още през десети, единадесети век предците, като чийто потомък той да се роди, за да могат да бъдат налице подходящите родители на Лутер. Физическата наука вярва, че човекът приема качествата на своите предци. В действителност човекът въздейства от свръхсетивния свят върху качествата на своите предци. Ние сме в известен смисъл отговорни за това какъв е бил нашият пра-праядо. Естествено, не всички качества човекът може да предизвика; но между другото трябва да са налице все пак качествата, от които след това се нуждаем. Това, което наследява човек от своите предци, той най-напред го е вложил в тях.

Следователно най-напред се установяват мястото и времето на раждане. След това се избират прадедите. По принцип това, което се нарича синовна любов, не е нищо друго освен проявяването на нашето свързване с това, което сме култивирали през вековете от свръхсетивния свят. И това, което се явява като зачеване, е, че тогава човекът получава силите, които действат съвместно върху собственото му тяло, особено върху главата и върху общата форма на тялото. Затова трябва да си представим, че от този момент нататък най-много работа ще бъде извършена върху нас в по-дълбоката структура на главата, по-малко върху ръцете и краката, също по-малко върху торса, но върху главата с посока към торса. Това ние го гравираме. След това продължаваме работата след раждането. Но първо ние вграждаме всичко в астралното тяло. Ние подготвяме астрално формата на главата. Това стига дори дотам, че можем да кажем: най-накрая в астралния първообраз, който след това се свързва с формата на тялото, се формира онова, което дава после формата на черепа. Формата на черепа е индивидуална за всеки човек. Накрая изгравираме

онова, което е формата на мозъка. И това, което ни се дава после на Земята чрез наследството, е общо взето онова, което е в състояние чрез своята субстанция да се събере с всичко, което ние донасяме със себе си от свръхсетивния свят. Представете си това, което идва от свръхсетивния свят, като чаша; водата, която я изпълва, се дава от наследствената субстанция. Чрез чисто наследяване се дава единствено онова, което се явява, така да се каже, своеобразието на нашата телесна система, която е вече независима от нервната или кръвоносна система. Дали имаме големи, здрави или слаби и фини кости, зависи по-малко от силите, които получаваме от подготвящите същества, отколкото от наследствеността. Индивидуалността, която трябва да се роди на това място в този момент като резултат от нейната карма, се ражда от хора със силни кости или хора с руса коса и така нататък; това става възможно благодарение на линията на наследяване. – Ако физическите теории за наследствеността биха били верни, то биха се раждали хора със закръняла нервна система и само със заложби за ръце и крака.

Едва ясновидският поглед води до нещата, които са действително значими. Така мога да Ви разкажа следния случай. Попаднах случайно на човек с хидроцефалия. Той се различаваше твърде съществено от цялото останало семейство. Защо той имаше хидроцефалия? Защото съветът на висшите същества заедно с Луцифер гласял приблизително така: да, човекът трябва да се роди там, това е най-добрата родителска двойка. Но той не може да въздейства върху прадедите си по правилния начин, така че да може да произведе това, което може да му даде правилната субстанция, за да се втвърди правилно главата. Той трябва едва по време на живота да приспособи мозъка към структурата. – За този човек не е било възможно да подготви прадедите си така, че главата му да се втвърди по съответния начин.

Всичко това са много важни неща и в тях виждаме като че ли техниката за това как си проправяме път към света. Когато това бъде разгледано по правилния начин от науката, ще почувстваме влиянието на по-висшия свят.

Когато продължим по-нататък с Луцифер и Христос, ние идваме до правилното отношение към по-нататъшното развитие.

Следователно първото нещо в живота след смъртта е да бъдат преодолени опасностите от самотността посредством връзките с други хора, посредством морални връзки, посредством религиозни връзки. След това работим върху новия човек, който впоследствие трябва да се въплъти. Сега се изправяме пред една задача, когато вместо света около нас имаме пред себе си самите себе си.

Когато по такъв начин човекът изживее етапите, в които е могъл да бъде дружелюбен, но привикне към самотата, в него възниква нещо като копнеж по смъртта. Какво представлява този копнеж по смъртта? Това е копнеж по несъзнаваното. Но човек не става несъзнателен, а само самотен. Във висшите светове ние вече не се занимаваме с въпроси на субстанцията, а с въпроси на съзнанието. Ето защо самота означава да имаме копнеж по едно временно угасване на съзнанието. Това е така за душите, които нямат връзка с други души. Смърт обаче в отвъдното не съществува.

Както тук живее човекът ритмично, между будност и сън, така и в другия свят той живее, оттегляйки се в самия себе си и в общителност с другите души; ритмично редуващ се между общителност и самота, такъв е животът във висшия свят. И това, как живеем във висшия свят, зависи от това, как сме подготвили себе си тук, както го изложих преди малко.

На въпроса дали може да се чете на глас и на деца, които са починали при раждането или рано, Рудолф Щайнер отговаря:

Човек е дете само тук на Земята. Понякога на ясновидския поглед се разкрива, че човек, който е умрял като малко дете, е индивидуалност, която е по-малко дете в духовния свят, отколкото някой, който е починал на осемдесет години. Ето защо не може да се прилага един и същ мащаб.

Веднъж вече описах как трябва да се разбира окултно картината, която обикновено носи името „Атинската школа“⁸². Неотдавна се запознах с едно рано починало човешко същество. В общуването ми с него то успя да ми привлече вниманието тъкмо към това, което се е съдържало в мислите на Рафаело по отношение на тази картина. И там това човешко същество описа как в действителност при групата в предната лява част на картината нещо е заличено. Това, което е заличено там, е мястото, където нещо е записано. Сега там има питагорова теорема. Първоначално там е имало евангелски пасаж! – Следователно виждате, че едно такова „дете“ може да бъде много развито човешко същество, което ни води до неща, които само трудно може да бъдат открити.

И тъй, бих искал да кажа, че четенето на глас може да се упражнява и по отношение на рано починали деца.

---

⁸² Вижте лекцията от 2 май 1912 г. в Берлин, отпечатана в „Земният и космическият човек“, Събр. съч. № 133, и от 5 май 1909 г. в Берлин, в „Изображения на окултни печати и колони. Мюнхенският конгрес на Петдесетница през 1917 г. и неговите последици“, Събр. съч. 284/285.

ЖИВОТЪТ СЛЕД СМЪРТТА

Страсбург, 13 май 1913

(Бележки на слушатели)

Цялата важност и задача на спиритуалния светоглед застава пред нас, когато разглеждаме живота на човека в периода между смъртта и едно ново раждане. Има хора, особено в нашето материалистическо време има много такива хора, които казват: защо човек наистина трябва да се интересува от живота между смъртта и едно ново раждане или – ако не искате да говорите за повтарящи се земни животи – за живота, който лежи след смъртта, защото можем да изчакаме, докато смъртта настъпи, и тогава ние ще видим какво следва след смъртта. Това казват днес онези хора, които все още не са напълно изгубили усещането за духовния свят, но все още нямат необходимата душевна сила, за да могат да придобият понятия и чувства от свръхсетивния свят. Такива хора казват: ние изпълняваме дълга си тук на Земята, след това ще можем да преживеем по съответния начин това, което ни очаква след смъртта.

Действителното отношение към живота между смъртта и едно ново раждане обаче ни показва колко погрешно е такава схващане и колко важно е за хората във физическо-сетивното съществуване още в този живот да имат връзка с формите на живот, които човекът трябва да изживее между смъртта и новото раждане.

Много е трудно да се говори за този живот с думи, взети от нашия обикновен език, тъй като тези думи са формирани за света, който протича между раждането и смъртта и се отнасят до нещата от този свят. Ето защо обикновено можем само повече или по-малко косвено да посочим какво се случва между смъртта и новото раждане, което по своята същност е толкова различно от всичко, което можем да изживеем тук между раждането и смъртта. Човек трябва да си представи, че всичко,

което възприема тук в сетивния свят, който до известна степен е неговият свят, не може да бъде негов свят след смъртта, защото тогава му липсват органите на физическо-сетивното съществуване. Дори интелектът, който е прикрепен към човешкия мозък, престава да съществува след смъртта. Само с известна нерешителност можем да се опитаме да опишем един живот, толкова различен от живота тук на Земята, и в известен смисъл думите на обикновения живот трябва да се употребят само като сравнение. Но духовната наука ни учи също да отнасяме думите и към спиритуалното и с думите възприема нещо, което може да се излее върху разбирането на свръхсетивния свят.

Тук във физическия свят обозначаваме като човек онова физическо образувание, което е затворено в кожа, а останалото разглеждаме като обкръжение. Това, което човек преживява, зависи от функциите на сетивните органи, включително сърцето, белите дробове и т.н. Но всичко това изчезва по пътя, който поемаме между смъртта и новото раждане. Нашата душевно-духовна част е като че ли вградена във физическото ни тяло по време на земния живот и живее от дейностите на споменатите органи. След смъртта това, което напуска физическото и етерното тяло, се увеличава все повече и повече, и идва момент, когато това, което иначе е ограничено до границите на нашата кожа, се разширява дотолкова, че изпълва цялата окръжност на орбитата на Луната. Тогава духовно-душевното постепенно израства до сферата на Меркурий, Венера, след това до сферата на Марс, Юпитер, и на Сатурн и дори отвъд нея в космическото пространство. След това то се свива отново и се свързва като малък духовен зародиш с потока на наследствените сили, които му подготвят физическото тяло чрез бащата и майката. Това описание се съгласува с онова, което е написано в „Геософия“-та; при сферата на Марс започва царството на духовете.

От казаното вече следва, че всички хора, които преминават през портата на смъртта, израстват в едно и също космическо пространство, така че след смъртта ние всички се проникваме един в друг, така да се каже. Въпреки това мъртвите хора не

всички съществуват заедно, понеже съвместността след смъртта зависи от нещо съвсем различно от това тук на Земята. В духовния свят всички сме пространствено заедно, но в действителност можем да бъдем заедно само когато имаме духовни взаимоотношения с други хора. Нека като краен случай вземем един човек, който на Земята напълно се е отрекъл от духовния свят както в мислите си, така и в чувствата си. Сега наистина има много теоретични материалисти, които отричат духовния свят, но чиито чувства по някакъв начин са свързани с духовния свят. В действителност едва ли има такива хора, които напълно отричат духовния свят и затова ужасията, която следва да се опише сега, никога не се случва напълно по този начин. Да предположим, че двама такива души, които са се познавали добре тук на Земята, умират. Тогава, след смъртта те ще бъдат в едно и също пространство, но няма да знаят нищо един за друг, защото за света след смъртта усещането за духовното съответства на това, което тук например са очите. Без очи няма светлина – без усещане за духовното няма възприятие за духовния свят. Дори още по-ужасна съдба от невъзприемането на духовния свят очаква такива хора, понеже тъй като душите, които преминават през портата на смъртта, сами са от духовно естество, такава една душа няма да може да възприема изобщо нищо от човешките души; около такива човешки души би се разпростряла една зееща пропаст. Би могло да се попита: какво изобщо един такъв човек възприема след смъртта? Дори самия себе си, какъвто е, той не може да възприеме след смъртта, защото му липсва ясно самосъзнание. Това, което още му остава, ще узнаем от следното.

Тук на Земята ние стоим, така да се каже, върху една точка от земната повърхност и нашите органи се разполагат вътре в нас, докато небесните тела се намират вън от нас. След смъртта е точно обратното. Там човекът израства до космически размери. Когато той израсне до сферата на Луната, Луната, духовното, което принадлежи на Луната, става орган в него и за него след смъртта се превръща в онова, което тук на Земята

е мозъкът за нас като физически хора. Така всяко планетарно тяло се превръща в орган за нас след смъртта, след като израснем до него. Слънцето става за нас сърце. Както тук на Земята носим в себе си физическо сърце, така тогава носим в себе си духовната част от Слънцето. Единствената разлика е, че тук като физически човешки същества сме свършени само когато след ембрионалното развитие сме развили еднакво всички наши органи; всички те са налице едновременно, така да се каже. След смъртта ние получаваме тези органи постепенно, един след друг. В това отношение, гледани външно, ние много приличаме на растение, което също развива органите си един след друг. Например орган, който може да се сравни с нашите бели дробове и нашия ларинкс, ние получаваме на Марс и така нататък.

След смъртта ние се вживяваме по такъв начин в онова, от което тук сме се отказали като физическа част, и духовната част на космическите органи тогава е в нас. Тогава какво е там външният свят за нас? Онова, което сега е нашият вътрешен свят, онова, което преживяваме с помощта на нашите органи, които ни превръщат във физически земен човек, и което сме извършили с помощта на тези органи.

Да вземем отново онзи краен случай на един човек, който няма абсолютно никаква връзка с духовния свят. За него след смъртта външен свят е онова, което той е преживял на Земята благодарение на своите физически органи. За такъв радикален атеист светът след смъртта остава изцяло без човешки души и той трябва да отправя поглед назад към своя земен живот, към онова, което е било негов свят, което той е обхващал със своите дела и преживявания. Тогава неговият свят е това: нищо друго освен онова, което му остава като спомен от живота между раждането и смъртта, а това не е достатъчен свят за преживяванията, от които човекът се нуждае в живота между смъртта и новото раждане. А именно в живота между смъртта и новото раждане, когато човекът е вън от своята кожа, животът между раждането и смъртта изглежда съвсем различно. Тук на Земята например се

сблъскваме с човек, към когото изпитваме антипатия, с когото сме спорили, когото сме обидили. Ние сме в плен на афекта по отношение на такъв човек; вероятно не бихме сторили това на него, ако не бихме изпитвали известно удоволствие от подобно действие. Може би сме изпитали някакво разкаяние за това, но след това сме го забравили отново. След смъртта срещаме този човек отново, но тогава изпитваме обратното на удовлетворение от преживяването. Тогава човек усеща следното: ако не бяхме направили това, щяхме да сме по-съвършени хора, следователно в това отношение нашата душа е несъвършена. – Това несъвършенство е останало за душата и трябва да остане, докато постъпката бъде компенсирана. Ние виждаме по-малко постъпката, отколкото позорното петно в душата си: то трябва да бъде заличено. Ние усещаме това като сила в нас, която ни кара да търсим възможност да заличим постъпката. При една антиспиритуална душа би се появило още и чувството: аз съм отделена от душата, на която съм причинила несправедливост; трябва да изчакам, докато я срещна отново, за да залича петното. – Погледът назад към предишния живот се получава като усещане за необходима карма. Образът на другата душа от Акашовата хроника стои предупредително пред нас; тогава живеем в чисто такива образи от Акашовата хроника.

Такива крайни случаи обаче всъщност не съществуват. Ясновидецът, който влиза в контакт с душите на умрелите, може да придобие следната опитност. Той намира една позната му душа, която от едно мъжко тяло е преминала в смъртта, оставяйки жена и деца. Тази душа му казва: аз оставих жената и децата, с които живеех. Сега имам само образите на това, което съм преживявал заедно с тях. Моите хора са на Земята, където аз обаче не мога да ги видя. Аз се чувствам отделен от тях – да, може би и някой друг от тях да е починал, и него не мога също да намеря. – Това са воплите на душата, която е живяла в обкръжение, което не е поддържало никаква връзка с духовния живот. Затова тези души остават в мрак по отношение на духовния свят и те не могат да бъдат видяни от духовния свят.

Напротив, когато ясновидецът открие души, които във физическия свят са оставили други души, които тук на Земята водят духовен живот, като например занимаване с духовната наука, тогава той установява, че тези души след смъртта могат да възприемат такива други души и да имат с тях контакт в живота след смъртта. – Така наречените мъртви се нуждаят от живите, защото иначе не биха могли да видят нищо друго на Земята освен самите себе си, т.е. своя собствен изминал живот. На това почива благоденствието, което можем да окажем на мъртвите, когато им четем духовно – не на глас, но в мислите си, докато в същото време имаме мъртвите пред себе си в мислите. По този начин можем да четем на различни мъртви едновременно, със или без книга, и с това да им окажем голямо благоденствие. Но мислите трябва да имат отношение към нещо духовно, нещо друго за мъртвите няма значение. Чрез тези мисли ние създаваме външен свят за мъртвия, нещо, което той възприема. Да мислим химични закони и така нататък няма никакъв смисъл, тъй като тези закони нямат значение за духовния свят. Но след смъртта в духовния свят не можем да учим още духовна наука, както може би се вярва, защото духовната наука все пак съдържа духовни мисли. На души, които още тук са слушали нещо от духовната наука, можем да окажем голяма услуга, като им четем цикли. Въпреки че такива души са способни да възприемат духовния свят, те все пак не могат да образуват понятията и идеите, които могат да бъдат придобити само тук.

Да вземем един пример. Има същества, които се наричат Бодхисатви, висши, напреднали човешки същества, които се въплъщават все отново и отново на Земята, докато се издигнат до Буда-съществуване. Докато един Бодхисатва е в своето физическо тяло, той живее като човек сред хора, като духовен благодетел на хората. Но вече тук на Земята той има специална задача да учи не само живеещите в тела, но и мъртвите, а дори и същества от по-висшите йерархии. Това се дължи на факта, че съдържащото на земната теософия може да бъде постигнато само на Земята, във физическо тяло. Тогава тя може

да се използва в духовния свят, но трябва да се придобие във физическо тяло. Само в изключителни случаи Бодхисатвите могат да помогнат на други същества след смъртта, които вече са възприели искрата на духовния живот. Чрез самия духовен живот не възниква теософия; тя възниква само на Земята и може след това да бъде пренесена от хората в духовния свят. Това може да се разбере, ако вземем под внимание, че животните например виждат всичко на Земята като хората, но не могат да го разберат. Така свръхсетивните същества могат да виждат само свръхсетивния свят, но не и да го разбират. Понятия и идеи за свръхсетивния свят могат да възникнат само на Земята и да се излъчват оттам като светлина към духовния свят. От това разбираме значението на Земята. Тя не е просто преходна фаза или долина на скръбта, но тя съществува, за да може тук да се развие духовно знание, което след това да бъде пренесено в духовните светове.

ЖИВОТО ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ МЕЖДУ ЖИВИТЕ И МЪРТВИТЕ

Берген, 10 октомври 1913

Първа лекция

Най-сърдечно отвърщам на милия поздрав, който току-що бе изказан от Вашия председател. И аз съм убеден, че онези приятели, които са дошли с мен тук в този град, за да водят антропософски живот с нашите приятели от Берген, се присъединяват сърдечно към това приветствие. Несъмнено беше прекрасно при пътуването насам през планините, които ни се сториха толкова приветливи и великолепни, и вярвам, че нашите приятели ще се чувстват добре в стария ханзейски град през дните, които ще останат тук. Не само човешкото чудо на железопътната линия, по която пътувахме, успя да създаде у нас в тази област впечатление, каквото рядко има в други области на Европа, а именно, че се натъкваме на енергичната творческа сила на човека в първоначалната природа: когато виждаме как камъни, които е трябвало да бъдат натрошени, за да се осъществи нещо такова, каквото човешкият дух осъществява днес, лежат непосредствено до други, които природата е натрупала, но към всичко това се добавят и впечатления, които могат да направят посещението на такава страна наистина най-прекрасното, което може да се предприеме днес. В този стар град приятелите ще изживеят прекрасно дните, през които ще могат да останат тук, и ще ги съхранят в паметта си чрез този възвишен фон на престоя си. Това ще бъдат дни на спомени. Но те ще бъдат такива особено защото можахме да се убедим лично, че и тук в този край можем да намерим антропософски сърца, които бият заедно с нашите в стремежа ни към духовните съкровища на човечеството. Навярно посетителите на този град ще се почувстват още по-тясно и по-сърдечно свързани с тези, които ни приеха тук толкова любезно.

Онова, което бих искал да обсъдя, тъй като се събираме тук за първи път, ще има донякъде афористичен характер. Бих искал да обсъдя от духовната сфера нещо, което може да бъде предадено по-лесно и по-добре устно, отколкото записано в наша книга. По-лесно може да се изрази устно не само защото днес, с оглед на предразсъдъците на света, в много отношения все още е трудно да бъде поверено на писмото всичко, което с удоволствие поверяваме на антропософски отдадените сърца, но е трудно и затова, защото наистина духовните истини могат да се изразят по-добре устно, отколкото когато бъдат поверени на писмото и печата. Това трябва да важи особено за по-интимните духовни истини. Винаги изпитваме едно неприятно чувство, въпреки че днес не можем да минем без това, че тези неща също се записват и отпечатват; има нещо нетактично в това, че трябва да записваме и отпечатваме по-интимните духовни истини, които се отнасят към самите по-висши духовни светове. Това е нетактично вече поради това, че писмото и печатът принадлежат към нещата, които съществата, за които се говори там, духовните същества, не могат да прочетат. Книги не могат да се четат в духовния свят. Книги наистина все още могат да се четат от нас известно време след смъртта по спомен, но съществата от по-висшите йерархии не могат да четат нашите книги. И ако попитате дали те не желаят да усвоят това изкуство на четене, то трябва да призная, въз основа на моя опит, че засега не проявяват желание за това, защото те не считат четенето на онова, което се произвежда на Земята, за нещо, което е необходимо и полезно за самите тях. Четенето на духовните същества започва едва когато хората на Земята четат в книгите, т.е. когато това, което е записано в книгите, стане жива мисъл на хората, тогава духовете четат в мислите на хората. Но онова, което е написано или отпечатано, е като тъмнина за съществата от духовния свят; така че спрямо самите тези духовни същества имаме чувството, че когато поверяваме нещо на писмото или печата, правим съобщения зад гърба на духовните същества. Това е реално чувство, което един културен

гражданин на настоящето може би не ще сподели напълно; но всеки истински окултист ще изпитва това чувство на неприязън към писмото и печата.

Когато проникваме с ясновидски поглед в духовните светове, тогава ни се струва особено в настоящето от изключителна важност обстоятелството, че все повече и повече, започвайки от настоящето, в близко бъдеще ще получава разпространение знанието за духовния свят, защото от това разпространение на духовната наука ще зависи много с оглед на ставащата все по-необходима и по-необходима промяна на човешкия душевен живот. Виждате ли, ако се върнем назад в древни времена с нашия духовен поглед, ако се върнем само векове назад, ще открием с духовния си поглед нещо, което може да бъде доста изненадващо за непознавача. Открива се, че общуването между живите и мъртвите става все по-трудно и по-трудно, че само преди сравнително не много дълго време живото взаимодействие между живите и мъртвите е било много по-оживено. Когато християнин от Средновековието или дори християнин от неотдавна изтеклите векове със своята молитва насочвал мислите си към сродни или познати покойници, то в онези времена чувствата, усещанията на такъв молител били много по-силни, отколкото са днес, за да проникнат до душите на покойниците. В миналото покойната душа се чувствала много по-леко проникната от топлия дъх на любовта на онези, които отправяли поглед или мислите си към нея в молитвата си, отколкото днес, когато сме отдадени само на външното временно образование. И отново, днес мъртвите са много по-откъснати от живите, отколкото преди сравнително не много дълго време. До известна степен за мъртвите днес е много по-трудно да виждат онова, което протича като жив процес в душите на останалите на Земята хора. Това се крие в еволюцията на човечеството. Но в еволюцията на човечеството трябва да се съдържа и повторното откриване на тази връзка, на това живо общуване между живите и мъртвите. В по-ранни времена на човешката душа е била още свойствена по естествен начин връзката с мъртвите,

макар и вече не с пълно съзнание, защото отдавна хората не са повече ясновидци. В още по-ранни времена живите още могли да наблюдават ясновидски мъртвите и да следят техния живот. Точно както преди е било естествено за душата да поддържа живо взаимодействие с мъртвите, така днес душата може да си възвърне силата да общува с мъртвите, живото взаимодействие с тях, като усвои мисли и идеи за висшите, духовни светове. И сред практическите задачи на антропософския живот ще фигурира също и тази, да се изгради чрез духовната наука отново мостът между живите и мъртвите.

За да се разберем правилно, бих искал да обърна внимание на някои неща във взаимодействието между живите и мъртвите. Бих искал да изходя от едно съвсем просто явление и да продължа нашето духовно проучване, основавайки се на това явление. Души, които понякога прибъгват до съвет със себе си, ще могат да наблюдават следното в себе си – вярвам, че има много души, които са наблюдавали това в себе си: да приемем, че в живота си някой е мразил друга личност или може би трябва да се каже само, че тази друга личност му е била или е антипатична. Когато тази личност, която е била мразена или по отношение на която някой е изпитвал антипатия, умре – вярвам, че много души знаят това от себе си, – онзи, който е мразил или е изпитвал антипатия в живота си, когато узнае за смъртта на въпросната личност, чувства, че не може да мрази повече по същия начин тази личност или да запази своята антипатия към нея. И когато омразата продължи отвъд гроба, тогава по-нежните души изпитват срам от такава омраза, която продължава и отвъд гроба. Това чувство, което се среща у много души, може да се проследи ясновидски. По време на проучването може да възникне въпросът: защо настъпва това чувство на срам в душата спрямо тази омраза или антипатия, защо настъпва то, макар никога второ лице да не е узнавало за тази омраза?

Когато ясновидецът проследи човека, който е преминал през портата на смъртта, нагоре в духовните светове, и хвърли

тогава един поглед върху душата, която е останала тук на Земята, се установява, че общо взето покойната душа има едно твърде ясно възприятие, твърде ясно чувство за омразата в живата душа; сякаш, ако мога да си послужа с един образ, мъртвият вижда омразата. Ясновидецът може съвсем точно да констатира, че мъртвият вижда такава омраза. Но ние можем да проследим също какво означава една такава омраза за мъртвия. А именно за мъртвия такава омраза означава пречка за добрите намерения в неговото духовно развитие, пречка, която може да се сравни например с пречките, на които можем да се натъкнем на Земята за постигането на една външна цел. Фактическото положение в духовния свят е такова, че мъртвият намира омразата като пречка за своите добри и най-добри намерения. И сега разбираме защо в душата, която прибягва макар и рядко до съвет със себе си, умира дори оправданата в живота омраза: защото изпитва срам, когато мразеният от нея човек е починал. Когато човек не е ясновидец, той наистина не знае какво се случва, но сякаш естествено е внедрено в душата му усещането, че е наблюдаван; той чувства: мъртвият вижда моята омраза, да, тази омраза е дори пречка в неговите добри намерения. – В човешката душа има много дълбоки чувства, които могат да бъдат обяснени, когато човек се издигне в духовните светове и разгледа духовните факти, на които се основават тези чувства. Както човек не желае да бъде наблюдаван външно физически за някои неща на Земята, респективно не прави тези неща, когато знае, че е наблюдаван, така човек не продължава да мрази отвъд смъртта, когато има чувството, че е наблюдаван от мъртвия. Но любовта или дори симпатията, която проявяваме към мъртвия, е фактически облекчение за мъртвия по пътя му, което отстранява пречките пред него. Това, което твърдя сега, а именно че омразата създава пречки в отвъдното, а любовта ги премахва, не е прекъсване на кармата, както и тук на Земята се случват много неща, които не трябва да се причисляват непосредствено към кармата. Когато си удряме крака в камък, то това не трябва винаги да причисляваме към кармата, поне не към моралната

карма. По същия начин не е в противоречие с кармата, когато мъртвият се чувства облекчен от любовта, която тече към него от Земята, и когато намира пречки за добрите си намерения.

Нещо друго, което, бих казал, ще говори вече по-енергично на душите с оглед на общуването между мъртвите и живите, е това, че мъртвите души също имат нужда в известен смисъл от храна, разбира се, не храна, от каквата се нуждаят хората на Земята, но духовно-душевна храна. Както съответства на един факт това, че ние, хората на Земята – мога да използвам това сравнение – трябва да имаме посеви, върху които зреят плодовете, от които живеем физически на Земята, така и душите на умрелите трябва да имат посеви, върху които те да могат да събират определени плодове, от които се нуждаят във времето между смъртта и едно ново раждане. Когато ясновидският поглед проследи мъртвите души, той вижда как спящите човешки души се оказват посев за мъртвите, за покойниците. Със сигурност е не само изненадващо, но за този, който за пръв път вижда в духовния свят, дори е изключително шокиращо да види как човешките души, които живеят между смъртта и едно ново раждане, сякаш бързат към спящите човешки души и търсят мислите и идеите, които се намират в спящите човешки души: защото те се хранят с тях и имат нужда от тази храна. А именно, когато заспиваме вечер, можем да кажем: идеите, мислите, които са преминали през нашето съзнание по време на нашето будно състояние, започват да оживяват тогава и се превръщат като че ли в живи същества. И мъртвите души идват и вземат участие в тези идеи. Виждайки тези идеи, те се чувстват подхранени. Има наистина нещо покъртително, когато ясновидският поглед се насочи към починалите хора, които всяка нощ идват при спящите, които са останали на Земята – тук трябва да вземем под внимание както приятелите, така и особено кръвните роднини – и желаят сякаш да се подкрепят, да се нахранят с мислите и идеите, които спящите са взели със себе си в съня – и не намират нищо, което да е питателно за тях. Защото има голяма разлика между идеи и идеи с оглед на нашето спящо състояние.

Когато през целия ден се занимаваме само с материалните идеи на живота, когато насочваме поглед само към онова, което се случва във физическия свят и което може да се направи там, и ако преди заспиване нямаме дори и една мисъл за духовните светове, но, напротив, се пренасяме в духовните светове в много отношение по различен начин, а не чрез мисъл, то ние не предлагаме храна за мъртвите. – Познавам райони в Европа, където младите хора се възпитават във висшите училища така, че те се приспиват, след като са пили достатъчно количество бира. Това е пренасяне на идеи, които не могат да живеят в отвъдното. И когато мъртвите души дойдат, те намират едно празно поле, тогава тези мъртви души са в същото положение, в което се намираме в нашето физическо тяло, когато поради неплодородие в нашите полета настъпва глад. Особено в наше време може да се наблюдава много душевен глад в духовните светове, защото материалистическите чувства и настроения са намерили много голямо разпространение. И днес има вече много хора, които намират за детинско това да се занимаваме с мисли за духовния свят. Чрез това те лишават хората, които трябва да получат от тях храна след смъртта, от тази храна, от тази душевна храна.

За да се разбере правилно този факт, трябва да се спомене, че след смъртта човек може да се храни с идеите и мислите само на онези души, с които по някакъв начин е бил свързан в живота. От онези, с които изобщо не сме били свързани, след смъртта не можем да се храним. Когато в нашето настояще разпространяваме духовната наука, за да имаме отново спиритуална жизненост в душите си, от която могат да се хранят мъртвите, ние работим действително не само за живите, не само за да осигурим теоретично удовлетворение за живите, но се опитваме да изпълним нашите сърца и души с мисли за духовния свят, защото знаем, че мъртвите, които са били свързани с нас на Земята, след смъртта трябва да се хранят за своя спиритуален живот от тези идеи и тези чувства. Днес се чувстваме не само като работници за така наречените живи хора, но същевре-

менно и като работници по такъв начин, че духовнонаучната работа, разпространението на антропософския живот служи и на духовните светове. Говорейки на живите за ежедневиия им живот, ние създаваме чрез духовно-душевното удовлетворение на нощния им живот такива идеи, които са плодотворна храна за душите, които имат кармата да умрат по-рано от нас. И затова е налице стремежът да разпространяваме духовната наука или антропософията не само по обичайните пътища на външното съобщаване, но в основата на нашия копнеж се съдържа, бих казал, скришом това да разпространяваме тази духовна наука в общества, в клонове, защото е от значение лично физически да бъдат заедно в общността, в обществото онези хора, които се занимават с духовна наука. Защото казах, че когато си мъртъв, можеш да черпиш храна само от душите, с които си бил заедно в живота. Ние се опитваме да съберем душите, за да направим посева за мъртвите все по-голям и по-голям. Има хора, които днес, когато починат, не намират никакви посеви, тъй като семействата им се състоят само от материалисти, но намират посеви при онези души на антропософите, защото са били свързани с духовната наука. Това е по-дълбокото основание, защо ние работим с насоченост към обществото, защо имаме известна загриженост, щото онзи, който умира, преди да умре, да може да се запознае с хора, които се занимават още на Земята с духовни неща; понеже от това той може да почерпи храна, когато тези хора се намират в състояние на сън.

В древни времена на човешкото развитие, когато определен религиозен, духовен живот все още прониквал душите, именно религиозните общности и особено кръвните роднини били тези, при които се търсело убежище след смъртта. Но силата на кръвните връзки е намаляла и тя трябва да бъде заменена все повече и повече от култивирането на духовния живот, както ние се опитваме да правим това. Така виждаме, че антропософията може да ни обещае, че ще бъде създадена нова връзка, нов мост между живите и мъртвите, че ние в известен смисъл можем да бъдем нещо за мъртвите благодарение

на антропософията. И когато днес вече с ясновидски поглед намираме понякога хора в живота между смъртта и едно ново раждане, които преживяват нещастieto, че онези, които те са познавали, също и най-близките, имат само материалистични мисли, осъзнаваме необходимостта от изпълването на земната култура с духовни, спиритуални мисли. Ако например познаваме човек, който неотдавна е починал, за когото знаем, че е оставил тук определени членове от своето семейство, които също познаваме, неговата съпруга, децата му – които във външен смисъл са добри хора, които действително са се обичали един друг, – и сега с ясновидски поглед намерим в духовния свят този съпруг и баща, който е починал, за когото съпругата е била може би слънцето на живота му, когато той се е връщал в къщи след тежка работа, намираме, че той, тъй като тази съпруга не може да има духовни мисли в ума и сърцето си, не може да проникне в душата на своята съпруга, и затова той се пита, когато е в състояние да го стори: къде е моята съпруга? – Той може да я вижда само назад във времето, когато е живял заедно с нея на Земята. Но там, където най-много я търси, той не може да я намери. Това може също да се случи. Днес има вече много хора, които вярват в някаква степен, че мъртвият е навлязъл в един вид нищо, които могат да мислят за мъртвите само с изцяло материалистично мислене, а не с едно плодотворно мислене. При това наблюдаване на областите на живота между смъртта и едно ново раждане, е възможно наистина тъкмо в момента след смъртта, когато човек насочва вниманието си надолу с желанието да съзре живия, когото е обичал, за когото знае, че е още долу на Земята, че е бил обичан от него, да не го открие, понеже все още живият не е свързвал с любовта си вратата в съществуването на душата след смъртта. И човек не може да намери още живия, не може да влезе във връзка с него, но за когото знае, че той би могъл да съществува, ако в душата на живия там долу имаше спиритуални мисли. Това е често, болезнено преживяване за мъртвите. И може да се случи – с погледа на ясновидец може да се наблюдава това как някой умира и среща

препятствия в най-добрите си намерения поради мислите на омраза, които го преследват, и не намира утеха в мислите на любов на онези, които са го обичали на Земята, тъй като той не може да ги възприеме заради техния материализъм.

Тези закони на духовния свят, които могат да се наблюдават с ясновидския поглед, са фактически безусловно валидни. Те са наистина безусловно валидни, както ни учи един случай, който често пъти е бил успешно наблюдаван. Беше поучително да се наблюдава как действат мислите на омраза или поне мислите на антипатия, дори там, където те не са мислени с пълно съзнание! Може да се наблюдават учители, които обикновено се наричат строги, които не са могли да спечелят любовта на своите още малки ученици – налице са сякаш невинни мисли на антипатия и омраза. Когато един такъв учител умре, се вижда как той и в тези мисли, които остават, среща пречки за своите добри намерения в духовния свят. Детето, младият човек, често не си дава сметка, когато учителят е умрял, че не трябва да го мрази повече, но задържа в себе си по естествен начин усещането за това как учителят го е измъчвал. Чрез такива прозрения узнаваме много за взаимоотношенията между живите и мъртвите. И всъщност аз не се опитах да обясня нищо друго, за да мога да спомена пред вас нещо, което действително може да се развие като добър резултат от духовнонаучния стремеж. Имам предвид така нареченото четене на мъртвите. А именно, както се показва в рамките на нашето антропософско движение, действително можем да окажем изключителна услуга на човешките души, които са умрели преди нас, когато им четем за духовни неща. Това може да се направи така, като насочим мислите си към починалия и, за улеснение, се опитаме да си го представим както го помним: стоящ или седящ пред нас. Това може да се направи едновременно с повече души. Чете се не на висок глас, но следите внимателно мислите си, винаги с мисълта за мъртвия: мъртвият стои пред мен. Това е четене на мъртвите. Няма нужда да имаме книга, но не бива да мислим по абстрактен начин, но трябва действително да обмислим всяка мисъл:

така се чете на мъртвите. Можем да опитаме дори, въпреки че това е по-трудно, ако в рамките на общ светоглед или върху някоя област от живота сме имали обща мисъл с мъртвия и лична връзка с него, да четем и на някой, който ни е чужд. Това става така, че той постепенно започва да осъзнава сърдечната мисъл, която насочваме към него. Така може да се окаже дори полезно, когато се чете на чужди на нас след смъртта им. Това четене може да става по всяко време. Бях попитан в кой час е най-добре да се прави това. Това е напълно независимо от часа. Необходимо е само действително да обмислим мислите. Повърхностно четене не е достатъчно. Трябва да премислим нещата дума по дума, като че ли говорим наум. Тогава мъртвите започват да четат с нас. И също така е неправилно да се смята, че такова четене може да бъде полезно само за онези, които са се приобщили към духовната наука в живота. Изобщо няма нужда случаят да е такъв.

Един от нашите приятели преди не много време, може би преди около година, беше обезпокояван всяка нощ заедно с жена си. Те чувствали безпокойство. И тъй като бащата на въпросния приятел беше починал неотдавна, той веднага се досети, че баща му иска да му съобщи нещо като душа. И когато нашият приятел се посъветва с мен, се оказа, че баща му, който през живота си не е искал да знае нищо за духовната наука, след смъртта имал най-неотложна нужда да научи нещо за духовната наука. И когато след това синът заедно със съпругата си прочели на бащата цикъла върху Евангелието на Йоан, който изнесох веднъж в Касел⁸³, тази душа била силно удовлетворена, почувствала се извисена над дисхармонията, която изпитвала скоро след смъртта си. Този случай е забележителен затова, защото въпросната душа е принадлежала на проповедник, който винаги е застъпвал своето религиозно становище пред хората, но след смъртта си е можел да бъде удовлетворен само чрез споделеното

---

⁸³ Виж „Евангелието според Йоан във връзка с трите други Евангелия, особено с Евангелието според Лука“, Събр. съч. № 112.

четене на едно духовнонаучно обяснение върху Евангелието на Йоан. Така виждаме, че онзи, на когото искаме да помогнем, на когото искаме да услужим след смъртта, не е задължително да е бил антропософ в живота, въпреки че, разбира се, можем да му бъдем в особена услуга, когато му четем.

Но ние също така научаваме, когато разглеждаме такъв факт, да мислим изобщо някак различно върху душата на човека, отколкото обикновено правим това. А именно човешките души са много по-сложни, отколкото обикновено мислим. Онова, което протича съзнателно, е в действителност само незначителна част от човешкия душевен живот. Много неща протичат в подсъзнателните дълбини на душата, за които човекът има най-много смътна представа, но едва ли знае нещо в своето ясно будно съзнание. И често в подсъзнателния живот може да протича противоположното на това, което човекът вярва или мисли в своето горно съзнание. Много често срещан случай е, че член на едно семейство проявява интерес към духовната наука. Брат или съпруг, или съпруга, с които въпросните лица са свързани, започват да изпитват все по-голяма неприязън към духовната наука, често стават гневни и дори бесни, защото съпругът или братът, или съпругата са проявили интерес към духовната наука. Тогава в такова семейство често се развива силна антипатия към духовната наука, така че някои хора изпитват затруднения да упражняват духовната наука, тъй като добри приятели или роднини често стават много враждебни към нея. Когато изследваме такива души, често узнаваме, че в подсъзнателните дълбини на такава душа се развива най-дълбок копнеж по духовната наука. Понякога такава душа копнее повече по духовната наука, отколкото онзи, който със своето горно съзнание е усърден посетител на духовнонаучните сбирки. Но смъртта повдига завесата от подсъзнанието; смъртта балансира по забележителен начин такива неща. В живота често се случва някой да притъпява в себе си онова, което е в подсъзнателното, и наистина има хора, които действително изпитват най-дълбок копнеж по духовната наука, но те го притъпяват в себе си. Като

негодуват срещу духовната наука, те притъпяват своя копнеж и се заблуждават за него. След смъртта обаче копнежът се проявява толкова по-силно. И особено при онези, които в живота са ненавиждали духовната наука, след смъртта се проявява най-силен копнеж по нея. Ето защо не пропускайте възможността да четете на такива мъртви, които в живота са водили борба срещу духовната наука! С това може би ще им окажете именно най-голямата услуга.

Въпрос, който много често възниква във връзка с всичко това, е следният: как може да се знае дали мъртвият действително може да слуша? Наистина, без ясновидски поглед е трудно да се знае това, въпреки че когато човек е зает със спомена за мъртвите, той постепенно може да се изненада от чувството: мъртвият слуша. Не ще имаме това чувство само тогава, когато сме невнимателни и не обръщаме внимание на онази своеобразна топлина, която се разпространява често при четене. Такова чувство действително може да се придобие. Но ако не можем да направим това, скъпи приятели, трябва да се каже, че в отношението към духовната наука също и в този случай трябва да се приложи едно правило, което често трябва да се има предвид. Това правило гласи: когато четем на мъртвия, ние му принасяме полза при всички обстоятелства, ако той ни слуша! Ако той не ни слуша, то, първо, ние изпълняваме дълга си, може би все пак ще го накараме да ни чуе, но иначе поне получаваме нещо, изпълваме се с мисли и идеи, които със сигурност ще бъдат храна за мъртвите в указания по-напред начин. Следователно при всички обстоятелства нищо не е загубено. Но практиката показва, че фактически вслушването в това, което се чете, от страна на мъртвите е нещо изключително разпространено, че може да се окаже огромна услуга на онези, на които се чете по този начин онова, което днес може да бъде включено към духовната мъдрост.

Така че можем да се надяваме, че разделителната стена между живите и мъртвите ще става все по-малка и по-малка, тъй като духовната наука се разпространява по целия свят. И

наистина, това ще бъде един красив, славен успех на духовната наука, колкото и парадоксално да звучи, когато в бъдеще хората ще знаят – но ще знаят практически, не само теоретично: всъщност това е само една промяна на преживяването, когато преминем през така наречената смърт, и живите са заедно с мъртвите; можем дори да ги направим съучастници в това, в което сами участваме във физическия живот. Човек си създава погрешна представа за живота между смъртта и новото раждане, когато поставя въпроса: защо въпрочем трябва да четем на мъртвите? Не знаят ли те от собствен опит това, което човекът може да чете тук на Земята, не знаят ли това много по-добре? Това, разбира се, може да пита само онзи, който не е в състояние да прецени какво може да се усвои в духовния свят. Вижте, човек може да бъде и във физическия свят, без да усвоява знанието за физическия свят. Когато човек не е в състояние да прецени това или онова, той показва, че не е усвоил тъкмо знанието за физическия свят. Животните също живеят с нас във физическия свят и въпреки това те не знаят това, което знаем ние хората за него. Фактът, че мъртъв човек живее в духовния свят, не означава, че той знае нещо за този духовен свят, въпреки че може да го наблюдава. Онова, което се придобива в духовната наука, се придобива само на Земята като знание, може да се придобие само на Земята, не може да се придобие в духовния свят. Следователно, ако то трябва да бъде познато от същества в духовния свят, то трябва да бъде усвоено от онези същества, които сами го усвояват на Земята. Важна тайна за духовните светове е, че можем да бъдем в тях, можем да ги съзерцаваме, но че онова, което е необходимо като знание за духовните светове, трябва да се придобие на Земята.

Да, скъпи приятели, трябва да Ви кажа нещо с оглед на духовните светове, което в някои отношения ще бъде продължено и изложено в нашето утрешно разглеждане, за което обикновено не си създаваме правилна представа. Когато човекът живее в духовния свят във времето между смъртта и едно ново раждане, той насочва своя копнеж към физическия свят приблизително

така, както тук в известен смисъл физическият човек насочва своя копнеж към духовния свят. И онова, което човекът между смъртта и едно ново раждане трябва да очаква от хората на Земята, е това, че тези хора му показват и излъчват от Земята онова, което може да се придобие само на Земята. Земята наистина не е създадена напразно в спиритуално космическото съществуване. Тя е била извикана на живот, за да може да възникне онова, което е възможно само на Земята. И ако по-рано казах, че духовните същества от духовните светове не могат да четат нашите книги, то сега трябва да кажа: онова, което живее в нас като духовно познание, за духовните същества и за нашите собствени души след смъртта е същото, което са книгите за физическия човек тук на нашата Земя, т.е. онова за физическия човек, чрез което той научава нещо за света. Само че тези книги, които ние самите сме за мъртвите, са живи. Почувствайте тези важни думи, че в известен смисъл трябва да дадем четиво на мъртвите! Нашите книги са в едно отношение по-търпеливи, нашите книги не постигат например това да погълнат своите букви в хартията, докато ги четем. Ние, хората, често лишаваме мъртвите от четиво благодарение на това, че се изпълваме само с това, което наистина е невидимо в духовните светове, че се изпълваме само с материални мисли. Трябва да кажа това, защото често възниква въпросът дали мъртвите биха могли сами да знаят това, което ние можем да им дадем. Те не могат това, защото духовната наука може да бъде основана само на Земята и оттам трябва да бъде пренесена в духовните светове.

И когато ние сами влезем в духовните светове и изживеем малко от този живот в духовните светове, тогава ще се натъкнем на съвсем други отношения в сравнение с тези във физическия живот на Земята. Ето защо е толкова изключително трудно да се изразят с човешки думи и човешки мисли тези отношения в духовните светове. И понякога звучи толкова парадоксално, когато се опитваме да се изразим конкретно за отношенията в духовните светове. Виждате ли, бих могъл да Ви разкажа за едно същество, за да избира само едно, за една умряла човешка душа,

заедно с която ми се удаде да изследвам някои неща в духовния свят, защото тя беше добре осведомена за тях, за художника Леонардо да Винчи, и по-конкретно за това, как е изглеждала известната картина в Милано. Когато търсите съвместно с такава душа един духовен факт, такава душа може да ви насочи към някои неща, които иначе чрез чисто ясновидски поглед може би не бихте намерили в Акашовата хроника. Човешката душа обаче, която е в духовния свят, може да ви насочи към тях. Но тя ще може да ви насочи само тогава, когато имате разбиране за онова, към което тя желае да ви насочи. Установява се нещо своеобразно. Да предположим, че някой изследва с една такава душа как Леонардо да Винчи е създал своята прочута „Гайна вечеря“ в Милано. От онова, което представлява днес тази картина, едва ли може да се види много освен няколко цветни петна. Но човек може да наблюдава рисуващия Леонардо в Акашовата хроника, може да наблюдава каква е била тази картина, въпреки че това не е лесно. Ако правите изследвания с една душа, която не е vyplътена, но има връзка с Леонардо и неговата живопис, ще видите, че тази душа ще ви покаже това или онова. Например тя би могла да изясни как е изглеждал ликът на Христос или този на Юда върху картината. Но забелязваме, че душата не би могла да ни покаже това, ако в момента, в който тя показва това, не би проникнало разбиране в душата на живия изследовател. Душата се нуждае от това разбиране. И мъртвата душа сама се научава да разбира това, което тя иначе само съзерцава, в момента, в който живата човешка душа бива поучавана. Ето защо една такава душа ни казва – изразът е наистина символичен, – след като сме узнали нещо заедно с нея, което може да се узнае само така: ти ме доведе тук до картината – душата казва това на живия, защото живият е имал нуждата да изследва картината – и сега аз чувствам влечението да наблюдавам картината заедно с теб. – Това казва мъртвата душа и след това стават някои неща. Но идва момент, в който мъртвата душа изведнъж се оттегля или казва, че трябва да се оттегли. В този случай, който току-що описвам, душата е казала например: досега душата на Леонардо

да Винчи гледаше благосклонно насам, но сега тя не иска да се правят повече изследвания.

С това искам да опиша нещо много важно от духовния живот. А именно както във физическия живот се знае винаги какво виждаме, както винаги се знае, че виждаме това или онова, виждаме розата, виждаме животното, така и в духовния живот винаги се знае, че това или онова същество ни вижда. Ние минаваме през духовните светове и имаме постоянно чувството, че сега тези същества ни наблюдават. Докато във физическия свят имаме съзнанието, че преминаваме през света, като го възприемаме, в духовния свят имаме преживяването, че сега биваш наблюдаван от този, след това от онзи. Чувстваме се постоянно изложени на погледите, които същевременно ни подтикват да вземем решение да направим нещо. Когато знаем, че сега биваме благосклонно или неблагосклонно наблюдавани, за да направим нещо или да не правим, ние го правим или не го правим. Както посягаме към едно цвете, което ни харесва, защото сме го видели, така в духовния свят правим нещо, защото някакво същество наблюдава това с удоволствие, гледа го благосклонно, или се отказваме, защото не можем да издържим погледа, който е отправен към това дело. Това е нещо, което трябва напълно да се усвои. Там имаме чувството, че ни наблюдават, както тук имаме чувството, че виждаме. В известен смисъл там е пасивно това, което тук е активно, и отново, там е активно това, което тук е пасивно. От това разбирате, че в някакво отношение трябва да усвоим напълно различни понятия, ако искаме да схванем правилно описанията от духовния свят. И следователно ще разберете колко е трудно да се изрази с обикновени човешки думи онова, което бихме искали да дадем като описание на духовните светове. По този начин ще разберете колко необходимо е да се осигури предварително разбиране за много неща.

Бих искал да обърна внимание само на още едно нещо. Би могъл да възникне въпросът защо наистина духовнонаучната литература описва толкова общо това, което се случва така непосредствено след смъртта в духовния свят, което се случва

в Камалока, в царството на духовете, и защо се описва толкова малко от отделни ясновидски наблюдения? Защото някой би могъл да повярва лесно, че може да се наблюдава по-лесно отделен, определен мъртъв човек след смъртта, отколкото онова, което се описва общо. Но това не е така. И за да покажа как стоят неща, бих искал да използвам едно сравнение. За правилно развитото ясновидство е по-лесно да обхване големите отношения – като преминаването на човешката душа през смъртта, как тя се издига през Камалока в Девакан, – отколкото някакво отделно преживяване на отделна душа. Точно така, както е по-лесно да се познае във физическия свят онова, което, така да се каже, стои под влиянието на големите небесни движения, и по-трудно онова, което в известен смисъл неурегулирано стои във връзка с големите небесни движения. Всеки от Вас ще може да предскаже лесно за утрешния ден, че Слънцето сутринта ще изгрее, а вечерта отново ще залезе. Приблизително всеки ще знае това. Но какво време ще бъде утре, това вече не ще се знае толкова точно. Така стоят нещата и с ясновидството. Отношенията, които даваме обикновено в описанията за духовните светове, трябва да се сравнят със знанието за общия ход на небесните тела; за тях знаем най-напред в ясновидското съзнание. И винаги може да се разчита на факта, че събитията се случват по принцип по този начин. Обаче отделните събития в живота между смъртта и едно ново раждане са като метеорологичните условия тук на Земята, които, разбира се, също са законосъобразни, но са по-трудни за разпознаване дори на самата Земя; защото не можеш да знаеш от всяко място какво време има на друго място. Така стоят именно нещата. Трудно е да се знае тук какво е времето в Берлин, но не и как там са разположени Слънцето и Луната. Необходимо е особено развитие на ясновидската дарба, тъй като е по-трудно да се проследи отделният живот след смъртта, отколкото общият ход на човешката душа. И първо се придобива по правилен начин знанието за общите отношения, и най-накрая, когато то е извоювано чрез обучение, се придобива онова, което изглежда най-лесно. Човек може да вижда от много

време твърде правилно нещата с оглед на Камалока и Девакан и все пак да му е изключително трудно да види колко е часът на собствения му часовник, който носи в джоба си. Нещата във физическия свят са най-трудни с оглед на ясновидското школуване. Точно обратното е в опознаването на по-висшите светове. Човек се поддава на заблуждения в тази област, тъй като все още е налице едно естествено ясновидство, което е наистина несигурно, подложено на многообразни заблуждения, но което може да просъществува дълго, без да се притежава ясновидски поглед за всеобщите отношения, които се описват в духовната наука и които за школувания ясновидец са по-лесни.

Това са нещата, които исках да Ви опиша днес с оглед на духовните светове. Утре възнамеряваме да продължим тези разсъждения и да ги задълбочим малко.

ПРЕВРЪЩАНЕТО НА ЧОВЕШКИТЕ ЗЕМНИ СИЛИ В СИЛИ НА ЯСНОВИДСКОТО ИЗСЛЕДВАНЕ

Берген, 11 октомври 1913

Втора лекция

Могат да възникнат различни въпроси върху едно или друго нещо, когато навлизаме постепенно в духовнонаучните познания; могат да възникнат основателно различни въпроси. Нека днес запълним една част от нашите разглеждания с това, че сами си поставим такива въпроси. Отговарянето на такива въпроси често е подходящо за по-дълбоко въвеждане в цялата връзка на световните факти, доколкото духовният свят влияе върху тези факти, и особено във връзката на фактите на самата човешка природа. Един въпрос може да се постави така: когато постепенно започваме да разбираме важността и голямото значение на така наречената реинкарнация, може да се запита как се получава наистина така, че човекът в обикновения живот в нашето настояще не може да достигне до съзнание за предишни земни животи? Ясновидското съзнание може в действителност да проникне дотам, да разшири паметта дотолкова, че наистина да изплуват по-ранни земни животи като спомен в паметта. Но в обикновения живот на днешното човечество положението е такова, че не е налице съзнание за по-ранните земни животи. Ако въпросът сега се постави, така да се каже, от гледна точка на ясновидското изследване, той ще получи следната форма. Ясно е, че силата, която е необходима за ясновидско изследване, всъщност идва от вътрешната същност на човека и от самата негова душа. Ние се развиваме от обичайната гледна точка на човека до ясновидската гледна точка: ето защо силите, с които можем да погледнем назад към предишни земни животи, трябва да са налице, разбира се, във всеки човек. Въпросът сега е следният: какво се случва с тези сили, какво прави човешката природа с тези сили, които са налице, които се раждат с човека и които той все още не може да реализира до такава степен, че

да възвърне спомена си за предишни земни животи?

Ако въпросът се изследва ясновидски, като отправим погледа си към онези сили, за които става дума, то трябва да насочим разглеждането към една твърде ранна детска възраст. Защото само тогава виждаме как функционират тези сили, които могат да се употребят при ясновидството за връщане в миналото към предишни земни животи. А именно: тези сили се употребяват по отношение на днешното човечество за изграждането на човешкия ларинкс и на всичко онова, което е свързано с него. Те се употребяват по-специално за всичко онова, което по-късно прави способен човешкия ларинкс да усвоява езика. Следователно във всеки човек са налице силите, които биха го направили способен да поглежда назад към предишни земни животи. Обаче те се употребяват днес в такава мярка за развитието на говорния орган при човека, че при нормални условия човекът не може да си възвърне този спомен. Имало е, разбира се, по-ранни земни епохи, през които хората са притежавали този спомен за предишни животи. Почти по целия свят хората са имали този спомен за предишни животи. Но това почива на факта, че не всички сили, които се употребяват за изграждането на говорния орган, се губят за припомнянето на предишни земни животи, тъй като при изграждането на говорния орган се задържат определени сили. развитието на човечеството протича така, че езикът постепенно е получил едно формиране, което днес в настоящия цикъл на човечеството изисква много повече сили, особено тези на етерното тяло, отколкото в по-ранни епохи. Така че човекът в днешно време изобщо не идва до това да вземе под внимание онова, което остава като сили, повечето от които се използват за изграждането на говорния орган. Ако той би правил това, както трябва да го направи ясновидецът, той щеше да се връща назад в миналото към предишни земни животи. Оттам идва това, което посочих и в публичната лекция⁸⁴ върху „Загадките на живота“: когато човек успее да разгърне

⁸⁴ От тази лекция, изнесена в Берген на 9 октомври и в Копенхаген на 15 октомври 1913 г., са налични само недостатъчни кратки бележки.

онази дейност на етерното тяло, която иначе се разгръща само в упражняването на говорния орган, когато човек освободи силите на речта от говорните органи, когато е в състояние да слуша себе си вътрешно, така да се каже, без да говори външно, и все повече и повече чувства това, тогава упражняването на тези сили е подходящо за това да се възстанови действително паметта за предишни земни животи. В днешното човечество нещата са такива, че човекът изобщо не обръща внимание на силите за своето езиково формиране, които остават и които могат да се употребят за връщане в миналото към предишни земни животи. Това е такъв случай, при който може да се докаже чрез ясновидско изследване къде в нормалния живот се явяват силите, които иначе биха направили хората способни да вникват в духовния живот.

Същото е и със силите, които се използват при човека в днешно време, за да произведат така нареченото сиво вещество на мозъка, което е главно органът на мисленето. Това мислене, естествено, не е нещо, което извършва мозъкът, но човек има нужда от мозъка, за да мисли. И онези мисловни сили, които биха направили човека способен, ако той би разполагал изцяло с тях, да достигне например с лекота до онова, което се намира в моята „Тайна наука“, тези сили, които улесняват да се достигне до цялото това изложение на „Тайната наука“, днес при нормалния човек се употребяват, за да се разчлени сивото мозъчно вещество по съответния начин. Това разчленяване на сивото мозъчно вещество още не е било налице в такава значима степен при човека на древна Гърция през шести или пети век, какъвто е случаят днес при обикновения човек. В това отношение човешката природа се променя по-бързо, отколкото се мисли. Ето защо за гърците от праисторически времена, десети, единадесети, дванадесети век, в определена възраст е било съвсем естествено да бъдат осенени от ясновидство, което днес може да се представи отново като тайна наука. И трябва да употребите силата, която ви е останала още спестена при обработката на сивото мозъчно вещество, за упражняване

по начина, който беше описан, за да придобиете чиста, ясна представа за това, което е изложено например в моята „Гайна наука“. На какво се основава това, когато описваме така, както във въпросната книга? Условиата, необходими за описания от духовния свят, всъщност не са толкова трудно постижими и за днешния човек. Можем да се изненадаме, че днес толкова много хора идват напълно от само себе си до съзерцанието на тези отношения – и затова е учудващо, че тези описания срещат толкова голяма враждебност. Защото е сравнително лесно да се достигне онази степен на ясновидство, която е необходима, за да се прозрат тези неща. Необходимо е да се направи само следното, въпреки че спрямо тези неща могат да се приложат думите на Фауст: „Наистина е лесно, но лесното е трудно.“⁸⁵

Развитието на мозъка е наистина най-бързо в първите години от човешкия живот; тогава забелязваме ясновидски, че етерното тяло и астралното тяло са най-вече дейни в набраздяването, в разчленяването на мозъка. Но тази работа над нашия мозък продължава сравнително доста дълго. И няма да бъде пресилено, ако кажем, че човекът действително – макар и в по-късни години да се случва по-бавно – става все по-интелигентен чрез житейския опит. Винаги е налице някаква работа над мозъчното вещество. Обаче следното не се наблюдава и не може да се наблюдава: ако в определена година решим да не упражняваме повече едно любимо духовно занимание, което сме упражнявали дотогава – но то би трябвало да се отнася само до външните отношения, тъй като чрез тях се разчленява сивото вещество – това, естествено, не може да бъде духовната наука, освен ако не я изучаваме като всяка друга наука, – ако, значи, решим да не се занимаваме с нещо, каквото и да е, в продължение на седем години и действително го изпълним, изпълним го стриктно, и се опитаем в тиха медитация да събудим силите, които сме спестили по този начин, които, ако бихме продължили своето занимание, биха били употребени различно, но сега са спестени, обособени, тогава можем сравнително лесно, поне до

⁸⁵ Думи на Мефистофел във „Фауст II“, 1-во действие: Имперски пфалц.

голяма степен, сами да дойдем до познанието за онези неща, които са описани в моята „Тайна наука“. Фактът, че толкова малко хора идват до това, свидетелства само, че толкова малко се прави нещо в тази насока. В действителност това не се прави, понеже онзи, който наистина има любимо занимание, рядко ще се откаже да не го упражнява изобщо в продължение на седем години.

Така че виждате, че една част от това, което днес може да се съобщи, би могла да се постигне сравнително лесно. Ако наблюдавате нашата днешна култура с всички невероятни неща, които тя е постигнала външно, изобщо няма да се изненадате, че много сили на етерното тяло се използват за обработката на мозъка, тъй като тази външна култура е почти изцяло резултат само на мозъчната работа, тук силите отиват изцяло в обработката на мозъка. Някой би могъл да каже: да, но аз изобщо не съм участвал в тази културна работа, аз нямам дял в нея! – Някой може действително да се заблуждава, но случаят не е такъв. Днес едва ли може да се намери още едно толкова усамотено кътче на Земята, където външната култура да не е проникнала дотолкова, че да остане човек безучастен във външната култура със своето мислене. И това е вече достатъчно, за да отклоняваме силите от това, което бихме могли да наречем достигане на ясновидско съзнание. Наистина някой би могъл да каже: е, диваците не се занимават с онова, което обработва така мозъка, но и за диваците днес не може да се каже, че развиват особени ясновидски сили в тази насока. – Случаят е такъв, защото съществува един съвсем определен закон. А именно онова, което трябва да се постигне ясновидски по този начин, трябва да има определена подготовка. Дивакът може би би могъл да развие съвсем различни ясновидски сили. Но ясновидските сили, които са необходими за виждането на онова, което е описано в моята „Тайна наука“, дивакът не би могъл да развие, защото няма подготовка за това. Защото тези сили на свой ред трябва да бъдат трансформация на други сили. Например бихте могли да кажете, че но много хора все пак са спестили това, което аз съм имал като

любимо занимание! Защо те не са станали ясновидци? – Това се дължи на факта, че развитието на ясновидските сили не идва от нищото, а идва чрез трансформация на това, което е налично. Трябва вече да сме развили сили в определена посока, трябва вече да сме се придвижили до онази интелигентност, която е нашата днешна културна интелигентност; необходимо е да се откажем от тези сили за определено време и тогава те ще се трансформират, така да се каже. И по този начин възниква онова, което ни прави способни да проследим ясновидски фактите в „Тайната наука“. При такива описания се използват особено онези сили, които при нормално човешко развитие предимно правят мозъка способен за по-висши, по-интелигентни сили. Напротив, онова, което не постига тези големи гледни точки, както са описани в „Тайната наука“, но постига онова, което са повече отделни отношения, се достига чрез трансформация на други човешки сили и способности. Например способността да си припомним предишни земни животи се постига чрез задържане на определени сили по начина, който описвах, които иначе се използват изцяло за формирането на говорния орган.

Най-голямо препятствие⁸⁶ за проникване на хората в духовните светове се оказват определени сили, които обикновено изобщо не се вземат под внимание. Аз споменах два вида сили, които правят човека способен да гледа ясновидски в духовните светове. Аз посочих силите, които днес се използват за образуването на сивото мозъчно вещество; но онези сили, които правят човека способен да вижда в миналото предишни земни животи, са силите, които имат работа с развитието на езика. Има обаче и сили, които правят човека способен да вижда повече подробно какво се крие между смъртта и едно ново раждане, да вижда в подробности какво прави отделният човек тогава. В „Тайната наука“ се намира повече всеобщото. Но това да виждаш действително в духовните светове е отново нещо различно; за това са необходими други сили, които почти не се забелязват в живота.

---

⁸⁶ Най-полезно: с оглед на смисъла корекция от 2003 г. на редакторите, преди: най-препятстващо.

Име нещо, за което човекът трябва да употреби твърде много сили, а именно човекът не пълзи цял живот на четири крака, но в детска възраст трябва да се изправи на крака. Силите, които правят човека вертикално същество, са силите, които изпълват със страхопочитание онзи, който е проникнал в духовния свят. Това да наблюдава как едно дете се учи да ходи съдържа за този, който извършва ясновидски изследвания, удивителна мистерия. Силите, които се употребяват, за да се изправим на крака като деца, оставят една неизползвана част – но този остатък малко се взема под внимание, – която част съставлява силите, които правят човека способен да вижда в духовния свят между смъртта и едно ново раждане. А именно, ако докараме нещата дотам – за това има и други начини, но това е един от тях – да си спомним как сме се научили да ходим, какви усилия сме положили за това, тогава ще открием в себе си силите, които сме спестили в своето етерно тяло. Защото то трябва да се напруга предимно в този случай. Когато потърсим тези сили в себе си, които сме спестили тогава – те са още налице във всички хора, – тогава може да се извлече много от човека по този начин, което го прави способен да вижда назад в живота, който е протекъл между неговата последна смърт и неговото раждане.

Може да попитате как се прави това. Ние вече поставихме началото с това, стига само да имаме късмета да продължим нашето антропософско движение, че търсим тези сили. И ако нещата вървят добре, тези сили обикновено стават активни едва след седмата година; но е поставено начало и това начало ще се продължи в човешката природа. Обикновено не се вземат под внимание силите, които сме спестили. Сега човекът може да насърчи осъзнаването на тези сили в себе си, като упражнява определен природосъобразен начин на танцуване. Това несъмнено може да се постигне и чрез медитация, но от по-малко от година в определени кръгове у нас се практикува въз основа на принципите на движенията на етерното тяло така наречената евритмия⁸⁷. Това не е нещо като обичайния вид гимнастика и

⁸⁷ Виж „Възникването и развитието на евритмията“, Събр. съч. № 277а.

танц – което всъщност не води до нищо особено, – но това са движения, които са дадени изцяло в смисъла на движенията на етерното тяло. Чрез тези движения човекът постепенно ще осъзнае силите, които са още в него, тези сили ще бъдат открити чрез това свободно танцово движение. И така постепенно ще се създадат предразположения, които ще пробудят онова, което съществува като сили в човека, за да може той действително да вижда в онези духовни светове, които се намират между последната смърт и неговото раждане.

По този начин духовната наука може да работи напълно практически върху човешката култура. И можем да бъдем сигурни, че духовната наука няма да се задоволи само с това да преподава абстрактно отделни истини, но постепенно ще съумее да третира целия човек по такъв начин, че силите, които дремят днес, ще се събудят, че човекът действително ще се научи да се издига до едно духовно усещане за живота. Нещата, които трябва да споделим тук, са необичайни, но те са именно такива, че когато открием силите, които са останали, след като сме се научили да ходим, чрез това ставаме способни да виждаме ясно-видски в световите, в които живеем между смъртта и едно ново раждане. Това може да се постигне и чрез медитация, но след това тя трябва да се упражнява така, че и тя да стане чувство. Но всъщност най-трудно е да се развият чувства чрез медитация. Следователно трябва да се открият силите, които правят хората способни да виждат в света между смъртта и едно ново раждане. При това се откриват предимно онези сили, чрез които можем да виждаме онова, което по-дълго време е предхождало раждането. В тази област има много неща, които преди всичко ще направят разбираем живота ни. Например ни сполетява някакво нещастие. Отначало имаме само усещането, че това е нещастие. Ние трудно го понасяме. Но ако знаехме, защо сме устроили десетилетия, дори столетия преди раждането всичко така, че да ни сполети нещастие, тогава много неща щяха да бъдат по-лесно поносими за нас! Понеже бихме узнали, че това нещастие е изпитание, за да станем по-съвършени. Но и човек

преживява различно някои неща, когато вниква тъкмо в онази част на духовния свят, в която, така да се каже, се извършва подготовката за настоящия живот.

Тук не желая да описвам всеобщите отношения, тях ще ги намерите описани в моите съчинения. Но бих искал да покажа с няколко примера как животът преди раждането влияе върху живота след раждането. Виждате ли, колкото и странно да звучи, когато сме преминали средата на живот си между смъртта и едно ново раждане – нали, между смъртта и едно ново раждане изтичат обикновено няколко столетия и в тях, естествено, има среда, – вътрешното преживяване на душата в духовния свят се насочва преди всичко надолу към Земята. И когато продължим да живеем след тази среда, започваме да получаваме откъм Земята все повече и повече впечатления от това, което се върши там долу, от това, което хората мислят и чуват там долу; и за всяка душа нещата са такива, че тя получава съвсем определени впечатления. Така например една душа може да се ориентира през втората половина на духовния си живот към нейното ново раждане и все повече и повече да наблюдава там долу онези хора, които, да речем, подготвят долу по-късната епоха: духовно активните хора. Някои от тези духовно активни хора стават особено ценни за душата. Случва се душата да наблюдава от духовния свят специално една или две такива действащи на Земята фигури. Например един човек, който е бил роден през деветнадесети век, е бил, нека предположим, в началото на осемнадесети или през втората половина на осемнадесети век в духовния свят; той обаче е наблюдавал долу значимите хора, които са оказвали тогава влияние върху културата. Той намира някои от тях за особено ценни, привързва се към тях. Това е едно от нещата, които преживяваме там: наблюдаваме отгоре хората, които се развиват там долу. Но като наблюдаваме отгоре, ние също повлияваме тези хора, но не така, че да възпрепятстваме тяхната свобода; ние им влияем така, че определени неща, които живеят в душата им, изплуват по-лесно там благодарение на това, че някаква душа ги наблюдава от духовния свят. Така че

земните хора биват стимулирани да творят, да действат чрез души, които се раждат по-късно от тези земни хора и към които те гледат отгоре. Това може да е случаят в по-общи и по-конкретни въпроси.

Случвало се е например някой като душа да е живял през осемнадесети и в първата половина на деветнадесети век в духовния свят и е взел за свой идеал точно една изключителна личност от земния свят, как той е искал след това да стане като тази личност, искал е да се стреми към нея след своето раждане; разглежда например книгите на такъв човек, иска да му подражава след раждането. Следователно с известен вътрешен копнеж, с известно вътрешно влечение човек гледа от небето надолу към Земята, както гледа нагоре към небето като жив с копнеж по отвъдното – макар и с малко по-различно чувство. Налице е само тази значителна разлика, че когато гледаме нагоре към небето като земни хора без познание за духовната наука, това остава твърде неопределено. Но човекът в небето, онзи, който живее в духовния свят, се отличава с това своеобразие, че наблюдава много точно от духовния свят и условията на Земята, и човешката душа, която той изключително почита, чиито съчинения може би иска да прочете. Накратко, през втората половина на духовното си съществуване между смъртта и едно ново раждане опознаваме в детайли човешките души, учим се да се вглеждаме в душите. И ние самите, които живеем сега, можем да сме наясно, че там горе в духовния свят живеят души, които чакат да се родят през следващите няколко десетилетия, които гледат в душите ни с копнеж и които съзират в душите ни онова, от което се нуждаят за подготовката си за земния свят. Те виждат нашите души в този момент от духовния си живот толкова точно, колкото неточно вижда земният човек своето небе. Това е отново един такъв образ, който ни показва, как ние, когато опознаем духовния свят дори малко, идваме действително до усещането, че сме наблюдавани. При това многократно. Погледите на духовните същества и особено на онези, които им предстои да се родят, са насочени към нашите души. От

това виждаме, че и в това отношение духовната наука не дава на хората нищо лошо, защото чрез нея се напътстват хората да бъдат достойни за онова, което се наблюдава в душите им от още неродените души.

Когато ясновидското изследване се задълбочи в тези въпроси, то преживява наистина важни, често разтърсващи неща. И едно от наистина силно разтърсващите неща е, когато погледнем нагоре в духовните светове към душите, които са на път да се родят, и видим как те гледат надолу към Земята, за да видят онези, които биха могли да станат техни родители. За по-древните времена това е било дори още по-важно; за нашето време това е станало вече по-малко важно. Но все пак едно от най-разтърсващите събития е да наблюдаваш такива души. Понеже тогава можем да получим най-различни впечатления. Ето едно впечатление, което бих искал да опиша както действително се е случило.

Една душа, която се готви да бъде въплътена, знае например, че за следващия си земен живот тя се нуждае от известен вид възпитание, от известен вид знания, които тя трябва да усвои още в ранна възраст. Но тя вижда сега, че да, тук и там може да намери възможността да получи такива познания. – Но това често е възможно само ако на време се откажем от такава родителска двойка, която би могла да ни осигури щастливо съществуване в друго отношение, и ако намерим убежище при родителска двойка, която може би не може да ни осигури щастлив живот. Ако бихме предпочели друга родителска двойка, би трябвало да си кажем, че точно най-важното не можем да постигнем. – Не бива да си представяме всички отношения на духовния живот толкова различни от тези на Земята. Така виждаме души, които се намират в най-мъчителна борба преди раждането, виждаме например една душа, която си казва: може би ще бъда малтретирана в младостта си от груба родителска двойка. – Когато една такава душа попадне в такава ситуация, това означава страшна вътрешна борба за нея. И в духовния свят виждаме много души, които пристъпват към подготовката за

раждане, как те се подготвят за тези ужасни борби. Освен това трябва да приемем, че в духовния свят имаме тези борби пред себе си като един вид външен свят. В духовния свят това, което описах сега, не е само вътрешна душевна борба, не е само борба на душевността, но тези борби се проектират навън, и ги имаме, така да се каже, около себе си. С пълна образна нагледност виждаме имагинациите, които ни представят как тези души, вътрешно раздвоени, трябва да пристъпят към следващото си въплъщение. Когато разглеждаме тези отношения, разбира се, лесно можем да разберем защо толкова много хора изобщо не харесват духовната наука. Защото най-много би се харесало на хората, ако отговаряше на истината, че след смъртта навлизаме завинаги във вечно блаженство. Но това не е така. И е добре, че нещата са такива, каквито са, защото при тези отношения светът ще достигне степента на съвършенство, която той трябва да достигне.

Способността да вникнем в собствения или в чуждия живот вътре в духовния свят, придобиваме, колкото и странно да изглежда, чрез силите, които спестяваме от етерното тяло, когато се учим да ходим. Тези сили обаче, когато действително се развият, имат известно предимство – това показва практическото ясновидство – пред онези ясновидски сили, които се развиват за виждането в миналото на предишни животи. Моля да вземете под внимание много добре тази разлика, тъй като в много отношения тя обяснява много неща.

Чрез нищо друго не се развива по-лесно едно опасно ясновидство, освен чрез развитието на онези сили, които в действителност при днешния човек съществуват за образуването на говорните органи, които го правят способен, ако ги съдържа, да вижда в предишни земни животи. Защото тези сили са свързани най-вече с нисшите инстинкти и страсти в човешката природа. И нищо не ни доближава толкова до Луцифер и Ариман, колкото когато развиваме точно тези сили, които на определена висота позволяват, разбира се, да виждаме в предишни земни животи по отношение на себе си и на другите. Те водят към силите

на заблуждението; но особено те водят до това, когато не са развити правилно, че под влиянието на тези сили ясновидецът може да по-скоро да пропадне морално, отколкото да се извиси – така че тези сили, които ни правят способни да виждаме в предишни земни животи, са тъкмо най-опасните. Подобава да развиваме тези сили само когато сме загрижени същевременно за развитието на чистата моралност в човека. Ето защо, тъй като сме насочени да гледаме най-чистата моралност в човека, ако искаме да развием тези сили, компетентните учители няма да благоволят лесно да развият систематично силите, които позволяват да виждаме в предишни инкарнации. И може да се каже, че колкото и разпространено да е да имаме известно нисше ясновидство, което може да вижда в други светове, което може да прави описания от духовните области, толкова малко развито е едно истинско, съответно виждане в предишни инкарнации по такъв начин, че да се привличат само силите на езика. Затова обикновено се извикват на помощ и други средства, когато искат да доведат хората до състоянието да виждат в предишни инкарнации. И тук стигаме до един интересен момент, който ни показва как човекът наистина трябва да обръща внимание на неща, на които иначе се обръща малко внимание. Рядко ще се случи някой да бъде доведен в своето духовно ръководство до там да вижда в предишни земни животи само чрез развитието на силите на езика. И все пак има много хора, които могат да направят това в настоящето; това обикновено се постига с други средства. И едно от тези средства е такова, което може да ви се стори странно, но то се основава изцяло на една по-дълбока истина.

Някой се вживява във вътрешния живот. Би му струвало твърде много усилия или може би щеше да бъде изложен на големи изкушения, ако той би се привеждал в състояние да вижда кармично в предишни земни животи само чрез развитието на силите на езика. Затова духовните сили прибягват до друго средство. Изглежда като случайност, когато този човек преживява например, че друг човек го среща и той му споменава

някакво име или определено време, или определен народ. И това въздейства върху душата отвън по такъв начин, че тя развива чрез тази представа поддържащите сили за ясновидство. И тогава той забелязва, че това име или указание, без онзи, който го е споменал, да знае сам, го довежда до състоянието да може да вижда в предишни земни животи. Следователно тук се прибъгва до едно външно средство. Съответният човек чува едно име или епоха, или име на народ и бива подбуден сякаш отвън да прогледне в предишни земни животи. Такива подбуди отвън са понякога изключително важни за ясновидското разглеждане на света. Привидно се преживява нещо напълно случайно, но от него се излъчва една подбуда за ясновидските сили, които иначе би могъл да развие само зачатъчно.

Това са афористичните указания, които бих искал да дам относно проникването на духовния свят в нашия земен свят. Защото това проникване в действителност е доста сложно.

Следователно поглеждането назад в предишни земни животи е свързано със сравнително опасни сили, именно защото са изкусителни. От друга страна, едва ли има някой, който, развивайки ясновидски сили, за да придобие поглед в живота, който в духа е предхождал раждането, може лесно да бъде изкушен да злоупотреби точно с тези ясновидски сили. И като правило душите, които с известна сигурност могат да поглеждат назад в духовния живот, който е предхождал настоящия земен живот, ще бъдат души с определена чистота, с определена естествена моралност. Това е свързано с факта, че силите, които се използват като ясновидски сили, за да се прогледне тъкмо в онова време, са детските сили, онези сили, които спестяваме, като се учим да ходим. Това са най-невинните сили, които човекът има по природа. – И аз Ви моля да обърнете внимание на това, защото е много важно: най-невинните сили са същевременно онези, чрез които, когато се развият, проглеждаме в живота, който предхожда раждането. На това се дължи също фактът защо погледът на детето е толкова очарователен, а именно защото детето е обгърнато в своята аура от силите, повечето от

които се използват, за да се научи да ходи, от онези сили, които все още проблясват в онова, което предхожда раждането. И в това отношение за ясновидското разглеждане детето, чийто лик изразява невинност и житейска неопитност, може да изразява в своята аура нещо, което наистина е по-интересно от онова, което се изразява в аурата на много възрастни. Борбите, изживени в духовния свят, които предхождат раждането и определят съдбата, превръщат онова, което обгръща аурично детето, в нещо изключително велико и пълно с мъдрост. А мъдростта, която обгръща детето в неговата аура, е наистина често много по-голяма от онази, която човекът може да изрази чрез думите си на по-късна възраст. Физиономията на детето може още да не е определена; но онзи, който разглежда детето като ясновидец, може да научи неимоверно много от детето, ако може да види с ясновидски поглед онова, което обгръща детето. И когато това, което е налице като сили в детската възраст, се развие по-късно ясновидски, може да се вникне именно в конкретните обстоятелства, които дълго предхождат раждането на човека. Може би не задоволява само егоизма това да се вижда в този свят. Но и за онзи, който иска да разбере цялата връзка на света, това вникване е особено интересно. И проучването в Акашовата хроника с оглед на известни хора в световната история се състои не само в това, че се проучва онова, което те изживяват на физически план, но също и онова, как те подготвят своя живот на физически план като души в духовния свят между смъртта и едно ново раждане. Но силите, които, когато се съхранят чисти, проблясват в предишни инкарнации, се спестяват по-малко през детската възраст, отколкото именно във възрастта на човека, в която се развиват страстите в човека, и то понякога най-лошите страсти. Тези сили, които наистина имат и други задачи в човешката природа, се развиват дълго след силите за формирането на езика. Те са свързани с това, което се развива в човека като чувства на сетивна любов, и с всичко онова, което има отношение към тях. Съществува пълна родственост между това, което води до сетивна любов, и това, което води до развитие на езика,

която връзка се изразява и в мъжката природа чрез мутацията на гласа. А в тази възраст от живота се спестяват особено много от тези сили. Ако се съхранят чисти, те водят до виждане в предишни земни животи. Ако не се съхранят чисти, ако се вложат в сетивните инстинкти на човека, те могат да доведат до най-големи окултни пороци. Тъкмо този вид ясновидски сили, които произлизат от спестените в тази възраст сили, са изложени най-много на изкушение. – По този начин ще можете да разберете цялата връзка, скъпи мои антропософски приятели! Ясновидецът, който обича да говори за времето между смъртта и едно ново раждане – може би някои от вас вече забелязаха, че за него иначе се говори малко, – този ясновидец е развил в себе си именно спестени сили от най-ранното си детство. При ясновидци, които говорят много – и предимно глупости – за предишни инкарнации на хора, което се случва много често, понеже някои хора имат изявленията за предишни инкарнации просто така на поднос, при тях трябва да бъдем подозрителни затова, защото твърде лесно могат да бъдат привлечени в тази област силите, които най-много могат да се поддадат на изкушение. Защото силите, които можем да спестим за това, спестяваме във времето, когато се развива сетивната любов и когато още не сме ангажирани външно в социалния живот. Тези сили водят понякога до голямо безчинство, особено те водят до определено окултно безчинство, тъй като най-много допринасят да се предизвикват заблуждения в областта на духовния свят.

Защо всъщност съобщенията на такива ясновидци, които са изложени на изкушения, са често толкова погрешни? Защото сред спестените по този начин сили от тази житейска възраст, с приложението на тези сили, се издигат същевременно от човека като мъгла и нисшите инстинкти и влечения. И когато те се издигат, идват Ариман и ариманичните духове, които формират от това, което се издига, призраци, така че тези призраци могат да се видят и да се сметнат за предишни инкарнации. Онова ясновидство, което е необходимо, за да се опишат отношенията, както са представени в „Тайната наука“, ще може да се развие

особено лесно, когато се спестяват такива сили, които могат да се потиснат едва в по-късна възраст. И тъй като в тази възраст, след двадесет и първа докъм двадесет и осма година, по правило се развиват такива сили, които се отнасят повече до интелектуалния живот, до живота, който се разглежда с известна трезвост, изследванията в тази област ще бъдат изложени най-малко на грешка и заблуждение.

И тъй, видяхме, че прозренията за големите, духовни отношения в света се придобиват чрез развитието на онези сили, които действат в човешката природа за обработка на мозъка. Вникването в предишни земни животи се постига чрез развитието на онези сили, които се спестяват предимно в ранна възраст, когато езикоформиращите сили не се използват повече за формирането на езика и се разпореждат в царството на сетивните инстинкти и на техните органи. Същинската духовна област, областта, която става особено интересна там, където се подготвя новият живот, може да бъде изследвана чрез силите, които спестяваме предимно в най-ранна детска възраст, когато се учим да ходим, така да се каже.

Това са наистина забележителни факти, обаче трябва да свикнем, ако искаме да проникнем в духовните светове, да възприемаме много представи, които от начало разглеждаме като парадоксални. Но духовният свят съществува действително не за това, за да бъде чисто продължение на сетивно-физическия свят, а той е свят, който в много отношения е точно противоположен на физическия свят. И човекът ни се явява тъкмо тогава като едно толкова значително във вселената същество, когато, от една страна, насочваме погледа си към онова, което той преживява като своя съдба, като свои способности, като свое усърдие в земния си живот, а от друга страна – тъкмо чрез опознаване на духовността, – насочваме погледа си към онова, как от човека между смъртта и едно ново раждане се преживява нещо в един живот напълно различен от земния живот. Едва тогава, когато вземем под внимание това, човекът ни се явява в пълното си значение и предназначение!

Така в тези две лекции исках да Ви дам едно описание на различни неща от духовния свят. Исках да направя това повече афористично, тъй като сме се събрали тук в този град за първи път, понеже повечето са се запознали вече и със систематичните изложения от книгите и съчиненията и понеже исках да добавя още това или онова. Това ми се стори по-полезно за нашите приятели в този град, отколкото ако бях избрал една по-свързана глава от духовната наука. Би могло да се иска – позволете ми да изразя това в края на нашата удовлетворяваща и мен толкова много среща, – би могло да се иска в настоящето от духовната наука, щото тя да проникне колкото е възможно повече в сърцата и душите на хората! Понеже това е важно по две причини. Първо, когато разглеждаме живота около нас и се вгледаме във фактите от този живот, виждаме как хората, дори чрез най-големите постижения на културата, стават все по-материални и по-материални, тогава осъзнаваме как все повече и повече е необходима за човечеството тази духовна наука, как хората се нуждаят от нея, тъкмо защото външният живот прави човека материалистичен. Тъкмо защото най-големите постижения на външния живот неизбежно правят човека материалистичен, той се нуждае от противовеса на духовната наука. Духовната наука е необходимост за земния живот на човечеството и ще става все повече и повече в близко бъдеще. И който премисли как външният живот в материализма трябва да бъде опустошен, постепенно да угасне чрез най-големите постижения на човешката култура, той най-добре ще почувства в себе си копнежа по това духовната наука да проникне в сърцата и душите на хората. Нашата култура ще прогресира все повече и повече, но както е вярно, че много пойни птици изчезват в районите, които са обитавали по-рано, където се издигат комините на фабриките, така е вярно, че – въпреки че ние се нуждаем от железници, параходи и всичко онова, което може да ни даде културата, телефона, цепелини и т.н., въпреки че не трябва да се възразява срещу прогреса на външната култура – както пойните птици се прогонват от пушека на комините, така и душевното

щастие, душевната свежест, душевната хармония и душевният живот ще изчезнат под влиянието на материалната култура, ако духовната наука не осигури духовността на човешките души. Затова онзи, който разбира обстоятелствата, трябва да изпитва най-дълбок копнеж по разпространяването на духовната наука, понеже това е необходимост.

От друга страна, е налице и другият факт, че поради тази материалистична култура хората никога не са отхвърляли духовната наука така силно, даже ненавиждали, както днес. И срещу тези два факта на необходимостта и на неразбирането днес ние стоим изправени като срещу две колони, през които трябва да преминем, ако искаме да утвърдим духовната наука в света. Но за нас, които искаме да опитаме да подготвим душите си за тази духовна наука, на всяка от тези колони ще стои едно предизвикателство, едно силно предизвикателство: да правим всичко, което довежда нас самите и онези, които желаят, до духовната наука.

От тази гледна точка исках да Ви говоря, защото говоря за първи път в този град. И от тази гледна точка бих искал да отправя към Вас като прощален поздрав думите, че нещо от това, което ми бе позволено да кажа, може да е преминало и във Вашите сърца и чувства, а не само в ума Ви! Така че да се почувствате чрез това още по-дълбоко и по-здраво свързани с нас и с всички, които биха искали да пренесат това движение в света, повече, отколкото са го правили досега! Тъй като не можехме още да бъдем пространствено заедно, а през тези дни бяхме за първи път, ние всички желаем това събиране да е направило нашата душевна връзка по-тясна, по-здрава.

Желаейки това, бих искал, скъпи мои приятели, да се сбогувам с Вас и с този красив град със съзнанието, че щом нещо такова се е случило, то тази пространствена заедност е дала подтик и за една независеща от пространството и времето заедност. Позволете ми за сбогом да Ви кажа: нека чрез нашата заедност в пространството да е бил даден подтик за една трайна, вечна заедност в духа.

„Така например съзнанието се помрачава по-лесно при човек с неморална нагласа на душата. Следователно най-важното е да преминем през смъртта с морални сили, понеже моралното съзнание държи нашата душа отворена за светлината на йерархиите. В последно време за мен беше възможно да изследвам хора след смъртта с морална, както и хора с неморална нагласа на душата, и всеки път се установяваше, че хората с морална нагласа на душата запазват след смъртта съзнание, което е светло и ясно; докато хората с неморална нагласа на душата изпадат в един вид помрачаване на съзнанието.

Това помрачаване на съзнанието е свързано с ужасно състояние на страх, което се получава като следствие от неморалността. След смъртта няма по-голямо състояние на страх от това помрачаване на съзнанието.“